

Міністерство освіти і науки України
Ministry of Education, Science of Ukraine

Херсонський державний університет
Kherson State University

ПІВДЕННИЙ АРХІВ
SOUTH ARCHIVE

(філологічні науки)
(Philological Sciences)

Випуск — LXXXV
Issue

Херсон — 2021
Kherson

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації, серія КВ № 23955-13795ПР, зареєстровано 26.04.2019.
Збірник наукових праць «Південний архів (філологічні науки)» є фаховим виданням категорії «Б» зі спеціальності 035 «Філологія» на підставі Наказу МОН України № 409 від 17.03.2020 року (додаток № 1)
Журнал включено до наукометричної бази даних Index Copernicus (Республіка Польща)
Затверджено відповідно до рішення вченої ради Херсонського державного університету» (протокол № 12 від 30.03.2021)

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Ільїнська Ніна Іллівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри слов'янської філології та світової літератури імені професора О. Мішукова Херсонського державного університету.

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Штепенко Олександра Геннадіївна – доктор філологічних наук, завідувач відділом аспірантури та докторантури, професор кафедри слов'янської філології та світової літератури імені професора О. Мішукова Херсонського державного університету.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР:

Висоцький Андрій Анатолійович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри слов'янської філології та світової літератури імені професора О. Мішукова Херсонського державного університету.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Бокшань Галина Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Херсонського державного аграрного університету.

Бондарева Олена Євгенівна – доктор філологічних наук, професор, проректор з науково-методичної, соціально-гуманітарної роботи та лідерства Київського університету імені Бориса Грінченка.

Вишницька Юлія Василівна – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри світової літератури Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка.

Заболотська Ольга Олександрівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри англійської мови та методики її викладання Херсонського державного університету.

Зарва Вікторія Анатоліївна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української та зарубіжної літератури і порівняльного літературознавства Бердянського державного педагогічного університету.

Кеба Олександр Володимирович – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри германських мов і зарубіжної літератури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Кузнецов Ілля Володимирович – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри історії театру, літератури та музики Новосибірського державного театрального інституту, Новосибірськ, Росія.

Мазур Олена Вікторівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та практики галузевого перекладу Херсонського національного технічного університету.

Набитович Ігор Йосипович – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української філології Університету імені Марії Кюрі-Скłodовської, Люблін, Польща.

Омельчук Сергій Аркадійович – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри слов'янської філології та світової літератури імені професора О. Мішукова, перший проректор Херсонського державного університету.

Помогайбо Юлія Олександрівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри зарубіжної літератури Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Ройтер Тільманн – доктор філологічних наук, професор Інституту славистики Альпен-Адрія університету (Клагенфурт, Австрія).

Офіційний сайт видання: <https://pa.journal.kspu.edu>

Південний архів (філологічні науки): Збірник наукових праць.

Випуск LXXXV. – Херсон: ХДУ, 2021. – 178 с.

© ХДУ, 2021

Certificate on state registration of printed mass medium, series KV № 23955-13795ПР, registered on 26.04.2019.

Collection of Scientific Papers “South Archive (Philological Sciences)” is a professional publication in the category “B” on the specialization 035 “Philology” under the Order of the MES of Ukraine № 409 on 17.03.2020 (Appendix № 1)

The journal is included in scientometric database Index Copernicus (the Republic of Poland)

Approved by the Decision of Academic Council of Kherson State University (protocol № 12, March 30, 2021)

EDITOR DIRECTOR:

Ilinska Nina Illivna – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor at the Department of Slavic Philology and World Literature named after Prof. O. Mishukov, Kherson State University.

DEPUTY CHIEF EDITOR:

Shtepenko Oleksandra Hennadiivna – Doctor of Philological Sciences, Head of the Department of Postgraduate Education, Professor at the Department of Slavic Philology and World Literature named after Prof. O. Mishukov, Kherson State University.

EXECUTIVE SECRETARY:

Vysotskyi Andrii Anatoliiovych – Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer at the Department of Slavic Philology and World Literature named after Prof. O. Mishukov, Kherson State University.

EDITORIAL BOARD MEMBERS:

Bokshan Halyna Ivanivna – Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages, Kherson State Agrarian University.

Bondareva Olena Yevhenivna – Doctor of Philological Sciences, Professor, Vice Rector for Scientific-Methodological, Social-Humanitarian Affairs and Leadership, Borys Grinchenko Kyiv University.

Vyshnytska Yuliia Vasyliivna – Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of World Literature, the Institute of Philology, Borys Grinchenko Kyiv University.

Zabolotska Olha Oleksandrivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of the English Language and Methods of Teaching, Kherson State University.

Zarva Viktoriia Anatoliivna – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Literature and Comparative Literature Studies, Berdyansk State Pedagogical University.

Keba Oleksandr Volodymyrovych – Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Department of German Languages and Foreign Literature, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University.

Kuznetsov Illia Volodymyrovych – Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Professor at the Department of History of Theater, Literature and Music, Novosibirsk State Theater Institute, Novosibirsk, Russia.

Mazur Olena Viktorivna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Theory and Practice of Industry Specific Translation, Kherson National Technical University.

Nabytovych Ihor Yosypovych – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor at the Department of Ukrainian Philology, Maria Curie-Skłodowska University, Lublin, Poland.

Omelchuk Serhii Arkadiiovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor at the Department of Slavic Philology and World Literature named after Prof. O. Mishukov, First Vice-Rector of Kherson State University.

Pomohaibo Yuliia Oleksandrivna – Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer at the Department of Foreign Literature, Odesa I.I. Mechnikov National University.

Reuther Tilmann – Doctor of Philological Sciences, Professor of the Institute of Slavonic Studies of the Alpen-Adria University Klagenfurt (Republic of Austria).

Official website of edition: <https://pa.journal.kspu.edu>

South Archive (Philological Sciences): Collected papers. Issue LXXXV. –

Kherson: Kherson State University, 2021. – 178 p.

© KSU, 2021

ЗМІСТ

1. УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА

Білічак О. І. СИМВОЛІКА ОСНОВНИХ ОБРАЗІВ-ДОМІНАНТ ПОЕЗІЇ ЄВГЕНА ПЛУЖНИКА	8
Goniuk O. V., Sydorenko O. Y. CONCEPTOSPHERE OF THE CHRONOTOPE OF THE WAR IN THE BOOK BY KATERYNA KALYTKO “THE LAND OF ALL THOSE LOST, OR LITTLE SCARY TALES”	13
Громко Т. В. МОНОГОВІРКОВИЙ ІДЕОГРАФІЧНИЙ СЛОВНИК: ТИПОЛОГІЧНА І ЛЕКСИКОГРАФІЧНА ПАРАМЕТРИЗАЦІЯ	19
Чорноус О. В. ФЕНОМЕН ПРОПРІАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ.....	25
Шаболдов О. В. ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПТУ МАСКУЛІННОСТІ У ТВОРЧОСТІ АНДРІЯ ГАРАСЕВИЧА.....	32

2. РОСІЙСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА

Борбунюк В. О. ЧЕХОВСЬКІ ВИТОКИ РОМАНУ ВІКТОРА ПЕТРОВА-ДОМОНТОВИЧА «БЕЗ ҐРУНТУ».....	40
Сиромля Н. М. ЕКСПЛІКАЦІЯ ОБРАЗУ ВОГНЮ В ЛІРИЦІ А. БЕЛОГО 1890–1910 РОКІВ.....	48

3. СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРА

Щербій Н. О. РЕКЦІЯ ДІЄСЛІВНИХ ІМЕННИКІВ У ПОЛЬСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ.....	54
--	----

4. ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Кушка Б. Г. ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ЯК ЧИННИК ЖАНРОВОЇ СПЕЦИФІКИ РОМАНІВ МІШЕЛЯ ТУРНЬЄ.....	62
--	----

5. РОМАНСЬКІ, ГЕРМАНСЬКІ ТА ІНШІ МОВИ

Бондарчук Н. І. ДЕРИВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У СЕМАНТИЦІ НОМІНАЦІЙ ПОГОДИ В ОНЛАЙН-НАРАТИВІ ПРО ПОГОДНІ НОВИНИ (НА МАТЕРІАЛІ БРИТАНСЬКИХ ГАЗЕТ)	68
Борковська І. П., Карачун Ю. Г. СПОНУКАЛЬНІ КОНСТРУКЦІЇ АНГЛОМОВНИХ КОНФІДЕНЦІЙНИХ ЛИСТІВ.....	73
Гайденко Ю. О. ТРАНСПОЗИЦІЯ ТИПІВ РЕЧЕНЬ У РОМАНАХ ШАРЛОТТИ БІНГХЕМ.....	79
Єгорова О. І., Козлова Ю. В. СИСТЕМНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПАНДЕМІЙНОГО ЛЕКСИЧНОГО КЛАСТЕРА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	85
Колосова Г. А., Народовська О. М. М'ЯКІ ТА ЖОРСТКІ ТРИГЕРИ ПРЕСУПОЗИЦІЇ У ТВОРІ ЖАХІВ «HERBERT WEST – REANIMATOR».....	89
Любимова С. А. КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПІДХІД ДО КАТЕГОРИЗАЦІЇ: ТЕОРІЯ РОБЕРТА МАКЛОРІ	94
Мішукова О. М. ГЛЮТОНІМИ У СКЛАДІ КОНЦЕПТОСФЕРИ «ALIMENTACIÓN».....	101
Святюк Ю. В., Сандига Л. О. ФРАЗЕОЛОГІЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ІНОЗЕМЦІВ В АНГЛОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ (СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ)	106
Телеки М. М. СЕМАНТИКО-СТРУКТУРНЕ ОФОРМЛЕННЯ НАЙМЕНУВАНЬ ЗБУДНИКІВ ІНФЕКЦІЙНИХ ХВОРОБ ЛЮДИНИ.....	111
Тодорова Н. Ю. СТРУКТУРНІ ТА СЕМАНТИКО-ГРАМАТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ КОМПОНЕНТОМ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗБРОЇ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	117
Шкамарда О. А. ІНДИВІДУАЛЬНО-ОСОБИСТІСНІ АСПЕКТИ СУБ'ЄКТНОГО ПОЗИЦІЮВАННЯ В АНГЛОМОВНОМУ ІНТЕРНЕТ-БЛОЗІ	123

6. ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

Дроздовський Д. І. МЕТАЖАНРОВИЙ ПАТЕРН МІСТЕРІЇ У СИСТЕМІ РОДО-ВИДО-ЖАНРОВОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ВЕРТИКАЛІ.....	128
---	-----

7. ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Popadynets O. O., Kovalchuk O. Y. ARTISTIC DETAIL IN THE HISTORICAL NOVELS OF W. SCOTT AND M. STARYTSKY.....	134
---	-----

8. ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ, ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

Усик Л. М. МОТИВАТОРИ СУБЛІМОВАНОЇ ОЦІНКИ В СЕМАНТИЦІ НАЗВ ЛІКАРСЬКИХ РОСЛИН В АНГЛІЙСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ, РОСІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ	140
--	-----

9. ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Ковальчук О. Я. ВІДТВОРЕННЯ ІДІОСТИЛЮ ДЖОРДЖА ГОРДОНА БАЙРОНА У СУЧАСНИХ УКРАЇНОМОВНИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЯХ МІСТЕРІЇ «КАЇН».....	148
Ковпик С. І. ХУДОЖНІЙ ПЕРЕКЛАД ЯК УНІКАЛЬНА ЗОНА ПЕРЕТИНУ МЕНТАЛЬНИХ СТРУКТУР АВТОРА ТА ПЕРЕКЛАДАЧА (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДІВ ТВОРІВ Б. ПРУСА).....	154

10. МОВА І ЗАСОБИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Алексенко С. Ф. АЛЮЗІЇ ЯК ТИП ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИХ ЗВ’ЯЗКІВ У КІНОДИСКУРСІ ФІЛЬМУ «МАТРИЦЯ».....	160
--	-----

11. МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

Калініченко Т. М. АНАЛІЗ «ФУНДАМЕНТАЛЬНОГО СЛОВНИКА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА <i>DICOENVIRO</i> » ПОРІВНЯНО З ЕЛЕКТРОННИМИ РЕСУРСАМИ <i>FRAMENET</i> , <i>PROP BANK</i> , <i>VERBNET</i> У РАМКАХ СУЧАСНОЇ ТЕОРЕТИЧНОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЧНОЇ ПАРАДИГМИ.....	166
---	-----

12. РЕЦЕНЗІЇ

Кеба О. В. ПРОФЕСІЯ: ЛІТЕРАТУРОЗНАВЕЦЬ. ПОКЛИКАННЯ: ЛЮДИНА (РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ «МАРКО ТЕПЛІНСЬКИЙ: «ЧИНИТИ ЯК НАЛЕЖИТЬ...»: СПОВІДЬ. ОЧИМА ІНШОГО».....	176
--	-----

CONTENTS

1. UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE

Bilichak O. I. SYMBOLISM OF MAIN IMAGES DOMINANTS IN E. PLUZHNYK'S POETRY	8
Goniuk O. V., Sydorenko O. Y. CONCEPTOSPHERE OF THE CHRONOTOPE OF THE WAR IN THE BOOK BY KATERYNA KALYTKO "THE LAND OF ALL THOSE LOST, OR LITTLE SCARY TALES"	13
Hromko T. V. MONOIDIOM IDEOGRAPHIC DICTIONARY: TYPOLOGICAL AND LEXICOGRAPHICAL PARAMETRIZATION	19
Chornous O. V. THE PHENOMENON OF PROPER NAMES	25
Shaboldov O. V. EVOLUTION OF THE CONCEPT OF MASCULINITY IN THE ANDRIY GARASEVYCH WORKS	32

2. RUSSIAN LANGUAGE AND LITERATURE

Borbuniuk V. O. CHEKHOV'S BASICS OF VICTOR PETROV-DOMONTOVYCH'S NOVEL "WITHOUT FOUNDATION"	40
Syromlia N. M. EXPLICATION OF THE IMAGE OF FIRE IN THE LYRICS OF A. BELY (1890–1910).....	48

3. SLAVIC LANGUAGES AND LITERATURE

Shcherbii N. O. CASE GOVERNMENT OF VERBAL NOUNS IN POLISH AND UKRAINIAN	54
---	----

4. LITERATURE OF FOREIGN COUNTRIES

Kushka B. H. INTERTEXTUALITY AS A FACTOR OF THE GENRE SPECIFICITY OF MICHEL TOURNIE'S NOVELS	62
---	----

5. ROMANIC, GERMANIC AND OTHER LANGUAGES

Bondarchuk N. I. WORD FORMATION OF WEATHER LEXIS IN THE ONLINE NARRATIVE OF WEATHER NEWS STORIES (ON THE MATERIAL OF BRITISH NEWSPAPERS).....	68
Borkovska I. P., Karachun Y. H. ENCOURAGING STRUCTURES OF ENGLISH CONFIDENTIAL LETTERS	74
Haidenko Y. O. TRANSPOSITION OF SYNTACTIC STRUCTURES IN THE NOVELS BY CHARLOTTE BINGHAM.....	79
Yehorova O. I., Kozlova Y. V. SYSTEM-FUNCTIONAL PECULIARITIES OF THE ENGLISH PANDEMIC LEXICAL CLUSTER.....	85
Kolosova H. A., Narodovska O. M. SOFT AND HARD TRIGGERS OF PRESUPPOSITION IN THE HORROR STORY "HERBERT WEST – REANIMATOR"	90
Lyubymova S. A. COGNITIVE-PRAGMATIC APPROACH TO CATEGORIZATION: THEORY OF ROBERT MACLAURY	94
Mishukova O. M. GLUTONYMS IN THE CONCEPTOSPHERE «ALIMENTACIÓN».....	101
Sviatiuk Y. V., Sandyga L. O. PHRASEOLOGICAL UNITS DENOTING FOREIGNERS IN ENGLISH (STRUCTURAL AND SEMANTIC ASPECTS).....	106
Teleky M. M. SEMANTIC AND STRUCTURAL DESIGNATION OF CAUSATIVE AGENTS NAMES' OF INFECTIOUS DISEASES IN HUMAN	111
Todorova N. Y. STRUCTURAL, SEMANTIC AND GRAMMATICAL CHARACTERISTICS OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH COMPONENT DENOTING WEAPON IN ENGLISH.....	117
Shkamarda O. A. INDIVIDUAL AND PERSONAL ASPECTS OF STANCETAKING IN THE ENGLISH INTERNET BLOG.....	123

6. LITERARY THEORY

Drozdovskyi D. I. META-GENRE PATTERN OF MYSTERY IN THE SYSTEM OF KIND-TYPE-GENRE LITERARY VERTICAL	128
---	-----

7. COMPARATIVE LITERATURE

Popadynets O. O., Kovalchuk O. Y. ARTISTIC DETAIL IN THE HISTORICAL NOVELS OF W. SCOTT AND M. STARYTSKY.....	134
---	-----

8. COMPARATIVE-HISTORICAL, TYPOLOGICAL LINGUISTICS

Usyk L. M. MOTIVATORS OF SUBLIMATED EVALUATION SEMANTICS IN ENGLISH, GERMAN, RUSSIAN AND UKRAINIAN NAMES OF MEDICINAL PLANTS	140
---	-----

9. TRANSLATION STUDIES

Kovalchuk O. Y. REPRODUCTION OF GEORGE GORDON BYRON’S IDIOSTYLE IN MODERN UKRAINIAN-SPEAKING INTERPRETATIONS OF HIS MYSTERY “CAIN”	148
Kovpik S. I. LITERARY TRANSLATION AS THE UNIQUE OVERLAP OF THE MENTAL STRUCTURES OF THE AUTHOR AND THE TRANSLATOR.....	154

10. LANGUAGE AND MASS MEDIA

Aleksenko S. F. ALLUSIONS AS A TYPE OF INTERTEXTUAL LINKS IN THE FILM DISCOURSE OF “THE MATRIX”	160
--	-----

11. INTERCULTURAL COMMUNICATION

Kalinichenko T. M. ANALYSIS OF “THE FUNDAMENTAL DICTIONARY OF THE ENVIRONMENT <i>DICOENVIRO</i> ” IN COMPARISON WITH ELECTRONIC RESOURCES <i>FRAMENET</i> , <i>PROPBANK</i> , <i>VERBNET</i> IN THE FRAMEWORK OF MODERN THEORETICAL LEXICOGRAPHIC PARADIGM.....	166
---	-----

12. REVIEW

Keba O. V. PROFESSION: A LITERARY CRITIC. CALLING: A HUMAN (REVIEW OF THE BOOK “MARKO TEPLINSKYI: ‘DO AS YOU SHOULD...’. CONFESSION. THROUGH THE EYES OF THE OTHERS”).....	176
--	-----

1. Українська мова та література

1. Ukrainian language and literature

СИМВОЛІКА ОСНОВНИХ ОБРАЗІВ-ДОМІНАНТ ПОЕЗІЇ ЄВГЕНА ПЛУЖНИКА

Білічак Оксана Ігорівна,
кандидат філологічних наук,
викладач кафедри мовознавства
Івано-Франківського національного
медичного університету
bilichak.o@gmail.com
orcid.org/0000-0002-0182-4891

Мета. Мета статті – розкрити типологічні особливості образів-домінант поезії Є. Плужника, а також охарактеризувати своєрідність художнього світу митця, його стиль, поетику, творчу манеру.

Методи дослідження. Для реалізації поставленої мети було застосовано методи систематизації матеріалу, метод спостереження, аналізу, синтезу, а також описовий метод. Основу комплексного підходу до характеристики цілісного уявлення про поетику лірики Є. Плужника становлять принципи герменевтичного методу, а також звернення до засобів структурно-семіотичного аналізу образної системи поетичного тексту. Формальний метод використано у висвітленні стилевих особливостей і жанрової специфіки лірики. Біографічний метод допоміг у дослідженні історії розвитку творчості індивідуальності поета, його світоглядної характеристики, закономірностей вибору мотивів та образів. Метод інтертекстуальності дав можливість розглянути поетичний доробок письменника з позиції текстуальних зв'язків із сучасними авторами та його попередниками в українській та світовій літературі.

А де ж методи, що розкривають символічний спектр образів? І де всі інші методи аналізу художнього тексту, які допомагають осмислити ключові слова статті (стилістика, підтекст образність тощо)?

Результати. Образи-домінанти лірики є результатом переосмислення як тогочасних подій, так і філософським відображенням внутрішнього письменницького «я». Образ смерті сприймається насамперед як національна катастрофа. Відзначено, що Євген Плужник як поет постає чутливим та мисленнево активним, він споглядає навколишній світ і водночас його осмислює через досвід: з'являється так званий раціоналістичний струмінь бачення. До основних образів-домінант поезії зараховано образ землі. Це місце, де розгортаються страшні криваві події, вона стає для ліричного героя мертвою, насиченою кривавим минулим. Земля у творчості Є. Плужника виконує роль макробразу планетарного масштабу, який у персоніфікованому варіанті стає надійним супутником ліричного героя, розуміє його істинні поривання і почуття, водночас його поривання – це поривання всіх мешканців Землі. Відзначено, що ліричний герой поезії щирий у своїй любові до землі, водночас він її возвеличує за можливість на ній жити, відчувати цей світ у всіх його іпостасях.

Висновки. Зроблено висновок, що полісемантика образу землі говорить про виважений підхід письменника до формування основних складників його поетичної системи. У статті узагальнено, що основні образи-домінанти сконцентровано навколо найпоширеніших образних пластів, які конденсують основні філософські настрої митця: життя – смерть, низ – верх, серце – розум. Вони дають змогу сформулювати уявлення про поета як митця із глибоко закоріненою у філософію свідомістю. Звернення до образів-домінант дає змогу сприяти заглибленню читача у підтекст поезії, осмислити зміст твору з різних аспектів, а також сформулювати уявлення про поета.

Ключові слова: образ-домінанта, символічність, метафоричність, підтекст, поетична образність, стилістична досконалість.

SYMBOLISM OF MAIN IMAGES DOMINANTS IN E. PLUZHNYK'S POETRY

Bilichak Oksana Ihorivna
Candidate of Philological Sciences,
Lecturer at the Department of Linguistics
Ivano-Frankivsk National Medical University
bilichak.o@gmail.com
orcid.org/0000-0002-0182-4891

Purpose. The aim of this article is to reveal the typological peculiarities of images dominants in E. Pluzhnyk's poetry and study the originality of his artistic world, his style, poetics, creative manner are described.

Methods. To achieve the goal, methods of systematization of the material, the method of observation, analysis, synthesis and descriptive method were used. The principles of the hermeneutic method are the basic approaches to characterize poetics of the artist.

Results. The main images dominants of his lyrics are the result of rethinking of past events, as well as philosophical reflection of the inner literary "I". The image of death is primarily perceived as a national catastrophe. It is noted that E. Pluzhnyk, as a poet, is sensual and at the same time mentally active, he contemplates the world around him and comprehends through his experience: the so-called rationalist view appears. The image of the earth belongs to the main images dominants in his poetry. The earth appears as a place where terrible bloody events take place, that's why it becomes for the lyrical hero dead, full of bloody past. The earth appears in poetry as a macro image of planetary area, which in a personified version becomes a reliable companion of the lyrical hero, understand his true impulses and feelings, at the same time his impulses are the impulses of all inhabitants of the Earth. It is noted that the lyrical hero is sincere in his love for the earth, at the same time he glorifies it for the opportunity to live on it, to feel this world in all its forms.

Conclusions. It is concluded that polysemantics of the earth images indicates on the balanced approach of the writer to the formation of the main components of its poetic system. It is determined in the article, that the main images dominants are concentrated around

the most common figurative layers, that condense the main philosophical moods of the artist: life – death, bottom – top, heart – mind. They make it possible to form an idea about the artist, with a deep rooted consciousness in philosophy. Addressing to images dominants allows to deepen the reader in the subtext of his poetry, to understand the content from different aspects, as well as to form an idea about the poet.

Key words: image, dominant, symbolism, metaphoricity, subtext, poetic imagery, stylistic perfection.

1. Вступ

Образний світ поезії Євгена Плужника суголосний літературним тенденціям першої третини ХХ століття своєю багатокомпонентністю та символічністю. Своєрідність художнього світу Є. Плужника, його стиль, поетику, творчу манеру формують образи-домінанти, які виступають результатом переосмислення як тогочасних подій, так і філософським відображенням внутрішнього письменницького «я».

Образи поетичного світу митця не звичні для тогочасної української поезії, багатопверхові, полісемантичні. Вони надають нове значення давно відомим речам, характеризують взаємодію людського існування та природного буття.

Художня творчість Є. Плужника активно вивчається літературознавцями. Так, різні аспекти творчості митця ставали об'єктами наукових пошуків і розвідок, зокрема стилістичні аспекти ставали предметом дослідження В. Державина, Яра Славутича, Ю. Коваліва, М. Моклиці, Ж. Ящук, Г. Токмань. Серед новочасних наукових пошуків розвідки О. Бодасюк, О. Гальчук, В. Гончарук, Л. Дружинович, С. Жигун, Г. Калантаєвської, М. Кодака, В. Погребенника, А. Печарського, О. Сирадоевої, К. Суховєєнко, М. Ткачука, О. Яценко та ін., які або подавали узагальнену характеристику творчості поета, або вивчали суто вузькі аспекти: особливості суб'єктно-об'єктних відношень у ліриці, характеристику ліричного героя у наратологічній площині, філософські інтенції творчості тощо. Аналізуючи сучасні дослідження творчої спадщини Є. Плужника, зазначимо, що актуальною є характеристика основних образів-домінант у поезії митця, їх смислового навантаження у творах.

Мета дослідження – охарактеризувати основні складники образів-символів поетичного світу Євгена Плужника; визначити образні доміанти життєвої філософії митця, представлені у його ліриці. **Методи дослідження.** Для реалізації поставленої мети було застосовано методи систематизації матеріалу, метод спостереження, аналізу, синтезу, а також описовий метод. Основу комплексного підходу до характеристики цілісного уявлення про поетику лірики Є. Плужника становлять принципи герменевтичного методу.

2. Образ внутрішнього світу людини у творчості Є. Плужника

В українській літературі першої третини ХХ століття поетична спадщина Євгена Плужника презентує нові підходи до філософського сприйняття дійсності, тогочасного суспільства, а також внутрішнього світу окремої особистості. Естетична природа поетичного мислення Є. Плужника незвична для тогочасної української поезії. Її розуміння стає можливим шляхом відкриття символічного змісту основних образів-домінант, які використав автор у ліриці. На думку Л. Дружинович, «образи для письменника – не дзеркальне відображення, не фотографія. Плужник має талант мислити значно ширше. Кожен конкретний образ у його творчості, поетичний передусім, – це зовнішній світ, що потрапив у «призму» свідомості» (Дружинович, 2010: 106–114).

Система образів, їх порядок та взаємозв'язок створюють естетичне поле в уяві читача. Це естетичне поле постає через слова-домінанти, навколо яких об'єднуються інші образи. Поезія Є. Плужника обернена до глибин буття, тому одним із визначальних ключових образів є життя-смерть (як бінарна опозиція), причому семантичне наповнення цих категорій охоплює не лише поняття, асоційовані з природними явищами, наприклад: «*Мертвий я. Це добре, ясно відаю. / Та і як, скажи, себе обдурши! / А проте живу. Журюсь, обідаю... / О, – болить мені, єдина! Чуєш?*» (Плужник, 1988: 145). Антиетичність є наслідком конфліктності розвитку думки. Констатація факту в першому рядку строфи – «мертвий я» – із узагальнення переходить у протиставлення («а проте живу»).

З поезії постає розуміння, що для автора смерть не є фактом фізичним, це швидше психологічне явище. Цю думку письменник підкреслює вживанням семантично насичених образів-символів, не пов'язаних із природним середовищем («куля», «приклад», «розстріл»). Природа продукує вічну плинність часу, а ці символи експресіоністично свідчать про біль і страждання людства, спричинені іншими факторами, засвідчують його короткочасність.

Поет-філософ оптимістично налаштований на пошук єдності з природою, лише за такої умови людина є особистістю, а смерть природна сприймається як продовження життя в іншому вимірі, це як визволення з неприродного кола існування: «*Дуже просто. Гостренька куля / Заступила йому далечінь. / – Серце днями собі намуляв, – / Спочинь!*» (Плужник, 1988: 133).

Людина у смерті звільняється від суспільних шаблонів, стає природно вільною, а отже, здатна до оновлення: «*– Це нічого, що я мов гній – / Під посіви твої нові! / – Бо ось вірю: зросту колись. – / І до когось вітрилами: – Жни!*» (Плужник, 1988: 164). Вражає цілком експресіоністична лексика і синтаксис поетичного рядка, так звана «поетика крику», що символізує особистість, яка є на межі зриву перед духовним очищенням, її емоційний стан зазнає найвищого кульмінаційного моменту: катастрофа духовна змінюється катарсисом. Смерть стає моментом очищення спраглої і змученої муками суспільства душі людини.

Неприродна смерть у поезії Є. Плужника – це не тільки відображення смерті поколінь чи мотив братовбивства, вражає насамперед наявність описів смертей молодих героїв, життя яких обірване кулею, несе поняття оберненого сирітства – коли сиротами стають не сини, а їхні батьки: «*А він був молодий такий! Цілував, мабуть, гаряче...*» (Плужник, 1988: 132); «*А він молодий-молодий... / неголений пух на обличчі. / Ще вчора до школи ходив... / Ще, мабуть, кохати не вивчив...*» (Плужник, 1988: 129). Смерть набуває глобальних масштабів, стає персоніфікованим образом, який впорядковує новий уклад життя, коли батьки ховають своїх дітей («*Ні словечка*

йому не сказав старий»), а щоб далі жити, ховаються у коловорот буденності: «Його життя коловорот буденності / До товару... По воду... / А день за днем... / Знов подвір'я взялося травною... / Серце, серце! З твоїм вогнем – / У бур'ян з головою!» (Плужник, 1988: 138). Буденність лише номінально рятує свідомість батьків, насправді ж, це констатація трагедії, відсутність майбутнього для роду, нації.

Образ смерті є категоріальною ознакою поезики експресіонізму, вона яскраво представлена у творах В. Стефаніка і Марка Черемшини, подібно до них у Є. Плужника відображення смерті ще й стає апокаліптичним знаком тогочасної доби, коли людство в пошуках і побудові примарних ідеологічних орієнтирів втратило моральність.

Символічне наповнення іншого образу-домінанти «тиша» споріднене з поезією його сучасників – В. Свідзінського, П. Тичини, М. Рильського, Б.-І. Антонича. Із першим єднає ще й домінанта спокою, тиші, філософствування, а оцінка творчості В. Свідзінського Е. Соловей повною мірою може стосуватися й поезії Є. Плужника: «Свідзінський важко вписується в рамки художніх течій доби: сама його лірика опирається цьому. Вже й нині, за ще недостатньої дослідженості, його проголошують і символістом, і сюрреалістом, і поетом, близьким до неокласиків» (Соловей, 2001: 43–44). Є. Плужник чуттєвий і водночас мисленнєво активний, він споглядає навколишній світ і водночас його осмислює через свій досвід – з'являється так званий раціоналістичний струмінь бачення.

Водночас у поезії Є. Плужника немає такого органічного злиття і возз'єднання з природою, як у Б.-І. Антонича, він «не росте» разом із травною, це швидше данина певному часові у житті, коли він перебуває разом із природою: «Така відміна, зрештою, мала: / Колишні мрії досвід заступає. / Так дерева, відцвівши навесні, / Тільки на те годують соком віти, / Щоб в дні серпневі, теплі та ясні, / Упав на землю овоч соковитий» (Плужник, 1988: 221). Є. Плужник у спогляданні довкілля знаходить свій спокій, свою гармонію, водночас він не стає «природою», її складовою частинкою, він поєднує у житті власний простір із навколишнім середовищем.

Образ тиші у поезії Є. Плужника не має асоціюватися із бездіяльністю і безтурботністю життя. На думку М. Кодака, «вона – не вакуум, не ідеологізує розрідження суспільної свідомості, духовної атмосфери часу. Це – передумова споглядання істини, неслухання життя в його порухах і потаємних процесах, які непросто розгледіти за масо-видними і плакатно-показними проявами днів. Але тільки передумова. Реальним фактором вона стає для серця, «навченого» тишини – оснащеного культурою продуктивної рефлексії, вмінням заповнити «тишину» голосами часу» (Кодак, 2009: 55). У тиші ліричний герой вчиться аналізувати життя, його «споглядати», шукає своє внутрішнє «я» і водночас дослухається до Всесвіту, його проблем.

Образний світ поезії Є. Плужника нерідко визначається номінативно. Як приклад, збірки «Дні» та «Рання осінь». Уже в назвах поет чітко фіксує наявність найпоширеніших поетичних образів-домінант у його поетичному світі – днів і осені. Назви для збірок Є. Плужника вдало підбрані: вони відображають ідейну концепцію кожної поезії, водночас скристалізують у єдине смислове ядро звучання кожної збірки. Наприклад, щодо збірки «Дні», то літературознавець М. Кодак вважає, що «заголовний образ-поняття «дні», якщо простежити за його семантикою з твору в твір, має досить різноманітну змістовність. Спектр його значень покликаний відбити драматизоване сприйняття історії в її змінах, у співвідношенні соціально-психологічної характерності цих змін з людиною. Об'ємний, стереоскопічний зміст цього поняття постає тільки у зіставленні всього спектра значень» (Кодак, 2009: 37).

Щодо другої збірки, то дотримуємося позиції літературознавця Ю. Меженка, що осінь є її основним образом. Він символізує для поета закінчення етапу молодості, перехід до більш зрілого життя, а отже, і творчості. Ліричний герой, споглядаючи осінь, виявляє різні почуття – як песимістичні, безнадію, сумнів у виборі, так і оптимістичні, віру в краще майбутнє, душевний спокій і рівновагу. Ці нові риси з'явилися у другій збірці, яка, на думку В. Базилевського, є відмінною від «Днів»: «Щось зрушилося в його свідомості, устоялося, лягло в «надійні береги». Поменшало окличних знаків... майже зник пуант, урівноваженішим стало письмо, шезло з лексики слово біль, натомість з'явилися інші – спокій, нудьга» (Базилевський, 1988: 5). Саме в спогляданні осені знаходить ліричний герой спокій душевний, роздумує про сенс буття, може об'єктивно оцінити свій стан і його спілкування з навколишнім світом (поезії «Вчись у природи творчого спокою», «Дивлюсь на все спокійними очима» тощо).

Образ часу – один із найактивніших у поезії Є. Плужника. Найяскравіші характеристики його у поезіях-медитаціях «У дужих дні...», «Люблю в уяві декілька сторінок», «І вийшов на поле – а поле мертво...», «Там, де полягли вони за волю». У сучасному світі, на думку поета, присутній трагічний дисонанс між гаслами минулої революції щодо гуманізації суспільства і їх втіленням творцями «нового часу». Він переймається тим, що з часом історики занадто примітивно оцінять минулі події: «Якийсь дідок нудний напише, – / Війна і робітничий рух... / О, тише! / – Біль не вщух» (Плужник, 1988: 110). Натомість для ліричного героя минулий час – це «не рядки холодних слів», а свідчення боротьби народу за свободу і волю, свідчення трагедії, смерті заради здійснення мрії. «О, золоті далекі будні / Серед родючих вільних нив», – промовляє герой, згадуючи минуле України. Епітет «золоті» вживається декілька разів у творі – золоті будні, золоті дні – у них ностальгія за минулим часом і водночас висловлено ставлення до емоційного піднесення героя, свідчення того, що історія української нації у його свідомості ніколи не зазнає корективів. Натомість у теперішньому часі ліричний герой прагне сповідатися і зізнатися своїм сучасникам у своїх справжніх почуттях, наприклад, у поезії «Суди мене судом твоїм»: «Суди мене судом твоїм суворим, / Сучаснику! – Нащадки безсторонні / Простяг мені і помилки, й вагання, / І пізній сум, і радість передчасну, – / Їм промовлятиме моя спокійна щирість» (Плужник, 1988: 313). У майбутньому, на думку поета, не має бути фальсифікацій, тому що майбутнє, власне, нині передбачено сучасникові «в смугі днів сіренькій і нудній / часів нових початок розпізнати». Однак постає проблема іншого гатунку – чи здатні у майбутті люди

осмислити правильно «золоті будні і дні» минулого як «золоті дні волі» України. Тому однією із найголовніших проблем сучасності, на думку митця, є звертання до національної історичної пам'яті.

Ностальгуючи за втраченим часом, герой переймається майбутнім, вигукуючи емоційно: «О днів прийдешніх обрії безмірні!» (Плужник, 1988 :116). Ліричний герой чекає від «нової доби» кращих змін, певні «добрі» знаки, натомість констатує, що теперішній час є «жорстокий! І весь у крові!», час майбутнього, на його думку, ще має можливість змінитися, на це й натякає письменник, називаючи його «часом-ратая», що закладе основи нового життя, а отже, акцентується увага на незнищенності природи творення (поезія «У дужих дні...»). Усі надії поет покладає на майбутнє, він щиро переживає за численні втрати часу минулого і неоднозначне сьогочасся, що досягає найвищого ступеня оптимістичного пророцтва у поезії «Я знаю...»: «Я знаю: / Перекують на рала мечі. / І буде родюча земля – / Не ця... / І буде так: / Пшеницями зійде кров, / І пізнають, яка на смак / Любов. / Вірю» (Плужник, 1988: 117). Поет впевнений у перемозі світлих поривань людства, у тому, що у майбутньому знайдеться можливість об'єктивно оцінити минулі події, час, який приніс в Україну соціальні потрясіння і людські трагедії.

Мариністична тематика у творчості Є. Плужника є традиційною для більшості поетів. Образ моря характеризується у поезіях «Блакитний безум», «Вирує море», «Над морем високо», «Синє море обгорнули тумани» тощо. Море постійно змінюється за настроєвістю – воно бурхливе і неспокійне, а хвилі піднімаються все вище і вище, то воно, «обгорнуте туманами», вражає своїм спокоєм, кольором неба, гармонією і водночас, за спокійністю схована небезпека і обман. Море характеризує бурхливу вдачу ліричного героя, розкриває його внутрішню сутність, водночас це і тяжіння до вічності, що поєднує внутрішнє відчуття людини із космічною неосажністю, абсолютом. Цей поетичний образ Є. Плужника суголосний із мариністичною поезією Лесі Українки, Миколи Вороного, П. Карманського, Б. Лепкого та ін.

У поезіях «Прекрасен світ вночі», «Вирує море», «Як все живе» поет висловлює своє захоплення морськими краєвидами, він зазначає, що людина у спогляданні за морем гармонійна зі світом, морська стихія – це стихія почуттів людини і водночас – символ нескінченності Всесвіту. У радісному захопленні красою моря людина відчуває єдність зі світом природи, усвідомлює себе її складником.

3. Персоніфікований образ землі у творчості Є. Плужника

Один із постійно акцентованих образів у поезії Є. Плужника – це земля. Він є полісемантичним, однак, на думку М. Кодака, скомбінованим з іншим магістральним образом – смертю: «Від умоглядного сподівання нової землі (нових днів!) до орудного її перетворення – цю дистанцію поет пройшов через видовища смертей» (Кодак, 1988: 38). У свідомості ліричного героя смерть на землі сприймається як порятунок душі, це насамперед спокій, тому, звертаючись до майбутнього, поет молитовно просить: «О днів майбутніх спокою глибокий. / На землю цю знесилена прийди!» (Плужник, 1988: 210). Земля – це місце для праці ліричного героя, пошук себе у праці, адже його оточують «степи родючі», «вільні ниви», оброблювати які завжди буде робоча рука: «І помандрують аж за синє море / Над смутком сел. Високі журавлі; / І хтось останній на полі дооре / Вузьку смужку вогкої землі...» (Плужник, 1988: 162).

Земля у поезії Є. Плужника, крім асоціації з рідним краєм, родючим ґрунтом, постає й місцем, на якому розгортаються страшні криваві події. Тоді вона стає для ліричного героя мертвою, насиченою кривавим минулим: «На поле вийшов – зомлів: / Колос від колосу – чверть! / Висохло серце землі, / Кров'ю наповнене щерт'!» (Плужник, 1988: 156); «Хтось розгорне добу нову – / І не біль, і не гнів, не жертва! / Воскресінням твоїм живу, / Земле мертва!» (Плужник, 1988: 123). Оптимістично-пророчий ефект у поезії досягається шляхом звертання до майбутніх подій, коли по-справжньому оцінить людство, свідком яких катаклізмів була земля, чи здатна вона відродитися, воскреснути.

Для Є. Плужника земля – персоніфікований образ, це свідок кривавих подій, який у найважливіший момент має свій голос, здатна оцінити події, завдяки цьому вона може бути не тільки німим свідком, але й суддею: «Той голос – від моря до моря: / – Що з вас кожний робив тоді, / Як творилося наше вчора / На Землі, від крові рудій?» (Плужник, 1988: 178). Причому образ землі не носить суто абстрактний характер – це рідна йому українська земля, яка оцінює масштаби соціальних потрясінь. У політичному прозрінні подій 1917–1920-х років ліричний герой наголошує на тому, що українські політики даремно мали надію на підтримку з боку Європи, український простір став місцем, де розігравались нові кордони Європи, а незалежність цієї землі навіть не бралась до уваги. Є. Плужник прозріливо «натякає» на занадто довірливу поведінку тогочасного національного політикуму іншим країнам: «Ахали, сюсюкали – Європа!» (Плужник, 1988: 114), «Стали гречкосії – і докором / Очі невблаганно зайнялись: / – Заходе, ану, коли не сором, / Сходові в обличчя подивись!» (Плужник, 1988: 116). Ці рядки актуалізують і нинішній простір спілкування України зі світом, залишаються нагальними у своїх пророчих візіях для часу ХХІ ст. Водночас поняття землі всеохопне, коли справа стосується оцінки політичної ситуації: «Від Арктики у споконвічній кризі, / До Каракум, що віддані піскам / І гліб землі, і атмосферні висі! – / Скоряється усе більшовикам, / Геройству й доблесті!» (Плужник, 1988: 348). У рядках, які географічно сконцентровані простір від півночі до півдня, йдеться про владу більшовиків з оціночним судженням, сформованим сприйняттям поетом тодішньої політичної ситуації. Ці рядки, припускаємо, можуть бути асоціативною опозицією до відомого вислову П. Чубинського про Україну «від Сяну до Дону», натяк на всемогутність нової радянської влади. Україну як рідну землю дуже любить поет – вона для нього: «...моя Вкраїно мила, / Найнепомітніша з усіх країн – / Мільйони сіл серед німих долин... / Десяток міст... / Земля на хліб збідніла» (Плужник, 1988: 213). Поет сильно вболіває за долю рідної землі, називаючи її на кшталт: «Селянський краю мій, навек убогий!» (Плужник, 1988 : 191). Поет констатує, що минуле для української землі – відсутність волі, Україна була «бранкою», тому поет покладає надію, що

«нова доба» і «нова влада» все зроблять на користь рідної землі: «І одягає машинова міць / І дні мої, й таку наївну бранку, / Мою країну, з прадідів селянку, / Співучу землю смутку і криниць...» (Плужник, 1988: 187). Для нього Україна – це сакральне місце, це внутрішня сутність кожного українця, місце збереження пам'яті роду: «Дівчинку здибав колись маленьку / Там, де землю Дніпром розколото: / Вибирала з води у жменьку / Сине золото» (Плужник, 1988: 252). У цих рядках – внутрішня сутність митця, який безмежно любить свою Україну. Вона – земля, що є центром Всесвіту кожного українця, те, що формує його онтологічний національний простір, а Дніпро як символ української землі – це місце духовного перехрестя, коли герой має зізнатися у своєму ставленні до Батьківщини, а ще й визначити своє місце у світі, сповненому болу, трагедій і тривоги.

Образ землі охоплює також у Є. Плужника ще певні географічні ландшафтні чи історичні поняття. Чимало поезій містять номінативні згадки про частини світу (Азія, Америка, Європа), країни (Індія, Франція), міста (Версаль, Київ, Париж), ландшафтні об'єкти, частини країв: «Північ. Захід. І схід. І південь. / Від морів, від станків, з лісів! / Київ, Дрезден, Калькутта, Відень – / Всі!» (Плужник, 1988: 107). Найчастіше цитує і згадує поет біблійні місця: «...І в крові, на Голгофі, в муках / узрять нас!» (Плужник, 1988: 178), «Зійде кров, немов весвітня Мекка» (Плужник, 1988: 126). Голгофа і Мекка – це сакральні святі місця для вірян, земля зі згадкою про події із далекого минулого, і місця зі Святого Письма автор пов'язує з ними історію становлення українських земель, які мають бути символом відродження віри та волі українців.

Земля постає у творчості Є. Плужника й макрообразом планетарного масштабу, який у персоніфікованому варіанті є надійним супутником ліричного героя, розуміє його істинні поривання і почуття, водночас його поривання – це поривання всіх мешканців Землі: «І, як і всі, лечу / З землею в далечінь...» (Плужник, 1988: 170): «Пливу я у безвість з Землею / По орбіті, що пише вона!» (Плужник, 1988: 182). Ліричний герой поезії щирий у своїй любові до землі, водночас він її возвеличує за можливість на ній жити, відчувати цей світ у всіх його іпостасях. Інтерпретована полісемантика образу землі говорить про виважений підхід письменника до формування основних складників його поетичної системи.

4. Висновки

Отже, основні образи-домінанти сконцентровано навколо найпоширеніших образних пластів, що конденсують основні філософські настрої митця: життя – смерть, низ – верх, серце – розум. Їх інтерпретовано з позиції оцінки поетичного мислення Є. Плужника, вони дають змогу сформувати уявлення про поета. Глибинний філософський підтекст, схований у поезії Є. Плужника, пов'язаний з образами-домінантами смерті, тиші, часу, днів, осені, моря, землі. Звернення до таких домінант сприяє заглибленню читача у підтекст поезії, осмисленню змісту творів із різних аспектів, а також формує уявлення про поета як про митця з глибоко закоріненою у філософію свідомістю.

Література:

1. Дружинович Л. Образно-змістові координати концепту «земля» в поетичній рецепції Є. Плужника. *Актуальні проблеми української літератури і фольклору*. 2010. Вип. 14. С. 106–114.
2. Плужник Є. Поезії. / Укл., вступна стаття і прим. Л.В. Череватенка. Київ : Рад. письменник, 1988. 415 с.
3. Соловей Е. Співзвучність поетичних світів. *Слово і час*. 2001. № 9. С. 40–44.
4. Кодак М. Огrom Євгена Плужника-поета : монографія. НАН України, Ін-т літ. ім. Т. Шевченка. Луцьк : Твердиня, 2009. 189 с.
5. Базилевський В. Євген Плужник. *Літературна Україна*. 1988. № 45. С. 5–6.

References:

1. Druzhynovych, L. (2010). Obrazno-zmistovi koordynaty kontseptu “zemlia” v poetychnii retseptii Ye. Pluzhnyka. Aktualni problemy ukraïnskoi literatury i folkloru [Figurative and semantic coordinates of the concept of “land” in the poetic reception of E. Pluzhnyk]. *Actual problems of Ukrainian literature and folklore*. Vol. 14. P. 106–114.
2. Pluzhnyk, Ye. (1988). Poezii. / Ukl., vstupna stattia i prym. L.V. Cherevatenka. Kyiv: Rad. Pysmennyk [Poetry. Introductory article] P. 415.
3. Solovei, E. (2001). Spivzvuchnist poetychnykh svitiv. Slovo i chas. [Consonance of poetic worlds]. *Word and time*. No. 9. P. 40–44.
4. Kodak, M. (2009). Ohrom Yevhena Pluzhnyka-poeta: monohrafiia. NAN Ukrainy, In-t lit. im. T. Shevchenka. Lutsk: Tverdnyia [Ogrom yevhen Pluzhnyk – poet: monograph]. 189 p.
5. Bazylevskiy, V. (1988). Yevhen Pluzhnyk. *Literaturna Ukraina*. [Yevhen Pluzhnyk]. *Literary Ukraine*. No. 45. P. 5–6.

Стаття надійшла до редакції 12.01.2021
The article was received 12 January 2021

UDC 82-32

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2021-85-2>

CONCEPTOSPHERE OF THE CHRONOTOPE OF THE WAR IN THE BOOK BY KATERYNA KALYTKO “THE LAND OF ALL THOSE LOST, OR LITTLE SCARY TALES”

Goniuk Oleksandra Valeriivna,
*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Literature
Oles Honchar Dnipro National University
olexandrin31@gmail.com
orcid.org/0000-0002-4985-6075*

Sydorenko Olha Yuriivna,
*PhD Student at the Department of Ukrainian Literature
Oles Honchar Dnipro National University
olga.sydorenko@ukr.net
orcid.org/0000-0001-8702-3659*

The article studies the leading components of the conceptsphere of the chronotope of the war in the book of the small prose of the modern Ukrainian writer and translator K. Kalytko “The Land of All Those Lost, or Little Scary Tales” on the example of the cycle of short stories with medieval and chivalrous temporality, and the short story “Martyr”, which artistically enlightens the current war in the East of Ukraine.

Purpose of the work is to identify and study the leading components of the conceptsphere of the chronotope of war in the book of short prose by Kateryna Kalytko “Land of the Lost, or Little Scary Tales”.

Methods. The study is based on the methods of biographical, comparative, hermeneutic analysis.

Results. Short prose of a modern writer is characterized by a concentrated semantic and verbal content of chronotopic concepts, their tightness and at the same time external simplicity. The conceptual sphere of war presented through the concept of water (subconcepts of rain, river, sea), subconcepts of stone space (wall, stone block) and fortress) and subconcepts-symbols of national identity (mother tongue, cherry trees). Traditional national concepts in the author’s artistic worldview are transformed and undergo unexpected ways of rethinking, which is a clear indicator of deep shifts in the social, spiritual, philosophical and creative thinking of the writer.

Conclusions. The conceptual dominants of the author’s chronotope short prose by K. Kalytko are the space of the earth as a refuge in conditions of war not only as armed aggression, but also as contradictions and disharmony within man himself, caused by the realization of his otherness, loss, alienation and rejection. Modelling metaphorical and phantasmagoric time and space for the writer is almost the only adequate strategy for describing the absurdity of war as a phenomenon on a universal scale: through the multilayered meanings embedded in the stories, rethinking and constructing traditional and original, innovative, purely authorial concepts – some military conflict, which exacerbates the already complex existence of people convinced of their own otherness, incompatibility with the unselected geography in which for some reason they are forced to be.

Key words: war, concept, subconcept, artistic time/space, idiostyle.

КОНЦЕПТОСФЕРА ХРОНОТОПУ ВІЙНИ В КНИЗІ КАТЕРИНИ КАЛИТКО «ЗЕМЛЯ ЗАГУБЛЕНИХ, АБО МАЛЕНЬКІ СТРАШНІ КАЗКИ»

Гонюк Олександра Валеріївна,
*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української літератури
Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара
olexandrin31@gmail.com
orcid.org/0000-0002-4985-6075*

Сидоренко Ольга Юріївна,
*аспірантка кафедри української літератури
Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара
olga.sydorenko@ukr.net
orcid.org/0000-0001-8702-3659*

Стаття є спробою дослідження провідних складників концептосфери хронотопу війни в книзі малої прози сучасної української письменниці та перекладачки Катерини Калитко «Земля Загублених, або Маленькі страшні казки» на прикладі циклу оповідань із середньовічно-лицарською темпоральністю та оповідання «Мартин», в якому художньо висвітлено сучасну війну на Сході України. Концептний аналіз оповідань дозволяє простежити, яким чином сучасна війна концептуалізується в хронотопі художніх творів покоління українських письменників, передусім Катерини Калитко, та як це позначається на особливостях творчої манери, індивідуального стилю авторки, а також способах взаємодії з читачем.

Мета роботи – виявити та дослідити провідні компоненти концептосфери хронотопу війни в книзі короткої прози Катерини Калитко «Земля Загублених, або Маленькі страшні казки».

Методи. В основі дослідження – методи біографічного, порівняльного, герменевтичного аналізу.

Результати. З’ясовано, що для творчості сучасної письменниці характерне концентроване смислове та вербальне наповнення хронотопічних концептів, їх герметичність і водночас зовнішня простота. Концептосфера війни в аналізованій збірці складається з концептів води (субконцепти дощу, зливи, річки, моря), субконцептів кам’яного простору (стіни, кам’яної брили та фортеці) та субконцептів-символів національної ідентичності (материнської мови, дерева черешні). Традиційні національні концепти в художньому світобаченні авторки трансформуються та зазнають несподіваних способів переосмислення, що є яскравим індикатором глибоких зсувів у соціальному, духовному, філософському та творчому мисленні письменниці.

Висновки. Концептуальними домінантами авторського хронотопу в збірці малої прози К. Калитко є простір землі як при-тулку в умовах війни не лише як збройної агресії, а і як протиріччя та дисгармонії всередині самої людини, що спричинені усвідомленням своєї інакшості, загубленості, відстороненості й відкинутості соціумом. Моделювання метафоричного та фантазмагорійного часу та простору для письменниці є чи не єдиною адекватною стратегією опису абсурдності війни, як явища у загальнолюдському масштабі: через закладені в оповіданнях багатозарові сенси, переосмислення та конструювання традиційних і самотутніх, новаторських, суто авторських концептів хронотопу авторка наголошує на антигуманності будь-якого воєнного конфлікту, що загострює й до того складну екзистенцію людей, переконаних у власній інакшості, несумісності з тією географією, в якій з певних причин вони змушені перебувати.

Ключові слова: війна, концепт, субконцепт, художній час/простір, ідіостиль.

1. Introduction

In an interview with Yevhynii Stasinevych, dated 2015, the modern Ukrainian writer Kateryna Kalytko expressed her prediction that exactly within “*the next decade, when the outspoken conjuncture is going away, there are reasons to expect a very fresh, terrible and good prose*” (“Within the next decade...”, 2017). Her own collection of small prose “The Land of All Those Lost, or Little Scary Tales”, which came out in 2017 and won the prize Book of the Year, awarded by BBC Ukraine undoubtedly belongs to such a prose. The collection is a bold writer’s attempt to write about the war (and not only in modern, but also in the common human dimension), resorted to a mythical and sometimes phantasmagorical conditionality of time-space-action.

The book “The Land of All Those Lost, or Little Scary Tales” has not yet been the subject and the *material* of a full-fledged scientific study, and has only been covered in a few literary reviews by professional critics (articles by Yevhynii Stasinevych, Hanna Ulyura, Oleh Kotsarev) and reader reviews. The article studies the leading and most striking components of the conceptosphere of the chronotope of the war in the book of the small prose of the modern Ukrainian writer and translator K. Kalytko “The Land of All Those Lost, or Little Scary Tales” on the example of the cycle of short stories with medieval and chivalrous temporality, and the short story “Martyn”, which artistically enlightens the current war in the East of Ukraine. A conceptual analysis of the short stories allows to trace how the current war is conceptualized in the chronotope of artistic works of the generation of Ukrainian writers, first of all, by K. Kalytko, and how this affects the peculiarities of the creative manner, the author’s individual style, and ways of interaction with the reader. The *aim* of the work is to identify and study the leading and brightest components of the conceptosphere of the chronotope of war in the book of short prose by Kateryna Kalytko “Land of the Lost, or Little Scary Tales”. The study is based on the *methods* of biographical, comparative, hermeneutic analysis.

Kateryna Kalytko is a representative of the modern literary process, in which there is a tendency for the coexistence of postmodern, modern and traditional vectors of artistic creativity. This stage of the development of literature continues the traditions of the previous century with its appeal to the mythological chronotope, which is still considered as a kind of attempt to escape from certain undesirable phenomena of real actuality. In the book “Hybrid Topography. Places and Non-places in Modern Ukrainian Literature” the literary critic Yaroslav Polishchuk explains this escape from the pressure of postcolonial, or rather, post-totalitarian discourse: “*Failures and fiaskos in the making of post-colonial states gave rise to a persistent disappointment that manifested itself in the reluctance of cultural development of reality and, instead, engagement in virtual worlds, in bizarre pictures of imagination, that one can oppose to depressed social reality*” (Polishchuk, 2018: 22). The literary critic calls such fictitious worlds created by the writer’s imagination the opportune simulacra, which can help you escape from the pressing problems (Polishchuk, 2018: 23). Although Kateryna Kalytko designs in her book a kind of mythological and metaphorical shelter, she does so on the basis of not a concrete but phantasmagoric topos, which primarily mentions the Balkans, the Crimea, the territory of Eastern Ukraine.

From the abstract to the book, one can conclude that the leading theme of all nine stories in the collection is the tragedy of “lost” personalities, who “*fall into typical situations of misunderstanding with people, but because of their differentness, like a non-standard psyche, these events unfold for them differently*” (“Tales are a territory of fear...”, 2017), so they are forced to seek a kind of shelter – the Land of All Those Lost, which is not marked on any of the world maps, because it is scattered on the parts of the land, which constantly expand and transform themselves into various kinds of landscape: “*The Land of All Those Lost daily drifts in the seas of alternative geography and is strictly parallel with our daily, habitual geography. The Land of All Those Lost has arisen in order for too other people, displaced from the “normal” world, have the place where to go. It has grown out of necessity in shelter and support*” (“Tales are a territory of fear...”, 2017). For the writer herself, the conceptual dominant of the chronotope (actually the author’s chronotope) is the space of the land as a shelter in the conditions of war not only as an armed aggression, but also as a contradiction and disharmony within the person themselves. More often, the disharmonious state is caused by the awareness of their differentness, neglect, and rejection by society.

It is equally important to trace how the author's chronotope correlates with the narrator's one and how it affects the perception of the general artistic purpose of the recipient. The artistic event-situational space and the space-time continuum are consequences of the process of conceptualizing the real world in the artistic text, which reflects the universal laws of the creation, intersects with the individual author's way of perceiving reality, the individually-authored picture of the world. Due to the content filling of the concepts, a reader builds a set of associations and a system of multiple connections. Accordingly, the chronotope of the narrator in each of the artistic stories of "The Land..." is represented by a separate conceptsphere, which consists of different subconcepts.

2. Peculiarities of the chronotope of short stories with medieval and chivalrous temporality

From the annotation to the book, it becomes clear that "The Land of All Those Lost" as a continuous metaphorical shelter for "rejected" people reborn and grows every time, when regular different one is experiencing their rejection, and therefore it is constantly surrounded by water, like an embryo; no wonder the first short story from the book is called "Water". The concept of "water" in the writer's prose is inextricably linked with the chronos of wartime disorder and differs significantly from the traditional notion of it, because, according to folk beliefs, the water brings back to life and brings fertility, acts as a way of magical purification (Voitovych, 2002: 83). In the story, water (the lake) reveals the secret of the main character Lale, who was raised by adoptive parents as a boy, therefore, peers did not know that she was actually a girl: "Once I was tempted to show my lake to my comrades, and on that very day, "I-he" turned into "I-she" (Kalytko, 2017: 12). Awareness of the fact, how different the bodies of the guys are from her own, has caused a profound psychological trauma to the girl: "I am a field that was trampled by horses, although it was not the battlefield. Eunuch, who was not even born a man" (Kalytko, 2017: 12). That trauma was heightened by the eavesdropped conversation of parents: "In the evening, lying prone in the darkness of the room, I heard what they talked with father over their bowl of lentils and a full jug of water: how extraneous it grew. It. Extraneous. It grew. These are also words, like bread, take and eat" (Kalytko, 2017: 22). The favourite water element for the heroine became a painful reminder of her own differentness: "After that, I had several more bathes in that after-rain pond, alone those times, and the water seemed to me bitter and bitter and as if it tears my skin off with a green tongue" (Kalytko, 2017: 13).

The physical weakness and tenderness of Lale determined the only possible role in her environment – to become a he-assistant (she-assistant) of a water carrier, who was forced due to lack of water in the town of Zmiieva Shyia (Serpent's Neck) to deliver liquid from a mountain lake – the Kamiane Oko (Stone Eye), because the local two wells were shallow, "and even at the best times, the water from these two wells was not at all as clean and tasty as from the Kamiane Oko" (Kalytko, 2017: 11). When in the middle of summer there was what the inhabitants were most afraid of: the sacred wells were salted; the war and assault by the invaders began for the town of Zmiieva Shyia, which walls were strong and inaccessible, all ages suffering from armed attacks: "There have always been fights for our town. It was the gateway and the key at the same time; it was needed by all who led their troops to conquer new lands. We have always been fighting" (Kalytko, 2017: 7). For the city, surrounded by invaders, the only salvation was the water itself, because "it was hope, a chance, a sign that the resistance will last" (Kalytko, 2017: 22). However, for the heroine, water "was more difficult in life and much more inevitable than death" (Kalytko, 2017: 22), therefore her conditional betrayals – the decision to hole the last barrels of water without which the town will not last long ("I holed the last barrels – the water seemed to have sighed with relief when it went into the ground..." (Kalytko, 2017: 23) and ultimately escape – are perceived as a certain victory over her stone space, "(non)chosen geography": "My green foreign-looking eyes were the eyes of their defeat. Perhaps even this cruel and such a human desire of my adoptive parents to make a boy from the girl was anxious to get something out of his defeat, not so burning. In the Zmiieva Shyia, I stuck in their craw, I needed either to be spit out or to be swallowed" (Kalytko, 2017: 23). "Green foreign-looking eyes", as well as the fair colour of hair and skin, in the town where all people are dark-skinned, are the vivid markers of the differentness, which suggests that the girl was the victim of an endless war since her real mother was raped. Petrification of a peculiar reservation – the Zmiieva Shyia has generated "the fear of being in an open place" (Kalytko, 2017: 7) because of the lack of a living space ("scanty shreds of fertile land on artificially created terraces") (Kalytko, 2017: 10) and the desire of the heroine at any cost to find her dream land: "I-she often dreamed – I-he dreamed – about the land, where there is a plenty of space to run freely, and real powerful trees that can be climbed up. Those which grew up on our stone barely kept on the branches even a cat" (Kalytko, 2017: 10).

The final awareness of herself as a woman comes to Lale with her first love – the enemy-invader Latif, who turned out to be the only person who recognized a woman in her, and immediately realized the essence of the girl's inner conflict: "What a strange person you are, Lale. As if you ca not be who you are" (Kalytko, 2017: 29); he taught to be real: "I did not even imagine that I was so deep, deeper than our sacred wells, deep like the Kamiane Oko" (Kalytko, 2017: 25). Hope for the bright future of the lovers is associated with the space of the sea, about which tells Latif: "If someone tells you that the sea is a lot of water, do not believe it. The sea is actually a magic glass that magnifies everything you have. If you come to it with sorrow, the sorrow will grow in a whole grief until you float, and if you have joy in it – the joy will become enough to make an island in the sea" (Kalytko, 2017: 27). It appears to be an opposition to the Zmiieva Shyia Lake as a symbolic component of the topos of the former environment, which has caused the gender and ontological crisis of the heroine.

An intermediate subconcept between the lake and the sea is a rain, a downpour that does not quench the fourth day, "the water that flew from heaven", and as if "trying to tie it to the ground, drown in the local stone" (Kalytko, 2017: 33). Water strives to bind to the stone space both Lale and Latif themselves, to crush them completely in themselves, but at the same time heroine grateful to water for the opportunity to divide with her beloved that found shelter, the Land of All

Those Lost, and finally rushed out of the stone ridges of the Zmiieva Shyia: “*She lived, being formed from the water, and – and contrary to it. If not that, earthly and local, is now poisonous and hateful, which brought me up, I would have nothing to offer Latif. I exchanged myself for it, bought me for water and disavowed it. Now, perhaps, only this alien celestial attracts, she spoke about those countries, where we would go in any case ... we will never stop until we reach the sea, and it is also a big water, and it will explain everything...*” (Kalytko, 2017: 33-34).

A peculiar continuation of the story of Latif and Lale, but on behalf of another narrator Latif’s military friend Erdal should be considered the story “**Viter u porozhnii ochnytsi**”. Both of them are orphans who grew up together, but the difference between Erdal and Latif is in the concept of expression of genetic memory: “*I was always surprised that Latif, who had no one in the world, perfectly remembered his past, but I, who could find my relatives, did not remember anything*” (Kalytko, 2017: 54). The only echo of the long-forgotten life appears for the hero a sweet cherry tree: “*... once I loved the tree – it had so much beauty and strength, silent sincerity and truthfulness that I spent in the garden for hours and hours, embracing his trunk and confiding child’s lacerations to it much more openly than any of the people ... Sweet-cherry-tree. A strange word from an already unknown language has remained with me like an island as bitter smoke as a single memory and a testimony that no love passes without a trace. And it does not recognize any boundaries*” (Kalytko, 2017: 57). However, the fate of Erdal is to become a slave forever, a hostage of the stone space: “*I obediently and diligently forgot what they ordered to forget, I remembered what I was commanded to remember*” (Kalytko, 2017: 55) in the prose of Kalytko, the stones (fortresses, walls) become a concept that represents the motive of lost memory. When the boy was taken away from mother and father, he realized that the smells of his home were washed away by the rain, and his native language was gradually superseded by the sounds of a language that he did not understand, and those sounds “*they built their fortress there – a stone on a stone, a wall after the wall, and eventually drove away everything*” (Kalytko, 2017: 53).

In addition to the aforementioned short stories, the cycle of works, in which the alternative medieval and chivalrous temporality dominates, should also include the short story “**Castellan**” (Kashtelian), in which the artistic time of wartime disorder is most clearly represented through the concepts of water and stone space. The title lets us to conclude that the short story is about events in about XVIII century, because back then a person who had a position of manager of a castle, a fortress and the locality belonging to it, was called castellan. This is about a boy who was born and raised during the war, and during the defence of the fortress at his own will was immured in one of its walls in a place where there was a faint masonry. This short story is notable for the fact that, unlike Lale from the “Water” or Erdal, the narrator from “Wind in an Empty Orbit”, the castellan of the same name becomes a hostage to the stone space not only on the psychological, but even on the physical level. He repeatedly states that his own body, “*adapting every day more to the landscape*” (Kalytko, 2017: 36), turns into a block of medieval stones: “*Now I live in the rhythm of the wall, listen to its resonating, internal rustles and ripples, I am a part of it, even breathing is more shallow and rare*” (Kalytko, 2017: 42). However, the sacrifice of a young man seems useless, because besides him, nobody remains alive. After the war, the youth victim comes to fanaticism, because he proclaims himself a castellan so that other people do not become hostages of the wall: “*At times, I think that I remain here, not to let others go on this rock. They will come, take this slope, get up even higher, settle in the coronated hollow on the crest of the spine, and their fates will be so lost, scratched and doomed that it is better for me to just stay here and not let them come here, not allow them to settle*” (Kalytko, 2017: 48). All the further existence of the boy is reduced to the creation of the illusion that the fortress is alive, for this purpose he rings the bell in time that does not allow him to leave the stone walls and go to the people with who the hero is separated by a river: “*Hour is the distance between one ring of bell and another. And I studied the world only between two tolls*” (Kalytko, 2017: 47). However, castellan knows the true cause of fear for others – the human world: “*I was born by a wall, and I was afraid to go far from the mother’s chest*” (Kalytko, 2017: 47).

The “child of the wall”, the castellan, whose war turned into one of many, deprived of awareness of his own uniqueness (“I have a fear of my own voice” (Kalytko, 2017: 36), above all, is afraid to hear from people the terrible truth about who he is in fact: “a soldier from a defeated army, a fanatic, whose desperate madness did not save anyone and nothing – neither the walls nor the people behind them” (Kalytko, 2017: 45). The river separating the hero from people is a boundary separating the world in which people who survived the war have the opportunity to cope somehow with that knowledge and to live on. According to the cassette, every year, “*there are more and more people from behind the river*” (Kalytko, 2017: 40), therefore, perhaps that is precisely what affects his final decision to leave fortress forever: “*And I went ahead. Passed on that shore. Got out of the water and then still went on the plain. For a long time*” (Kalytko, 2017: 49). And perhaps, in the conditions of constant “recurrences” of the war, he still decided, if he died, “*as a man, not a part of the wall*” (Kalytko, 2017: 42).

Thus, the leitmotif of the book “The Land of All Those Lost” is the concept of wartime disorders, that “do not end, but just crawl like serpents in their broods of war and lay there quietly, clinging to the tangle, warming each other, and then they are unraveling and returning to their own land” (Kalytko, 2017: 37). Hence, there are the significant toponyms, such as “Zmiieva Shyia”, “Kamiane Oko” in the cycle of analyzed short stories, and the motif of a lost genetic memory, a fanatical sacrifice, because, as the author herself notes, the effect of any war is breaking of these parallel connections, destruction of the tree of memory, because any war reduces the meaning and image of the land, the land that people keep in mind. Therefore, they have to form it somehow in a new way for themselves, giving, even their life for that. Chronotopic conceptsphere of this cycle of short stories, stylized like medieval epic, perfectly indicates the point of the translator Anna Vovchenko, that in the texts of Kateryna Kalytko “the war is an unnatural phenomenon in the direct sense of the word “nature”. Not the Russian-Ukrainian war, the First World War or the Second one – any war is unnatural. Earth and war mutually influence each other” (“There is a place for everyone...”, 2017).

In an interview with Kateryna Kalytko, one can conclude, that the most tense situation associated with the armed conflict that threatens the sovereignty of Ukraine has become one of the impetus to the writing of “The Land...”: *“My subjective feeling is that the world has stirred up. The air has become sharp as a glass, it is difficult for us to breathe. And it was very painful feeling in 2014. There was a general human “dewatering” in terms of mental resources, there was no strength in all senses”* (“Tales are a territory of fear...”, 2017). This gave grounds to the literary critic Oleh Kotsarev in the article “The pain and myth of the stories of Kateryna Kalytko” to conclude that the collection of short stories “is one more expressive evidence of the strengthening of metaphysical, “vertical”, and, at the same time, psychological tendencies in the Ukrainian literature in 2010s” (Kotsarev, 2017).

3. Chronotopic concepts of the current war in the East of Ukraine in the short story “Martyn”

The short story “Martyn”, which refers to the fate of the military interpreter Martyn, who lost his legs in the war on the eastern border and remained disabled, should be considered as the most realistic psychological reflection of modern life. The work is indicative, in our opinion, in the aspect of the violation of the problem of “own” and “alien” war. Hardened with all the seen while doing his military duty the hot spots of Eritrea, Afghanistan, and Yugoslavia, Martyn, only witnessing the war in his own state, is fully aware of the devastating nature of any armed conflict that parasitizes in the blossom of the Earth and sooner or later releases its own metastases on the most vulnerable place for any person – the territory of their Motherland. “Nobody likes when an alien war is approaching so close” (Kalytko, 2017: 93), states Martin. The metastases of “alien” warfare in the story are the concept of the border, the frontier. “Borders, borders, everywhere the borders only!” (Kalytko, 2017: 77) – says Kateryna Kalytko this terrible truth through a local crazy. For Martin himself, there are two conceptions of the border: as the limits of their own, the personal space of each person and as a purely territorial division. In the first case, the lack of reciprocity from the beloved girl Lika leads to the deepening into himself, the psychological petrification of the man, that, as in previous stories of the collection, is realized through the subconcept of water – the image of the sea shell: *“...he kept standing right there, feeling how his legs are wrapped by cold waters of the Mariana. He is a deep shell, his valves now must be exceptionally tough and always closed”* (Kalytko, 2017: 83). In the future, only a sincere and mutual love for a woman can weaken Martyn’s internal self-defence and finally give an opportunity to reveal another person: *“... the maps of their dreams were encountered with borders”* (Kalytko, 2017: 83); *“...their evening conversations with Halka were a real touch of internal borders”* (Kalytko, 2017: 93).

The second understanding of the border is connected with the provoked war by the aggravation of the ontological crisis of the hero: the philological profession, albeit with a militaristic inclination, directly affects the perception of the hero of the surrounding reality, therefore, he thinks and appreciates reality by the categories of “transposition” and “non-transposition”, that is, the possibility of speaking and reporting to other people seen and heard with faith that the warring parties will finally be able to make it up. Before Martyn found himself in the zone of ATO, all attempts to transpose the interrogations of the war prisoners, ultimatums, the communique on the peaceful adjustment of the conflict, the drafting of protocols, etc. seemed to him to be useful and worthy for the crumbs, and *“having found himself on the front in the Donbass, he realized that he could explain to nobody what was happening here. And he couldn’t explain even to himself. The only way is to witness and tell it in their own language”* (Kalytko, 2017: 92). Life on the border with the war he calls the *“gorge of non-transposition”* (Kalytko, 2017: 92), and all the spatial content of such a life with typical *“dirty-white puffballs of multistory buildings”* manifests to him *“the principled non-transposition of the landscape”* (Kalytko, 2017: 77). *“Actually, the non-transposition is precisely this – the winding scar of the border, which runs even along the water”* (Kalytko, 2017: 78) – in these words, Martin gives a hint of separation of the Crimea, and the merciless, but perhaps the most accurate comparison of forcibly created borders with scars, which will reach its climax by specifying that these ugly scars are on the face of a woman: *“But if we consider that the earth is a woman, what kind of fate awaits a woman with such a scarred face? Is she the lover available to everyone? Member of the drug cartel? Vagina dentata chewing male generation after generation and conceiving dead? Or is the earth a man, though he is endowed with expressive feminine traits?”* (Kalytko, 2017: 78). Life in such circumstances, also with the rejection of his own physical inferiority, leads Martyn to attempt to commit suicide, who, like the character of Jack London’s book, seeks to “open the lungs to sea water” on the coast of Odesa (Kalytko, 2017: 95). The chance to save the man, as in the case of the heroine of the short story “Water”, is associated with the possibility of sharing the suffering with his beloved person – a woman Halia, who is physically defective too. The remarkable thing of the wartime is that she saves Martin covering him with her body, saving from an internal explosion, and pleased *“Martyn is hissing because of the pain in his shrugged shoulder and looking at the white puffballs of the multistory buildings near the sea – everything is waiting for them to be exploded and splash half the sky with black human seeds”* (Kalytko, 2017: 97).

4. Conclusions

Thus, the conceptual dominant of the author’s chronotope is the space of the land as a shelter in the conditions of war not only as an armed aggression, but also as a contradiction and disharmony within the person themselves, caused by the awareness of their differentness, loss, neglect, and rejection by society. The chronotope of wartime disorders that never end, but only hide for a certain period like serpents, is realized through the significant toponyms, as well as the motif of a lost genetic memory, a fanatical sacrifice, represented through the concept of water (subconcepts of rain, downpour, river, sea), subconcepts of stone space (walls, stone blocks and fortresses) and subconcepts-symbols of national identity (mother tongue, cherry tree). Traditional national concepts in the artistic world of the author are transformed and sometimes rethought in unexpected ways; that is a vivid indicator of profound shifts in the writer’s social, spiritual, philosophical and creative thinking. Chronotopic conceptosphere of the cycle of short stories, stylized like medieval epic, perfectly indicates the point that, in the texts of Kateryna Kalytko, any war (and not only the one, which covers nearby territories)

is essentially unnatural and inhumane, and also demonstrates that the filigree of the artistic transformation of the real topos and time is not so important for the author as the semantic and verbal filling of chronotopic concepts, their lapidary and, at the same time, simplicity.

Chronotop of the current war on the territory of the native state in the short story “Martyn” is represented by the concept of the border, the frontier, that is artistically transformed and represented through the landscape as a symbol of the ugly metastases of “alien” warfare. In contrast to male writers, who enlightened that theme, Kalytko does not aim at comparing and trying to compare a person in peace and war time. She neither creates a national hero nor gives direct assessments of the current socio-political situation. Conceptosphere and subtext layer of the chronotopic structure of the work once again confirm the idea that: it is important for the author in her own small prose to emphasize that any war is inhumane in its nature, it exacerbates, even apart from this, the complex existence of people who are convinced in their own differentness, incompatibility with the non-chosen geography, in which they are forced to be because of certain reasons.

All the characters of the collection of short stories by Kalytko are hostage to “not their”, alien spaces, they are acutely experiencing a constant approach of war, which is a part of the normal existence of man and inevitably rooted in it, and, as a consequence, accelerates the process of “becoming different”, exacerbating the protracted ontological and existential crisis. However, at the same time, due to the multilayer senses put in the short stories, through the rethinking and designing of traditional and original, innovative, purely author’s concepts of the chronotope, the writer seeks to emphasize that it is never too late for any person to find their alternative geography for their own salvation.

Bibliography:

1. Вашелені О. Катерина Калитко: «Для всіх є місце і ніхто не є неістотним – на те й існує Земля Загублених» (інтерв'ю). *ВСЛ*, 2017. URL: <https://starylev.com.ua/news/kateryna-kalytko-dlya-vsih-ye-misce-i-nihtto-ne-ye-neistotnym-na-te-y-isnuye-zemlya-zagublenyh/> (дата звернення: 13.09.2018).
2. Войтович В. Українська міфологія. Київ : Либідь, 2002. 664 с.
3. BBC Україна оголосила переможців Книги року BBC-2017: про перемогу Катерини Калитко. Київ, 2017. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-42360395> (дата звернення: 05.06.2018).
4. Калитко К. Земля Загублених, або Маленькі страшні казки. Львів : Видавництво Старого Лева, 2017. 224 с.
5. Коцарев О. Біль і міф оповідань Катерини Калитко. Львів, 2017. URL: <https://starylev.com.ua/club/article/bil-i-mif-opovidan-kateryny-kalytko> (дата звернення: 02.10.2018).
6. Поліщук Я. Гібридна топографія. Місця й не-місця в сучасній українській літературі. Чернівці : Книги XXI, 2018. 272 с.
7. Піддубна О. Катерина Калитко: Казки – це територія страху...(інтерв'ю). *BBC Україна*, 2017. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-4222520> (дата звернення: 22.10.2018).
8. Стасіневич Є. Віднайдена література: «Земля Загублених» К. Калитко. Київ, 2017. URL: <https://starylev.com.ua/club/article/vidnaydena-literatura-zemlya-zagublenyh-kateryny-kalytko/> (дата звернення: 13.10.2018).
9. Стасіневич Є. Катерина Калитко: У найближче десятиліття є підстави очікувати дуже свіжої, страшної і доброї прози (інтерв'ю). *Інсайдер*, 2017. URL: <http://www.theinsider.ua/art/katerina-kalitko> (дата звернення: 12.10.2018).
10. Улюра Г. Право бути незрозумілим. Львів. 2017. URL: <https://zbruc.eu/node/66268/> (дата звернення: 13.10.2018).

References:

1. Vasheleni, O. (2017). There is a place for everyone and nobody is insignificant – and there is The Land of All Those Lost (Interview). May 20. *VSL*, Retrieved from: <https://starylev.com.ua/news/kateryna-kalytko-dlya-vsih-ye-misce-i-nihtto-ne-ye-neistotnym-na-te-y-isnuye-zemlya-zagublenyh/> [in Ukrainian].
2. Voitovych, V. (2002). *Ukrayins'ka mifolohiya* [Ukrainian mythology]. Kyiv: Lybid, 664 p.
3. BBC Ukraine announced the winner of Book of the Year BBC-2017: about a victory of Kateryna Kalytko. Kyiv, 2017. Retrieved from: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-42360395>.
4. Kalytko, K. (2017). *Zemlia Zahublenykh, abo Malenki strashni kazky* [The Land of All Those Lost, or Little scary tales]. Lviv: The Old Lion Publishing House, 244 p.
5. Kotsarev, O. Pain and myth of short stories by Kateryna Kalytko. Kyiv, 2015. Retrieved from: <https://starylev.com.ua/club/article/bil-i-mif-opovidan-kateryny-kalytko> (date of application: 22.10.18).
6. Pidubna, O. (2017). Kateryna Kalytko: Tales are a territory of fear... [Interview]. *BBC Ukraine*, December 12. Retrieved from: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-4222520> [in Ukrainian].
7. Polishchuk, Y. (2018). *Hibrydna topohrafiya. Mistsya i ne-mistsya v suchasnyy ukrayins'kii literaturi* [Hybrid topography. Places and non-places in modern Ukrainian literature]. Chernivtsi: Books XXI, 272 p.
8. Stasinevyh, Y. Found literarute: “The Land of All Those Lost” by K. Kalytko. Lviv, 2017. Retrieved from: <https://starylev.com.ua/club/article/vidnaydena-literatura-zemlya-zagublenyh-kateryny-kalytko/>.
9. Stasinevyh, Y. (2017). Kateryna Kalytko: Within the next decade there are reasons to expect a very fresh, terrible and good prose (Interview). *Insider*, March 2. Retrieved from: <http://www.theinsider.ua/art/katerina-kalitko>.
10. Ulura, H. (2017). The right to be incomprehensible. Retrieved from: <https://zbruc.eu/node/66268/>.

Стаття надійшла до редакції 15.01.2021
The article was received 15 January 2021

**МОНОГОВІРКОВИЙ ІДЕОГРАФІЧНИЙ СЛОВНИК:
ТИПОЛОГІЧНА І ЛЕКСИКОГРАФІЧНА ПАРАМЕТРИЗАЦІЯ**

Громко Тетяна Василівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
hromkot@gmail.com
orcid.org/0000-0002-4661-4302

Анотація. Мета. У статті розглядаються методологічні проблеми моноговіркового ідеографічного словника як окремого лексикографічного зводу діалектного узусу, побудованого за ономазіологічним принципом, за смисловими відношеннями слів від поняття до його лексичних відповідників. За типологією ідеографічні й тлумачні словники є взаємодоповнювальними, що й визначає еквіполентний зв'язок ідеографічного словника з тезаурусом окремої мовної системи. **Методи.** Пропонований автором моноговірковий ідеографічний словник пропонує методологію розробки ідеографічного словника говірки за суто лінгвістичною основою, у напрямі «від ядра до периферії», оскільки лексичний склад ідіому, на відміну від загальнономовного, є вузькодоступним для носіїв літературного ідіому і широкодоступним для наукової інтерпретації лексикону говірки, а з огляду на повноту представлення дозволяє використовувати квантитативні методи. Вони забезпечують об'єктивність отриманих результатів і значно скорочують час на їх отримання і обробку, що у перспективі дасть об'єктивні результати для подальшого квалітативного (якісного) аналізу – монографічного опису мовної системи говірки. **Результати.** Моноговірковий ідеографічний словник є новим типом словника – лінгвістичним діалектологічним ідеографічним словником наукового та лінгводидактичного призначення. Методологічно його укладання передбачає стратифікацію лексики за функціональним, синтагматичним, парадигматичним й епідигматичним системними параметрами. **Висновки.** Удосконалення методу параметричного аналізу для моноговіркового ідеографічного словника передбачає у процесі укладання автором «Ідеографічного словника говірки села Піщаний Брід Добровеличківського району Кіровоградської області» проведення різного роду типологічних досліджень: продовження збирання польового діалектного матеріалу, проведення квалітативного аналізу лексики на предмет ядра й периферії мовної системи, наочного представлення того, яке місце посідає така лексична одиниця в його структурі тощо, а також ідеографічної лексикографічної параметризації для проведення компонентного аналізу діалектної лексики, що екстраполюватиме говірковий матеріал, а в перспективі прислужиться для вирішення низки теоретичних і практичних завдань лінгвістики, і проведені за ним дослідження увіллються в мовну картину світу та дадуть об'єктивні наукові результати.

Ключові слова: діалектологія, лексикографія, моноговіркові дослідження, ідеографічний метод, квантитативний метод, квалітативний аналіз лексики.

**MONOIDIOM IDEOGRAPHIC DICTIONARY:
TYPOLOGICAL AND LEXICOGRAPHICAL PARAMETRIZATION**

Hromko Tetiana Vasylivna,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State
Pedagogical University
hromkot@gmail.com
orcid.org/0000-0002-4661-4302

Purpose. The article considers methodological problems of mono-verbal ideographic dictionary as a separate lexicographic set of dialectal usus, built on the onomasiological principle, on the semantic relations of words from the concept to its lexical counterparts. By typology, ideographic and explanatory dictionaries are complementary, which determines the equipolent connection of the ideographic dictionary with the thesaurus of a separate language system. **Methods.** The monophonic ideographic dictionary proposed by the author offers a methodology for developing an ideographic dictionary of speech on a purely linguistic basis, in the direction “from the core to the periphery”, because the lexical structure of the idiom, in contrast to the common language, is narrowly accessible for speakers of the literary idiom and widely available for scientific interpretation of the lexicon of speech, and given the completeness of the presentation allows the use of quantitative methods. They ensure the objectivity of the obtained results and significantly reduce the time for their receipt and processing, which in the long run will provide objective results for further qualitative (qualitative) analysis – a monographic description of the language system of speech. **Results.** Monographic ideographic dictionary is a new type of dictionary – linguistic dialectological ideographic dictionary of scientific and linguodidactical purpose. Methodologically, its conclusion involves the stratification of vocabulary by functional, syntagmatic, paradigmatic and epidigmatic system parameters. **Conclusions.** Improving the method of parametric analysis for a one-word ideographic dictionary involves in the process of compiling the author of the “Ideographic Dictionary of the dialect of Pishchany Brid village of Dobrovelychkivsky district of Kirovohrad region” conducting various typological studies: continuing to collect natural dialect material, representation of the place of this lexical unit in

its structure, etc., as well as ideographic lexicographic parameterization for component analysis of dialectal vocabulary, which will extrapolate the spoken material, and in the future will serve to solve a number of theoretical and practical problems of linguistics, and research will enter the linguistic picture of the world and give objective scientific results.

Key words: dialectology, lexicography, monoidiom research, ideographic method, quantitative methods, qualitative analysis of vocabulary.

1. Вступ

Теоретичному вивченню семантичних факторів системності мови, безумовно, сприяють лексикографічні засоби його практичної реалізації. З-поміж них *комплексним семантичним словником є ідеографічний словник, що спрямований на опис мови як системи*. Ідеографічний словник як особливий лексикографічний об'єкт укладається від понять до слів. Його реєстрові одиниці – поняття, кожному з яких підпорядкований вокабулярій ідеографічного словника, – множина слів, які виражають ці поняття в мові чи окремій мовній системі, що зафіксована в повному словнику певного узусу з метою лінгвістичних та нелінгвістичних досліджень. Саме такий підхід до ідеографічного словника, укладеного на діалектному матеріалі (зокрема, моноговірковий), визначає актуальність нашого дослідження. Засади типології ідеографічного словника полягають у новизні об'єкта та предмета ідеографічного лексикографування. *Об'єктом* при цьому виступає говірка (діалектний узус), будучи реальною мовною одиницею діалектної мови. Емпіричний матеріал для укладання моноговіркового лексикографічного корпусу дібраний автором не за традиційним диференційним відбором лексики, а за її представленням у говірковому дискурсі, на основі чого укладений тезаурус – повний словник говірки (Громко, 2020: 3). Отже, як основне джерело лексикографічного корпусу окремої говірки тезаурус слугує й підосною для ідеографічного представлення її лексикону та інших аспектичних словників. Адже саме основний критерій «повнота словника» певного узусу забезпечує інформативність ідеографічного словника (як літературного, так і діалектного), що відрізняє його представленням матеріалу від традиційного діалектного словника диференційного типу або тематичної репрезентації окремої лексичної групи. Лексикон досліджуваної говірки становить основу моноговіркового ідеографічного словника, що і є *предметом* цієї лінгвістичної розвідки.

Метою дослідження є презентація моноговіркового ідеографічного словника. Характеристика типології і параметризації такого типу лексикографічного продукту при цьому визначає *науково-дослідницькі завдання* у системі його лінгвістичного опису.

2. Теоретичне обґрунтування проблеми, методологія та методи

В основу методології дослідження покладена позиція, що серед ряду функціональних визначень ідеографії як напрямку лексикографії виділяється методологічна її спроможність «тематично впорядковувати лексикон мови й подавати його у словниках-тезаурусах» (Селіванова, 2006: 172–173), орієнтована на «комплексне вивчення історії мовомислення, зосередженого навколо втілення ідей певних часових періодів та словесного відтворення архетипів культури» (Сніжко 2016: 41). Логіка уявлення про моноговірковий ідеографічний словник як предмет дослідження відштовхується від систематизованості розміщення назв реалій у ньому, певних структур синоптичних схем як елементів структури цього лексикографічного зводу: лексико-семантичні ознаки та смислові відношення слів (родо-видові, синонімічні, антонімічні та ін.).

У зарубіжній лінгвістиці ідеографічні словники мають багату традицію, проте в українському мовознавстві досі немає ні загальномовного словника такого типу, ні діалектних ідеографічних словників, за винятком окремих спроб. Таке явище зумовлене двома факторами: 1) складністю формування матеріалів, а у разі з діалектним матеріалом ще і з його недостатністю; 2) укладання лексикографічної праці за ономасіологічним принципом, від поняття до лексичного наповнення.

В історії вітчизняного мовознавства досвід укладання діалектних тематичних спеціальних словників представлений проектом І. Зілинського (укл. М. Карась) “*Studia nad dialektologią ukraińską i polską*” (Studia, 1975). Додані до нього кілька лінгвістичних карт спонукають до думки про зв'язок викладання матеріалу в лінгвогеографічному аспекті, тобто з вираженням його просторових характеристик. До нього належить і низка праць М.В. Никончука – ідеографічно упорядкованих ономасіологічних матеріалів на основі багатоджерельної бази як приклад взірцевої фіксації в польових умовах, систематизації, аналізу (формальна структура, семантика, особливості функціонування, локалізація) будівельної (Никончук, 1985), сільськогосподарської (Никончук, 1990а), транспортної (Никончук, 1990б) та ін. лексики Полісся. Цей доробок високо оцінений мовознавцями як оптимальний прийом презентації матеріалу в плані «точності відтворення структурних і семантичних особливостей кожної номінативної одиниці (зрідка навіть з наведенням мінімальних контекстів слововживання) та географії явищ», можливість «представлення географії лексики і семантики з орієнтацією на картографічний формат» (Гриценко, 2005: 27).

Теоретичне обґрунтування т. зв. «зведених тематичних словників», тобто ідеографічних словників, в українському мовознавстві належить професорові І.В. Сабадошу. Він класифікував такого типу словники на універсальні (охоплюють лексику, яка стосується всієї поняттєвої системи мови), спеціальні (містять лексику певної тематичної групи), для укладання яких «береться якийсь фрагмент дійсності (тема), який членується на окремі сегменти – підтеми, пункти, поняття» (Сабадош, 2003: 206). Прикладами ідеографічного представлення діалектного узусу є «Ботанічна лексика центральноподільських говірок: Матеріали до Лексичного атласу української мови» І.В. Гороф'янюк (Гороф'янюк, 2012), «Народновиробнича термінологія центральноподільських говірок: Матеріали до Лексичного атласу української мови» Г.П. Краєвської (Краєвська, 2018).

На сучасному рівні розвитку в ідеографічному напрямі вітчизняної і зарубіжної лексикографії спостерігається значна динаміка: укладання та вдосконалення вже наявних типів тематичних та концептуальних

словників переходить на створення принципово нових ідеографічних словників, які поєднують у собі словники різних типів.

Методи. За ономазіологічним спрямуванням ідеографічний словник як особливий лексикографічний об'єкт укладається від понять до слів. Його реєстрові одиниці – поняття, кожному з яких підпорядкований вокабулярій ідеографічного словника – множина слів, які виражають ці поняття в мові чи окремій мовній системі, що зафіксована в повному словнику певного узусу з метою лінгвістичних та нелінгвістичних досліджень.

Типологічно ідеографічні й тлумачні словники є взаємодоповнювальними, оскільки в перших відображені зв'язки та ієрархія лексичних одиниць, а в других пояснюється їх значення. По суті, тлумачні словники є вихідним матеріалом і містять інформацію, необхідну для створення ідеографічних словників. Це й визначає екіполентний зв'язок ідеографічного словника з тезаурусом говірки, що визначає суть нашого дослідження.

В ідеографічних словниках лексика мовної системи представлена не в традиційному алфавітному порядку, а у вигляді певним чином упорядкованих груп слів, близьких за змістом. Сенс слова розкривається шляхом його поетапного включення в класи понять різного рівня узагальнення. Тобто ідеографічні словники описують сукупності слів (лексикону), об'єднаних загальним поняттям, і надають можливість досліднику-лінгвісту досягнути сенс слова, рухаючись від поняття до його вислову в словах, що є актуальним для подальших наукових розвідок семантичних особливостей лексики певного узусу.

Традиційно у разі складання ідеографічних словників лексика мовного угруповання розподіляється за понятійним угрупованням апріорно заданої логіко-понятійної (синоптичної) схеми, в якій в узагальненому вигляді зафіксовані найбільш істотні мовні характеристики дійсності (мовної картини світу), а тому синопсис кожного словника відрізняється за набором вихідних логічних категорій і у подальшому поділу – на поняття.

Моноговірковий ідеографічний словник не ставить на меті авторський суб'єктивізм принципів його укладання, а швидше пропонує переведення розробки ідеографічного словника говірки як мовної системи на суто лінгвістичну основу за принципом «від лексичного значення – до поняття», адже така проблема об'єктивно назріла і вимагає своєї реалізації як на основному лексичному фонді мови, так і на діалектному. Такий метод обробки мовного матеріалу говірки як сегмента лексико-семантичної системи національної мови актуалізує лінгвістичні студії в напрямі «від ядра до периферії».

На говірковому матеріалі можна говорити про створення моноговіркового ідеографічного словника нового типу, оскільки лексичний фонд говірки як мовної системи є, на відміну від загальнономовного, вузькодоступним для носіїв літературного ідіому і широкодоступним для наукової інтерпретації лексикону говірки, а з огляду на повноту представлення дозволяє використовувати квантитативні методи, що забезпечують об'єктивність отриманих результатів і значно скорочують час на їх отримання і обробку. З іншого боку, лексичний фонд говірки у межах ідеографічного словника може розглядатися і як форма подання мовної картини світу, і як спосіб її моделювання.

Попередній огляд лексикону говірки для укладання моноговіркового ідеографічного словника передбачає використання ряду лінгвістичних методів. Польовий метод стратифікує лексичний матеріал говірки на ядро (лексичні одиниці з максимальними показниками системоутворювальних властивостей) і периферію (лексичні одиниці з ослабленими і менш вираженими системними ознаками).

Такі лексикографічні технології опрацювання діалектного матеріалу як квантитативні (параметричні) методи забезпечують швидку обробку корпусів мовного матеріалу і надають об'єктивні результати для подальшого квалітативного (якісного) аналізу – монографічного опису мовної системи. Саме квалітативний метод передбачає угруповання лексики на підставі спільності значень, понятійно-логічне класифікування і розроблення на його основі синоптичної схеми ідеографічного словника. До того ж такий поки що відсутній в українській літературній мові.

Загальновідомо, що словниковий склад будь-якої мови чи мовного угруповання – це не безмежний ряд розрізнених одиниць, а певна система, у якій окремі ланки закономірно пов'язані між собою і постійно взаємодіють. У зв'язку з цими ідеями окремі вчені навіть висловлювали скептичне ставлення до можливості системного опису лексики, особливо діалектної.

В основі сучасного опису лексикону в складі мовної системи у ньому виділяються ядро і периферія, які лінгвістами визначаються так: «Ядро лексикону є відносно постійним, змінюється досить повільно і включає найбільш вживану лексику, достатню і для спілкування між людьми одного покоління, і для взаєморозуміння між представниками різних поколінь, і для передачі культурно-мовних традицій. Периферія ж мови більш схильна до зовнішніх впливів, змінюється швидше, саме за рахунок неї створюється багатство мови» (Кретов, Подтежнікова, 2010: 48).

3. Результати

Опис лексикону окремого мовного угруповання в XXI ст. передбачає параметричний підхід, тобто за вивченням лексикографічних параметрів мінімальних одиниць мовної інформації (квантів), які «в екстремальному випадку можуть являти для користувача самостійний інтерес, але, як правило, виступають у поєднанні з іншими квантами (параметрами) і знаходять специфічне вираження в словниках, іншими словами, це особливе словникове уявлення структурних рис мови» (Караулов, 1981: 51), наприклад: морфологічне членування слова, рід, число, вид дієслова, перехідність, синтагматичний, стилістичний і т. ін. (Караулов, 1981: 152–153). Кількість параметрів залежно від типу словника може варіюватися, і комбінування параметрів у різних поєднаннях дозволяє конструювати все нові й нові типи словників залежно від цілей, які ставить перед собою лексикограф. Діалектологічна лексикографічна практика, особливо зарубіжна, показує спроможність

поєднувати в межах одного словника кілька лексикографічних форм: тлумачного словника і конкордансу, тлумачного й ономастичного словника.

За дослідженнями теоретичних засад ідеографічних словників (тезаурисів) для параметричного аналізу лексико-семантичної системи мови (Титов, 2002; Титов, 2004) лексичні одиниці відбираються за чотири параметри: 1) функціональним (сфера вживання); 2) синтагматичним (сполучуваність); 3) епідигматичним (багатозначність); 4) парадигматичним (входження в синонімічні ряди). Своєрідність багатства говіркового мовлення полягає у тому, що значна кількість діалектних одиниць входить в один, два, три або чотири параметричні виміри (ядра).

1. Моноговірковий ідеографічний словник є новим типом словника – лінгвістичним діалектологічним ідеографічним словником наукового та лінгводидактичного призначення.

2. До основних етапів його формування належать: квантитативний (параметричний) аналіз слів, вилучених з говіркового мовлення, квалітативний аналіз і семантичне угруповання лексики говірки на підставі спільності значень, їх логіко-понятійна класифікація, формування синоптичної схеми та розробка мега-, макро- і мікроструктури словника.

3. Частина лексики говірки (основний лексичний фонд мови) тотожна до параметричного ядра лексико-семантичної системи загальнонародної мови. За параметричним методом аналізу в основу їх виділення покладено загальні принципи: стилістичної нейтральності, високої частотності, непохідності основ, загальноновживаності, багатозначності, багатство засобів словотворення, представленості переважно домінант синонімічних рядів, смислової та термінологічної навантаженості. Це дозволяє розглядати лексику параметричного ядра говірки як найбільш стійку, загальноновживану, важливу у системному відношенні і визначальну за національною своєрідністю лексико-семантичної системи загальнонародної мови.

4. Квантитативно-квалітативний аналіз лексичного фонду говірки за синтагматичними параметрами продемонстрував, що і лексикон, і фразеосфера говірконосіїв відображають їх антропоцентричне бачення навколишнього світу в динаміці і статиці, у просторі і часі. Основними аспектами формування лексики говірки є відображення виражальними ресурсами соціальної діяльності з перетворення навколишньої дійсності, культурно-традиційної сфери і суспільних відносин. Серед релевантних понять, представлених численними елементами синонімічних рядів, виявлені такі, як: трудова діяльність, матеріальне благополуччя, колективне бачення, естетична та характерологічна оцінка дійсності, вербальне спілкування, самоідентифікація людини, розумова діяльність, особистісні та поведінкові характеристики, емоційний стан, оцінка фізичних і фізіологічних властивостей та якостей суб'єктів і об'єктів навколишнього світу.

5. Синоптична схема ідеографічного словника укладається від найдрібніших понять до вищих класів понять. На найвищому рівні синоптична схема являє собою трихотомічну модель: ПРИРОДА – ЛЮДИНА – СУСПІЛЬСТВО.

Такий метод передбачає стратифікацію лексики за такими системними параметрами, як: 1) функціональний (ужитковий); 2) синтагматичний (сполучуваний потенціал); 3) парадигматичний (входження у синонімічні ряди); 4) епідигматичний (багатозначність). У результаті операцій над множинами лексичних одиниць, отриманими у разі стратифікації говіркового лексику, удосконалення методу параметричного аналізу для моноговіркового ідеографічного словника передбачає проведення різного роду типологічних досліджень: проведення квалітативного аналізу лексики на предмет ядра й периферії мовної системи, наочного представлення того, яке місце посідає така лексична одиниця в його структурі тощо.

Принцип організації лексичного матеріалу в ідеографічних словниках становить опис слів від значень до знаків (за лексико-семантичними групами і полями), тобто за ономасіологічною систематизацією. Саме такий принцип організації словника дає змогу впорядкувати його лексичну частину у вигляді системи і використовувати його як матеріал для вирішення низки теоретичних і практичних завдань лінгвістики.

Ідеографічний словник може бути джерелом матеріалу для вивчення мовної картини світу певного узусу на певному часовому відрізьку. Сегментом такого всебічного лінгвістичного дослідження географічних реалій степової зони України є сукупність їх номенів, що представлена у «Словнику народних географічних термінів Кіровоградщини» (Громко, 1999).

Організація інформації тематичного лексику, що проведена в дисертаційній праці автора цієї статті (Громко, 2000), орієнтована на отримання нових результатів для розв'язування різних лінгвістичних та нелінгвістичних завдань, адже систематизація сукупності слів, об'єднаних загальними поняттями, надає можливість повного розуміння смислу слова, рухаючись від поняття до його вираження у словах. Саме цим у рамках тематичного словника розкривається системність лексики, адже як надзвичайно складна і багата мовна підсистема вона складається з багатьох семантичних полів, що можуть плавно переходити одне в одне. Компоненти семантичних полів – слова, пов'язані безліччю зв'язків (Громко, 2000: 172).

Продовження збирання польового діалектного матеріалу (Громко, 2017) показало не лише розширення емпіричних даних про центральноукраїнський регіон, а й подвійний досвід «складання питальника – систематизації понять», орієнтованих на укладання в перспективі діалектологічного ідеографічного словника моноговіркової лексики «Природа. Ландшафт». З одного боку, номінація поняття під час польового збирання матеріалу не обмежується вибором найточнішого лексичного відповідника поняття, а виступає складним процесом з урахуванням низки вимог – особливостей синтагматичної сполучуваності, стилістичної маркованості та інших вимог діалектного контексту. З іншого – завданням цього ідеографічного словника є представлення першої частини цього процесу – парадигматичної процедури добору потрібного слова на позначення поняття, що водночас вербально передають мікро-, нанорельєф та пов'язані з ним географічні об'єкти. Укладуваний нами моноговірковий

ідеографічний словник екстраполюватиме говірковий матеріал для проведення компонентного аналізу діалектної лексики.

Наводимо фрагмент моноговіркового ідеографічного словника говірки села Піщаний Брід Добровеличківського району Кіровоградської області:

РЕЛЬЄФ

Рівнина (у загальному значенні) ВИГІН, ВИГОН, ДОЛИ, ПЛОЩА, подОл, ПОЛЯ, ПРОСТОР, ПРОСТОРИЩЕ, РІВНИНА, РОВНІСТЬ, РІВНО (*присл.*).

‘центр рівнини’ *САМА РОВНОСТЬ.

‘край рівнини’ КРАЙ, КОЛО ПРОВАЛУ.

‘широка рівнина’ *ДОЛОНЯ, РОВНІСТЬ, СТЕП, ШИРОКЕ ПОЛЕ.

‘невелика рівнина’ *РОВІНЬ, *ПЛОСКИНЬ, п’ятячок.

‘рівнина, вкрита трав’ю’ *ВИПАС, *ДИКЕ ПОЛЕ, луг, *ПАСЛО, паша, *ПОРОСЛЬ, СТЕП, ТРАВА.

‘рівнина на підвищенні’ лоб, РІВНЕ МІСТО.

‘рівнина біля підвищення’ *ЗГОРОК, *В НИЗОВІ, ПОДОШВА.

‘рівна місцевість між підвищеннями’ *вирич, долина, *окоп, ход.

‘рівнина в неглибокій западині’ ГЛИБИНА, ДНО, *ДОЛ, ДОЛІ (*присл.*), ЛОЩИНА.

‘рівнина в низині’ ДНО, НИЗ, САМІЙ НИЗ, РІВНОТА ВНИЗУ.

‘рівнина біля річки’ БЕРЕГ, БЕРІГ, *БЕРЕЖИНА, НИЗ, НИЗОВИНА, *РІЧИНА.

4. Висновки

Таким чином, моноговірковий ідеографічний словник як окремий лексикографічний звід діалектного узусу укладається за ономазіологічним принципом, за смисловими відношеннями слів від поняття до його лексичних відповідників. Типологічно ідеографічні й тлумачні словники є взаємодоповнювальними, що й визначає еквівалентний зв’язок ідеографічного словника з тезаурусом окремої мовної системи. Методологія розробки ідеографічного словника говірки за суто лінгвістичною основою передбачає повноту представлення лексики і дозволяє використовувати квантитативні методи, що у перспективі дасть об’єктивні результати для подальшого квалітативного (якісного) аналізу – монографічного опису мовної системи говірки. Моноговірковий ідеографічний словник є новим типом словника – лінгвістичним діалектологічним ідеографічним словником наукового та лінгводидактичного призначення. Методологічно його укладання передбачає стратифікацію лексики за функціональним, синтагматичним, парадигматичним й епідигматичним системними параметрами. Удосконалення методу параметричного аналізу для моноговіркового ідеографічного словника передбачає у процесі його укладання увагу до ідеографічної лексикографічної параметризації для проведення компонентного аналізу діалектної лексики, що екстраполюватиме говірковий матеріал, а в перспективі прислужиться для вирішення низки теоретичних і практичних завдань лінгвістики, і проведені за ним дослідження увіллються в мовну картину світу та дадуть об’єктивні наукові результати.

Література:

1. Гороф’янюк І.В. Ботанічна лексика центральноподільських говірок: Матеріали до Лексичного атласу української мови, Вінниця, 2012. 304 с.
2. Гриценко П. Ю. Українська діалектна лексика: реальність і опис (деякі аспекти). *Діалектна лексика: лексикологічний, лексикографічний та лінгвогеографічний аспекти* : матеріали доповідей Міжнародної наукової конференції. Глухів, 2005. С. 5–33.
3. Громко Т.В. Тезаурус говірки як показник її онтологічного статусу. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Київ, 2020. Том 31 (70). № 2. Ч. 1. С. 1–6.
4. Громко Т.В. Матеріали до словника говірок української мови. *Studia semasiologica*. Кіровоград, 2017. 239–253.
5. Громко Т.В. Семантичні особливості народних географічних термінів Центральної України (на матеріалі Кіровоградщини) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка. Кіровоград, 2000. 194 с.
6. Громко Т.В., Лучик В.В., Поляруш Т.І. Словник народних географічних термінів Кіровоградщини. Київ–Кіровоград : РВЦ КДПУ, 1999. 222 с.
7. Караулов Ю.Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка. Москва : Наука, 1981. 367 с.
8. Краєвська Г.П. Народновиробнича термінологія центральноподільських говірок: матеріали до Лексичного атласу української мови. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2018. 204 с.
9. Кретов А.А., Подтележникова Е.Н. Общая лексикология : Учебное пособие. Воронеж : ВГУ, 2010. 90 с.
10. Никончук М.В. Сільськогосподарська лексика Правобережного Полісся. Київ, 1985. 312 с.
11. Никончук М.В., Никончук О.М. Будівельна лексика Правобережного Полісся в лексико-семантичній системі східнослов’янських мов. Житомир, 1990. 369 с.
12. Никончук М.В., Никончук О.М. Транспортна лексика Правобережного Полісся в системі східнослов’янських мов. Київ, 1990. 292 с.
13. Сабадош І. Зведений тематичний словник як вид лексикографічної праці. *Волинь–Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. № 10. Житомир, 2003. С. 206–211.
14. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава, 2006. 712 с.

15. Сніжко Н. Українська ідеографія: історія, сучасний стан та перспективи. *Українська мова*. 2016. № 3. С. 28–43.
16. *Титов В.Т.* Общая квантитативная лексикология романских языков. Воронеж : ВГУ, 2002. 240 с.
17. *Титов В.Т.* Частная квантитативная лексикология романских языков. Воронеж : ВГУ, 2004. 552 с.
18. *Studia nad dialektologią ukraińską i polską (z materiałów b. Katedry języków ruskich UJ), opracował i przygotował do druku M. Karaś Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Językoznawcze. 1975, z. 44.*

References:

1. Horofyaniuk, I.V. (2012). Botanichna leksyka tsentralnopodilskykh hovirok: Materialy do Leksychnoho atlasu ukrainskoi movy [Botanical vocabulary of Central Podillia dialects: Materials for the Lexical Atlas of the Ukrainian language]. Vinnytsia. 304 p. [in Ukrainian].
2. Hrytsenko, P.Yu. (2005). Ukrainska dialektna leksyka: realnist i opys (deiaki aspekty) [Ukrainian dialect vocabulary: reality and description (some aspects)]. *Dialektna leksyka: leksykoholichnyi, leksykohrafichnyi ta linhvoehorafichnyi aspekty. Materialy dopovidei Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii, Hlukhiv*, pp. 5–33 [in Ukrainian].
3. Hromko, T.V. (2020). Tezaurus hovirky yak pokaznyk yii ontolohichnoho statusu [Thesaurus of the subdialect as an indicator of its ontological status]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V.I. Vernadskoho. Seria: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii. Kyiv, 2020. T. 31 (70). 2. Ch. 1. Pp. 1–6* [in Ukrainian].
4. Hromko, T.V. (2017). Materialy do slovnyka hovirok ukrainskoi movy. *Studia semasiologica [Materials for the dictionary of Ukrainian dialects. Semasiological study]. Kirovohrad. Pp. 239–253* [in Ukrainian].
5. Hromko, T.V. (2000). Semantychni osoblyvosti narodnykh heorafichnykh terminiv Tsentralnoi Ukrainy (na materialii Kirovohradshchyny) [Semantic features of folk geographical terms of Central Ukraine (on the material of Kirovohrad region)]. *Dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01. Kirovohradskiy derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Volodymyra Vynnychenka. Kirovohrad, 194* [in Ukrainian].
6. Hromko, T.V., Luchykh, V.V., Poliarush, T.I. (1999). *Slovnyk narodnykh heorafichnykh terminiv Kirovohradshchyny [Dictionary of folk geographical terms of Kirovohrad region]. Kyiv–Kirovohrad. 222 p.* [in Ukrainian].
7. Karaulov, Yu.N. (1981). *Lingvisticheskoye konstruirovaniye i tezaurus literaturnogo yazyka [Linguistic construction and thesaurus of literary language]. Moskva: Nauka. 367 p.* [in Russian].
8. Kraievskaya, H.P. (2018). Narodnyy terminologicheskyy slovar tsentralnopodilskykh hovirok: materialy do Leksychnoho atlasu ukrainskoi movy [Folk terminology of Central Podillia dialects: materials for the Lexical Atlas of the Ukrainian language.]. Vinnytsia: TOV “TVORY”. 204 p. [in Ukrainian].
9. Kretov, A.A., Podtezhnikova, E.N. (2010). *Obshchaya leksikologiya: uchebnoye posobiye [General lexicology: Textbook] Voronezh: VGU. 90 p.* [in Russian].
10. Nykonchuk, M.V. (1985). *Silskohospodarska leksyka Pravoberezhnoho Polissia [Agricultural vocabulary of the Right Bank Polissia]. Kyiv. 312 p.* [in Ukrainian].
11. Nykonchuk, M.V., Nykonchuk, O.M. (1990). *Budivelnna leksyka Pravoberezhnoho Polissia v leksyko-semantychnii systemi skhidnoslov'ianskykh mov [Construction vocabulary of the Right Bank Polissia in the lexical-semantic system of East Slavic languages]. Zhytomyr. 369 p.* [in Ukrainian].
12. Nykonchuk, M.V., Nykonchuk, O.M. (1990). *Transportna leksyka Pravoberezhnoho Polissia v systemi skhidnoslov'ianskykh mov [Transport vocabulary of the Right Bank Polissia in the system of East Slavic languages]. Kyiv. 292 p.* [in Ukrainian].
13. Sabadosh, I. (2003). *Zvedenyi tematychnyi slovnyk yak vyd leksykohrafichnoi pratsi [Consolidated thematic dictionary as a type of lexicographic work]. Volyn–Zhytomyrshchyna: Istoryko-filolohichnyi zbirnyk z rehionalnykh problem. 10. Zhytomyr. Pp. 206–211* [in Ukrainian].
14. Selivanova, O. (2006). *Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia [Modern linguistics: terminological encyclopedia]. Poltava. 712 p.* [in Ukrainian].
15. Snizhko, N. (2016). *Ukrainska ideohrafiia: istoriia, suchasnyi stan ta perspektyvy [Ukrainian ideography: history, current state and prospects]. Ukrainska mova. 2016. 3. Pp. 28–43* [in Ukrainian].
16. *Titov, V.T. (2002). Obshchaya kvantitativnaya leksikologiya romanskikh yazykov [General quantitative lexicology of Roman languages]. Voronezh: VGU, 240 p.* [in Russian].
17. *Titov, V.T. (2004). Chastnaya kvantitativnaya leksikologiya romanskikh yazykov [Private quantitative lexicology of Roman languages]. Voronezh: VGU, 552 p.* [in Russian].
18. *Studia nad dialektologią ukraińską i polską [Studies on Ukrainian and Polish dialectology] (z materiałów b. Katedry języków ruskich UJ), opracował i przygotował do druku M. Karaś Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Językoznawcze. 1975. P. 44* [in Polish].

*Стаття надійшла до редакції 13.01.2021
The article was received 13 January 2021*

УДК 81'373.232.1(=161.2)

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2021-85-4>

ФЕНОМЕН ПРОПРІАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ

Чорноус Оксана В'ячеславівна,
*кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри загальної підготовки
та соціальної роботи
Кропивницького інституту державного
та муніципального управління
trollly@ukr.net
orcid.org/0000-0001-8770-8869*

Мета. Метою дослідження є окреслення межі між апелювальною та пропріальною лексикою, а також систематизація основних диференційних ознак онімів.

Методи. У роботі використані метод аналізу наукової літератури для виявлення різних поглядів учених на межу між апелювативами та пропріативами; спостереження, аналіз, а також описовий, порівняльно-історичний методи для виявлення специфіки розмежування власних та загальних назв; порівняльний метод для виявлення спільного та відмінного щодо деяких специфічних ознак власних та загальних назв; методи узагальнення та абстрагування для встановлення загальних закономірностей розмежування апелювативів та пропріативів, а також систематизацію специфічних ознак власних назв.

Результати. У науковій розвідці зосереджено увагу на дискусії, яка розгорнулася в науковій спільноті щодо наявності або відсутності чіткої межі між загальними та власними назвами. Окреслено різні позиції вітчизняних та зарубіжних науковців з цього питання, проведено їх аналіз. У результаті виявлено низку аргументів, які видаються однозначними або доволі спірними. Простежено наукові пошуки вітчизняних та зарубіжних дослідників щодо специфічних ознак онімів, упорядковано їх перелік із 27 позицій. Відмінності пропріативів та апелювативів дослідники шукають у функціях, властивостях, закономірностях розвитку, сутності та мовних особливостях, контексті, етимології та перекладі. Виокремлено також такі ознаки, які визнаються лише деякими науковцями з огляду на їх підтримку або заперечення теорії асемантичності власних назв. Виявлено суттєві відмінності та деякі подібні риси між займенниками та власними назвами.

Висновки. Відома ще з давніх часів дискусія про межу між загальними та власними назвами й на сьогодні не має остаточного розв'язання. У результаті аналізу різних підходів більш переконливим видається, що власні та загальні назви значно різняться за своїми характеристиками, призначенням, але при цьому тісно взаємодіють, взаємодоповнюють одне одного, що демонструють процеси онімізації та апелювативізації. Зроблено припущення, що виявлений спектр специфічних ознак онімів може бути доповнений з огляду на нові дослідження онімної лексики.

Ключові слова: загальні назви, власні назви, межа між двома класами лексики, специфічні ознаки онімів, займенник.

THE PHENOMENON OF PROPER NAMES

Chornous Oksana Viacheslavivna,
*Candidate of Philological Sciences, Assistant Professor,
Head of the Department of General Training and Social Work
Kropyvnytskyi Institute of State and Municipal Governance
trollly@ukr.net
orcid.org/0000-0001-8770-8869*

Purpose. The task of the study is to define the boundary between common and proper names, and to systematize the main differential characteristics of the onyms.

Methods. The research is based on different scientific methods. A scientific literature review was used to demonstrate how statements about boundary between appellatives and propriatives are changing and developing over time. Observation, analysis as well as the descriptive and comparative methods were used for identifying distinctions between proper and common names. Comparative method was used for identifying common and distinct peculiarities of proper and common names. Generalization and abstraction techniques were used to establish broad patterns of distinction between common and proper names, as well as systematization of specific features of proper names. Significant differences and some similarities between pronouns and proper names were described.

Results. The article focuses on the debate in the scientific community about whether there is a clear distinction between common and proper names. Various positions of scientists on this issue have been identified and analysed. As a result, a number of arguments have been identified that are clearly or fairly contentious. The scientific works of Ukrainian and foreign researchers on the specific of proper names have been studied and a list of them has been organized (27 characteristics). Differences in proper and common names are sought in functions, nature and linguistic characteristics, context, etymology and translation. It also highlights features that are recognized by some scholars because of their support or the negation of the theory of the non-existence of semantics in proper names.

Conclusions. The debate on the boundary between common and separate names, which dates back to ancient times, has not yet been definitively resolved. From the analysis of the different approaches, it appears more convincing that the proper and common names differ considerably in their characteristics, in their purpose, but they interact closely and complement each other. This is what onymization and apelativization processes demonstrate. It has been suggested that the list of specific characteristics of proper names can be augmented as a result of new research on the proper names.

Key words: common names, proper names, boundaries between two classes of lexicon, specific characteristics of proper names, pronouns.

1. Вступ

У класичних студіях з ономастики усталилася думка про особливий статус онімів (Суперанская, 1985: 4), їхню специфічність (Бондалетов, 1983: 15, Гродзинский, 1973; Сингаївська, 2013: 366), унікальність, яку власні назви демонструють за різними параметрами. Це твердження було верифіковано в багатьох фундаментальних дослідженнях вітчизняних та зарубіжних учених, які охоплюють широкий спектр питань: загальна теорія пропріативів, їх вичерпна характеристика як мовних одиниць, парадигми функціонування, методи вивчення, семантичні теорії тощо. Дослідницька увага до них дала чимало відповідей, проте не всі теоретичні проблеми вивчення пропріативів остаточно розв'язані або мають однозначне трактування в сучасній ономастиці. Зокрема, досі не було вироблено цілісного погляду на те, якою є демаркаційна лінія між власними та загальними назвами як двома класами лексики. Також відносно рідко науковці вдаються до систематизації основних диференційних ознак власних назв, обмежуючись описом тих із них, які найбільше відповідають завданням їхнього дослідження. З огляду на ці прогалини запропоновано дослідження, **метою** якого є окреслення межі між апелятивною та пропріальною лексикою, а також систематизація основних диференційних ознак онімів. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) описати класичні та сучасні підходи, що сформувалися у вітчизняній та зарубіжній науці до визначення межі між загальними та власними назвами; 2) систематизувати погляди учених на диференційні ознаки власних назв та упорядкувати перелік таких ознак. У роботі використано **метод** аналізу літератури для виявлення різних поглядів учених на межу між апелятивами та пропріативами; спостереження, аналіз, а також описовий, порівняльно-історичний методи для виявлення специфіки розмежування власних та загальних назв; порівняльний метод для виявлення спільного та відмінного щодо деяких специфічних ознак власних та загальних назв; методи узагальнення та абстрагування для встановлення загальних закономірностей розмежування апелятивів та пропріативів, а також систематизацію специфічних ознак власних назв.

2. Межа між апелятивами та пропріативами як наукова проблема

Дискусія щодо демаркаційної лінії між двома класами лексики сягає своїм корінням праць стоїків, зокрема філософа Хрисиппа (280–207 рр. до н.е.) та Діогена (412–323 рр. до н.е.), які диференціювали власні (ονοματα) та загальні (προσηγοριαί) назви (Swiggers, 2007: 57–58). Сформована стародавніми філософами опозиція «апелятиви – пропріативи» існувала в найпростішому вигляді фактично до XIX ст. та являла собою протиставлення «назва індивідуального об'єкта – назва класу об'єктів». Спробу трансформувати цю схему зробив британський філософ Дж. Мілля, виокремивши загальні назви та дві категорії індивідуальних назв: денотативні (власні назви типу *Джон*) та денотативно-конотативні (описи типу *батько Сократа*) (Черноскутов, 2016: 121). Німецький логік Г. Фреге розрізняв власні імена, які позначають конкретні предмети, функційні вирази, що встановлюють зв'язки між предметами (Лебідь, 2015), а також категорію назв, яка інтегрує апелятиви, використані на позначення індивідуального денотата (Pazukhin, 1988: 39). Як дві дискретні категорії сприймали апелятиви та пропріативи А. Гардінер, Б. Расселл, Х. С. Сьоренсен, на переконання яких межа між цими класами є однозначною (Tse, 2000: 491).

При цьому вже на початку XX ст. про хисткість та відносність кордону між пропріальною й апелятивною лексикою заявили Л. Леві-Брюль та Н. Марр, які спеціалізувалися на вивченні мов примітивних спільнот (Вельмезова, 2001: 11). Обидва дослідники зауважують специфічний характер загальних назв: майже кожен апелятив пов'язується з окремою, унікальною ситуацією («немає ані роду, ані виду: кожний дуб, кожна сосна, кожна трава має своє особливе ім'я») (Леві-Брюль, 1994: 135), у результаті в словниковому складі первісних мов спостерігається надмір онімів, а межа між власними й загальними назвами доволі умовна.

Сьогодні наукова спільнота дотримується контрастивних підходів у цьому питанні. Переважна більшість науковців обстоює думку про відносність такої межі, аргументуючи тісною взаємодією апелятивів та пропріативів, творенням власних назв від загальних, а також їхньою здатністю набувати характеру апелятивів (Мельникова, 2015: 182). Приклади таких «напівназв», у яких не був завершений процес онімізації, продемонстрував ще в 1965 р. відомий російський дослідник В. Никонов, уналежнюючи до них утворення типу *село Село* (Никонов, 2011: 18). Переконаливими видаються також спостереження О. Білецького, де зміна контексту або мовленнєвої ситуації здатна легко трансформувати власну назву *Сократ* у загальну і, навпаки, загальну *філософ* у власну (Белецький, 1972: 160). На його думку, теоретично кожна лексема в мовленні може виконувати функцію ідентифікації «одиниці» та функціонувати як власна назва (в цьому аспекті відзначаємо близькість поглядів О. Білецького та Г. Фреге). Відсутність абсолютної межі між власними та загальними назвами підтверджував також Л. Булаховський, обґрунтовуючи тим, що чимало власних назв походять від загальних (Надежда, Вера, Любовь, Людмила) і навпаки (табор, сандвич, бойкот, хуліган, галіфе, френч тощо) (Булаховський, 1954: 100–101). Про постійний обмін між власними та загальними назвами писав також О. Реформатський (Реформатский, 2004: 66). Відтоді було проведено низку досліджень, які довели, що наразі існує проміжковий шар онімів, які не втрачають своїх зв'язків із відповідними апелятивами. До таких, наприклад, належать епонімні одиниці (*джоуль, паскаль, кюрій, Machiavellism* тощо) (Ковальчук, 2019: 45).

Іншу позицію обстоював знаний український ономаст Ю. Карпенко, який наполягав на абсолютності межі між онімами та апелятивами. У зарубіжній ономастиці такий підхід кваліфікується як класичний. Угорський лінгвіст, автор фундаментальної праці із семантики «The principles of semantics» (1959) С. Ульманн, наприклад, пояснює кардинальну відмінність між власними та загальними назвами, звертаючись до референта: загальні стосуються лише предметів, а власні – людей або місць, тож межа між ними є чіткою (Ullmann, 1962: 77). Прихильник

корпусної лінгвістики Юен Ван Граці Це у своїй праці наводить чек-лист критеріїв, яким згідно з класичним підходом повинен відповідати «справжній» (true) онім: особливості на рівні орфографії (капіталізація онімів), морфології (уживання онімів в однині, відсутність суфіксів множини), синтаксису (відсутність артиклів, брак модифікації) та лексикології (унікальність, лексична непрозорість) (Tse, 2000: 493). Відсутність цих показників у загальних назв є, на перший погляд, очевидною підставою, щоб вважати межу між загальними та власними назвами абсолютно чіткою. Однак запропонований підхід обмежується суто мовним аспектом, нівелюючи мовленнєвий. До того ж, навіть ті мовні критерії, які були запропоновані як диференційні, для онімів, насправді є актуальними не для всіх власних назв. Так, на відміну від «чистих» (pure) онімів, які відповідають усім критеріям (Britain), є власні назви, які порушують один або навіть кілька з них одразу: уживаються з артиклем (the Transkei, the Alps), мають форму множини (the Alps), лексично прозорі (Cogress, the Alps) (Tse, 2000: 495). А отже, варто говорити про пропріативи, які акумулюють усі особливості онімів, а також такі власні назви, які перебувають на межі між онімами та апелятивами.

Знана ономастикня О. Суперанська описала дихотомію «онома – апелятив» за допомогою виразного порівняння: «Якщо загальну лексику порівняти із сонцем, навколо якого обертаються планети, то кожний тип спеціальної лексики (географічні назви, імена людей, наукові терміни, різні номенклатури) можна уявити у вигляді різноманітних супутників, які супроводжують загальний словниковий склад. При цьому кожний тип спеціальних слів знаходиться на своїй орбіті й тому не зіштовхується з іншими» (Суперанская, 1985: 4). Дотримуючися думки про те, що власні та загальні назви значно різняться за своїми характеристиками, призначенням (мають «свої орбіти»), при цьому вони тісно взаємодіють, взаємодоповнюють одне одного (становлять єдину «сонячну систему»), що демонструють процеси онімізації та апелятивізації.

3. Спектр диференційних ознак власних назв

Відмінності пропріативів та апелятивів дослідники шукають у різних аспектах: у функціях та контексті (Белецкий, 1972: 167, 160), властивостях (Суперанская, 1978: 32–33), закономірностях розвитку (Никонов, 1974: 6), сутності та мовних особливостях (Карпенко, 1975: 49), етимології та перекладі (Bréal, 1897: 198).

Основними диференційними ознаками власних назв є:

1) **функційна вторинність**: пропріативи є вторинною назвою денотата, яка покликана доповнювати, уточнювати первинну назву (Бондалетов, 1983: 21; Мельникова, 2015: 182; Торчинська, 2016: 221);

2) **одичність**: власні назви позначають одиничні, унікальні об'єкти (Bloomfield, 1933: 205; Милль, 2011: 78; Торчинська, 2016: 221). Монореферентність як градієнтну рису онімів неодноразово обговорювали в науковій літературі, особливо у зв'язку з особовими іменами та топонімами (на практиці особові імена та назви географічних об'єктів часто дублюються). Шляхи розв'язання цієї невідповідності спочатку шукалися в омонімії (Чернобров, 2002: 16) та полісемії, зокрема вважалося, що оніми, які мають кілька денотатів, усе-таки мають різний смисл, оскільки використовуються для різних референтів (Gardiner, 1954), згодом було визначено, що дублювання пропріативів жодним чином не суперечить принципу «кожна назва обов'язково призначена для іменування лише одного об'єкта» (Clark, 1995: 109);

3) **індивідуальність**: власні назви присвоюються індивідуальним об'єктам (Мельникова, 2015: 182; Суперанская, 1973: 342). У деяких сучасних працях позиціонуються два типи «індивідуальних» об'єктів: а) унікально-специфічні, назви яких не застосовуються до інших об'єктів, тож у будь-якому контексті репрезентується та сама унікальна інформація; б) контекстуально-специфічні – їхні назви можуть застосовуватися до різних об'єктів, а індивідуальність інформації залежить від контексту (Левочкина, 2018: 29);

4) **локалізованість**: за допомогою власної назви об'єкт завжди чітко визначений, обмежений, окреслений (Суперанская, 1973: 324; Торчинська, 2016: 221), хоч існує думка, що це не є загальнообов'язковим для всіх онімів, а насамперед для топонімів і космонімів (Торчинський, 2009: 7);

5) **конкретність**: що конкретніше предмет, то вищою є його здатність мати власну назву (Суперанская, 1985: 28); у більшості мов світу оніми належать до класу конкретних іменників (Бондалетов, 1983: 20–23);

6) **предметність**: оніми завжди предметні й надаються тим реаліям, що сприймаються як предмети (Ермолович, 2001: 11; Суперанская, 1985: 28; Торчинська, 2016: 221);

7) **однозначність**: оніми нерідко дають однозначну вказівку на названий ними об'єкт (Арутюнова, 1976: 12; Суперанская, 1985: 15];

8) **довільність**: оніми значною мірою довільні в присвоєнні (Ермолович, 2001: 10; Мельникова, 2015: 182);

9) **індивідуальність кожного акта номінації** (Суперанская, 1985: 164);

10) **енциклопедичність**: оніми мають підвищений зв'язок із культурно-історичним тлом, на якому вони виникли, концентрують екстралінгвальну інформацію (Лучик, 2013: 125; Мельникова, 2015: 182; Суперанская, 1985: 164; Торчинська, 2016: 221; Щерба, 1974: 278);

11) **здатність номінувати**: власні назви називають об'єкти (Бондалетов 1983: 20–21; Ермолович, 2001: 9; Карпенко, 1974: 4–6; Лучик, 2010: 136; Мельникова, 2015: 182; Реформатский, 2004: 21; Уфимцева, 1968: 72; Чучка, 2005: V); вважається, що оніми здійснюють номінацію у двох аспектах – дистинктивному (виділяють об'єкт) та інтеграційному (об'єднують носіїв однієї власної назви у загальний клас) (Топорова, 1996: 6);

12) **здатність ідентифікувати**: ідеться про здатність пов'язувати онім із конкретним об'єктом, ототожнювати (Арутюнова, 1976: 12; Бондалетов 1983: 20–2; Лучик, 2010: 136; Мельникова, 2015: 182; Фоякова, 1990: 21; Уфимцева, 1968: 72); наприклад, встановлювати, що два Джона Сміта насправді є тією самою людиною (Keats-Rohan, 2007: 152);

13) **здатність індивідуалізувати (диференціювати)**: власні назви виділяють об'єкт із класу однорідних і протиставляють його іншим (Bréal, 1897: 192–196; Карпенко, 1975: 46–50; Лучик, 2010: 136; Чучка, 2005: V), наприклад, допомагають відрізнити одного Джона Сміта від іншого Джона Сміта (Keats-Rohan, 2007: 152);

14) **кількісне переважання**: у кожній мові онімів набагато більше, ніж апелятивів (Суперанская 1985: 5; Торчинська, 2016: 221);

15) **низька частота вживання**: основу мовлення складають апелятиви, які вживаються незрівнянно частіше, ніж оніми (до 5% обсягу неспеціалізованого тексту); кожна людина знає невелику кількість онімів і значно більше апелятивів (Суперанская, 1985: 5);

16) **незакінченість ономастичної номінації** (Торчинська, 2016: 221);

17) **неперекладність**: оніми не підлягають перекладу і мають можливості усвідомленого регулювання з боку носіїв мови (Bréal, 1897: 197; Арутюнова, 1976: 327; Ермолович, 2001: 14; Лучик, 2013: 125; Мельникова, 2015: 182; Толстой, 1997: 395; Торчинська, 2016: 221);

18) **інтернаціональність**: оніми часто мають схоже звукове або й графічне оформлення в різних мовах;

19) **функційна обмеженість**: нездатність утворювати повноцінний текст (Торчинська, 2016: 221);

20) **соціальна зумовленість**: власні назви існують у суспільстві та для нього, саме воно зумовлює вибір власних назв (Никонов, 1974: 8); забезпечують місце кожної людини в соціальній структурі (Леви-Брюль, 1994: 41–42, 274), зокрема вписують її в культурний простір – правові, релігійні, моральні тощо відносини (Голомидова, 1998: 64–65);

21) **відсутність зв'язку смислових компонентів власної назви зі смисловою лінією тексту, у якому вони вживаються** (Суперанская, 1985: 164);

22) **генетична вторинність**: значна частина онімів спродукована на основі загальних назв (Бондалетов, 1983: 21; Белецкий, 1972: 12; Реформатский, 1967: 38; Худаш, 2013: 4);

23) **специфіка онімів на морфологічному рівні**: з усього багатоманіття морфем використовується незначна їх кількість, однак систематично (деякі морфемні є суто ономастичними) (Мельникова, 2015: 182); власні назви у формі однини часто не піддаються плюралізації та навпаки (Tse, 2000: 491; Мельникова, 2015: 182).

24) **специфіка онімів на фонологічному рівні**: пропріативи не мають чіткого та строгого фонематичного складу, здатні запозичуватися з однієї мови в іншу, не змінюючи зовнішнього оформлення; запозичений онім пристосовується до норм та правил мови-приймача, отримує її фонологічне та морфологічне оформлення, у разі запозичення онім довше зберігає свою індивідуальність (Bréal, 1897: 192–196; Мельникова, 2015: 182; Реформатский, 1967: 72);

25) **специфіка онімів на фонетичному рівні**: оніми мають акцентуаційні особливості (Мельникова, 2015: 182);

26) **специфіка онімів на рівні орфографії**: графічно оніми маркуються великою літерою (Tse, 2000: 491) (ця норма не є абсолютною мовною універсалією, адже, наприклад, у німецькій мові всі іменники пишуться з великої літери (Langendonck, 2007: 8), до того ж, це може бути зумовлено орфографічними традиціями минулого (наприклад, у рукописі «Слова про похід Ігорів» великі літери не застосовувалися, що не означає відсутності власних назв (Карпенко, 2009: 115); демонструють варіативність написання, довше зберігають давню форму (Мельникова, 2015: 182);

27) **специфіка онімів на синтаксичному рівні**: на відміну від апелятивів компоненти власних назв не завжди є контрастивними: гарна книга – погана книга – цікава книга / Long Island (Tse, 2000: 492; Motschenbacher, 2020).

Окрім названих, виокремлюємо також такі ознаки, які визнаються лише деякими науковцями: на відсутність безпосереднього зв'язку з поняттям вказують прихильники асемантичності онімів або ж своєрідності їхньої семантики (Арутюнова, 1976: 12; Белецкий, 1972: 12; Беляев, 2001: 54; Галкина-Федорук, 1956: 53–54; Карпенко, 1974: 4–6; Лучик, 2013: 125; Реформатский, 2004: 13; Суперанская, 1973: 324; Торчинська, 2016: 221; Чучка, 2005: V); їх опоненти відстоюють наявність значення в пропріативів у певному контексті (Мельникова, 2015: 182).

Власні назви часто порівнюють із займенниками. Їх єднає здатність виконувати саме референційну функцію, а не дескриптивну, але водночас розмежовує принципова відмінність (Motschenbacher, 2020): оніми утворюють відкритий клас слів, який передбачає розширення його кількісного та якісного складу, тоді як займенники чітко визначені в українській мові та нових одиниць не утворюють. У деяких мовах оніми здатні поєднуватися лише з прикметниками на відміну від займенників.

4. Висновки

Отже, відома ще з давніх часів дискусія про межу між загальними та власними назвами й на сьогодні не має остаточного розв'язання, адже наукова спільнота дотримується досі діаметральних поглядів на демаркаційну лінію між цими двома класами, обґрунтовуючи свої позиції надійними, а часом суперечливими доказами. У результаті їхнього аналізу більш переконливим видається, що власні та загальні назви значно різняться за своїми характеристиками, призначенням, але при цьому тісно взаємодіють, взаємодоповнюють одне одного (становлять єдину «сонячну систему»), що демонструють процеси онімізації та апелятивізації. Відмінності пропріативів та апелятивів дослідники шукають у функціях, властивостях, закономірностях розвитку, сутності та мовних особливостях, контексті, етимології та перекладі. Узявши до уваги наукові пошуки вітчизняних та зарубіжних дослідників у цьому аспекті, упорядковуємо докладний перелік специфічних ознак власних назв. Водночас передбачаємо, що запропонований перелік може бути не остаточним, оскільки наразі ще продовжується студіювання нових класів ономастичної лексики, а деякі ще потребують комплексного ґрунтового дослідження, які можуть доповнити висновки нашої роботи новими даними.

Література:

1. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл. Логико-семантические проблемы. Москва : Наука, 1976. 383 с.
2. Белецкий А.А. Лексикология и теория языкознания: (ономастика). Киев : Изд-во Киев. ун-та, 1972. 209 с.
3. Беляев А.Н. Семантика и структура немецких гидронимов : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Уфа, 2001. 192 с.
4. Бондалетов В.Д. Русская ономастика. Москва : Просвещение. 1983. 224 с.
5. Булаховский Л.А. Введение в языкознание. Москва : Учпедгиз, 1954. 174 с.
6. Вельмезова Е.В. Имена собственные в двух эволюционистских теориях начала XX века. *Имя: внутренняя структура, семантическая аура, контекст*: тезисы международной научной конференции (Москва, 30 янв. – 2 фев. 2001 г.). Москва, 2001. Ч. 1. С. 10–12.
7. Галкина-Федорук Е.М. Слово и понятие. Москва : Учпедгиз, 1956. 56 с.
8. Голомидова М.В. Искусственная номинация в русской ономастике. Екатеринбург, 1998. 232 с.
9. Гродзинский Е.В. Очерк общей теории имен собственных. Москва : Наука, 1973. 87 с.
10. Ермолович Д.И. Имена собственные на стыке языков и культур. Москва : Р. Валент, 2001. 200 с.
11. Карпенко Ю.А. Русская ономастика: Программа специального курса для студентов филологического факультета. Одесса, 1974. 17 с.
12. Карпенко Ю.О. Теоретичні засади розмежування власних і загальних назв. *Мовознавство*. 1975. № 4. С. 46–51.
13. Ковальчук О.П. Структурно-семантичні особливості епонімів англійської та української мов : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17. Львів, 2019. 20 с.
14. Лебідь А.Є. Парадигма реалізму: істина в логіко-семантичній системі Г. Фреге. *Світогляд-Філософія-Релігія*. 2015. Вип. 8. С. 68–81.
15. Леви-Брюль Л. Сверхъестественное в первобытном мышлении. Москва : Педагогика-Пресс, 1994. 608 с.
16. Левочкина С.В. Лінгвокогнітивні аспекти онімів у художньому тексті в жанрі фентезі (на матеріалі творів Урсули Ле Гуїн) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького. Черкаси, 2018. 306 с.
17. Лучик В. Спроба охопити неохопне (рецензія). *Українська мова*. 2010. № 2. С. 135–140.
18. Лучик В.В. Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 2013. Т. 10. 784 с.
19. Мельникова Ю.Н., Шигорева Е.С. Статус имен собственных в лексической системе (в сопоставлении с именами нарицательными). *Лексикография и коммуникация – 2015* : материалы I междунар. науч. конф. (Белгород, 23-24 апр. 2015 г.). Белгород, 2015. С. 181–188.
20. Милль Дж. Ст. Система логики силлогистической и индуктивной. Москва : ЛЕНАНД, 2011. 832 с.
21. Никонов В.А. Введение в топонимику. 2-е изд. Москва : Издательство ЛКИ, 2011. 184 с.
22. Никонов В.А. Имя и общество. Москва : Наука, 1974. 280 с.
23. Реформатский А.А. Введение в языковедение : учебник для вузов. 5-е изд., испр. Москва : Аспект Пресс, 2004. 536 с.
24. Сингаївська Г.В. Власне ім'я в лексико-семантичній системі мови. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2013. Вип. 24. С. 365–373.
25. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного. Москва : Наука, 1973. 366 с.
26. Суперанская А.В. Что такое топонимика. Москва : Наука, 1985. 182 с.
27. Суперанская А.В., Сулова А.В. О русских именах. Ленинград : Лениздат, 1978. 214 с.
28. Толстой Н. Еще раз о «семантике» имени собственного. *Избранные труды*. Москва : Языки русской культуры, 1997. Т. 1. Славянская лексикология и семасиология. 520 с.
29. Торчинська Т.А. Мовленнєвий розвиток молодших школярів на ономастичному змісті навчання. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2016. Вип. 55. С. 220–225.
30. Торчинський М.М. Структура онімного простору української мови. Частина II. Функціонування власних назв. Хмельницький, 2009. 374 с.
31. Уфимцева А.А. Слово в лексико-семантической системе языка. Москва : Наука, 1968. 272 с.
32. Худаш М. Походження імен та релігійно-міфологічні функції давньоукраїнських і спільнослов'янських язичницьких божеств. *Мандрівець*. 2013. № 2. С. 4–16.
33. Чернобров А.А. Философские и логикометодологические основы теории номинации (на материале английских и русских собственных имен) : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.04. Москва, 2002. 38 с.
34. Черноскутов Ю.Ю. Развитие семантических идей в Британской логике XIX века. *Радио.ру*. 2016. № 2(17). С. 111–133.
35. Чучка А.П. Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник. Львів : Світ, 2005. XLVIII, 701 с.
36. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. Ленинград : Наука, 1974. 428 с.
37. Bloomfield L. Language. New York : Holst, Rinehart & Winston. 1933. 564 p.
38. Bréal M. Essai de sémantique. Science des significations. Paris : Hachette 1897. 349 p.
39. Clark C. Socio-economic status and individual identity. *Words, Names and History. Selected Writings of Cecily Clark*. Cambridge, 1995. pp.100–113.
40. Gardiner A. The theory of proper names: a controversial essay. London : Oxford University Press, New York, Toronto. 2nd edition. 1954. VIII + 76 pp.

41. Keats-Rohan K. S. B. Biography, identity and names: Understanding the pursuit of the individual in prosopography. *Prosopography approaches and applications: A handbook*. Oxford : Prosopographica et Genealogica, 1967. pp. 139–181.
42. Langendonck W. Theory and typology of proper names. *Trends in linguistics. Studies and monographs*. Berlin, New York : Walter de Gruyter, 2007. 378 p.
43. Motschenbacher H. Corpus Linguistic Onomastics: A Plea for a Corpus-Based Investigation of Names. *Names*. 2020. Vol. 68:2. pp. 88–103.
44. Pazukhin R. Proper names: A dispute of misconceptions. *Studia Anglica Posnaniensia*. 1988. Vol 20. pp 33–45.
45. Swiggers P., Wouters A. On the origins of the participle as a part of speech. *History of linguistics*. 2005. pp. 50–66.
46. Tse Y. W. G. Pedagogical implications of Prototype Theory for the writing of English grammar textbooks: the case of proper names. *Selected papers on theoretical and applied linguistics*. 2000. Vol. 13. pp. 490–500.
47. Ullmann S. *Semantics: An Introduction to the Science of Meaning*. New York : Barnes and Noble, 1962. 278 p.

References:

1. Arutyunova N.D. (1976) Predlozhenie i ego smy'sl. Logiko-semanticheskie problemy'. [The proposal and its meaning. Logical-semantic problems]. Moskva: Nauka. 383 s. [in Russian].
2. Beleczkij A.A. (1972) Leksikologiya i teoriya yazy'koznaniya: (onomastika). [Lexicology and theory of linguistics: (onomastics)]. Kyiv: Izd-vo Kiev. un-ta. 209 s. [in Russian].
3. Belyaev A.N. (2001) Semantika i struktura nemeckix gidronimov [Semantics and structure of German hydronyms]. Dis. Cand. of Phil. Sciences: 10.02.04. Bashkir State University. Ufa. 192 s. [in Russian].
4. Bondaletov V.D. (1983) Russkaya onomastika [Russian onomastics]. Moskva: Prosveshhenie. 224 s. [in Russian].
5. Bulaxovskij L.A. (1954) Vvedenie v yazy'koznanie. [Introduction to linguistics]. Moskva : Uchpedgiz, 1954. 174 s. [in Russian].
6. Vel'mezova E.V. (2001) Imena sobstvenny'e v dvux e'volucionistskix teoriyax nachala XX veka. [Proper names in two evolutionary theories of the early twentieth century]. *Imya: vnutrennyaya struktura, semanticheskaya aura, kontekst*, Moskva, January 30 – February 2, 2001. Ch. 1. S. 10-12. [in Russian].
7. Galkina-Fedoruk E.M. (1956) Slovo i ponyatie. [Word and concept]. Moskva: Uchpedgiz. 56 s. [in Russian].
8. Golomidova M.V. (1998) Iskusstvennaya nominaciya v russkoj onomastike. [Artificial nomination in Russian onomastics]. Ekaterinburg. 232 s. [in Russian].
9. Grodzinskij E.V. (1973) Ocherk obshhej teorii imen sobstvenny'x. [Essay on the general theory of proper names]. Moskva: Nauka. 87 s. [in Russian].
10. Ermolovich D.I. (2001) Imena sobstvenny'e na sty'ke yazy'kov i kul'tur. [Proper names at the junction of languages and cultures]. Moskva: R. Valent. 200 s. [in Russian].
11. Karpenko Yu.A. (1974) Russkaya onomastika: Programma special'nogo kursa dlya studentov filologicheskogo fakul'teta. [Russian onomastics: Special course programme for philological students]. Odessa. 17 s. [in Russian].
12. Karpenko Yu.O. (1975) Teoretychni zasady rozmezhuвання vlasnykh i zahalnykh nazv. [Theoretical principles of distinguishing between proper and common names]. *Movoznavstvo*, 4, 46-51. [in Ukrainian].
13. Kovalchuk O.P. (2019) Strukturno-semantychni osoblyvosti eponimiv anhliiskoi ta ukrainskoi mov. [Structural and semantic features of English and Ukrainian eponyms]. Synopsis diss. Cand. of Phil. Sciences: 10.02.17. Ivan Franko National University of Lviv. Lviv. 20 p. [in Ukrainian].
14. Lebid A.Ye. (2015) Paradyhma realizmu: istyna v lohiko-semantychnii systemi G. Frege. [Paradigm of realism: truth in Frege's logical-semantic system]. *Worldview – Philosophy – Religion*, 8, 68-81.
15. Levi-Bryul' L. (1994) Sverx`estestvennoe v pervoby'tnom my'shlenii. [Primitives and the Supernatural]. Moskva : Pedagogika-Press, 1994. 608 s.
16. Lievokhina S.V. (2018) Linhvokohnityvni aspekty onimiv u khudozhnomu teksti v zhanri fentezi (na materialy tvoriv Ursuly Le Huin) [Cognitive linguistic aspects of onyms in the fantasy literary text (the data of Ursula Le Guin's novels)]. Synopsis diss. Cand. of Phil. Sciences: 10.02.04. Bohdan Khmel'nitsky National University of Cherkasy. Cherkasy. 306 p. [in Ukrainian].
17. Luchyk V. (2010) Sproba okhopyty neokhopne (retsenzii). [Attempt to cover the incomprehensible (review)]. *Ukrainska mova*, 2, 135–140. [in Ukrainian].
18. Luchyk V.V. (2013) Entsyklopediia istorii Ukrainy. [Encyclopedia of the History of Ukraine]. Vol. 10. Kyiv: Naukova dumka. 784 s. [in Ukrainian].
19. Mel'nikova Yu.N., & Shigoreva E.S. Status imen sobstvenny'x v leksicheskoy sisteme (v sopostavlenii s imenami nariczatel'ny'mi). [The status of proper names in the lexical system (in comparison with common nouns)]. *Leksikografiya i kommunikaciya* – 2015, Belgorod, April 23-24, 2015. S. 181-188. [in Russian].
20. Mill' Dzh.St. (2011) Sistema logiki sillogisticheskoy i induktivnoj. [A system of syllogistic and inductive logic]. Moskva: LENAND. 832 s. [in Russian].
21. Nikonov V.A. (2011) Vvedenie v toponimiku. [Introduction to toponymy]. Moskva: Izdatel'stvo LKI. 184 s. [in Russian].
22. Nikonov V.A. (1974) Imya i obshchestvo. [Name and society]. Moskva: Nauka. 280 s. [in Russian].
23. Reformatskij A.A. (2004) Vvedenie v yazy'kovedenie. [Introduction to linguistics]. Moskva: Aspekt Press. 536 s. [in Russian].
24. Synhaivska H.V. (2013) Vlasne imia v leksyko-semantychnii systemi movy. [Proper name in the lexical-semantic system of language]. *Problemy semantiki, prahmatyky ta kohnityvnoi linhvistyky*, 24, 365–373. [in Ukrainian].

25. Superanskaya A.V. (1973) Obshhaya teoriya imeni sobstvennogo. [General theory of proper names]. Moskva: Nauka. 366 s. [in Russian].
26. Superanskaya A.V. (1985) Chto takoe toponimika. [What is toponymy]. Moskva: Nauka. 182 s. [in Russian].
27. Superanskaya A.V., & Suslova A.V. (1978) O russkix imenax. [About Russian names]. Leningrad: Lenizdat. 214 s. [in Russian].
28. Tolstoj N. (1997) Eshhe raz o «semantike» imeni sobstvennogo. Izbranny'e trudy'. [Again on «semantics» of a proper name]. Moskva: Yazy'ki russkoj kul'tury'. T. 1. 520 s. [in Russian].
29. Torchynska T.A. (2016) Movlennievyy rozvytok molodshykh shkoliariv na onomastychnomu zmisti navchannia. [Speech development of junior schoolchildren on the onomastic content of education]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy*, 55, 220-225. [in Ukrainian].
30. Torchynskiy M.M. (2009) Struktura onimnoho prostoru ukrainskoi movy. Funktsionuvannia vlasnykh nazv [The structure of the onym space of the Ukrainian language. Functioning of proper names]. Khmelnytskyi. 374 s. [in Ukrainian].
31. Ufimceva A.A. (1968) Slovo v leksiko-semanticheskoy sisteme yazy'ka. [Word in the lexico-semantic system of the language]. Moskva: Nauka. 272 s. [in Russian].
32. Khudash M. (2013) Pokhodzhennia imen ta relihiino-mifolohichni funktsii davnoukrainskykh i spilnoslovianskykh yazychnytskykh bozhestv. [The origin of names and religious and mythological functions of ancient Ukrainian and All-Slavic pagan deities]. *Mandrivets*, 2, 4-16.
33. Chernobrov A.A. (2002). Filosofskie i logikometodologicheskie osnovy' teorii nominacii (na materiale anglijskix i russkix sobstvenny'x imen). [Philosophical and logical-methodological foundations of the theory of nomination (based on the material of English and Russian proper names)]. Synopsis diss. Doc. of Phil. Sciences: 10.02.04. Novosibirsk State Pedagogical University. Moskva. 38 p. [in Russian].
34. Chernskutov Yu.Yu. (2016) Razvitie semanticheskix idej v Britanskoy logike XIX veka. [The development of semantic ideas in British logic of the 19th century]. *Paquo.ru*, 2 (17), 111-133. [in Russian].
35. Chuchka A.P. (2005) Prizvyshecha zakarpatskykh ukrainsiv: istoryko-etymolohichni slovnyk. [Family names of Transcarpathian Ukrainians: historical and etymological dictionary]. Lviv: Svit. XLVIII, 701 s.
36. Shherba L.V. (1974) Yazy'kovaya sistema i rechevaya deyatel'nost'. [Language system and speech activity]. Leningrad: Nauka. 428 s.
37. Bloomfield L. (1933) Language. New York : Holst, Rinehart & Winston. 564 p.
38. Bréal M. (1897) Essai de sémantique. Science des significations. Paris : Hachette. 349 p.
39. Clark C. (1995) Socio-economic status and individual identity. *Words, Names and History. Selected Writings of Cecily Clark*. Cambridge. pp.100–113.
40. Gardiner A. (1954) The theory of proper names: a controversial essay. London: Oxford University Press, New York, Toronto. 2nd edition. VIII + 76 pp.
41. Keats-Rohan K. S. B. (1967) Biography, identity and names: Understanding the pursuit of the individual in prosopography. *Prosopography approaches and applications: A handbook*. Oxford: Prosopographica et Genealogica. pp. 139–181.
42. Langendonck W. (2007) Theory and typology of proper names. Trends in linguistics. Studies and monographs. Berlin, New York: Walter de Gruyter. 378 p.
43. Motschenbacher H. (2020) Corpus Linguistic Onomastics: A Plea for a Corpus-Based Investigation of Names. *Names*, 68 (2), 88-103.
44. Pazukhin R. (1988) Proper names: A dispute of misconceptions. *Studia Anglica Posnaniensia*, 20, 33-45.
45. Swiggers P., Wouters A. (2005) On the origins of the participle as a part of speech. *History of linguistics*, 50-66.
46. Tse Y. W. G. (2000) Pedagogical implications of Prototype Theory for the writing of English grammar textbooks: the case of proper names. *Selected papers on theoretical and applied linguistics*, 13, 490-500.
47. Ullmann S. (1962) Semantics: An Introduction to the Science of Meaning. New York: Barnes and Noble. 278 p.

Стаття надійшла до редакції 21.01.2021
The article was received 21 January 2021

ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПТУ МАСКУЛІННОСТІ У ТВОРЧОСТІ АНДРІЯ ГАРАСЕВИЧА

Шаболдов Олександр Вікторович,
*аспірант кафедри української літератури
Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка
scandersand@gmail.com
orcid.org/0000-0003-0667-2038*

Мета. Метою розвідки є аналіз виявів маскулінності в поетичній творчості А. Гарасевича та їхньої еволюції шляхом ідентифікації різних виявів маскулінності у творах поета; дослідження їхнього зв'язку зі світоглядними ідейними настановами А. Гарасевича; аналізу зміни й розвитку маскулінних образів на різних етапах творчого шляху митця.

Методи. Під час дослідження використано такі методи: описовий, історико-біографічний, порівняльно-історичний (для порівняння різних типів маскулінності), архетипний і текстуальний аналіз (визначення символічного значення художніх образів) та елементи маскулінних студій (дослідження маскулінності як гендеру, відповідності її проявів наявним у суспільстві гендерним стереотипам), стилістичний, міфоаналіз тощо.

Результати. У процесі дослідження виявлено, що перший період творчості А. Гарасевича позначений виразним впливом державницьких ідей, які були характерні для всієї «Празької школи». Тематика більшості творів цього періоду воєнно-історична. Маскулінність у них виявляється переважно у вигляді гегемонної героїчної маскулінності, а її ідеальним носієм є Воїн. На другому етапі важливу роль у творчості поета відіграють релігійні мотиви. Поет переживає світоглядну кризу, що відбивається у його творах кризою маскулінності. Найчастіше вона утілюється в образах мандрівника, утікача, рисами яких є втома, безсилля та хворість. Останній етап поетичної творчості поета характеризується значними світоглядними впливами К. Гамсуна та Ф. Ніцше. Відбувається певне повернення до героїчної маскулінності ранніх творів, але така маскулінність стверджується не на полі бою, а перемогами над собою, стихією чи диким звіром. Це маскулінність ніцшеанця, що гартує в собі надлюдину, відчуваючи радість від самого процесу долаття. Отже, концепт маскулінності у творчості А. Гарасевича пройшов еволюцію від романтизованої героїчної маскулінності Воїна через кризу маскулінності до утвердження нового типу героїчної маскулінності мирного часу.

Висновки. Дослідження гендерної проблематики у творчості представника молодшої генерації «Празької школи» А. Гарасевича дозволяють сформулювати більш повну й цілісну картину цього феномену та українського національного міфу, важливим аспектом якого є гендерний.

Ключові слова: гендер, гендерний стереотип, криза ідентичності, світогляд, символ, візія, архетип, ідея державності.

EVOLUTION OF THE CONCEPT OF MASCULINITY IN THE ANDRIY GARASEVYCH WORKS

Shaboldov Oleksandr Viktorovich,
*Postgraduate Student at the Department
of Ukrainian Literature
Lugansk Taras Shevchenko National University
scandersand@gmail.com
orcid.org/0000-0003-0667-2038*

Purpose. The task of this article is to analyze the manifestations of masculinity in A. Harasevych's poems of the interwar period by identifying various manifestations of masculinity in the works of the poet, studying their connection with ideological guidelines of A. Harasevych, analysis of the change and evolution of masculine images at different periods of the artist's creative path.

Methods. The research uses the following methods: descriptive, historical-biographical, comparative-historical (to compare different types of masculinity), archetypal and textual analysis (determination of the symbolic meaning of artistic images) and elements of masculine studies (study of masculinity as gender, compliance of its manifestations with gender stereotypes in society), stylistic, mythoanalysis, etc.

Results. During the research it was revealed that the first period of A. Garasevich's work was marked by the expressive influence of state-building ideas, which were characteristic for the whole «Prague school». The subject of most works of this period is military-historical. Masculinity in them is manifested mainly in the form of hegemonic heroic masculinity, and its ideal carrier is the Warrior. At the second stage, religious motives played an important role in the poet's work. The poet is experiencing a worldview crisis, which is reflected in his works by the crisis of masculinity. Most often it is embodied in the images of a wanderer, a fugitive, whose features are fatigue, helplessness and illness. The last stage of the poet's poetic work is characterized by significant ideological influences of K. Hamsun and F. Nietzsche. There is a certain return to the heroic masculinity of the early works, but such masculinity is asserted not on the battlefield, but by victories over oneself, the element or a wild beast. This is the masculinity of a Nietzschean who hardens the superman in himself, feeling the joy of the process of overcoming. Thus, the concept of masculinity in the works of A. Harasevych has evolved from the romanticized heroic masculinity of the Warrior through the crisis of masculinity to the establishment of a new type of heroic masculinity in peacetime.

Conclusions. Studies of gender issues in the works of the representative of the younger generation of the *Prague School* A. Harasevych allow to form a more complete and holistic picture of this phenomenon and the Ukrainian national myth, an important aspect of which is gender.

Key words: gender, gender stereotype, identity crisis, worldview, symbol, vision, archetype, statehood idea.

1. Вступ

А. Гарасевич є одним із яскравих представників молодшої генерації «Празької школи». Його світогляд формувалася під впливом філософії ніцшеанства та ідей Д. Донцова, що визначили спрямованість творчості митця. Джоан Нейджел зауважила, що «маскулінність та націоналізм добре доповнюють одне одного» (Нейджел, 2003: 80), тож не дивно, що поетичну спадщину А. Гарасевича можна розглядати як суцільну маніфестацію маскулінності. Однак творчість цього самобутнього поета в Україні практично не досліджувалася, зокрема її гендерна складова. Суголосність творчих шукань «Празької школи» сучасним проблемам державотворення зумовлює потребу глибшого вивчення цього мистецького феномена, а отже, і творчості його окремих представників. Це визначає *актуальність* дослідження творчої спадщини А. Гарасевича, вивчення різних її аспектів.

Широке вивчення проблем маскулінності стало наслідком розвитку феміністичної критики та гендерних студій. У сучасному українському літературознавстві воно пов'язано з дослідженнями О. Башкирової, Т. Бурейчак, Т. Гундорової, О. Забужко, Н. Зборовської, А. Матусяк тощо. Однак О. Шаф наголошує, що в більшості досліджень, хоча й «декларується вивчення гендеру, але натомість акцентується факт жіночої депривації, досліджується переважно жіноча проза, тоді як «чоловіча» складова частина літератури не здобуває належної уваги» (Шаф, 2018: 83).

Метою розвідки є аналіз виявів маскулінності в поетичній творчості А. Гарасевича та їхньої еволюції, починаючи від раннього сонетного етапу до останніх повоєнних творів поета. Поставлена мета досягається через розв'язання таких *завдань*: 1) описати різні вияви маскулінності у творах поета; 2) дослідити їхній зв'язок зі світоглядними ідейними настановами А. Гарасевича; 3) проаналізувати зміни й розвиток маскулінних образів на різних етапах творчого шляху митця.

Під час дослідження застосовувалися такі *методи*: описовий, історико-біографічний, порівняльно-історичний, міфоаналіз, стилістичний, архетипний, текстуальний аналіз, елементи маскулінних студій тощо.

2. Маскулінність воїна

Як зазначає в післямові до видання зібраних творів А. Гарасевича Б. Кравців, підсумком першого періоду творчості поета стала збірка «Сонети» (Кравців, 1959: 119). У цій збірці, за словами дослідника, «ще багато прикметної для тогочасної молоді української поезії декларативності і патріотичного патосу» (Кравців, 1959: 119). Проте зазначені декларативність і патріотичний патос зумовлені не тільки юнацьким максималізмом і романтизмом. Вони повністю збігаються із настановою О. Ольжича творити нову героїчну культуру, позбавлену «негативних складників народньої психіки й традиції» (Ольжич, 2010: 144).

Метою поетів «Празької школи» було формування й утвердження засобами мистецтва такого світогляду, що дозволив би українцям здобути в боротьбі свою національну державу. Це вимагало модернізації національного міфу, його героїзації й мілітаризації, культивування рис, які Джоан Нейджел називає рівною мірою маскуліністичними й націоналістичними: «Такі терміни як честь, патріотизм, легковажність, хоробрість і почуття обов'язку нелегко назвати тільки маскуліністичними або тільки націоналістичними, адже вони безпосередньо стосуються і нації, і чоловічої звитяги» (Нейджел, 2003: 83). Т. Бурейчак також наголошує, що «обґрунтування нового національного дискурсу часто включає в себе реферування до національних героїв, які проєктують ідею сили та непереможності для всієї нації та закладають підґрунтя для колективних ідентичностей і суспільної системи цінностей» (Бурейчак, 2014: 52). Тому цілком логічно саме війна стала тематичною основою творів молодого поета, а центральним образом постають різні втілення Воїна. При цьому хронологічні рамки творів А. Гарасевича дуже широкі: від княжих часів (сонет «Похід Ігоря») до сучасних подій на Закарпатті («Поляглому побратимові Олексі Блистову»).

Серед галереї образів воїнів вирізняються образи реальних історичних осіб, що у творах поета стають ідеалом маскулінності. До них, зокрема, належить князь Ігор, козацькі та гайдамацькі ватажки тощо. Серед образів козацтва особливе місце належить Хмельницькому та Сагайдачному. Ідеалом не тільки державного діяча, але й чоловіка виглядає гетьман у вірші «До портрету Хмельницького»: «*То мчиш ти, на спіненім коні, в руці стиснувши булаву держави. [...] А ти ведеш, скеровуєш у наступ у зареві нових й нових побід, незламно гордий, кремезний, жилистий...*» (Гарасевич, 1959: 11) А ось ще одне видіння з минулого з вірша «Над Чорним морем»: «*Так, напевне це він – гордість військ і морів – Сагайдачний На турецьку галеру козацькі чайки виряджа*» (Гарасевич, 1959: 42). Якщо Хмельницький для поета стає символом козацької звитяги на суші, то Сагайдачний – це, передусім, втілення амбіцій України панувати над морем.

Ідеалізація двох видатних козацьких гетьманів є цілком зрозумілою з огляду на ідеологічні переконання А. Гарасевича. Проте серед козацьких очільників поет вирізняє ще одну постать. Це останній кошовий отаман Запорізької Січі Петро Калнишевський: «*Під ним – буланый, віжки гризучи, і дубиться, й шумує люттю злою... А перед ним – похмура далечинь вгинається під чвал козацьких воїв...*» (Гарасевич, 1959: 19-20) Ця картина мало відрізняється від портрету звитяжного Богдана Хмельницького. І навіть у далекому північному монастирському ув'язненні зберігає старий отаман жагу діяльності, риси справжнього чоловіка-воїна, лиш дещо прикриті смиренністю ченця: «*Старий, що під іконами клячить, зривається з холодної підлоги... палають очі... «Дай оборонить!..»*» (Гарасевич, 1959: 20).

Наслідуючи Шевченкову традицію, виділяє місце у своєму пантеоні національних героїв А. Гарасевич і для гайдамацьких ватажків: «*Ось, гайдамаки: Залізняк хоробрий веде у кров їх, в далеч неозору...*» (Гарасевич, 1959: 8). Їхні постаті бачить у своїх візіях і ліричний герой поезії «Стою в степу...»: «*І меркне Гонта й хмурий Залізняк...*» (Гарасевич, 1959: 26)

Утім, для А. Гарасевича героїчні образи давнини не є тільки згадками минулого – це приклади для наслідування, що оживають у візіях майбутнього: «*І чую: сонну тишу ночі ломить Крицевий крок стрункокогортних лав...*» (Гарасевич, 1959: 37) Подібне видіння бачимо й у вірші «Тарасова ніч»: «*І дрижатиме пустака від наших когорт, і блищатиме віддаль від шоломів*» (Гарасевич, 1959: 41). Асоціація з легіонами Давнього Риму тут, очевидно, не випадкова, адже саме Рим бачив державним ідеалом Є. Маланюк, творчість якого поет досліджував (як свідчить Б. Кравців, творчість Є. Маланюка була темою докторської роботи А. Гарасевича, що не збереглася (Кравців, 1959: 119)). І певним підсумком першого періоду поетичної творчості митця, періоду оспівування маскулінності Воїна можна вважати сонет «Бурлацьке», де у своїх візіях ліричний герой і сам постає воїном: «*Тремтить в блакитній далечі ген-ген Моя мета, мого життя корона. До неї йду [...] Я меч верткий уперше нагострив, Щоб в герці бойовому спалахнути!*» (Гарасевич, 1959: 40)

Досліджуючи вияви маскулінності у ранній поетичній творчості А. Гарасевича, не можна оминати увагою ще два аспекти. Одним із них є ставлення поета до сучасного йому буденного життя. К. Шмега зазначає, що «війна і революція для багатьох чоловіків є чи не єдиним шансом довести свою маскулінність через готовність захищати та боротися, тобто виступити у первісній, архетипній ролі захисника» (Шмега, 2018: 131). Культивуючи саме такий ідеал маскулінності, поет протиставляє йому буденне життя, в якому герой не має шансу виявити себе, а тому змушений тікати в героїчні візії: «*І туга, наче ржа, що їсть залізо. І небо – оливо... Чужинна самота... І міста гамір... люди і сльота [...] Тікаю від людей, мов хижий птах, І бережу мовчанку на устах, Кохаючись в огненнім золоті візії...*» (Гарасевич, 1959: 37).

Життя без чину видається життям не гідним справжнього чоловіка, тільки сном героя. Тож поет часто звертається до метафори сну, коли говорить про буденність. Це й «сонний світ» «Весняних сонетів», який має пробувати «крик бою» (Гарасевич, 1959: 30), і «сонні дахи» «в душливому диму» купецької Одеси у вірші «Над Чорним морем» (Гарасевич, 1959: 42), і образ із поезії «Крути»: «*А ти, як все, усміхнене село сниш сині сні в солодкому спокою*» (Гарасевич, 1959: 38). І лиш в окремих творах криза маскулінності супроводжується такими проявами, як страх чи жах, як у сонеті «Перед бурею»: «*Мовчать жєнці натруджені в хатах. Тремтить в гарячій просторі тривога, і тіні йдуть по зляканих степах...*» (Гарасевич, 1959: 14) Або у вірші «Тарасова ніч»: «*Руки сковані путами, зіплений жах, сходять кров'ю роз'ятрені рани*» (Гарасевич, 1959: 41).

Другий аспект – це маскулінність чужинця. Зважаючи на тематику творів А. Гарасевича, вона мала б бути широко представлена як опозиція до маскулінності національного героя. Проте виявляється у поодиноких випадках. Найбільш яскраво маскулінність чужинця відтворена в поезії «Похід Орди»: «*Свист... І виліцї упертих облич азійських... Хмароломом рве стихія люта... Жити, або вмерти в степах чужих...*» (Гарасевич, 1959: 15). Та це поодинокий штрих до галереї воїнів. Ще одну побіжну згадку про чужинця, що забирає належне українському чоловікові, бачимо в сонеті «Веміхнулася волошками»: «*Земля плодюча, в золоті лежить, останню дань наїзникам приносить...*» (Гарасевич, 1959: 13) Пасивний жіночий образ плодючої землі, типовий для Є. Маланюка, лишається чужим поетичі А. Гарасевича, а отже, й пов'язаний із ним образ степового наїзника.

3. Маскулінність мандрівника

Другий період творчості А. Гарасевича Б. Кравців датує 1941-1945 роками. Твори цього періоду, як зазначає дослідник, об'єднані в цикл «Стара Прага» (Кравців, 1959: 119). Разом із ними ми розглянемо твори з циклу «Легенди й образи», які, за словами Б. Кравціва, «зв'язані з празькою добою, але ж написані вже після виїзду з Праги» (Кравців, 1959: 120).

Цей період у творчості поета позначений рішучою зміною тематики, зверненням до релігійних християнських мотивів. Світоглядні шукання поета спричинилися до кризи створеного в ранній творчості ідеалу маскулінності й пошуку альтернативи. О. Башкирова відзначає, що «протиставлення лицарського і духовного типів маскулінності, акцентоване І. Коном, можна знайти і в українській традиції: перший репрезентований передусім образом козака, другий – типом мислителя-самітника, найпоширенішим інваріантом якого виступає «мандрівний дяк» (Башкирова, 2017: 11). У творах другого періоду практично відсутній ідеалізований образ Воїна, як і будь-які образи, що репрезентують гегемонну маскулінність. Лиш у «Плачах Єремїї» крізь старече безсилля подекуди проглядає уславлення чоловіка в його архетипній ролі захисника: «*Ще не раз топтатимуть коні Непорочні тіла дітей. Хто повстане в їх обороні, Хто загине від кулі, цей Буде бачити вічне сяйво, Доки встане страшний сурмач*» (Гарасевич, 1959: 76). У цьому ж контексті прочитується й оптимістичний фінал цього твору: «*Буде мірра і буде зброя Під погідним золотом бань, Будуть простори, будуть дими, А з-над них, неторкнутий злом, Осинить Святий Володимир Княжесий город новим хрестом*» (Гарасевич, 1959: 78). Цими словами поет ніби перекидає місток через руйнування, через воєнне лихоліття, а певною мірою, й через власні пошуки цього періоду від довірених надій, сподівань, ідеалів у майбутнє.

Проте головні мотиви творів цього періоду – мотиви втечі й пошуку. Ці мотиви наявні вже у першому творі циклу «Стара Прага» «Легенда про собор Святого Миколая». Ось він утікач з похмурих стін монастиря: «*Там хтось високий, буйний, пристрасний Покинув стіни кам'яні...*» (Гарасевич, 1959: 47) «*Буйний, пристрасний*» – ті маскулінні риси, які не можуть стримати кам'яні стіни. Але утікач стає вічним мандрівником без притулку й видимої чіткої мети. Саме у цьому творі вперше в поезії А. Гарасевича виразно звучить ще один важливий мотив, який стане панівним в останній період його творчості, – мотив самотності: «*Крізь синь лісів, крізь срібні далечі Ішов самотній мандрівник*» (Гарасевич, 1959: 48). Це не тільки втеча з монастиря, але й з міста, втеча від людей. У ранній творчості поета така втеча теж мала місце, але тоді прихистком утікача ставало «огненне злото

візій», що видавалося реальнішим за «сон» буденності. Тепер утікач, цілком позбавлений цього прихистку, шукає порятунку в природі: «...А нині – вабить знов озерами Туманно-синя височінь» (Гарасевич, 1959: 49). Та якщо візії давали певність, то утікач «празького» періоду отримує тільки вічний пошук: «Та гострий зір блукав туманами, Когось все кликав і шукав» (Гарасевич, 1959: 48).

Г. Алексеева називає «потяг до невідомого, рішучість та схильність до ризику» проявами «психологічної мужності» (Алексеева, 2005: 14), проте цей потяг мандрівника не дає йому нічого, крім старості і втоми: «Жебрак сліпий, жебрак утомлений Ішов крізь куряву доріг. Чорніло вуглем тіло хворе. – Це вітер шмаття лат розтяв, Присипав сріблом біду бороду Й від спраги спечені уста» (Гарасевич, 1959: 49). І тільки смерть здатна зупинити цей вічний рух, мета якого давно загублена: «Крізь день новий, крізь день високий, Крізь спрагу спек, крізь вихор бур. І знов шляхи лунали кроками, І знову стукотів костур» (Гарасевич, 1959: 50). Отже, вічний пошук мандрівця, що починається як прояв «психологічної мужності», своєю даремністю викликає кризу маскулінності, ознаками якої є втома, безсилля, хворість тощо.

Ще виразнішим символом безсилля й втрати маскулінності виступає образ пророка Єремії: «Рве волосся, голосити, квилить, Плаче-тужить старець похилий» (Гарасевич, 1959: 73). Лексема «квилить» відсилає до одного з найвідоміших українських архетипів фемінності – образу Ярославни. При цьому поет позбавляє Єремію не лише звичних маскулінних чеснот, але й сили пророка, а з тим і права звинувачувати й картати. Його плач, покликаний відчаєм і зневірою, даремний і непотрібний: «Твоя туга зайва! Твій жорстокий старечий плач...» (Гарасевич, 1959: 76) Він лиш підважує сили, затрує власною зневірою, плакаючи покоління рабів, позбавлене маскулінних чеснот: «Він плекатиме покоління Із тавром нікчемних рабів, Що з горіння днів перехресних Повні жаху підуть без мет, Промінявши залишки честі На облудливий дзвін монет» (Гарасевич, 1959: 77).

Найвний в інших творах циклу й образ утікача: «Лиш він один, Немов тікав від гамору, від крику, І ось понав в якийсь старезний дім З пустельними отворищами вікон, Що обіцяли спокій і нічліг» (Гарасевич, 1959: 54). Це ще один образ «чоловіка в кризі», що не має певної мети свого існування, адже існування його зводиться до постійного пошуку їжі. Лиш уві сні він може реалізувати свою маскулінність: «Глибокий сон його покинув пізно (А снились, певно, пристрасть і гріхи!)» (Гарасевич, 1959: 57). Щоправда й тоді життя виявляється позбавленим високої мети, але реальність ще менш приваблива: «І бачив: день, невблагана сірзна Сльозавить мертво на старі дахи. І чув, як голод, мов рука залізна, Рве шлунок» (Гарасевич, 1959: 57). Природне тло чудово підкреслює й доповнює стан героя, якого поет характеризує словами «безсилий та голодний» (Гарасевич, 1959: 53). Зауважимо, що «невблагана сірзна», яка «сльозавить мертво», не лише місця для вияву активності. Якщо буря, злива – це активна стихія, якій можна кинути виклик, то змагатися, протистояти «невблаганій сірзні» неможливо. Вона просто поглинає будь-який порив, виступаючи архетипом млявості й пасивності.

Образ мандрівника з'являється і у вірші «Співають віщі мадонни...». А от вірш «Над морем міста» звучить ще тільки передчуттям мандрів: «Під мною простір полохливий Туманну пашу відчиня [...] І бачать хмари і дахи, Як присипає сивий попіль Снігом зав'язані шляхи» (Гарасевич, 1959: 64). Місто у цьому вірші вже виступає як ворожа стихія, «простір полохливий», що «туманну пашу відчиня», проте намір утечі ще не викристалізувався, він тільки мріє десь на межі свідомості, як ті шляхи, що кличуть у невідоме.

Цілоком природним після усвідомлення ворожості урбаністичного простору є прагнення залишити його, шукати порятунку від розчарувань на лоні природи, як у вірші «На холодне...»: «Ловлю сонця останній віддих, Плюскіт, гру лісової води. Тут безумно речоче віддаль, Замітає твої сліди» (Гарасевич, 1959: 68). Та місто не так легко відпускає мандрівця, що не готовий повністю перекреслити своє минуле. Знову мотив недокінченого розриву з містом звучить у вірші «Сіють зорі...»: «Ще востаннє поверну до міста, Задушу ще востаннє біль, Щоб у просторах димних вулиць Серцем пити музику веж. Щоб запитувати днів минулих, Чи хтось рідний, любий живе» (Гарасевич, 1959: 68). Але й це не остаточний розрив. Герой раз по раз повертається до міста, хоч і розуміє марність цього повернення, та місто, «залізною рукою» тримає його подібно до героя новели М. Коцюбинського «Intermezzo». Вірш «Буду пити...» своєю настроєвістю близький до цитованої вище поезії «Сіють зорі...»: «Я покину пущі понурі, І прибуду пізно в ночі Під нестримну готику мурів, Під важку, мов дзвін, далечінь. Буду пити люту напругу... І – в знайомих тінях колон Я зустріну в білому тугу» (Гарасевич, 1959: 69). Зазначимо, що в такому стані не дає розради і втеча з міста до «понурих пущ». Місто ж труєть «лютою» напругою й тугою.

Зовсім не такі трюнки бачимо в поезії «Весняне тріо»: «Де над лісами сивий гомін Гуляє з вітром терпко й різко, Де в дикі хащі невідомі Ідуть соромливі берізки, Де над розлогими полями, Мов сторожа – дуби оружені – Там – спраглим серцем і устами Я вип'ю молодість і мужність» (Гарасевич, 1959: 70). Лиш дика природа здатна відновити підважену отрутою міста маскулінність. Усвідомлення цього ще не дозволяє цілоком розірвати зв'язок із містом, але вказує напрямок подальшого руху. Образ різкого вітру, що дарує сміливцю радість долання, поодинокий у поезіях цього періоду, набуде значно більшої ваги в останній період творчості А. Гарасевича.

Та є в поезіях другого періоду творчості А. Гарасевича свій ідеал маскулінності. Ним виступає образ Христа з поезії «Хресна дорога»: «Він ішов за правду вмирати, Й на обличчі у Нього мужність. Ув очах – невтомна покора, На чолі – невмирущій спокій...» (Гарасевич, 1959: 83). «Невтомна покора» Ісуса протиставляється галереї образів, позначених утомою. Тому останні рядки набувають символічного значення: «Він ішов. І в погаслім поросі Завмирили сліди либокі» (Гарасевич, 1959: 83). Не важкий хрест робить глибокими сліди Месії. Це його жертвний чин залишає глибокі сліди в «погаслім поросі» людських душ, що загубили мету й проміняли залишки мужності й честі «на облудливий дзвін монет».

4. Маскулінність ніцшеанця

Останній період поетичної творчості А. Гарасевича датується 1945-1947 роками. Творчий доробок поета за цей період представлений циклами «Самотність» та «Визов». Б. Кравців називає поезії циклу «Самотність» «найідеальнішими і найбільш зрілими з мистецького погляду в поетичному доробку Гарасевича», відзначаючи також, що «ліриці циклу «Самотність» близькі і дорівнюють своєю досконалістю і зрілістю також і поезії з останнього циклу залишеної спадщини «Визов» (Кравців, 1959: 121).

Поезії цього періоду є логічним продовженням тих тенденцій, що намітилися у творах попереднього періоду. Насамперед, ідеться про мотив розриву з містом, що підважує маскулінність героя. У поезіях останнього періоду зникає болісна роздвоєність героя, який остаточно долає свою психологічну залежність від міста. «Я увійшов в струнку святиню лісу Між вітрові переклики сосон», – пише поет у вірші «У лісі» (Гарасевич, 1959: 90), і ці слова визначають характер усього циклу. Ліс – це святиня й цілюще джерело мужності, з якого п'є отруєний містом герой.

Б. Кравців вказує на «гамсунівські» мотиви поезій А. Гарасевича та називає поезії циклу «Самотність» сповненими «настроями туги, осени і деякої життєвої гіркості» (Кравців, 1959: 120-121). Проте повною мірою це стосується тільки окремих творів, наприклад, «Елегії осени»: «Вже доволі, досить блакиті Вже не бути знов молодим [...] Тільки осінь присипле листям Мого гостя сумні сліди» (Гарасевич, 1959: 91). В інших творах циклу ці настрої не є панівними. Уже в поезії «Золотіє листя», хоч і сповненій осінніми мотивами, тужливі настрої прочитуються не так однозначно: «Я піду із брам старого дому [...] Де смереки гомонять про втому, Де берези шепчуть про весну, Де під синім свистом вітровію Пахне сонцем пригоріла мідь...» (Гарасевич, 1959: 93) І справа навіть не так у березах, що «шепчуть про весну», як в образі вітровію й запахах сонця, якими пронизаний осінній ліс. Та найяскравіше «весняний» настрій, відчуття молодечої сили й жаги діяльності виявляються в поезії «П'яніють»: «Та ми озв'язками веслами Розбуримо глибіню, Підводні зрушим скелі Й полинемо звідсіль, Де в темній тиші зелені Дрімать карасі» (Гарасевич, 1959: 95). Це долання пасивності, утвердження активного маскулінного первня не тільки на рівні сюжетному, але й образному, адже стихії води й землі «вважають пасивними й жіночими» (Башляр, 1993: 77), а саме до цих стихій належать «глибіню», «підводні скелі» та «темна тиша зелені». Останні образи можна розглядати в плані метафоричному як проникнення до «царства мертвих». Г. Башляр зазначає: «Геракліт Ефеський уявляв, що вже уві сні душа, відділяючись від джерел життєдайного і вселенського вогню «миттєво виявляє схильність перетворюватися на вологу». Це значить, що для Геракліта смерть є сама вода» (Башляр, 1998: 90). О. Башкірова стверджує, що «чоловік утверджується передусім через активне перетворення матеріального світу, статусну й особистісну реалізацію в ньому» (Башкірова, 2018: 28). Саме таке «активне перетворення матеріального світу» бачимо у вірші. Водночас утвердження влади над водною стихією є маренням надлюдини, адже «влада над морем – це надлюдське марення» (Башляр, 1998: 246).

У «Білих строфах» маскулінність утверджується давнім, первісним способом: перемогою над диким звіром: «В куці колючі, у стрімкі провалля Іду слідами зляканих диків. Стиснув в руках холодну сталь рушниці. Прозорий зір – невтомлений мисливий Слідить останнє божевілья звір'я [...] Мій ворог впав і кров'ю він парує, Заривши в сніг своє могутнє рило» (Гарасевич, 1959: 100). Полювання – одне з найдавніших чоловічих занять, поряд з війною його можна вважати одним із архетипних виявів маскулінності. Зазначимо, що при цьому звіра поет називає своїм ворогом, наголошуючи на його могутності. Отже, йдеться навіть не про буденне добування їжі, а про справжню боротьбу з гідним супротивником. Долання перешкод («куці колючі», «стрімкі провалля») і зрештою перемога над могутнім ворогом дають незрівнянне радісне відчуття тріумфу та можливість ствердитися в ролі чоловіка-переможця. Подібні настрої й почуття викликає й картина, змальована у творі «За Гамсуном»: «Це мій куток: стіна, покрита рогами, В тремтливій тіні вимірний крок, І два ножі із поблисками строгими Схрестилися, мов вістря блискавок [...] А на столі з паперами, з одежею Остання добич з лісових яруг» (Гарасевич, 1959: 102). Ножі, хай яким є їхнє справжнє призначення, викликають в уяві картинку двоюбою з могутнім лютих хижаком. І не дивно, що лева порівнює поет з вістрям блискавок. Г. Башляр, говорячи про Ф. Ніцше, вказує: «вогонь у Ніцше – спалах блискавки. Значить, це проєкція Гніву, божественної й радісної люти. Адже гнів – це чиста дія!» (Башляр, 1999: 181) «Божественна й радісна лють» – ось те відчуття, яке охоплює мисливця під час двоюбою з хижаком. Вийшовши з цього двоюбою переможцем, чоловік самоутверджується у своїй чоловічій силі. Саме в цьому полягає й сенс зберігання мисливських трофеїв – матеріальних знаків пережитого відчуття тріумфу над ворожою силою. Бачимо в «Білих строфах» і такі прояви маскулінності як «потяг до невідомого» й «схильність до ризику» в чистому вигляді: «Над мною чорне та возке склепіння, Під мною в урвищах бурлять потоки. А я іду в туманні нетрі ночі Шукати тайни вічних небезпек» (Гарасевич, 1959: 101).

Досліджуючи маскулінність мандрівника другого періоду творчості поета, ми відзначали втому як один із характерних її атрибутів. Зовсім інакше сприймається образ з поезії «Провесна»: «Йди, мандрівче, невтомно йди! Ти чуєш? В річці тріщать леди!» (Гарасевич, 1959: 109) Заслуговує на увагу ще один образ із цієї поезії – образ вітру: «Блакитний вітре! Нестримний вітре! Прозорі крила до льоту пни Дзвени в верхів'ях! Дзвени! Дзвени!» (Гарасевич, 1959: 109). Аналізуючи творчість Ф. Ніцше, Г. Башляр стверджує, що «в дійсності повітря для Ніцше – це сама субстанція нашої свободи, субстанція надлюдської радості» й далі наголошує, що «повітряна радість – свобода» (Башляр, 1999: 184). Нестримний вітер А. Гарасевича є архетипом цієї повітряної радості, адже нічого не може бути вільнішим за нього. Дзвінка радість нестримного лету – ось найвища форма свободи, утілена мрія про неї.

У поезії «Підемо вдвох», що продовжує тему розриву з містом без фатальної роздвоєності попереднього періоду творчості А. Гарасевича, бачимо інший образ вітру: «А на полях – жорстокий вітер Гуляє з смертю навздогін,

І заколихує сповиті Останки трупів та руїн» (Гарасевич, 1959: 112). Саме про такий вітер Г. Башляр сказав, що «скигливий борей здався б Ніцше всього лиш звіром, якого слід приборкати, змусити замовкнути» (Башляр, 1999: 190). І саме так його сприймає А. Гарасевич: як ворога, якому слід накинути свою волю: «*Підемо вдвох назустріч ночі, Назустріч північним полям, І два чуття: люблю і хочу Ми кинем бурям і вогням»* (Гарасевич, 1959: 112). Перемога над природною стихією виконує у самоутвердженні маскулінності ту ж саму роль, що й перемога над диким звіром.

Символом такого самоутвердження виступає дуб – давній народний символ чоловічої сили, маскулінності: «*А він – грізний, розхристаний титан, В короні – місяць, в коренях – залізо, Кида дзвінком, услужливим вітрам В безодню чорну королівський визов»* (Гарасевич, 1959: 111). Це боротьба, у якій хтось має зазнати поразки, але тим цінніший буде тріумф, адже скоритися – значить утратити себе, свою маскулінність: «*Вже блискавкою обрїй загорів І покотився грїм по голих скелях [...] А дуб струною гордою дзвенить, І до борні залізнї м'язи пружить»* (Гарасевич, 1959: 111). Серед образів цієї поезії й блискавки, й вітри: стихії вогню й повітря (а це стихії, що традиційно вважаються чоловічими) об'єдналися супроти сміливця. Але не страх, а радість боротьби дають вони сміливцеві, оскільки тільки перемога над гідним супротивником має значення. І зовсім уже суголосно з ніцшеанською поетикою звучить вірш «У горах»: «*Ідемо з царства голубів На сніжний трон орлів, Що висить над безоднею, Де вітер, мов мечі...*» І далі: «*Вершок цей непокорений Покориться ногам, Як плечі, спрагли холоду, Спїчнуть на ледівцях, Як небо-цире золото Зорїтїме в очах!...*» (Гарасевич, 1959: 113-114). «Холод, безгоміння й висота – ось три корені однієї й тої ж субстанції, – писав Г. Башляр про Ф. Ніцше. – Підрізати один корінь – значить знищити життя ніцшеанця» (Башляр, 1999: 190). Те саме цілком можна сказати, досліджуючи творчість А. Гарасевича останнього періоду.

Отже, останній період творчості А. Гарасевича характеризується подоланням кризи маскулінності попереднього періоду. Можна спостерігати певне повернення до героїчної маскулінності ранніх творів, але якщо в ранніх творах носієм її був виключно Воїн, то в останній період така маскулінність стверджується перемогою над собою, стихією, диким звіром. Це маскулінність ніцшеанця, що гартує в собі надлюдину, повсякчас самоутверджуючись й відчуваючи радість від самого процесу додання.

5. Висновки

Творчість А. Гарасевича логічно поділяється на три періоди, що відрізняються провідними ідеями, настроями та тематикою творів. Перший період, підсумком якого стала публікація збірки «Сонети», позначений виразним впливом державницьких ідей, що були характерні для всієї «Празької школи». Тематика більшості творів цього періоду воєнно-історична. Маскулінність у них виявляється переважно у вигляді гегемонної героїчної маскулінності, а її ідеальним носієм є Воїн.

На другому етапі, який припадає на роки Другої світової війни, важливу роль у творчості поета відіграють релігійні мотиви. Поет переживає певну світоглядну кризу, що відбивається у його творах кризою маскулінності. Найчастіше вона утілюється в образах мандрівника, утікача, характерними рисами яких є втома, безсилля та хворість. Ідеалом маскулінності для поета в цей період є образ Христа.

Останній етап поетичної творчості поета характеризується значними світоглядними впливами К. Гамсуна та Ф. Ніцше. У творах цього періоду відбувається певне повернення до героїчної маскулінності ранніх творів, але така маскулінність стверджується не на полі бою, а перемогами над собою, стихією чи диким звіром. Це маскулінність ніцшеанця, що гартує в собі надлюдину, відчуваючи радість від самого процесу додання.

Отже, концепт маскулінності у творчості А. Гарасевича пройшов еволюцію від романтизованої героїчної маскулінності Воїна через кризу маскулінності, викликану реаліями Другої світової війни, до утвердження нового типу героїчної маскулінності, що може існувати й виявлятися в умовах мирного часу.

Подальші перспективи дослідження пов'язані з поглибленням вивчення гендерної проблематики у творчості А. Гарасевича у порівнянні з творами інших представників «Празької школи» для формування цілісної картини гендерної складової цього феномену та українського національного міфу, творення якого митці «Празької школи» вважали своїм завданням.

Література:

1. Алексеева Г.В. Маскулінність / фемінність як чинник особистісної самоідентифікації у юнацькому віці. *Український соціум*. 2005. № 2-3(7-8). С. 9–19.
2. Башкірова О. Художні моделі маскулінності в сучасному українському романі. *Наукові праці: Науковий журнал. Серія «Філологія. Літературознавство»*. 2017. Т. 295. Вип. 283. С. 9–13.
3. Башкірова О. Художня репрезентація феміної і маскуліної тілесності в сучасній українській романістиці. *Філологічний дискурс. Збірник наукових праць*. 2018. Вип. 7. С. 21–32.
4. Башляр Г. Вода и грезы. Опыт о воображении материи / Пер. с франц. Б.М. Скуратова. Москва: Издательство гуманитарной литературы, 1998 (Французская философия XX века). 268 с.
5. Башляр Г. Грезы о воздухе. Опыт о воображении движения / Пер. с франц. Б.М. Скуратова. Москва: Издательство гуманитарной литературы, 1999 (Французская философия XX века). 344 с.
6. Башляр Г. Психоанализ огня / Пер. с франц. Н.В. Кисловой. Москва: Прогресс, 1993. 174 с.
7. Бурейчак Т. Гегемонія чоловіків у пострадянській Україні: дискурси та практики. *Перехресні стежки маскулінного українського дискурсу. Культура й література XIX–XXI століть* / за ред. Агнешки Матусяк. Київ: LAURUS, 2014. С. 43–68.

8. Гарасевич А. До вершин: Зібрані поезії. Нью-Йорк : Пластове видавництво «Молоде життя», 1959. 126 с.
9. Кравців Б. Андрій Гарасевич і його поезія. *Гарасевич А. До вершин: Зібрані поезії*. Нью-Йорк : Пластове видавництво «Молоде життя», 1959. С. 117–122.
10. Нейджел Дж. Маскулінність та націоналізм. Гендер та сексуальність у творенні націй. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2003. № 27. С. 70–87.
11. Ольжич О. Націоналістична культура. *Український націоналізм: Антологія. Т. 1*. Вид. 2-е / Упоряд. В. Рог. Київ : ФОП О.М. Стебеляк, 2010. С. 144–146.
12. Шаф О.В. Гендерне літературознавство в Україні: теоретико-методологічні зауваги. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2018. № 37. С. 83–86.
13. Шмега К. Маскулінність в умовах революції: стратегії поведінки персонажів у творах Івана Франка «Герой поневоли» та «Гриць і панич» *Актуальні питання гуманітарних наук. Мовознавство. Літературознавство*. 2018. Вип. 19. С. 130–134.

References:

1. Alekseeva G.V. (2005). Maskulinnist / feminnist yak chynnyk osobystisnoi samoidentyfikatsii u yunatskomu vitsi. [Masculinity / femininity as a factor of personal self-identification in adolescence]. *Ukrainskyi sotsium – Ukrainian society*. № 2-3(7-8). P. 9–19. [in Ukrainian].
2. Bashkyrova O. (2017). Khudozhni modeli maskulinnosti v suchasnomu ukrainskomu romani. [Artistic models of masculinity in the modern Ukrainian novel]. *Naukovi pratsi: Naukovyi zhurnal. Seriya «Filolohiia. Literaturoznavstvo» – Scientific works: Scientific journal. Series «Philology. Literary Studies»*. Vol. 295. Issue 283. P. 9–13. [in Ukrainian].
3. Bashkyrova O. (2018). Khudozhnia reprezentatsiia feminnoi i maskulinnoi tilesnosti v suchasni ukrainskii romanistytsi. [Artistic representation of feminine and masculine corporeality in modern Ukrainian novels]. *Filolohichni dyskurs. Zbirnyk naukovykh prats – Philological discourse. Collected scientific works*. Vol. 7. P. 21–32. [in Ukrainian].
4. Bachelard G. (1998). Voda i griozy. Opyt o voobrazhenii materii. [Water and Dreams. An Essay on the Imagination of Matter] / Translation by B.M. Skuratov. Moscow: Izdatelstvo gumanitarnoi literatury. 268 p. [in Russian].
5. Bachelard G. (1999). Griozy o vozdukh. Opyt o voobrazhenii dvizheniia. [Air and Dreams. An Essay on the Imagination of Movement] / Translation by B.M. Skuratov. Moscow: Izdatelstvo gumanitarnoi literatury. 344 p. [in Russian].
6. Bachelard G. (1993). Psikhhoanaliz ognia. [The Psychoanalysis of Fire] / Translation by N.V. Kislova. Moscow: Progress. 174 p. [in Russian].
7. Bureichak T. (2014) Hehemoniia cholovikiv u postradianskiy Ukraini: dyskursy ta praktyky. [Men's hegemony in post-Soviet Ukraine: discourses and practices]. *Perekhresni stezhky maskulinnoho ukrainskoho dyskursu. Kultura i literatura XIX-XXI stolit – Crossroads of masculine Ukrainian discourse. Culture and literature of the XIX-XXI centuries* / Edited by Agnieszka Matusiak. Kyiv: LAURUS. P. 43–68. [in Ukrainian].
8. Harasevych A. (1959). Do vershyn: Zibrani poezii. [To the Tops: Collected poems]. New York: Plastove vydavnytstvo «Molode zhyttia». 126 p. [in Ukrainian].
9. Kravtsiv B. (1959). Andrii Harasevych i yoho poeziia. [Andrii Harasevych and his poetry]. *Harasevych A. Do vershyn: Zibrani poezii – Harasevych A. To the Tops: Collected poems*. New York: Plastove vydavnytstvo «Molode zhyttia». P. 117–122. [in Ukrainian].
10. Nagel J. (2003). Maskulinnist ta natsionalizm. Gender ta seksualnist u tvorenni natsii. [Masculinity and nationalism: Gender and sexuality in the making of nations]. *The Independent cultural journal «І»*. № 27. P. 70–87. [in Ukrainian].
11. Olzhych O. (2010). Natsionalistychna kultura. [Nationalist culture]. *Ukrainskyi natsionalizm: Antolohiia. Vol. 1 – Ukrainian nationalism: Anthology. Vol. 1*. 2nd edition / Compiled by V. Roh. Kyiv: FOP O.M. Stebeliak. P. 144–146. [in Ukrainian].
12. Shaf O.V. (2018). Genderne literaturoznavstvo v Ukraini: teoretyko-metodolohichni zauvahy. [Gender Literary Studies in Ukraine: Theoretical and Methodological Remarks]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Ser.: Philology*. № 37. P. 83–86. [in Ukrainian].
13. Shmeha K. (2018). Maskulinnist v umovakh revoliutsii: stratehii povedinky personazhiv u tvorakh Ivana Franka «Heroi ponevoli» ta «Hryts I panych». [Masculinity in the Revolution: Behavior Strategies of Characters in the Ivan Franko Works «Forced Hero» and «Hryts and Young Master»]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. Movoznavstvo. Literaturoznavstvo – Current issues of the humanities. Linguistics. Literary Studies*. Vol. 19. P. 130–134. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 11.01.2021

The article was received 11 January 2021

2. Російська мова та література

2. Russian language and literature

ЧЕХОВСЬКІ ВИТОКИ РОМАНУ ВІКТОРА ПЕТРОВА-ДОМОНТОВИЧА «БЕЗ ГРУНТУ»

Борбунюк Валентина Олексіївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та іноземної
і української філології
Харківської державної академії дизайну і мистецтв
0969255100v@gmail.com
orcid.org/0000-0002-1969-620X

Мета дослідження – аналіз роману «Без ґрунту» крізь призму творчості А. Чехова, зокрема, п'єси «Вишневий сад».

Методи дослідження зумовлені поставленою метою. Метод інтертекстуального аналізу використовується для виявлення в тексті різних моделей і форм літературного діалогу. Порівняльно-типологічний, структурний і міфопоетичний методи застосовуються у контекстуальному аналізі та інтерпретації роману для з'ясування авторської художньої концепції.

Результати. Вказано, що п'єса А. Чехова «Вишневий сад» з моменту своєї появи завдяки масштабам художнього узагальнення втрати дому і батьківщини стала виконувати роль претекста до всіх художньо-філософських шукань ХХ століття щодо осмислення екзистенційної проблеми безґрунтярства, втрати особистого у період історичних катастроф. Проте огляд літературознавчих розвідок свідчить про відсутність спеціального наукового дослідження культурно-мистецького діалогу В. Петрова-Домонтовича із А. Чеховим, що звужує інтелектуальні горизонти роману. Упізнати і виокремити чеховські образи і ремінісценції у загальному культурному контексті роману непросто. Присутність А. Чехова у художньому світі В. Петрова-Домонтовича – це не прямий, а опосередкований діалог, коли співзвучність естетичних намірів проявляються у тотожних ситуаціях, конфліктах, характерах героїв і зумовлені, зокрема, культурним контекстом, культурним тезаурусом. У дослідженні крізь призму чеховської творчості інтерпретуються такі міфологеми, як дім, сад, степ, милостиня тощо. Доводиться, що головна апеляція до А. Чехова – екфрасис картини Лінника з промовистою назвою «Місто рубають», який напружує перегукується з фіналом «Вишневого саду». Для головного героя роману полотном є текстом, що звучить, і головний його звук, який так само, як і у А. Чехова, порушує тишу, – стукіт сокири по дереву. Варязька церква, символізуючи вічне, опинилася під загрозою нищення нинішнього, як свого часу поетичний чеховський сад.

Висновки. Домонтович-критик схилився до комбінованої концепції сучасної літератури, яку пропонував назвати «схематичним синтезом». Власним романом «Без ґрунту» Домонтович-письменник продемонстрував зразок нового українського роману, який, зображуючи своє, призначався не для «хатнього вжитку», а завдяки інтертекстуальній поетиці органічно вписувався в європейський літературний контекст.

Ключові слова: А. Чехов, «Вишневий сад», інтертекстуальна поетика, міфологема, модерністський роман.

CHEKHOV'S BASICS OF VICTOR PETROV-DOMONTOVYCH'S NOVEL “WITHOUT FOUNDATION”

Borbuniuk Valentyna Oleksiivna,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Pedagogy
and Foreign and Ukrainian Philology
Kharkiv State Academy of Design and Arts
0969255100v@gmail.com
orcid.org/0000-0002-1969-620X

The goal of the study is to analyze the novel «Without Foundation» through the prism of A. Chekhov's works, in particular, the play «The Cherry Orchard».

Research methods are determined by the goal. The method of intertextual analysis is used to identify various models and forms of literary dialogue in the text. Comparative and typological, structural and mythopoetic methods are used in contextual analysis and interpretation of the novel to clarify the author's artistic concept.

Results. It is indicated that the play by A. Chekhov «The Cherry Orchard» from the moment of its appearance, due to the scale of artistic generalization of the loss of home and motherland, began to play the role of a pretext to all artistic and philosophical searches of the twentieth century to comprehend the existential problem of baselessness, loss of personal in the period of historical catastrophes. Meanwhile, the review of literary studies indicates the absence of the special scientific study of cultural and artistic dialogue between V. Petrov-Domontovych and A. Chekhov, which narrows the intellectual horizons of the novel. It is not easy to recognize and distinguish Chekhov's images and reminiscences in the general cultural context of the novel. The presence of A. Chekhov in the artistic world of Petrov-Domontovych is not a direct, but an indirect dialogue, when the consonance of aesthetic intentions is manifested in identical situations, conflicts, characters of heroes and is conditioned, among other things, by the cultural context, the cultural thesaurus. In the study, through the prism of Chekhov's works, such motives as home, garden, steppe, alms, etc. are interpreted. It turns out that the main appeal to A. Chekhov is an ephrasid of Linnik's painting with the eloquent title «The City is Cut», which directly echoes the finale of «The Cherry Orchard». For the main character of the novel, the canvas is a text, sounds, and its main sound, which, like A. Chekhov's, breaks the silence, is the knocking of the ax on the tree. The Varangian Church, symbolizing the eternal, was under the threat of the destruction of the present, as in its time the poetic Chekhov's garden.

Conclusions. Domontovych-critic was inclined towards a combined concept of modern literature, which he proposed to call “schematic synthesis”. With his own novel “Without Foundation” Domontovych-writer demonstrated a model of a new Ukrainian novel, which, depicting his own, was not intended for “home use”, but thanks to intertextual poetics organically fit into the European literary context.

Key words: A. Chekhov, “The Cherry Orchard”, intertextual poetics, mythology, modernist novel.

1. Вступ

Модерністський роман «Без ґрунту» Віктора Петрова-Домонтовича належить до творів, характер, основу, домінанту яких було охарактеризовано дослідниками як інтертекстуальні. Інтерпретація твору крізь призму інтертекстуальності повністю суголосна тій особливості художньої манери письменника, на яку свого часу вказав Юрій Шерех, а саме розшукування джерел як захоплива інтелектуальна гра, яка до того ж розкриває творчий метод Петрова-Домонтовича (Шерех, 1998, т. 3: 132). Зауваження на кшталт того, що дослідник жодною мірою не претендує дати «вичерпний всеохоплюючий перелік усіх можливих діалогічних зв'язків» (Белімова, 2005: 10), свідчили не стільки про наукову скромність (у цьому конкретному випадку дисертанта), скільки про справді модерну постать автора романів, які справедливо раніше було класифіковано як інтелектуальні. Специфіка і способи «спілкування» письменника з чужими текстами потребують подальших наукових тлумачень, оскільки за рамками досліджень залишилися імпліцитні цитати, ремінісценції, алюзії.

Мета нашого дослідження – аналіз роману «Без ґрунту» крізь призму творчості А. Чехова, зокрема, його п'єси «Вишневий сад», яка у читацькій свідомості завдяки художньому узагальненню ситуації втрати дому і батьківщини стала виконувати роль претексту до всіх подальших спроб художньо-філософського осмислення екзистенційної проблеми безґрунтярства, втрати особистого у період історичних катастроф. Однак огляд літературознавчих розвідок (Агеєва, 2006; Григоренко (Демчик), 2014; Мариненко, 2005; Мішеніна, 2001; Морозова, 2013) свідчить про відсутність спеціального наукового дослідження культурно-мистецького діалогу В. Петрова-Домонтовича з А. Чеховим.

Методи дослідження зумовлені поставленою метою. Застосування біографічного методу дозволяє розглянути окремі факти біографії і особистість письменника як визначальні моменти для творчості. Метод інтертекстуального аналізу використовується з метою виявлення у тексті різних моделей і форм літературного діалогу. Порівняльно-типологічний, структурний і міфопоетичний методи застосовуються у контекстуальному аналізі та інтерпретації роману для з'ясування авторської художньої концепції.

2. Ранні наукові студії В. Петрова-Домонтовича

Формування В. Петрова-Домонтовича як інтелектуала-гуманітарія припало на 1913–1920-ті роки і відбувалося в стінах Київського університету. Результатом його студентських наукових студій стала дипломна робота на тему: «Н.М. Языков, поэт пушкинской плеяды. Жизнь и творчество», за яку талановитий випускник був удостоєний срібної медалі (Корпусова, 2002: 51). Після закінчення університету його залишили на кафедрі російської мови та літератури історико-філологічного факультету як стипендіата для підготовки «к профессуре» (1917–1920 рр.) (Корпусова, 2002: 51). За розвідками учених, наукові інтереси В. Петрова-Домонтовича не обмежувалися лише творчістю поетів, серед яких, крім М. Язикова, значилися К. Батюшков, М. Гнедич, Ф. Тютчев, О. Пушкін, В. Жуковський, Д. Давидов, А. Майков, О. Хом'яков, А. Ахматова, О. Блок. Науковець досліджував творчий доробок і прозаїків російської літератури. «Влияние «Преступления и наказания» Достоевского на «Павла I» Мережковского» та «Поэма Блока «Двенадцать» стали першими публікаціями молодого літературознавця у часописі «Голос жизни» у 1918 р. (Брюховецький, 2013: 26; Корпусова, 2006: 74). Науковцями висловлюється припущення, що до друку готувалась і лекція «Человек, которого мучила бесконечность. О мудрости Тургеневской», яка була оприлюднена у 2006 р. (Петров (Домонтович), 2006). За справедливим зауваженням В. Корпусової, тексти лекцій та матеріали до них «репрезентують Петрова-Домонтовича як викладача, показують рівень його підготовки до професури, площину його мислення і дають можливість відчутти його як особистість, проникнути в його духовний світ» (Корпусова, 2006: 74). Як бачимо, науковий інтерес до російської літератури у В. Петрова-Домонтовича був давнім і сталим, а розвідки виходили за межі класичного періоду і сягали сучасної для письменника літератури початку ХХ століття. Невід'ємним складником київського суспільно-літературного тла «срібної доби» було ім'я А. Чехова, чії п'єси ставилися на театральному кону, оповідання перекладалися і друкувалися українською мовою.

3. Особливість творчого методу В. Петрова-Домонтовича

Дослідники творчості В. Петрова-Домонтовича одноставно стверджують, що його твори «завжди діалогічні з попередньою художньою, критичною традицією» (Мішеніна, 2001: 67) і що з 1920-х років письменник «компопував» свої твори як мозаїку цитат, вільно почуваючись у тексті культури» (Мішеніна, 2001: 70). Така особливість творчого методу у романізованих біографіях пояснюється, зокрема, тим, що В. Петров-Домонтович прийшов у літературу як науковець.

Безсумнівно, інтелектуальна проза не може бути «розкодована» за допомогою якогось одного інтертекстуального «ключа». Як справедливо вказує Т. Шеховцова стосовно літератури пізнього модернізму, «для осягнення діалектики первинно-унікального і вторинно-традиціоналістського у художньому світі конкретного автора, для з'ясування витоків, аналогів і перспектив його поезики необхідне контекстуальне прочитання із залученням досить широкого діапазону джерел» (переклад мій – В. Б.) (Шеховцова, 2011: 23). Однак етико-філософська проблематика «Без ґрунту» дотепер розглядалася лише як інтертекстуальний діалог із «Мертвими душами», «Ревізором» та «Старосвітськими поміщиками» М. Гоголя (Лященко, 2007; Мариненко, 2005). У романі ж, крім

М. Гоголя, згадуються М. Ломоносов, М. Лермонтов, І. Тургенєв, Ф. Достоєвський, Леонід Андрєєв, В. Маяковський, К. Чуковський. Розширення діапазону джерел дозволить, безумовно, виявити особливості взаємодії як окремих письменників, так і трансформації різних культурних моделей і кодів у літературному процесі першої третини ХХ століття.

4. А. Чехов у художній свідомості В. Петрова-Домонтовича

Упізнати і виокремити чеховські образи і ремінісценції у загальному культурному контексті творів В. Петрова-Домонтовича непросто. За Юрієм Шевельовим, В. Петров-Домонтович, «був людиною, що більше, ніж хто інший, не терпіла знижуватися до пояснень. Він писав <...> для тих, хто його розумів. Його не цікавили ті, хто чогось не схопить. Він ніколи не давав пояснень до своїх творів ні в друку, ні в розмовах» (Шевельов, 1988, т. 1: 514). На наше переконання, присутність А. Чехова у художньому світі В. Петрова-Домонтовича – це не прямий, а опосередкований діалог, коли співзвучність естетичних намірів проявляється у тотожних ситуаціях, конфліктах, характерах героїв і зумовлена, зокрема, культурним контекстом, культурним тезаурусом.

Зазначимо, що у культурному доробку В. Петрова-Домонтовича є і безпосередня апеляція до А. Чехова. Наприклад, у мемуарному нарисі «Болотяна Лукроза» читаємо: «Передреволюційну дійсність слід приймати такою, якою вона була справді. <...> Чехов, Леонід Андрєєв, Купрін відобразили людину того часу» (Домонтович, 2000: 274–275). Характеризуючи Миколу Зерова, який учителював, автор апелює до одного з найвідоміших чеховських образів: «Довершеності Зеров прагнув у усьому <...>. Однак він і найменше не був педантом чи формалістом; у ньому не було жадної риси од «людини в футлярі»; джерелом було любовне ставлення до всього довкола» (Домонтович, 2000: 289). Це порівняння на користь головного героя спогадів виокремлює Миколу Зерова з типового учительського кола. Слід зазначити, що В. Петров-Домонтович створив, на нашу думку, свою варіацію чеховського образу «людини в футлярі» у романі «Доктор Серафікус».

Ще одна згадка В. Петровим-Домонтовичем про А. Чехова зафіксована у мемуарах Юрія Шевельова: «Його (Петрова-Домонтовича – В.Б.) радо друкували скрізь – не дуже розуміли, але радо друкували. А йому було байдуже, де друкуватися. Пригадую, <...> Домонтович заявив <...> він пише на рік коло тридцятьох аркушів і мусить їх десь друкувати. <...> – Може, це цинічно, – сказав він, – але я скажу словами Чехова: Мені все одно, де друкуватися, хоч на підвіконні» (Шевельов (Шерех), 2001, т. 2: 157). Припустимо, так іронічно В. Петров-Домонтович перефразовує фрагмент із спогадів М. Чехова, який стверджував, що влітку Антон «завжди писав не на столі, а на підвіконні, раз у раз поглядаючи на парк і на обрій, що за ним здіймався» (переклад мій – В.Б.) (Чехов, 1981: 152) (уперше спогади були опубліковані у 1929 році), а можливо, порівнює своє становище емігранта кінця 1940-х років, змушеного будь-якими способами заробляти на життя, з раннім чеховським періодом, коли письменник для того, щоб прогледувати сім'ю, писав багато і згоден був друкуватися у будь-яких виданнях.

Там само Юрій Шевельов фіксує свої спостереження за творчою роботою В. Петрова-Домонтовича: «Він бо міг писати навіть у найменш відповідних обставинах. Кінчалася розмова або заходила в ній перерва – він витягав з кишені малі картки з нарізаного паперу, кожна з яких уміщала речення або двоє. Над кожним реченням він довго думав і дуже пильно добирав слова. <...> Його слова мусили бути точні. <...> Коли речення на картці було готове, він відкладав його і брався за наступну картку, наступне речення. Так поволі складався цілий текст» (Шевельов (Шерех), 2001, т. 2: 157). У своїй письменницькій практиці В. Петров-Домонтович подібний і до чеховського белетриста Тригоріна із п'єси «Чайка», і до самого А. Чехова, звичкою яких була постійна фіксація «сюжетів для невеликих оповідань» у записники із подальшою скрупульозною роботою над словом. Як бачимо, для українського літератора А. Чехов – критерій літературно-культурної значущості, сповідування життєвих принципів якого важливіше за частотність безпосередніх апеляцій до його імені, що не могло не позначитися на творчості. Для доведення цієї тези звернімося до тексту роману «Без ґрунту».

5. Чеховська генеалогія «безґрунтярства» В. Петрова-Домонтовича

На те, що образ саду у В. Петрова-Домонтовича є аллюзією до чеховського «Вишневого саду», вказала Т. Григоренко (Демчик), досліджуючи на матеріалі роману «Без ґрунту» проблему культурної ідентичності (Григоренко (Демчик), 2014). Однак, намагаючись розширити інтерпретаційне поле роману, дослідниця лише підтверджує думки, висловлені у раніше проведених розвідках, як-от: «Автор хоче довести, що із садом було зруйновано не лише потужний шар історії української нації, але і її душу. Ефект досягається за рахунок переосмислення внутрішніх конотацій міського саду як саду райського, ідеальної моделі світоустрою, в бік іншої його інтерпретації» (Мариненко, 2005: 11–12).

Зведена до національної трактовка указаних образів, зокрема саду, відповідно, звужує й інтелектуальні горизонти роману. Проте чеховський вишневий сад насамперед є метафоричним образом культури і світу, які втрачаються. В українській літературі поняття втрати «малої батьківщини в сенсі батьківського дому й родинного притулку» (Агєєва, 2006: 178–181), що, від себе зазначимо, є аналогічним чеховському, справедливо закріпилося за романом «Без ґрунту». При цьому чеховська генеалогія «безґрунтярства» В. Петрова-Домонтовича, як правило, ігнорується. Утім дослідники вказують, наприклад, на співзвучність безґрунтярства у світоглядній парадигмі В. Петрова-Домонтовича, Федора Сологуба та О. Мандельштама як письменників-модерністів, яких об'єднує епоха, переломний час сум'яття і історичних катастроф (Морозова, 2013: 61–63).

У сучасному світовому літературознавстві аксіомою стала думка, що ХХ століття, ущерть наповнене історичними катаклізмами, мимоволі стало «п'ятим актом» чеховської п'єси «Вишневий сад». В українській літературі у першій половині ХХ століття її почасті «дописували», тобто варіювали образи і мотиви, «пропонували» подальший розвиток подій, зокрема, М. Куліш у п'єсі «Комуна в степах» (1925) і Я. Мамонтов у «Республіці на

колесах» (1927) (див. про це: Борбунюк, 2007; Борбунюк, 2014). На момент появи роману «Без ґрунту», події якого розгортаються в «оновленому», індустріальному Дніпропетровську 1920–1930-х років, було очевидно, що безперспективним виявився не тільки бізнес-план підприємливого Лопахіна («и вишневы сад, и землю необходимо отдать в аренду под дачи»¹ (Чехов, 1978, тт. 12–13: 219)), але й обіцянки революційно налаштованого Петі Трофимова. Омріяний ним «гордый человек» так і не став «великаном», а «к яркой звезде, которая горит там вдали» так само лише продовжували йти «неудержимо» (Чехов, 1978, тт. 12–13: 227).

У романі міфологеми дерева і дому – одні з ключових, як і у п'єсах Чехова. Головний герой, повертаючись до міста своєї юності, розмірковує про «вироблену» звичку сучасної людини «не мати свого кутка»: «Місце народження обернулося посвідкою, виданою з Заґсу, черговим пунктом заповнюваної анкети» (Домонтович, 1948: 14). У «Історіософічних етюдах» В. Петров-Домонтович писав: «Кожна людина числить за собою кілька життєписів. <...> Жаден з нас не має власної біографії <...>. Заповнюючи анкету, ми усвідомлюємо це з дотикальною ясністю» (Петров, 2013, т. 2: 915). У його словах відлунюють, з одного боку, нарікання чеховської Шарлотти («У меня нет настоящего паспорта, я не знаю, сколько мне лет...») (Чехов, 1978, тт. 12–13: 215)), і з іншого – бажання лакея Яші, який з погордою ставиться до власної матері, намагаючись якомога скоріше покинути місце, де він народився.

Герой, ім'я якого Ростислав етимологічно «прозоре» і трактується як «той, хто росте», у розпачі спостерігає індустріальний пейзаж: «Я не витримую. <...> Уявіть собі, жадного дерева!» (Домонтович, 1948: 14). Місто у п'єсі «Вишневы сад», так само і залізничний вокзал, – позасценічні локуси. У В. Петрова-Домонтовича, навпаки, вокзал є безпосереднім місцем дії. З плином часу вокзали перетворилися на залізничні парки: «Од колишнього степу не лишилось і сліду <...>» (Домонтович, 1948: 15). Таким чином, семантика нищення потроюється, бо до втрачених дому і саду додається степ, ще один ключовий концепт чеховської творчості.

Ростислава, як і чеховську Раневську (на деревну символіку прізвища героїні і її брата Гаєва дослідники вказували неодноразово), зустрічають на вокзалі «з урочистою помпою». Обидва герої – і Раневська, і Ростислав Михайлович – повертаються вимушено, щоб вирішити долю – одна – дому і вишневого саду, що згадується навіть у «Енциклопедичному словникові», інший – Варязької церкви. «Твір високого мистецтва» розглядали як «звичайний будинок, як приміщення, що має таку-то й таку кількість квадратних метрів корисної площі, що її можна вжити доцільніше, ніж досі» (Домонтович, 1948: 21). Практичний чеховський Лопахін так само серед достоїнств саду виокремлює, крім його місцерозташування, площу: «Замечательного в этом саду только то, что он большой» (Чехов, 1978, тт. 12–13: 205). І пропонує наступний вихід: «Л о п а х и н. <...> Вот мой проект. <...> если вишневы сад и землю по реке разбить на дачные участки и отдавать потом в аренду под дачи, то вы будете иметь самое малое двадцать пять тысяч в год дохода. <...> Местоположение чудесное, река глубокая. Только, конечно, нужно поубрать, почистить... например, скажем, снести все старые постройки, вот этот дом, который уже куда не годится, вырубить старый вишневы сад...» (Чехов, 1978, тт. 12–13: 205).

Якщо в чеховській п'єсі торги відбуваються трохи згодом після приїзду, то у В. Петрова-Домонтовича – відразу у готельному номері героя. І знову ж таки дійство, яке у А. Чехова позасценічне, у В. Петрова-Домонтовича стає «сценічним». З'ясовується, що стосовно церкви існує свій «лопахінський» проект: «зняти всі доми, що там стоять, і, натомість, побудувати на всій цій площі один величезний блок-комбінат. А Варязьку церкву знести, з Линником покінчити» (Домонтович, 1948: 23). Ростислав Михайлович, подібно до Раневської і Гаєва, ратуєчи за збереження культурної пам'ятки, волів би залишитися осторонь дискусії, яка являла щось на кшталт торгів.

На літературній генеалогії найактивніших «учасників торгів» автор наголошує свідомо, чим посилює ефект поліфонії дискусії, водночас діалог з іншими текстами сприяє появі смислового потенціалу в інтерпретації. Станіслав Бирський – «своєрідне сполучення лермонтовського Печорина й гоголівського Бобчинського, хижости й запобігливості» (Домонтович, 1948: 31), ідеалом якого було «житло-комуна» і, як наслідок, ліквідація родини, а ще – «гоголівські» персонажі: Данило Іванович Криницький та Петро Петрович Півень (Домонтович, 1948: 29). Вишневы садок так само, як і криниця з півнем (прізвища тих, хто за дім і родину, занадто промовисті) – невід'ємні атрибути традиційного українського житла з обов'язковим опоетизованим Т. Шевченком «садком вишневим коло хати». Наголосимо, що у художній свідомості В. Петрова-Домонтовича «садок вишневы» і «вишневы сад» не тотожні. У неопублікованій за життя автора статті «Схеми речитативу. Сучасні концепції сучасної української літератури. В джунглях вишневих садків» В. Петров-Домонтович зазначає: «Можна говорити про велику українську літературу і думати при цьому про вишневы садок коло хати, хуторянство й провінціалізм. <...> Народ пов'язано з даним простором, тим самим і літературу. Хуторянську відрубність зведено в ідеал літератури, ізоляціонізм <—> в її принцип. <...> Чуже малювали як чорта, охороняючи регіоналістичну самотність української літератури од впливів чужого» (Цит. за: Брюховецький, 2013: 123). Як бачимо, щоб врятувати українську літературу, загублену у «джунглях вишневих садків», В. Петров-Домонтович виступає за розімкнення літературного простору, що і демонструє, зокрема, у романі «Без ґрунту».

Збори-«торги», на яких не було сказано ні «так», ні «ні», закінчуються «по-чеховськи». Герой не знає, як себе уберігати від відповідальності за все, що відбувається у його готельному номері, і рятується обідом у ресторані. Так само Раневська і Гаєв замість того, щоб шукати вихід, їдуть до ресторану.

На сценічне підґрунтя свого роману В. Петров-Домонтович указує читачеві такими вкрапленнями, як «ремарка автора». Науковці сповна скористалися цими авторськими «підказками», однак обмежили літературну генезу твору лише гоголівською драматургією. Утім наскрізними є чеховські алюзії і ремінісценції. От, наприклад,

¹ Цитати із п'єси «Вишневы сад» наводяться мовою оригіналу, оскільки на момент написання «Без ґрунту» українського перекладу ще не було.

роздуми героя дорогою до Варязької церкви: «І оце я йду крізь уламки колишнього побуту. <...> Я згадую про ідилію вишневих садків. <...> Про густі кущі порічок і агрусу вздовж почорнілих дощок паркану. <...> Про чай, що його пито ввечері в садку: цвіркать цвіркуни, дзеленчить і гуде в вечірній тиші далекий трамвай, звертаючи з проспекту на гору, млосно пахнуть в важкій нічній п'їтї метеоли» (Домонтович, 1948: 56).

Звукові ефекти цього уривку відсилають до режисерських інтерпретацій К. Станіславського, які так драгували Чехова. Режисер пригадував авторську реакцію на звукову партитуру, за допомогою якої відтворювалось життя у будинку власників вишневого саду: «Я напишу нову п'єсу, і вона буде починатися так: «Як чудово, як тихо! Не чути ні пташок, ні собак, ні зозуль, ні сови, ні солов'я, ні годинника, ні дзвіночків і жодного цвіркуна» (Станіславський, 1955: 288). Логічним буде припущення, що В. Петров-Домонтович міг бути або читачем книги К. Станіславського «Моє життя у мистецтві», де описується ця театральна бувальщина, або глядачем вистави.

Асоціації із садом А. Чехова посилюють хронологічні маркери: «На зламі століття життя під степовим соняшним небом було копійчане, бездумне, без примушених днів, без непередбачених тривог <...> Відро вишень, привезених великою гарбою до міста, продавали на «Озерці» за копійку. <...> Тоді люди ще не обернулися на наймачів, що винаймають для себе мешкання й живуть по чужих хатах. Кожен жив в своїй хаті, і в кожного при хаті був свій садок» (Домонтович, 1948: 56–57). Читач В. Петрова-Домонтовича може сказати про себе словами героя: «Я піддаюся чарам несподіваних асоціацій» (Домонтович, 1948: 60). Як, наприклад, асоціація зі спогадами Фірса, чеховського охоронця вишневого саду: «В прежнее время, лет сорок-пятьдесят назад, вишню сушили, мочили, маринували, варенье варили, и, бывало... <...> И, бывало, сушеную вишню возами отправляли в Москву и в Харьков. Денег было! И сушеная вишня тогда была мягкая, сочная, сладкая, душистая... Способ тогда знали...» (Чехов, 1978, тт. 12–13: 206). Однак якщо на зламі століть забули тільки спосіб зберігання плодів вишні, то нині «мешканці, що заступили давніших пожилыців, не мають ані бажання, ані ініціативи лагодити ганки, дбати про садки <...>» (Домонтович, 1948: 55). З огляду на чеховську семантику вишневого саду, міфологеми степу, агрусу і навіть чаювання у саду в романі «Без ґрунту» також відлунюють чеховським змістом.

Другу дію «Вишневого саду» випереджає ремарка: «Поле. Старая, покрявившаяся, давно заброшенная часовенка, возле нее колодец, большие камни, когда-то бывшие, по-видимому, могильными плитами, и старая скамья» (Чехов, 1978, тт. 12–13: 215). Головний герой роману, прийшовши на збори до Варязької церкви зарано, обходить цвинтар і знаходить лаву над самою кручею: «Кам'яні плити майдану, залятого сонцем, здаються білими. Під мною провалля, пуста простору, блакитна безмежність: я й ніщо! Велич знелюдненої самоти!» (Домонтович, 1948: 58–59). Романна «ремарка» нагадує полотно І. Левітана «Над вічним спокоєм». Пізніше у своїх пейзажних замальовках В. Петров-Домонтович обіграє навіть ескіз до картини, відомий під назвою «Перед грозою»: «Я оглядаю край неба. І ген-ген на заході далеко над горою я бачу темно-синю хмару, що насувається від степу з-за балки. Важкий шматок оксамиту підвішено на задньому плані» (Домонтович, 1948: 96). На фоні вербалізованого письменником левітанівського пейзажу – чеховські розмірковування героя. Домонтовичів герой неначе розгортає думку Лопахіна про безмежні простори і велетнів. Пригадаймо у А. Чехова: «Господи, ты дал нам громадные леса, необъятные поля, глубочайшие горизонты, и, живя тут, мы сами должны бы по-настоящему быть великанами...» (Чехов, 1978, тт. 12–13: 224). І якщо у п'єсі велетнів немає, за словами Любови Андріївни, вони тільки у казках хороші, а так лякають, то у романі таким неказковим героєм-велетнем є Линник, майстер, що побудував Варязьку Софію. Його мистецтво відкидає «хуторянство» і «провінціалізм»: «Він не малював вишневих садочків. <...> В і н не малював ні квітів, ані ранків, ні зим, ані весен. <...> Він знушався з мистецтва, яке зворушує» (Домонтович, 1948: 80).

Картина Линника з красномовною назвою «Місто рубають» містить відсилання до фіналу чеховського «Вишневого саду», де «наступає тишина, и только слышно, как далеко в саду топором стучат по дереву» (Чехов, 1978, тт. 12–13: 254). Полотно «в своїй уяві в усіх подробицях» відтворює Ростислав: «У синяві присмерок <...> на горбку узлісся мовчазні люди <...> рубають сокирами стовбури дубів. Жадного вільного, незв'язаного руху. Жадної ясної фарби. В понурій тиші поневолені люди працюють за наказом людини, закутої в чорне залізо <...>. Гине ліс. Падає вікове дерево, грізний тріск його падіння рве тишу. За яром на відрубній горі люди споруджують місто. Місто – нова історична категорія – входить у життя народу, але воно не принесе людству радості й життя в ньому не стане ясним» (курсив мій – В.Б.) (Домонтович, 1948: 92–93). Картина Линника «звучить», і головний її звук, який так само, як і у А. Чехова, порушує тишу, – стукіт сокири по дереву. Варязька церква, символізуючи вічне, так само опинилася під загрозою нищення, як свого часу поетичний чеховський сад чи живописні вікові дерева. Все ці алюзії підсилюють у романі мотив абсурдного нищення.

У сцені на цвинтарі, як і у А. Чехова у сцені серед могильних плит, з'являється міфологема милостині. Невідомий Перехожий у «Вишневому саду» всіх налякав, і замість прошених тридцяти копійок отримав від Раневської золотий. Ростислава Михайловича «пронизує думка», що справа зовсім не в «копійці», а в покликанні людей, що прохають, нагадувати зустрічним про милосердя. І героя, який сам себе характеризує як мандрівника, що блукає «в ідеологіях і тисячоліттях», «вабить символіка обряду зречення власності» – він виймає з кишені гаманця і починає роздавати гроші (Домонтович, 1948: 98). Вчинок героя В. Петрова-Домонтовича можливо розцінити і як своєрідний авторський коментар до сцени у чеховській п'єсі: Раневська зрікається власності задовго до торгів.

Ще один дім і сад у романі пов'язані з Ларисою. Одну із зустрічей закохані призначили у Потьомкінському саду, колись, як пригадує герой, ідилічному. Однак тепер замість саду «був споруджений «Парк культури й відпочинку» (Домонтович, 1948: 144). У подібних метаморфозах не було нічого виняткового: «Його вирубали люди в перші безвладні й бездомні роки революції. <...> Влади з'являлися й зникали, <...> людина вже втратила все,

уже не має нічого й єдиною ставкою для дальшої гри «ва-банк» у неї лишилося саме життя. Заткнувши сокиру за пояс підперезаного пальта, <...> надриваючись, стомлені люди тягли за собою на саночках зрубаний стовбур акації» (Домонтович, 1948: 143). Зауважимо, у романі В. Петрова-Домонтовича матеріалізувалась обіцянка чеховського Петі Трофимова насадити новий сад: «Новий сад мав зовсім інший вигляд. Молоді дерева підпорядковані були регламенту піском посипаних доріжок. <...> Квіти перестали бути тим, чим вони були досі: квітами. <...> На клонбах квіти справляли враження помальованих на дикті» (Домонтович, 1948: 144).

У п'єсі «Вишневий сад» символічне значення окремих деревних мотивів підсилюється завдяки співвіднесеності саду зі світовим деревом, яке поєднує всі рівні землі. Так, біле дерево, яке схоже на жінку, нагадує Раневській покійну матір. У розмірковуваннях Петі дерева так само асоціюються з людьми: «Подумайте, Аня: <...> неужели с каждой вишни в саду, с каждого листка, с каждого ствола не глядят на вас человеческие существа, неужели вы не слышите голосов...» (Чехов, 1978, тт. 12–13: 227). У новому саду насаджені квіти справляють враження неживих. А з битої цегли, яка, можливо, колись була будинком, викладають силуети Леніна та Маркса – осіб, канонізованих владою, унеможливаючи тим самим будь-які довільні асоціації.

Ближче до фіналу з'ясовується, що сад, точніше, ставлення до нього або поводження із ним, виступають у романі так само, як і в чеховській п'єсі, критерієм моральності. Людиною, яка любила старі сади, є Витвицький (Домонтович, 1948: 160), прізвище якого також має деревну семантику (вити вицю – плести із довгої лози). В оновленому суспільстві він директор Музею мистецтв. Витвицький був для Музею кимось на кшталт Фірса для чеховського вишневого саду: «Музей був важливіший за все. Він ніс відповідальність за Музей. Перед ким? Ні перед ким, тільки перед самим собою. Добами, іноді тижнями він лишався безвихідно в неопалюваному приміщенні Музею. Він стеріг неустатковані кімнати й безладно накопичені в них речі» (Домонтович, 1948: 169).

Подібно до Фірса, кинутого напризволяще хазяями, Витвицький так само залишається без допомоги-підтримки поважного гостя, який одверто зізнається: «Мене ніколи не цікавили справи, які безпосередньо не стосувалися мене особисто» (Домонтович, 1948: 197). Насправді, Витвицький – поет, що «значило тільки одне: він був ніхто й ніщо», бо був «людиною покликання, але не визнання» (Домонтович, 1948: 160). Він довгий час служив у земстві: «не було фізичної каторги, але була моральна: неможливість виявити, розкрити себе, бути собою» (Домонтович, 1948: 160). У цьому герой В. Петрова-Домонтовича подібний до чеховських героїв, чії мрії не справдилися. У п'єсі «Чайка» – Сорін: «Вот хочу дать Косте сюжет для повести. Она должна называться так: «Человек, который хотел». “L'homme qui a voulu”. В молодости когда-то хотел я сделаться литератором – и не сделался; хотел красиво говорить – и говорил отвратительно <...> хотел жениться – и не женился; хотел всегда жить в городе – и вот кончаю свою жизнь в деревне, и все» (Чехов, 1978, тт. 12–13: 48). У п'єсі «Дядя Ваня» – Войницький: «Пропала жизнь! Я талантлив, умен, смел... Если бы я жил нормально, то из меня мог бы выйти Шопенгауэр, Достоевский...» (Чехов, 1978, тт. 12–13: 102). Витвицький (можливо, перегук прізвища з Войницьким так само є не випадковим) зізнається гостеві «з гіркотою», що «ніколи в житті не був собою» (Домонтович, 1948: 160).

Дослідники відзначають у чеховській творчості, з одного боку, трагічну напругу екзистенційного світовідчуття, з іншого – осягнення героями гармонії світу: страх людини перед безоднею буття перетворюється на смуток і тугу (Спивак, 2008). При цьому антиномічність художньої свідомості А. Чехова розкривається як у межах усії його художньої системи, так і у межах кожного окремо взятого твору. На 8-му міжнародному конкурсі театральної архітектури OISTAT 2011 британська дизайнерка Н. Монблан з канадською режисеркою Р. Платек відтворили образ дворянського маєтку у просторі храму. Розцінений як зухвалий, їхній задум полягав у тому, щоб «не використовувати приміщення храму, а здійснити *розміщення у Храм*: вписати простір Саду у простір Храму, поєднати горизонталі одного поетичного об'єкта із вертикалями іншого, який існує реально» (переклад мій – В.Б.) (Гульченко, 2016: 296–297). Неймовірно, однак цей сучасний проєкт немовби передбачений у романі В. Петрова-Домонтовича. Письменник «вписав» простір чеховського Саду у простір Варязької церкви, яку можна підірвати, знищити, але не можна продати чи перетворити на музей або склад.

6. Висновки

Аналіз «Без ґрунту» крізь призму творчості А. Чехова дозволяє висловити припущення, що одним із текстів роману була чеховська драматургія, передусім п'єса «Вишневий сад». У В. Петрова-Домонтовича, як і у А. Чехова, ключовими є міфологеми дерева і дому. Крім того, наскрізними для твору є й інші чеховські алюзії і ремінісценції, як-от: проєкт із порятунку, збори-«торги», стукіт сокири по дереву, милостиня, насадження нового саду тощо. Все це розширює інтерпретаційні можливості тексту. Упізнаваність чеховських мотивів та міфологем дає можливість В. Петрову-Домонтовичу, не посилаючись напряму, орієнтуватись на А. Чехова як на знакову постать сучасної йому літератури першої третини ХХ ст. Письменник не тільки ставить чеховські запитання, а й почасті «підказує» уважному читачеві чеховські відповіді. У своєму художньо-філософському осмисленні проблеми безґрунтярства, втрати особистого у період історичних катастроф В. Петров-Домонтович відходить від національно-історичного тлумачення в екзистенційну площину, яка задана чеховською інтерпретацією міфологеми саду у біблійному контексті. Сад постає архетипом земного буття, де сходяться любов, зло, краса і смерть. При цьому Сад як продукт цивілізації, людського розуму протиставляється Божому саду, недосяжному у земному існуванні (див. про це: Димитров, 2005). Схиляючись у літературній критиці до комбінованої концепції сучасної літератури, яку сам він пропонував назвати «схематичним синтезом», В. Петров-Домонтович власною творчістю продемонстрував зразок нового українського роману, який, зображуючи своє, призначався не для «хатнього вжитку», а завдяки інтертекстуальній поетиці органічно вписувався у європейський літературний контекст.

Вважаємо перспективним у подальших дослідженнях проаналізувати письменницькі стратегії В. Петрова-Домонтовича, які почасти засновані на прийомах чеховської поетики, а саме: ліричне начало; використання мікросюжетів, завдяки яким розгортається основна сюжетна лінія; уживання чужого тексту з метою генерування нового, додаткового смислу власного тексту; підтекст; символіка; відкриті фінали тощо.

Література:

1. Агеева В. Поетика парадокса. Интеллектуальная проза Виктора Петрова-Домонтовича. Київ : Факт, 2006. 432 с.
2. Белімова Т.В. Інтертекстуальна основа художньої прози В. Домонтовича (на матеріалі романів «Дівчина з ведмедиком», «Доктор Серафікус» та «Без ґрунту») : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ, 2005. 20 с.
3. Борбунюк В.А. «Вишнёвый сад» А.П. Чехова и «Коммуна в степях» М.Г. Кулиша: «устанавливаем контакт между двумя литературами». *Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна*. № 787 (52). Харків, 2007. С. 249–255.
4. Борбунюк В.А. Советская модернизация А. Чехова (о чеховском фоне пьесы Я. Мамонтова «Республика на колёсах»). *Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна*. № 1107 (70). Харків, 2014. С. 181–192.
5. Брюховецький В. Віктор Петров: верхи долі – верхи і долі. Київ : Темпора, 2013. 168 с.
6. Григоренко (Демчик) Т. Проблема культурної ідентичності у творчості В. Домонтовича. *Tertium non datur*. Проблема культурної ідентичності в літературно-філософському дискурсі XIX–XXI ст. : колективна монографія. Київ : НАУКМА, 2014. С. 258–297.
7. Гульченко В.В. Ещё о Фирсе, Лире и Гамлете. Сценические опыты. Чехов и Шекспир. Москва : Государственный центральный театральный музей им. А.А. Бахрушина, 2016. С. 296–304.
8. Димитров Л. Все-вышневый сад. Чеховиана. «Звук лопнувшей струны» : к 100-летию пьесы «Вишнёвый сад». Москва : Наука, 2005. С. 391–399.
9. Домонтович В. Без ґрунту. Регенсбург : Видання Михайла Борецького, 1948. 217 с.
10. Домонтович В. Дівчина з ведмедиком. Болотяна Лукроза. Київ : Критика, 2000. 416 с.
11. Домонтович В. Проза. 3 т. Т. 1. Нью-Йорк : Сучасність, 1988. 512 с.
12. Корпусова В. (ред.) Автобіографія Петрова Віктора Платоновича. *Слово і час*. № 10. Київ, 2002. С. 51–52.
13. Корпусова В. 3 архіву Віктора Петрова (Домонтовича). *Слово і час*. № 5. Київ, 2006. С. 73–76.
14. Лященко О. Гоголівські інтертексти в романі «Без ґрунту» В. Домонтовича. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. № 18. Київ, 2007. С. 16–19.
15. Мариненко Н.В. Интеллектуальная проза В. Петрова: жанрово-стильові особливості : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, Харків, 2005. 20 с.
16. Мішеніна Н.І. Інтертекстуальний характер жанру романізованої біографії (на прикладі текстів Віктора Петрова-Домонтовича). *Наукові записки НАУКМА. Том 19: Філологічні науки*. Київ, 2001. С. 65–70.
17. Морозова Д.С. Безґрунтярство у світоглядній парадигмі В. Петрова-Домонтовича, О. Мандельштама та Ф. Солоґуба. *Наукові праці. Серія: Філологія. Літературознавство*. Т. 217. Вип. 205. Миколаїв : Чорноморський державний університет імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія», 2013. С. 61–63.
18. Петров В. Розвідки. 3 т. Т. 2. Київ : Темпора, 2013. С. 597–1166.
19. Петров (Домонтович) В. Человек, которого мучила бесконечность. О мудрости Тургеневской. *Слово і час*. № 5. Київ, 2006. С. 68–72.
20. Спивак Р.С. Чехов и экзистенциализм. Философия Чехова. Иркутск, Иркутский государственный университет, 2008. С. 192–208.
21. Станіславський К. Моє життя в мистецтві. Київ : Мистецтво, 1955. 479 с.
22. Шевельов (Шерех) Ю.В. Я – мене – мені... (і докруги): Спогади. В Європі. Т. 2. Харків, Нью-Йорк : Видання часопису «Березіль», Видавництво М.П. Коць, 2001. 304 с.
23. Шерех Ю. Пороги і Запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології. 3 т. Т. 3. Харків : Фоліо, 1998. 431 с.
24. Шеховцова Т. Поздний модернизм как литературоведческая проблема (актуальные вопросы изучения русской литературы 1920–30-х годов). *Південний архів*, ЛІ. Херсон, 2011. С. 17–26.
25. Чехов А.П. Полн. собр. соч. и писем. Соч. в 18 т. Т. 12–13: пьесы 1889–1891; пьесы 1895–1904. Москва : Наука, 1978.
26. Чехов М.П. Вокруг Чехова. Встречи и впечатления. Москва : Художественная литература. 1981. 352 с.

References:

1. Aheieva, V. (2006). Poetyka paradoksa. Intelektualna proza Viktora Petrova-Domontovycha [Poetics of paradox. Intellectual prose by Viktor Petrov-Domontovych]. Kyiv: Fakt, 432 p. [in Ukrainian].
2. Belimova, T.V. (2005). Intertekstualna osnova khudozhnoi prozy V. Domontovycha (na materialy romaniv “Divchyna z vedmedykom”, “Doktor Serafikus” ta “Bez gruntu”). [Intertextual basis of V. Domontovych’s fiction (based on the novels “The Girl with the Bear”, “Doctor Seraficus” and “Without Soil”).] Synopsis. diss... Cand. Of Phil. Sciences: 10.01.01. Taras Shevchenko National University of Kyiv. Kyiv. 20 p. [in Ukrainian].
3. Borbuniuk, V.A. (2007). “Vishnyovuj sad” A.P. Chekhova i “Kommuna v stepyah” M.G. Kulisha: “ustanovliuiemo kontakt mizh dvoma literaturamy”. [“The Cherry Orchard” by A.P. Chekhov and “The Commune in the Steppes” by M.G. Kulish: “establish contact between the two literatures”]. *Visnyk V.N. Karazin National University of Kharkiv*, 787 (52). Kharkiv, pp. 249–255 [in Russian].

4. Borbuniuk, V.A. (2014). Sovetskaya modernizaciya A. Chekhova (o chekhovskom fone p'esy Ya. Mamontova "Respublika na kolyosah"). [Soviet's modernization of A. Chekhov (about Chekhov's play background Y. Mammoth's "Republic on wheels")]. *Visnyk V.N. Karazin National University of Kharkiv*, 1107 (70). Kharkiv, pp. 181–192 [in Russian].
5. Briukhovetskyi, V. (2013). Viktor Petrov: verkhy doli – verkhy i doli. [Viktor Petrov: tops of the fate – tops and the fates]. Kyiv: Tempora, 168 p. [in Ukrainian].
6. Hryhorenko (Demchyk), T. (2014). Problema kulturnoi identychnosti u tvorchosti V. Domontovycha [The problem of cultural identity in the work of V. Domontovych]. *Tertium non datur. Problema kulturnoi identychnosti v literaturno-filosofskomu dyskursi XIX–XXI st.: kolektyvna monohrafiia*. Kyiv: NaUKMA, pp. 258–297 [in Ukrainian].
7. Gul'chenko, V. V. (2016). Eshchy o Firse, Lire i Gamlete. Scenicheskie opyty [More about Firs, Lear and Hamlet. Stage experiences]. *Chekhov i Shekspir*. Moskva: Gosudarstvennyj central'nyj teatral'nyj muzej im. A.A. Bahrushina, pp. 296–304 [in Russian].
8. Dimitrov, L. (2005). Vse-vyshnevyy sad. [All-High Garden]. *Chekhoviana*. "Zvuk lopnuvshej struny": k 100-letiyu p'esy "Vishnyovyj sad". Moskva: Nauka, 2005, pp. 391–399 [in Russian].
9. Domontovych, V. (1948). Bez gruntu. [Without Foundation]. Regensburg: Vydannia Mykhaila Boretskoho, 217 p. [in Ukrainian].
10. Domontovych, V. (2000). Divchyna z vedmedykom. Bolotiana Lukroza. [Girl with a teddy bear. Swamp Lucrosis]. Kyiv: Krytyka, 416 p. [in Ukrainian].
11. Domontovych, V. (1988). Proza. [Prose]. 3 t. T. 1. New York: Suchasnist, 512 p. [in Ukrainian].
12. Korpusova, V. (red.) (2002). Avtobiografiya Petrova Viktora Platonovicha [Autobiography of Viktor Platonovich Petrov]. *Slovo i chas*, 10. Kyiv, pp. 51–52 [in Russian].
13. Korpusova, V. (2006). Z arkhivu Viktora Petrova (Domontovycha). [From the archive of Victor Petrov (Domontovich)]. *Slovo i chas*, 5. Kyiv, pp. 73–76 [in Ukrainian].
14. Liashchenko, O. (2007). Hoholivski intertekstemy v romani "Bez gruntu" V. Domontovycha. [Gogol's intertexts in V. Domontovych's novel "Without Foundation"]. *Visnyk Taras Shevchenko National University of Kyiv*, 18. Kyiv, pp. 16–19 [in Ukrainian].
15. Marynenko, N.V. (2005). Intelektualna proza V. Petrova: zhanrovo-stylovi osoblyvosti [V. Petrov's intellectual prose: genre and style features]. *Synopsis. diss... Cand. Of Phil. Sciences: 10.01.01. V.N. Karazin National University of Kharkiv*. Kharkiv, 20 p. [in Ukrainian].
16. Mishenina, N.I. (2001). Intertekstualnyi kharakter zhanru romanizovanoi biohrafii (na prykladi tekstiv Viktora Petrova-Domontovycha) [Intertextual nature of the genre of novelized biography (on the example of texts by Viktor Petrov-Domontovich)]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Tom 19: Filolohichni nauky*. Kyiv, pp. 65–70 [in Ukrainian].
17. Morozova, D.S. (2013). Bezgruntiarstvo u svitohliadni paradyhmi V. Petrova-Domontovycha, O. Mandelshtama ta F. Solohuba [Without Soil in the worldview paradigm of V. Petrov-Domontovych, O. Mandelstam and F. Sologub]. *Naukovi pratsi. Seriya: Filolohiia. Literaturoznavstvo. T. 217. Vyp. 205. Mykolaiv: Chornomorskyi derzhavnyi universytet imeni Petra Mohyly kompleksu "Kyievo-Mohylianska akademiia"*, pp. 61–63 [in Ukrainian].
18. Petrov, V. (2013). Rozvidky [Research]. 3 t. T. 2. Kyiv: Tempora, pp. 597–1166 [in Ukrainian].
19. Petrov (Domontovich), V. (2006). Chelovek, kotorogo muchila beskonechnost'. O mudrosti Turgenevskoj. [A man tormented by infinity. About the wisdom of Turgenevskaya]. *Slovo i chas*, 5. Kyiv, pp. 68–72 [in Russian].
20. Spivak, R.S. (2008) Chekhov i ekzistencializm [Chekhov and existentialism]. *Filosofiya Chekhova*. Irkutsk, Irkutskij gosudarstvennyj universitet, pp. 192–208 [in Russian].
21. Stanislavskyi, K. (1955). Moie zhyttia v mystetstvi [My life is in art]. Kyiv: Mystetstvo, 479 p. [in Ukrainian].
22. Shevelov (Sherekh). Yu.V. (2001) Ya – mene – meni... (i dovkruhy): Spohady. V Yevropi. [I – me – me... (and around): Memories. In Europe] T. 2. Kharkiv, New York: Vydannia chasopysu "Berezil", Vydavnytstvo M.P. Kots, 304 p. [in Ukrainian].
23. Sherekh, Yu. (1998). Porohy i Zaporizhzhia. Literatura. Mystetstvo. Ideologii [Thresholds and Zaporozhye. Literature. Art. Ideologies]. 3 t. T. 3. Kharkiv: Folio, 431 p. [in Ukrainian].
24. Shekhovcova, T. (2011). Pozdnij modernizm kak literaturovedcheskaya problema (aktual'nye voprosy izucheniya russkoj literatury 1920–30-h godov). [Late modernism as a literary problem (topical issues in the study of Russian literature in the 1920s and 30s)]. *Pivdennij arhiv, LI. Herson*, pp. 17–26 [in Russian].
25. Chekhov, A.P. (1978). Poln. sobr. soch. i pisem. Soch. v 18 t. T. 12–13: p'esy 1889–1891; p'esy 1895–1904 [Complete Works and Letters. T. 12–13: plays 1889–1891; plays 1895–1904]. Moskva: Nauka [in Russian].
26. Chekhov, M.P. (1981). Vokrug Chekhova. Vstrechi i vpechatleniya. [Around Chekhov. Meetings and impressions]. Moskva: Hudozhestvennaya literatura. 352 p. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 13.01.2021
The article was received 13 January 2021

ЕКСПЛІКАЦІЯ ОБРАЗУ ВОГНЮ В ЛІРИЦІ А. БЕЛОГО 1890–1910 РОКІВ

Сиромля Наталія Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Київського національного університету технологій
та дизайну
sromlya.nata@gmail.com
orcid.org/0000-0002-0482-1725

Мета статті – дослідити експлікацію символічних значень образу вогню в поезії російського символіста А. Белого.

Методи дослідження. В даній студії символізм стихії вогню вивчається з лінгвістичної та лінгвокультурологічної точок зору. За допомогою прийомів описового методу відібраний та описаний цитатний матеріал, лінгвостатистичний аналіз дав змогу визначити найбільш частотні конструкції, порівняльно-зіставний аналіз символіки стихії використовувався для виявлення авторських символічних значень стихії вогню на тлі традиційних, які були знайдені у культурологічних словниках, енциклопедіях.

Результати дослідження. Виявлені та описані механізми, що дозволяють експлікувати традиційні та індивідуально-авторські символічні значення образу вогню в ліриці А. Белого: це є взаємодія міфологем та архетипів, виявлених у найближчому оточенні образу, експлікованого лексемою «вогонь». З одного боку, предметом вивчення є традиційна символіка стихії вогню, зумовлена німецько-скандинавською міфологією та бінарними архетипічними опозиціями, визначеними у поетичному мовленні автора. З іншого боку, проаналізовано індивідуально-авторську символіку, зумовлену поетичним світоглядом поета-символіста. Архетипи представлені бінарними опозиціями, що актуалізують семантику вертикального напрямку, амбівалентності, анімізму та антропоморфізму. Основні традиційні значення культурологічного символу «Вогонь» представлені у словниках та енциклопедіях символів, міфологій: живий, рухливий елемент, символ божественної енергії, світ божественних сутностей, субститут Бога на Землі, що характеризується властивостями амбівалентності – символ створення і руйнування, життя і смерті, символ родючості, символ пристрасті, сильних почуттів і бажань, символ перетворення, відродження, взаємодії стихій, символ очищення і зцілення, світла, мужності, символ творчості, натхнення. Індивідуально-авторські символічні значення формуються відповідно до його переосмислення міфів та архетипів. Отже, індивідуально-авторські символічні значення стихії вогню А. Белого такі: символ «Вогонь» трактується як відплата, виклик, він корелює із символістичним візіонерським «переживанням», тканиною, небесними явищами – «світанками» та «заходами сонця» як втілення інформації тонкого світу, людського тіла та його психічного світу, артефактів, дорожніх каменів на основі відтінків червоного та жовтого кольорів та властивостей прозорості, «земний» вогонь символізує фізично-життєві переживання, «небесний» – «займання духовної людини».

Висновки. Таким чином, використання міфологеми Тор, авторське осмислення архетипічних опозицій у семантичному колі образу вогню зумовило вираження традиційних і індивідуально-авторських інтерпретацій символіки вогню в ліриці А. Белого досліджуваного періоду.

Ключові слова: російський символізм, поезія, стихія вогню, А. Белий, традиційна та авторська символіка.

EXPLICATION OF THE IMAGE OF FIRE IN THE LYRICS OF A. BELY (1890–1910)

Syromlia Nataliia Mykolaivna,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
Kiev National University of Technologies and Design
sromlya.nata@gmail.com
orcid.org/0000-0002-0482-1725

Purpose. The article is dedicated to a linguistic approach to analysis of symbolic meanings of the element of Fire in the poetry of Russian symbolist A. Bely.

Methods. Symbolism of the element of Fire is studied from linguistic and linguoculturological points of view. The descriptive method was used to select and describe citation material, linguistic and statistical analysis allowed to determine the most frequent constructions, comparative analysis of symbolism of fire was used to identify the author's symbolic meanings on the background of traditional ones.

Results. On the one hand the subject of the studying is traditional symbolism of the element of fire conditioned by German-Scandinavian mythology and by binary archetypal oppositions. On the other hand, we defined new author's symbolism conditioned by the author's poetic worldview.

Archetypes are represented with binary oppositions actualizing the semantics of vertical direction, ambivalence, animism and anthropomorphism. The main traditional meanings of the culturological symbol "Fire" are as follows: a living, mobile element, a symbol of divine energy, the myth world of divine essences, a substitute for God on Earth, characterized by the properties of ambivalence – a symbol of creation and destruction, life and death, also a symbol of fertility, a symbol of passion, strong feelings and desires, a symbol of transformation, rebirth, interaction of the elements, a symbol of purification and healing, light, masculinity, a symbol of creativity, inspiration.

The author's symbolic meanings are expressed according to his rethinking of the myths and archetypes and explication of the meaning in the nearest surrounding of the concept Fire in the texts. So, A. Bely's individual semantics of the element of fire is: symbol «Fire» is interpreted as a retribution, a challenge, correlates with the symbolist visionary "experience", fabric, celestial phenomena – "dawns" and "suns" as the embodiment of information of a subtle world, the human body and his mental world, artifacts, precious stones on the basis of shades of red and yellow colours and the properties of transparency, "earthly" fire symbolizes physical-vital experiences, "heavenly" fire – "the ignition of a spiritual man".

Conclusions. Thus, the use of the mythologeme Thor, the author's understanding of archetypal oppositions in the semantic circle of the image of fire led to the expression of traditional and individual-author interpretations of the symbolism of fire in the lyrics of A. Bely.

Key words: Russian symbolism, poetry, element of Fire, A. Bely, traditional and author's semantics.

1. Вступ

Система символів поета-символіста тісно пов'язана з його гносеологією, особливим осмисленням значущих для нього онтологічних реалій. За Ю.М. Лотманом, поет може черпати свою символіку з арсеналу епохи, культурного спрямування, соціального кола (Лотман, 1996: 225), що відбивається в поетичному тексті, який є одним із способів вираження особистості автора.

Мета статті – дослідити експлікацію символічних значень стихії вогню в ліриці поета-символіста А. Белого. Для досягнення мети вирішуються такі завдання: визначаються складові частини образу, аналізуються міфологемно-архетипічна, образно-асоціативна складові частини, результати порівнюються з традиційною символікою, яка зафіксована у відповідних словниках. Образ у символістському дискурсі набуває символічних значень, для визначення яких використовуємо лінгвістичний та лінгвокультурологічний підхід, що дає змогу виявити актуалізацію традиційних символічних значень і авторське наповнення стихії вогню в рамках поетики символізму.

Традиційна символіка природних стихій представлена в міфологічних словниках, словниках та енциклопедіях символів (Х. Керлот, Дж. Тресіддер, В. Бауер, В. Андреева, О. Шейніна, С. Токарев та ін.).

2. Аналіз міфологемно-архетипічної складової частини образу стихії вогню в ліриці А. Белого

Актуалізації традиційних і авторських значень символу сприяють міфологеми і архетипи, виявлені в найближчому оточенні лексеми-експлікатора символу, в нашому випадку – лексеми «вогонь». Виявлена міфологема – Тор: «Из дали грозной Тор воинственный / грохочет в тучах. / Пронес огонь – огонь таинственный / на сизых кручах Бродил по облачному городу, / трубил тревогу. / Вцепился в огненную бороду / он Тору-богу» (Белый, 1990: 68). У германо-скандинавської міфології Тор – бог грому, бурі і родючості, співвідноситься з Перуном, це божественний богатир, що захищає богів і людей від велетнів і страшних чудовиськ (МНМ: 519). Таким чином, міфологема на тлі численних трактувань культурологічного символу сприяє актуалізації значень: символ божественної енергії, родючості, чоловічого начала, перетворень.

Архетипний шар актуалізований такими бінарними опозиціями (Иванов В., Топоров В., 1965):

1) вогонь – волога (експлікація сем): «В подставленный сосуд вином струились огненные росы» (Белый, 1994: 176); 2) схід – захід: «С востока рассветом пахнуло. Огнем загорелась волна» (Белый, 1994: 351); «И долго, долго Смотрит На запад Огневой» (Белый, 1994: 276); 3) день – ніч: «Воздеваю бессонные очи – Очи, Полные слез и огня, Я в провалы зияющей ночи, В вечеряющих отсветах дня» (Белый, 1994: 221); 4) сонце – місяць: «Огневая луна из тумана глядит» (Белый, 1994: 89); 5) життя – смерть: «За жизнь, покрытую обманом, Ужалит смертью огневой» (Белый Белый, 1994: 263); 6) світлий – темний (експлікація семи): «В темнеющее поле прыснет Вечерний, первый огонек» (Белый, 1994: 230), різновид архетипу – опозиція білий – чорний: «Черный бархат истыкан так щедро бесконечностью огненных звезд» (Белый, 1994: 97), «Белизною моею успокою ваш огненный грех» (Белый, 1994: 34).

Таким чином, у найближчому оточенні лексеми «вогонь» виявлені одна міфологема і сім бінарних опозицій, які сприяють актуалізації традиційних значень символу.

3. Аналіз образної семантики та асоціативного шару стихії вогню в ліриці А. Белого

Дослідження образних значень починаємо з аналізу переносних значень лексеми «вогонь», серед численних експлікацій яких для статті обрані найбільш цікаві – авторські неологізми: а) авторські складні ад'єктиви: *безогненные зори* (Белый, 1994: 241), *безмирно-огненной струей* (Белый, 1994: 95), *перстом огнезарным* (Белый, 1994: 75), *златоогненных вспышек* (Белый, 1994: 201), *огнисто-блещущей грудой* (Белый, 1994: 80), *огненно-лучистой* (Белый, 1994: 26); *огневеющий пурпур* (Белый, 1994: 32); б) дієслова: «лицо постаревшего гнома / в слезах заревых *огневело*» (Белый, 1994: 85);

Асоціативний шар репрезентовано прикметниками та дієприкметниками, які експлікують таку семантику: колір – *багровый, желтый, золотой, золотистый, небесно-голубой, пунцово-красный, пурпуровый, синий, ярко-огненный*; походження – *газовый, заревой, небесный, неземной, предзакатный, солнечный*; амбівалентність – *жгучий / холодный, первый / прощальный*; аніматичність – *веселый, жестокий, звериный, злой, кровавый*; артефактуальне походження – *станционный, уличный, фонарный*; просторово-часові характеристики – *вечерний, медленный, сквозной*; почуття – *горестный, скорбный*; руйнівна стихія – *палящий, смертельный*; сприйняття за допомогою органів зору – *еле зримый, слепительный*; матеріал – *мраморный*; синестезія – *шелковый*; сакральність – *таинственный*; порушення цілісності – *разбитый*.

Виявлено асоціації, що співпадають з Російським асоціативним словником: *глаза, грудь, деревня, красный, любовь, мрак, ночь, пожар, свет, сердце, страсть, язык, языки* (РАС: 397–398).

Образна парадигма актуалізовано наступними моделями сполучення лексеми «вогонь» з найближчим оточенням.

Номінативні сполучення: $N_{N1}N_{N2}$ – очі: *огонь глаз*; почуття: *огонь страсти, огонь муки*; натхнення: *огонь для сердца*; небесний вогонь (як образ символістського візіонерського переживання): *рассвет огня*; світло: *мерцанье огня*; колір: *пурпур огня*; духовна енергія: *огонь лампадки*; аніматичність/форма: *языки огня, полосы огня*; взаємодія стихій: *фонтаны огня*; $N_{N1}N_{N5}$ – аніматичність: *огнь языком*; взаємодія стихій: *огонь струею*; $N_{N1}N_{N6}$ – колір: *риза в огне*; $2N_{N2}$ – почуття: *из грез и огня, слез и огня, тоски и огня*; $N_{N5}N_{N2}$ – почуття: *огнем неприязни*; $N_{N6}N_{N1}$ – світло: *на реке огонь, в огне кресты*; $N_{N6}N_{N2}$ – форма: *в венце огня*; $2N_{N6}$ – почуття: *в огне и любви*.

Аналіз показує, що найбільш продуктивною є модель $N_{N1}N_{N2}$ (9 значень, 11 експлікацій), найбільш частотним виявилось співвідношення вогню з почуттям та світлом.

Дієслівні моделі експлікують наступну семантику: 1) у позиції агенса: світло – *блеснуть, блестеть, блистать, вспыхнуть, гореть, мерцать, озарить, погаснуть, сверкнуть, светить, темнеть, теплится*; аніматичність – *дрожать, заползать, лизать, мигнуть, моргать*; руйнуюча сила – *сжечь, спалить, жечь, поджечь*; зброя – *стрелять*; звучання – *потрескивать*; антропоморфність – *прыснуть*; взаємодія з повітрям – *влетать*; 2) реалізація позиції пацієнта: світло – *озарять, зажечь*; руйнуюча сила – *сжечь, сгореть*; взаємодія з водою – *разливаться*; колір – *рдеть*; почуття та емоції – *боятся*; аніматичність – *бороться, ждать, почивать*.

Таким чином, перевага реалізації позиції агенса характеризує образ вогню у ліриці А. Белого як активну діючу стихію.

У ранній творчості А. Белого, згідно з дослідженнями А. Ханзен-Льове, «згорання» вважається руйнівним, якщо стосується повсякденного життя, «старого Адама», який повинен згоріти, щоб народитися заново, що є актуалізацією символіки вогню, що очищає, і метаморфози психічних енергій у світ (Ханзен-Лёве, 2003: 307, 312).

Символічні значення стихії вогню, які актуалізовані у ліриці А. Белого, утворюють такі групи. Символ «Вогонь» співвідноситься з людиною: а) тіло – *очи*: «весь в огне и любви мой предсмертный блуждающий взор» (Белый, 1994: 104-105), «очи, полные слез и огня» (Белый, 1994: 220), *смерть*: «моя судьбина – сгореть на медленном огне» (Белый, 1994: 268); б) почуття і емоції: 1) що виражають болісні для людини стани: «огонь смертельной муки» (Белый, 1994: 76); 2) піднесенні переживання: «в венце огня над царством скуки» (Белый, 1994: 23); в) артефакти: православна віра – «в огне... кресты колоколен» (Белый, 1994: 190), одяг священника – «его риза в огне» (Белый, 1994: 37).

Згідно з інтерпретаціями дослідників, вогонь – найтонша з чотирьох стихій, кінцевий продукт дематеріалізації, що піднімається від землі через повітря до духовного космосу (Ханзен-Лёве, 2003: 268). У мікротекстах А. Белого виявлено таке символічне значення стихії вогню як взаємодія стихій першоелементів буття: 1) вогонь і земля «земля без огня невидима; огонь без земли обладает некой устойчивостью» (Белый, 1994 Символизм ...: 313) – «огонь веселый блещет с дальних кос» (Белый, 1994: 147); 2) вогонь і вода – «огнем загорелась волна» (Белый, 1994: 351, 69, 147, 232), як і вода, вогонь не тільки речовина, але і інструмент перетворення, зникнення кордонів між предметними категоріями, семантичними парадигмами і символічними сферами (Ханзен-Лёве, 2003: 268); 3) вогонь і повітря – «гряда дымных туч рдела огнем» (Белый, 1994: 352).

Однією з найважливіших інтерпретацій образу вогню в ліриці А. Белого є амбівалентність стихії з заданим на рівні архетипу переважанням значення «смерті»: «лучевые копья предзакатные изорвали грудь своим огнем» (Белый, 1994: 202), що підтверджує спостереження А. Ханзен-Льове про домінуючий культ «руйнівного, архаїчного вогню» в символізмі початку століття, і його анімо-анімітичність: «огонь веселый блещет» (Белый, 1994: 147).

Згідно з нашими спостереженнями, стихія вогню в ліриці А. Белого об'єднує світ людей, міфологічних персонажів і птахів через характеристику очей: «вперил... филин огонь жестоких, желтых глаз» (Белый, 1994: 227), погляд кентавра – «бездна тоски и огня» (там же: 74) (для порівняння з авторською символікою стихії вогню у ліриці К. Бальмонта див.: (Сыромля, 2019)).

Під час створення метафор лексема «вогонь» стає ім'ям для: сонця, знань, світла, кольору, натхнення, тепла, відплати, стану душі, божественної енергії. Особливістю семантичних єдностей, утворених символічним полем образу вогню, є використання вільних валентних зв'язків лексем, що сприяє створенню областей їх перетину і загальних семантичних полів, розширення семантики. Наприклад, А. Ханзен-Льове зазначає, що явище Святого Духа у формі «вогняних язиків» «символісти охоче переосмислюють як естетико-художній дар ... поняття «вогняний язик» та «язик» у значенні «мова, мовлення»... «орган мовлення», ідеально дозволяли використовувати цей образ в двоякому сенсі» (Ханзен-Лёве, 2003: 289).

4. Висновки

Актуалізація міфологеми Тор і архетипичних опозицій у семантичному колі образу вогню зумовило вираження традиційних і індивідуально-авторських інтерпретацій стихії вогню в ліриці А. Белого досліджуваного нами періоду:

– традиційна символіка: жива, рухлива, амбівалентна стихія, співвідноситься зі світлом і теплом, божою енергією, сонцем, кольорним спектром гарячих кольорів, сильними почуттями і бажаннями людини, його очима, творчістю, символ взаємодії стихій першоелементів буття;

– авторське наповнення: стихія вогню інтерпретується як відплата, випробування, співвідноситься із символістським візіонерським «переживанням», тканиною, небесними явищами – «зорями» і «заходами» як втіленням інформації тонкого світу, тілом людини і його ментальним світом, артефактами, дорогоцінними каміннями на

підставі відтінків червоного і жовтого кольорів і властивості прозорості, «земної» вогонь символізує фізично-вітальні переживання, «небесний» – «займання духовної людини», за А. Ханзен-Льове.

Таким чином, виявлення авторської символіки стихії на тлі традиційної, зафіксованої у словниках, дає змогу визначити символістські інтерпретації образу вогню зокрема, що є перспективою досліджень під час порівняння результатів аналізу символіки стихій в ліриці інших символістів.

Література:

1. Белый А. Сочинения. В 2-х т. Т.1. Поэзия; Проза. Москва : Худож. лит., 1990. 703 с.
2. Белый А. Собрание сочинений. Стихотворения и поэмы. Москва : Республика, 1994. 560 с.
3. Белый А. Символизм как миропонимание / Сост., вступ. ст. и прим. Л. А. Сугай. Москва : Республика, 1994. 528 с.
4. Иванов В., Топоров В. Славянские языковые моделирующие семиотические системы: Древний период. Москва : Наука, 1965. 246 с.
5. Колобаева Л. Русский символизм. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 2000. 296 с.
6. Мифы народов мира Энциклопедия: В 2-х т. Т. 2. К-Я. / Гл. ред. С. А. Токарев. Москва : Рос. Энциклопедия, 1997. 720 с.
7. Русский ассоциативный словарь. В 2 т. Т.1. От стимула к реакции: Ок. 7000 стимулов / Ю.Н. Караулов, Г.А. Черкасова, Н.В. Уфимцева, Ю.А. Сорокин, Е.Ф. Тарасов. Москва : ООО «Издательство Астрель» : ООО «Издательство АСТ», 2002. 784 с.
8. Сыромля Н. The Explication of the Author's Traditional Symbolism of the Element Fire in the Poetry of the Russian Symbolist Poet K. Balmont: The Actualization of Zoroastrianism Motives. *LANGUAGE ART*, 4(3). 2019. P. 103–117 <https://doi.org/10.22046/LA.2019.18> (дата звернення: 06.01.2021).
9. Ханзен-Лёве А. Русский символизм. Система поэтических мотивов. Мифопоэтический символизм. Космическая символика. Санкт-Петербург : «Академический проект», 2003. 816 с.

References:

1. Belyj A. (1990) Sochineniâ. V 2-h t. T.1. Poeziâ; Proza. Moskva: Hudozh. lit., 703 s.
2. Belyj A. (1994) Sbranie sochinenij. Stihotvoreniâ i poemu. Moskva: Respublika, 560 s.
3. Belyj A. (1994) Simvolizm kak miroponimanie / Sost., vstup. st. i prim. L.A. Sugaj. Moskva: Respublika, 528 s.
4. Ivanov, V., Toporov, V. (1965) Slavyanskije yazykovyie modeliruyuschie semioticheskie sistemy: Drevnij period. Moskva: Nauka, 246 s.
5. Kolobaeva L. (2000) Russkij simvolizm. Moskva: Izd-vo Mosk. un-ta, 296 s.
6. Mify narodov mira. Enciklopediâ: V 2-h t. (1997). Gl. red. S. A. Tokarev. Moskva: Ros. Enciklopediâ.
7. Russkij assotsiativnyj slovar. V 2 t. (2002) T.1. Ot stimula k reakcii: Ok. 7000 stimulo. / Yu. N. Karaulov, G. A. Cherkasova, N. V. Ufimtseva, Yu. A. Sorokin, E. F. Tarasov. Moskva: ООО «Izdatelstvo Astrel»: ООО «Izdatelstvo AST», 784 s.
8. Syromlia N. (2019) The Explication of the Author's Traditional Symbolism of the Element Fire in the Poetry of the Russian Symbolist Poet K. Balmont: The Actualization of Zoroastrianism Motives. *LANGUAGE ART*, 4(3). <https://doi.org/10.22046/LA.2019.18>.
9. Hanzen-Lève A. (2003) Russkij simvolizm. Sistema poeticheskij motivov. Mifopoeticheskij simvolizm. Kosmicheskaâ simvolika. SPb.: «Akademicheskij proekt», 816 s.

Стаття надійшла до редакції 18.01.2021

The article was received 18 January 2021

3. Слов'янські мови та література

3. Slavic languages and literature

УДК 81'367.625.45:[811.161.2+811.162.1]
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2021-85-8>

РЕКЦІЯ ДІЄСЛІВНИХ ІМЕННИКІВ У ПОЛЬСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Щербій Наталія Олегівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри слов'янських мов
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
natalia.shcherbii@pnu.edu.ua
orcid.org/0000-0002-1431-9595

Метою статті є зіставний аналіз сполучуваності (рекції) польських та українських дієслівних іменників. Реалізація поставленої мети передбачає опис статусу дієслівних іменників у мовознавстві, виявлення термінологічного апарату, доведення дієслівного характеру цих утворень, порівняння дієслівної рекції у польській та українській мові, зокрема завдяки наявності категорій перехідності та валентності, встановленню спільних та відмінних ознак.

Методи. Застосування зіставно-типологічного методу дало змогу порівняти семантико-синтаксичні особливості дієслівних іменників двох споріднених мов. З метою систематизації, опису та узагальнення виявлених особливостей та відмінностей використовувалися методи дедукції та індукції.

Результати. Дієслівні іменники на *-nie, -cie // -ння, ття* мають виражений дієслівний характер, про що свідчить зокрема і збереження дієслівної рекції, а саме: залежна від дієслівного іменника форма керованого іменника позначає об'єкт, як і при дієслові для вираження певних синтаксичних відношень. Рекція дієслівних іменників на *-nie, -cie // -ння, ття* виражається за допомогою категорії перехідності та валентності. Семантика перехідності / неперехідності дії віддієслівних іменників на рівні синтагматики впливає на їх сполучуваність і стає диференційною ознакою розрізнення компонентів семантичної парадигми багатозначного віддієслівного іменника. Ді здебільшого мають таку саму валентність, як і твірне дієслово (з прийменником чи без), проте є ряд відмінностей, зокрема в прийменниковому керуванні. Низка польських дієслів може вживатися з додатком у формі дієслівного іменника, на відміну від української мови, що пов'язане з тим, що поляки сприймають світ більш 'определено', а українці мають органічну здатність бачити життя в динаміці, русі й передавати це дієсловом.

Висновки. Малодослідженим та актуальним аспектом у сучасних мовознавчих дослідженнях є гібридні частини мови, зокрема в контексті структурно-семантичних відмінностей на тлі слов'янських мов. Дієслівні іменники є яскравим прикладом гібридності, оскільки поєднують у собі категорії, характерні різним класам слів, як наприклад, дієслівні граматичні категорії виду, стану та способу протиставляються іменниковим категоріям роду та відмінка.

Ключові слова: валентність, перехідність / неперехідність, дієслівне керування, семантика.

CASE GOVERNMENT OF VERBAL NOUNS IN POLISH AND UKRAINIAN

Shcherbii Natalia Olehivna
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Slavic Languages
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
natalia.shcherbii@pnu.edu.ua
orcid.org/0000-0002-1431-9595

The **purpose of the article** is to perform the comparative analysis of case government (rekcja) of Polish and Ukrainian verbal nouns. The fulfilment of this purpose requires describing the status of verbal nouns in linguistics, clarifying the terminological apparatus, proving the verbal nature of these formations, comparing case government in Polish and Ukrainian, in particular, due to the existence of categories of transitivity and valence as well as establishing common and distinctive features.

Methods. The application of the comparative and typological method allows to compare the semantic and syntactic features of verbal nouns of two related languages. Methods of deduction and induction were used to systematize, describe and generalize the identified features and differences.

Results. Verb nouns ending with *-nie, -cie // -ння, ття* possess a pronounced verbal nature, as evidenced by the preservation of the case government, namely: the form of the governed noun dependent on the verbal noun denotes the object to express certain syntactic relations like the one dependent on the verb. The case government of verb nouns ending with *-nie, -cie // -ння, ття* is expressed by the categories of transitivity and valence. At the level of syntagmatics, the semantics of transitive / intransitive action of verbal nouns affects their compatibility and becomes a defining feature for distinguishing components of the semantic paradigm of a polysemous verbal noun. VNs generally have the same valence as the root verb (with or without a preposition), but there are a number of differences, particularly in prepositional government. In contrast to Ukrainian, a number of Polish verbs can be used with an object in the form of a verbal noun due to the fact that Poles perceive the world more 'object-based', and Ukrainians have an organic ability to see life in dynamics, movement and convey it using verbs.

Conclusions. Hybrid parts of language are a little-studied and relevant aspect in modern linguistic research, in particular in the context of structural and semantic differences against the background of Slavic languages. Verbal nouns are a clear example of hybridity as they combine categories typical for different classes of words, such as verbal grammatical categories of aspect, voice, mood, and transitivity / intransitivity as opposed to noun categories of gender and case.

Key words: valence, transitivity / intransitivity, case government, semantics.

1. Вступ

Одним з найпопулярніших напрямів серед сучасних мовознавчих досліджень є вивчення міжкатегоріальних зв'язків, особливо на тлі кількох мов. Дієслівні іменники є яскравим прикладом гібридної частини мови, що поєднує у собі категорії, характерні різним класам слів, як наприклад, стану, часу, зворотності, відмінка, числа.

Мета роботи полягає у зіставному аналізі сполучуваності (рекції) польських та українських дієслівних іменників. Відповідно до мети дослідження необхідно виконати такі завдання: охарактеризувати статус дієслівних іменників у мовознавстві, вяснити термінологічний апарат, довести дієслівний характер цих утворень, порівняти дієслівну рекцію дієслівних іменників у польській та українській мові, зокрема завдяки наявності категорій перехідності та валентності, встановити спільні та відмінні риси.

Об'єктом дослідження виступають дієслівні іменники в польській та українській мові, а **предметом аналізу** є різні варіанти провобічної сполучуваності дієслівних іменників з іншими словами в реченні.

Методологія дослідження: зіставно-типологічний метод дав змогу порівняти семантико-синтаксичні особливості дієслівних іменників двох споріднених мов. Для загального огляду проблематики застосовувалися індуктивний та дедуктивний методи з метою систематизації, опису та узагальнення виявлених особливостей та відмінностей.

2. Загальний огляд проблематики дослідження

Віддієслівні іменники становлять дискусійний клас слів, зокрема й щодо термінології. Так, польський мовознавець Z. Saloni використовує термін *odslownik* для позначення віддієслівних іменників на *-nie* // *-cie* типу *pachnienie*, *wiedzenie*, таким чином відносячи ці утворення до дієслівних форм (Saloni, 2004). S. Mędak також уживає подібний термін *rzeczownik odslowny*, включаючи ці слова до парадигми дієслова (Mędak 2004). W. Doroszewski зараховує такі форми до іменника, оскільки в академічному словнику польської мови під його редакцією (WSJP) знаходимо визначення *forma rzeczownikowa czasownika: zakochanie (się)* – іменна форма дієслова *zakochać się*; *rozmiękczenie* – іменна форма дієслова *rozmiękczyć*. S. Dubisz використовує інший підхід, оскільки більшість віддієслівних іменників на *-nie*, *-cie* безпосередньо відносить до складу статей про дієслова в межах дієслівної парадигми. Якщо девербатив має інше додатково фіксоване предметне значення, це відображається в окремій дієслівній статті, а потім дається окреме пояснення значень: а) *rzecz. od rozmyślać* (іменник від *rozдумувати*); б) «medytacja, refleksja, także religijna» (USJP).

Західнослов'янські мовознавці (J. Puzynina, K. Buzássyová, J. Furdík, H. Křížková, P. Karlík.) виокремлюють два типи віддієслівних іменників: 1) категорійні *substantivum verbale* (*-anie*, *-enie*, *-cie*, *-ęcie*), що за формально-семантичними характеристиками тяжіють до дієслова; 2) некатегорійні *substantivum deverbale*, які утворюються за допомогою різноманітних суфіксів і близькі до іменника (Puzynina 2004: 28-33).

У східнослов'янських мовах немає поділу на категорійні й некатегорійні типи: усі подібні утворення розглядають як віддієслівні іменники, що є результатом словотворчого підходу до розгляду цього мовного явища, хоча спостерігається різноманітний обсяг дієслівної семантики у лексемах (Пчелинцева 2016). І. Вихованець, К. Городенська в межах іменника розглядають словотвірну іменникову категорію граматичної предметності, що ґрунтується на трансформації номіналізації. До цієї категорії дослідники зараховують відпредикатні іменники (здебільшого віддієслівні та відприкметникові), які нівелюють вихідні дієслівні категорії і набувають іменникових граматичних категорій (Вихованець, Городенська 2004: 101-102).

Значеннєво утворюються два типи іменників (Doroszewski 1963): 1) присудкові, на кшталт *sluchanie*, *myslic* і 2) підметові, як *podanie* 'письмове прохання, документ, заява', *nakrycie* 'плащ', *zamknięcie* 'замок, колодка'. Щодо підметових віддієслівних іменників подібні думки висловлюють й українські мовознавці. Так, І. Вихованець та К. Городенська стверджують, що набуття синтаксичних і морфологічних ознак нової для вихідного слова частини мови іноді супроводжується також семантичним зрушенням – частковим або повним семантичним зближенням з іншою частиною мови, до якої синтаксично й морфологічно це слово перейшло. Так, віддієслівна морфологізована субстантивація може мати кілька ступенів транспозиції: синтаксичний, морфологічний і семантичний, тому й наявна велика кількість видів віддієслівних іменників (на позначення дії, процесу або стану). Утворені внаслідок віддієслівної морфологізованої субстантивації іменники разом з вихідними дієсловами мають спільну лексичну семантику, але різні частини мовні граматичні категорії і формально-синтаксичні і семантико-синтаксичні функції (Вихованець, Городенська 2004: 115-116).

Так, слідом Z. Saloni та J. Puzynina, окремо виділяємо віддієслівні іменники категорійного типу на *-anie*, *-enie*, *-cie*, *-ęcie*, що за формально-семантичними характеристиками тяжіють до дієслова, і називатимемо їх дієслівними іменниками (ДІ), відповідний термін також уживає А. Скоплев щодо аналізу чеських віддієслівних утворень (Скоплев 2018).

Під поняттям дієслівна рекція розуміємо потенційну можливість слів входити в сполучення з іншими словами для вираження певних синтаксичних відношень. Поняття валентності є ширшим, ніж поняття дієслівної рекції, оскільки валентність включає не тільки лівовалентну позицію та єдиний правовалентний об'єкт, але бере до уваги всі можливі правовалентні субстанції, їхні позиційні варіанти і подає їхню граматичну і синтаксичну характеристику. Валентність справа відповідає дієслівному керуванню, що може визначатися відповідно до різних принципів, зокрема і за критерієм перехідності / неперехідності. Дієслівне сильне керування є синонімічним терміном до поняття дієслівної рекції (Кашуба 2009).

3. Семантика перехідності / неперехідності дієслівних іменників

Між дієсловом і віддієслівним іменником відбувається тривалий процес протиставлення в формально-граматичному аспекті й подібності, зокрема щодо семантики.

Дієслівні граматичні категорії виду, стану та способу протиставляються іменниковим категоріям роду та відмінка. Подібність виражається здатністю дієслівних іменників зберігати дієслівне керування, а саме: залежна від іменника дії форма керованого іменника позначає об'єкт, як і при дієслові. Здатність віддієслівних іменників сполучатися з інфінітивом також є наслідком мотивувальної семантики дієслів (Шепель 2017: 275): *вміння працювати, бажання стати, прагнення жити* та ін.

Дієслівним іменникам властива дієслівна категорія перехідності, що виражається функційною подібністю іменника у знахідному відмінку при перехідному дієслові та іменника у родовому відмінку при віддієслівних іменниках, умотивованих перехідними дієсловами: *malować obraz – malowanie obrazu, obserwować ptaki – obserwowanie ptaków*.

При заміні перехідного дієслова співвідносним з ним віддієслівним іменником родовий відмінок із значенням об'єкта при іменниках дії, умотивованих перехідним дієсловом, є регулярною трансформацією знахідного відмінка із значенням прямого об'єкта.

Семантика перехідності / неперехідності дії віддієслівних іменників на рівні синтагматики впливає на їх сполучуваність і стає диференційною ознакою розрізнення компонентів семантичної парадигми багатозначного віддієслівного іменника. Так, парадигма значень віддієслівних іменників на кшталт: *посвячення, жаління, вбирання, розуміння, топлення, ділення, самовизначення, піднесення, проривання, скликання, покарання, пристосування, порівняння*, складається з двох, а той більше значень, з яких перше – це «дія до дієслова», а друге – це поняття, термін, предмет, утворення. Диференційною ознакою, що розрізняє сполучуваність слова, а також відокремлює слово зі значенням дії від слова зі значенням опрідметненої результативності цієї дії, є семантика перехідності, яка властива лише віддієслівному іменнику зі значенням дії, що вмотивований перехідним дієсловом. Наприклад, «ПРИСТОСУВАННЯ, я, сер.

1. Дія за значенням пристосувати, пристосовувати та дія і стан за знач. пристосуватися, пристосовуватися. У перші дні постембріонального життя відбувається процес пристосування новонародженого до нових умов існування (Фізіологічний журнал, 2, 1956, 79);

2. Пристрій, прилад, за допомогою якого здійснюється або полегшується певна робота. Найкраще різати смужки [тіста] спеціальним пристосуванням, що складається з валика з насадженими на ньому на однаковій відстані один від одного дисками з зазублинами (Українські страви, 1957, 329);

3. Природне утворення у рослин і тварин, що служить для самозбереження, захисту і т. ін. Пристосування для захисту від передчасного осипання насіння або опадання плодів є у багатьох бур'янів (Бур'яни і боротьба з ними, 1957, 8) (СУМ: 43).

У першому значенні віддієслівний іменник може сполучатися з іменником у родовому відмінку із значенням об'єкта дії: *Адаптація – це пристосування працівника до умов праці в державному органі* (Інтернет); *Значення пристосування організмів для їх виживання* (Інтернет). У 2 та 3 – віддієслівний іменник *пристосування* має конкретно-предметне значення, а якщо керує родовим відмінком, то набуває значення носія ознаки, і відповідно втрачає можливість виражати семантику перехідності: *Помічник (пристосування) для надягання шкарпеток* (Інтернет); *Розумне пристосування може застосовуватися, коли в особи виникає певна ситуація, яка потребує втручання* (Інтернет).

У польській мові варто проаналізувати цю категорію на прикладі віддієслівного іменника *podanie*:

«PODANIE, rzeczownik, rodzaj nijaki

(1.1) pismo z prośbą skierowane do władz;

(1.2) praw. adm. pismo osoby fizycznej lub prawnej (strony) powodujące wszczęcie postępowania administracyjnego lub podatkowego;

(1.3) liter. opowieść o przeszłości przekazywana w ustnej formie z pokolenia na pokolenie;

(1.4) sport. przekazanie piłki w grach zespołowych

(1.5) rzecz. odczas. od podać» (USJP).

У перших чотирьох пунктах віддієслівний іменник *podanie* виражає конкретно-предметне значення і відповідно належить до підметового типу. Віддієслівний іменник із таким значенням може сполучатися з іменником, утворюючи:

прийменникові конструкції:

(1.1) podanie o + B. (coś): *W trzecim odruchu musiałby chyba napisać podanie o zwolnienie* (Z. Górniak);

• podanie do + D. (kogoś): *...on mówi, żebym ja napisał podanie do starosty w Bielsku, jego kolega szkolny, to ja mu dałem gnoju, napiszemy podanie i on to weźmie do Bielska* (M. Marzyński);

• podanie w + Msc. (czymś): *Jutro składam podanie w sprawie przejścia na emeryturę* (M. Krajewski);

• podanie dla + D. (kogoś): *Plan brzmiał zachęcająco, bardzo realnie, choć nie mieliśmy pewności, że się powiedzie, ponieważ dawno temu złożyłem już takie podanie dla siebie* (H. Klimko Dobrzaniecki);

(1.3) podanie o + Ms. (kimś, czymś): *Czy chciałbyś znać podanie o córce czarownika, zakochanej w myśliwym?* (A. Fiedler);

(1.4) podanie do + D. (kogoś): *Podczas lotu atakujący podejmuje decyzję, że nie będzie rzucał do kosza i wykonuje podanie do partnera wychodzącego w kierunku kosza w celu ataku* (W. Ljach);

безприйменникові конструкції:

(1.1) • podanie + D. (kogoś): *Żarowa trzymał w ręce podanie nadkomisarza...* (M. Czubaj);

• podanie + C. (komuś): *Akurat miałam klientkę, pisałam podanie kobiecie z Pardałówki* (J. Rębacz);

У п'ятому пункті віддієслівний іменник позначає дію до висхідного дієслова, сполучається з іменником у Родовому відмінку і відповідно зберігає семантику перехідності, що свідчить про присудковий тип і дієслівний характер:

(1.5) • *podanie* + D. (*czegoś*): *Podeszła blisko, przywitała się przez podanie ręki* (К. Kofta); *Najzwyklejsze gesty – podanie czajnika, smak herbaty – były wyrwane ze zwykłego i wklejone do albumu cudowności* (М. Gretkowska).

4. Правобічна валентність дієслівних іменників

Як прийнято в лінгвістиці, головний носій валентності – дієслово, проте у мовознавстві все частіше акцентують увагу на валентному потенціалі інших частиномовних класів слів. Найменш дослідженими у цьому плані є похідні іменники із семантикою дії, процесу або стану. Наявність таких іменникових форм, на думку І. Р. Вихованця, є „віддзеркаленням дериваційних відношень між частинами мови, механізми транспозиції” (Вихованець, Городенська 2004). Для транспонованих до сфери іменника одиниць характерна не тільки складніша порівняно з непохідними компонентами структура, але й система специфічних морфологічних показників. Набуваючи іменникових граматичних ознак (як відмінка), деривати водночас зберігають окремі елементи категорійного значення вихідної частини мови, як от: виду, стану чи категорію валентності, яку варто виділити. Це дає підстави трактувати валентність віддієслівних іменників як похідну міжрівневу категорію.

Дієслівні іменники на *-nie*, *-cie* здебільшого мають таку саму валентність, як і твірне дієслово (з прийменником чи без), наприклад: *pomagać przyjacielowi – pomaganie przyjacielowi, rządzić krajem – rządzenie krajem, władać językami obcymi – władanie językami obcymi, rozmawiać o bracie – rozmawianie o bracie, pracować nad planem – pracowanie nad planem*.

Однак існують певні винятки. Діє з загальним значенням ‘сприяння’ чи ‘шкода’ вимагають додатків в Давальному відмінку *ufać ludziom – ufanie ludziom, dokuczać sąsiadom – dokuczanie sąsiadom*. Не стосується це дієслова *zagrozić* (+ С., *zdrowiu, życiu, bezpieczeństwu*), яке після трансформації в іменник *zagrożenie* поєднується з родовим відмінком і з прийменником *dla* чи без нього, наприклад: *zagrożenie (dla) zdrowia, (dla) życia, (dla) bezpieczeństwa*. Віддієслівному іменнику *zagrożenie* характерний зразок керування віддієслівних іменників, інших ніж на *-nie*, *-cie*, в яких дативна конструкція трансформується в прийменникову генітивну, як от: *pomagać przyjacielowi – pomaganie przyjacielowi – pomoc dla przyjaciela, służyć krajowi – służenie krajowi – służba dla kraju*.

У польських синтаксичних структурах при фазових та модальних дієсловах додаток може виступати або у формі інфінітива або у формі дієслівного іменника.

Деякі польські дієслова вимагають у ролі додатка виключно інфінітив, наприклад: *móc (napisać), musieć (wykonać), śmieć (protestować), kazać (zrobić), ośmielić (powiedzieć), zamierzać (sprawdzić), postanowić (zabrać), przestać (się spodziewać), usiłować (przekupić)* та ін. Українські відповідники також вимагають форм інфінітива, відповідно такі конструкції не викликають труднощів у вживанні. Причиною цього може бути відсутність утворення дієслівних іменників від модальних дієслів.

Деякі польські дієслова вимагають у ролі додатка виключно дієслівний іменник, наприклад: *przerywać (badania), kontynuować (protest), rozpocząć (strajk), zmusić (do ustępstw), umożliwić (obserwację), odmówić (pójścia), zaplanować (kupno)*. Їхні українські відповідники часто поєднуються з інфінітивом: *Oni kontynuowali protest – Вони продовжували протестувати; Konieczność zmusza nas do ustępstw – Необхідність змушує нас поступитися; On zaplanował kupno nowego samochodu – Він запланував купити новий автомобіль*.

Низка польських дієслів може вживатися з додатком і у формі інфінітива, і у формі дієслівного іменника, наприклад: *Kończyć tłumaczyć opowiadanie або Kończyć tłumaczenie opowiadania; Wolę chodzić piechotą або Wolę chodzenie piechotą; Pragnięty wyzwolić się z tego або Pragnięty wyzwolenia się z tego; Zdecydowałam się urządzić wycieczkę або Zdecydowałam się na urządzenie wycieczki; Pozwoliła zwiedzić okolice або Pozwoliła na zwiedzenie okolic*. У польській мові частіше уживається саме дієслівний іменник, на відміну від української мови, що пов'язане з тим, що поляки сприймають світ більш ‘опредмечено’, а українці мають органічну здатність бачити життя в динаміці, русі й передавати це дієсловом, т.зв. ‘одієслівлювання’ [Wieczorek 1994: 58-59].

Польські віддієслівні іменники у ролі означення можуть вимагати дієслівного іменника, а не інфінітива, як в українській мові, порівняймо: *próba zrobienia (czegoś) – спроба зробити (щось); zezwolenie na wykorzystanie (czegoś) – дозвіл використати щось; przeszkadzanie w robieniu (czegoś) – перешкоджання роботі щось; propozycja wygłoszenia (czegoś) – пропозиція виголосити (щось); możliwość zbadania (czegoś) – можливість дослідити (щось); szansa przetrwania – шанс витримати (вистояти, протриматися, вижити)* (Кравчук: 76-77).

Деякі дієслова мають відмінну від української мови дієслівну реакцію, зокрема прийменникову, як наприклад: *przypnanie się do czegoś: Nie tracił wiary, że perswazją lub groźbami wymusi na niej przypnanie się do winy* (Iwona Surmik); *To już jest coś, takie przypnanie się do błędu jest bardzo cenne* (Antoni Kapelański) // *зізнання чогось, в чомусь: Зізнання підсудного у злочині не позбавляє його права на оскарження вироку* (КПК). Хоча можна знайти поодинокі приклади нетипових для української мови конструкцій: *Це використала нелюдська поліція, щоб посилювати допити і видобути від нього признання до вини* (Данило Чайковський) – в українській мові значення ‘Повідомлення якихось даних, свідчення про кого-, що-небудь під час допитів або на суді, викладене усно чи письмово’ має слово *зізнання* і є юридичним терміном, натомість слово *признання*, що схоже до російського *признание*, має інші значення, окрім того прийменник *do* в такій конструкції є неприродним для української мови; *mszczenie się w czymś: Stąd ciągle mszczenie się na byłym było dla byłej satysfakcją większą od poznania i regularnego czytania felietonów Kingi Dunin w "Wysokich Obcasach"* (Józef Łoziński) // в українській мові відсутній категорійний дієслівний іменник, натомість наявний некатегорійний відповідник *помста комусь за щось*, а також спостерігаємо

в російській мові Ді *мицение*; *ograniczanie się do czegoś*: *Szukanie pracy etatowej, nawet najlepiej płatnej, to nic innego, jak zwykłe ograniczanie się do jednego możliwego źródła finansowania* (Kamil Cebulski) // обмеження на щось, в чомусь, чогось: *Про затримання особи, взяття її під варту або обмеження в праві на вільне пересування в інший спосіб, а також про її місце перебування* (КПК); *przebieranie się za kogoś*: *Do jej tradycji należy przebieranie się za czarownicę, ducha, wampiry i inne budzące strach postacie* (Olcia Trollek) // передосягання в когось, щось: *Початки античної комедії пов'язані з давнім звичаєм передосягання хористів у тварин* (Олександр Клековкін). Окрім того, виділені польські Ді вживаються зі зворотним формантом *się*, на відміну від українських відповідників, які втрачають таку властивість.

5. Висновки

Малодослідженим та актуальним аспектом у сучасних мовознавчих дослідженнях є гібридні частини мови, зокрема в контексті структурно-семантичних відмінностей на тлі кількох мов. Дієслівні іменники є яскравим прикладом гібридності, оскільки поєднують у собі категорії, характерні різним класам слів, як наприклад, дієслівні граматичні категорії виду, стану та способу протиставляються іменниковим категоріям роду та відмінка. Про дієслівний характер дієслівних іменників свідчить зокрема і збереження дієслівної рекції, а саме: залежна від дієслівного іменника форма керованого іменника позначає об'єкт, як і при дієслові для вираження певних синтаксичних відношень. Рекція дієслівних іменників на *-nie*, *-cie* виражається за допомогою категорії перекхідності та валентності. Ді здебільшого мають таку саму валентність, як і твірне дієслово (з прийменником чи без), проте є ряд відмінностей, зокрема в прийменниковому керуванні. Низка польських дієслів може вживатися з додатком у формі дієслівного іменника, на відміну від української мови, що пов'язане з тим, що поляки сприймають світ більш 'опредмечено', а українці мають органічну здатність бачити життя в динаміці, русі й передавати це дієсловом.

Перспективою подальших дослідження може бути зіставно-типологічний аналіз рекції інших гібридних форм дієслова, зокрема дієприкметників, безособових форм на *-no*, *-to* та виявлення як спільних, так і відмінних особливостей.

Література:

1. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови: Академ. граматики укр. мови: Київ : Університетське видавництво «Пульсари». 2004. 400 с.
2. Кашуба Н.П. Варіантність дієслівного керування в сучасній словацькій мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук ; Ін-тут мовознавства НАН України. Київ, 2009. 20 с.
3. Кравчук А.М. Польська мова. Граматика з вправами : підручник для вищих навчальних закладів. Київ : Інкос, 2015. 454 с.
4. Пчелинцева Е.Е. От глагола к имени: аспектуальность в русских, украинских и польских именах действия. Санкт-Петербург : Наука, 2016. 367 с.
5. Скоплев А. Дві іпостасі західнослов'янського дієслівного іменника (на матеріалі чеської мови). *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки»*. 2018. № 1(15). С. 259–270.
6. СУМ – Словник української мови: в 11 тт. за ред. І.К. Білодіда. Київ, 1970–1980. URL : <http://sum.in.ua> (дата звернення: 10.01.2021).
7. Шепель Ю.О. Особливості семантики віддієслівних іменників української та російської мов. *Український смисл*. 2017. № 2017. С. 272–285. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usmysl_2017_2017_29 (дата звернення: 10.01.2021).
8. Doroszewski W. Podstawy gramatyki polskiej. Cz. 1. Warszawa, PWN. 1963. 318 s.
9. Mędak S. Słownik form koniugacyjnych czasowników polskich. Kraków, Universitas. 2004. 363s.
10. NKJP – Narodowy Korpus Języka Polskiego. URL : <http://www.nkjp.pl> (дата звернення: 10.01.2021).
11. Puzynina J. Nazwy czynności we współczesnym języku polskim (słowotwórstwo, semantyka, składnia). Warszawa, PWN. 1969. 205 s.
12. Saloni Z. Czasowniki polskie. Odmiana. Słownik. Warszawa, PWN. 2004. 256 s.
13. USJP – Uniwersalny słownik języka polskiego / pod red. S. Dubisza – Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2004. – Wersja 1.0.
14. WSJP – Wielki słownik języka polskiego. T. I-X / red. W. Doroszewski – Warszawa, Państwowe wydawnictwo naukowe. 1958–1969.
15. Wiczorek D. Ukrainiskij pierfjekt na *-no*, *-to* na fonie polskiego pierfjekta. Wrocław, Wydawn. Uniwersytetu Wrocławskiego. 1994. 115 s.

References:

1. Vykhovalnets I., Horodenska K. (2004) Teoretychna morfolohiia ukrainkoii movy: Akadem. hramatyka ukr. movy. [Theoretical morphology of the Ukrainian languages]. Kyiv: University Publishing Pulsary. 400 p. [in Ukrainian]
2. Kashuba N.P. (2009) Variantnist diieslivnoho keruvannia v suchasni slovatskii movi. Avtofef. dys. ... kand. filol. nauk. In-tut movoznavstva NAN Ukrainy. [The variance of verbal government in modern Slovak language] Kyiv, 20 p. [in Ukrainian]
3. Kravchuk A. M. (2015) Polska mova. Hramatyka z vpravamy: Pidruchnyk dlia vyshchkykh navchalnykh zakladiv. Kyiv, 454 p. [in Ukrainian]

4. Pchelintseva Ye. Ye. (2016) Ot glagola k imeni: aspektualnost v russkikh, ukrainskikh i polskikh imenakh deystviya [From Verb to Noun: Aspects of verbal noun in Russian, Ukrainian and Polish languages]. Sankt-Peterburg: Science, 367 p. [in Russian]
5. Skopliiev A. (2018) Dvi ipostasi zakhidnoslovianskoho diieslivnoho imennyka (na materialy cheskoii movy) [Two hypostases of the West Slavic verbal noun (based on Czech languages)]. Visnyk Universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriiia «Filolohichni nauky». № 1 (15). P. 259-270. [in Ukrainian]
6. SUM – Slovnyk ukrainskoii movy: v 11 tt. / edit by I. K. Bilodid [Dictionary of the Ukrainian languages]. Kyiv, 1970-1980. URL: <http://sum.in.ua> [in Ukrainian]
7. Shepel Yu. O. (2017) Osoblyvosti semantyky viddiieslivnykh imennykiv ukrainskoii ta rosiiskoi mov [The peculiarities of the verbal nouns in Russian and Ukrainian languages]. Ukrainskyi smysl. № 2017. S. 272-285. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usmysl_2017_2017_29 [in Ukrainian]
8. Doroszewski W. (1963) Podstawy gramatyki polskiej [Foundations of Polish grammar]. Cz. 1. Warszawa, PWN. 318 p. [in Polish]
9. Mędak S. Słownik form koniugacyjnych czasowników polskich [Dictionary of Polish verb patterns]. Kraków, Universitas. 2004. 363p. [in Polish]
10. NKJP – Narodowy Korpus Języka Polskiego [The National Corpus of Polish]. URL: <http://www.nkjp.pl> [in Polish]
11. Puzynina J. Nazwy czynności we współczesnym języku polskim (słowotwórstwo, semantyka, składnia) [Names of actions in the modern Polish language: word building, semantics, and syntax]. Warszawa, PWN. 1969. 205 p. [in Polish]
12. Saloni Z. Czasowniki polskie. Odmiana. Słownik [The Verb of Polish. Conjugation. Dictionary]. Warszawa, PWN. 2004. 256 p. [in Polish]
13. USJP – Uniwersalny słownik języka polskiego [The Universal Dictionary of the Polish Language]. / edit by S. Dubisza – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2004. – Wersja 1.0. [in Polish]
14. WSJP – Wielki słownik języka polskiego [The Large dictionary of the Polish Languages]. T. I-X / edit by W. Doroszewski – Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe. – 1958-1969. [in Polish]
15. Wiczorek D. Ukrainskij pierfiekt na -no, -to na fonie polskogo pierfiakta [Ukrainian Perfect -no, -to versus the Polish Perfect]. Wrocław, Wydawn. Uniwersytetu Wrocławskiego. 1994. 115 p. [in Polish]

Стаття надійшла до редакції 20.01.2021
The article was received 20 January 2021

4. Література зарубіжних країн

4. Literature of foreign countries

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ЯК ЧИННИК ЖАНРОВОЇ СПЕЦИФІКИ РОМАНІВ МІШЕЛЯ ТУРНЬЄ

Кушка Беата Густавівна,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов

Національного університету «Львівська політехніка»

beatakushka@yahoo.fr

orcid.org/0000-0002-4080-4607

Мета – визначити форми і функції інтертекстуальності в романах Мішеля Турньє, зв'язок даного аспекту поетики автора з жанровою специфікою творів, вплив певного типу інтертекстуальності на формування жанрової стратегії.

Методи дослідження: генологічний підхід, інтертекстуальний аналіз, міфокритичний метод, порівняльно-типологічний аналіз.

Результати. Здійснено огляд сучасних досліджень зарубіжних і вітчизняних науковців, присвячених творчості Мішеля Турньє, і встановлено брак студій інтертекстуальних стратегій автора. Акцентовано світоглядно-філософський характер орієнтації письменника на різні за походженням джерела інтертекстуальних запозичень. Класифіковано форми і типи інтертекстуальності в романах Турньє за походженням (літературні, легендарні апокрифічні), за модусом авторського ставлення до прецедентного тексту (згідно з Я. Поліщуком: міфологізація, реміфологізація, деміфологізація). Визначено основні функції інтертексту в романах письменника: акумулятивно-мнемонічну (конденсація культурної пам'яті) і генеративну (втілення авторської художньої концепції світу і людини, формування жанрової стратегії твору). Виявлено жанрові особливості романів Турньє на основі доміантного типу інтертекстуальності. У романі «П'ятниця, або Тихоокеанський лімб» внаслідок деконструкції (демифологізації) просвітницького міфу про превалювання культури над природою провідною є тенденція до створення такого специфічного жанрового феномену, як роман-антиміф. Для роману «Гаспар, Мельхіор і Вальтасар» характерний тип реміфологізації, побудований на вільній, але не викривленій інтерпретації євангельського сюжету поклоніння волхвів, що спричиняє жанрову специфікацію твору як роману-апокрифу. У романі «Вільшаний король» Турньє використовує цілу низку прецедентних текстів з метою створення роману-міфу про феномен фашизму-«людожерства» і ствердження ідеї форії (носіння) як місії рятування дитини в апокаліптичному світі.

Висновки. Романи Мішеля Турньє є наскрізно інтертекстуальними. Автор звертається до різних за походженням та джерелами прецедентних текстів, використовуючи їх відповідно до власних світоглядно-філософських переконань, митецького задуму та жанрової стратегії. Залежно від пріоритетного типу інтертексту у творах письменника виявлено специфічні жанрові доміанти, які вписуються в загальну тенденцію до міфологізування (роман-міф, роман-антиміф, роман-апокриф) та інтелектуалізації романного жанру. Окреслена тенденція є визначальною як для творчості Мішеля Турньє, так і для всієї новітньої світової літератури.

Ключові слова: інтертекстуальність, прецедентний текст, міфологізація, міфопоетика, жанр, інтелектуальний роман.

INTERTEXTUALITY AS A FACTOR OF THE GENRE SPECIFICITY OF MICHEL TOURNIER'S NOVELS

Kushka Beata Hustavivna,

Candidate of Philological Sciences (Ph.D.), Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Foreign Languages

Lviv Polytechnic National University

beatakushka@yahoo.fr

orcid.org/0000-0002-4080-4607

Purpose. The purpose of the article is to study forms and functions of intertextuality in Michel Tournier's novels and to determine the connection of this aspect of the author's poetics with the genre specificity of his works and the influence of a certain type of intertextuality on the formation of genre strategies.

Methods. The following research methods are used in the study: genre approach, intertextual analysis, myth criticism, comparative-typological analysis.

Results. A review of modern research of the works of Michel Tournier by foreign and domestic scholars is done, and the lack of studies of the author's intertextual strategies is revealed. The ideological and philosophical character of the writer's orientation to different sources of intertextual borrowings is emphasized. Forms and types of intertextuality in Tournier's novels are classified by origin (literary, legendary apocryphal) and by the mode of the author's attitude to the precedent texts (according to Ya. Polishchuk: mythologization, remythologization, demythologization). The main functions of the intertextuality in the writer's novels are determined: accumulative-mnemonic (condensation of cultural memory) and generative (embodiment of the author's fictional concept of the world and man, formation of the genre strategy of the works). The genre features of Tournier's novels on the basis of the dominant type of intertextuality are revealed. In the novel «Vendredi ou les Limbes du Pacifique», due to the deconstruction (demythologization) of the Enlightenment myth about the predominance of culture over nature, the leading tendency is creation such a specific genre phenomenon as the anti-myth novel. The novel «Gaspard, Melchior Et Balthazar» is characterized by a type of remythologization based on a free but undistorted interpretation of the gospel story of the worship of the Magi. It causes the genre specification of the work

as a novel-apocrypha. In the novel “Le Roi des Aulnes”, Tournier uses a number of precedent texts to create a novel-myth about the phenomenon of fascism-“cannibalism” and the idea of phoria (carrying) as a mission to save child in the apocalyptic world.

Conclusions. Michel Tournier’s novels are thoroughly intertextual. The author turns to precedent texts of different origins and sources, using them in accordance with his own worldview and philosophical beliefs, creative ideas and genre strategies. Depending on the priority type of intertextuality, specific genre dominants have been identified in the writer’s works. They fit into the general tendency to mythologization (novel-myth, novel-antimyth, novel-apocrypha) and intellectualization of the genre of novel. This trend is determinative both for the work of Michel Tournier and for all the world literature of the XX and XXI centuries.

Key words: intertextuality, precedent text, mythologization, mythopoetics, genre, intellectual novel.

1. Вступ

Творчість Мішеля Турньє слушно вважається видатним явищем світової літератури другої половини ХХ – початку ХХІ ст. У романичній прозі письменника органічно поєднуються традиції західноєвропейської класичної літератури і новітньої інтелектуальної прози, засоби умовно-символічної образності, структуралістська методологія і прийоми постмодерністського письма. Найбільш відомі твори Турньє – «П’ятниця, або Тихоокеанський лімб», «Вільшаний король», «Каспар, Мельхіор і Бальгазар» – стали важливою віхою у розвитку неоміфологічного роману, в основу якого покладено принцип інтертекстуалізації, багатопланової трансформації різноманітних прецедентних текстів світової культури. На цю особливість творчості Турньє неодноразово звертали увагу вітчизняні і зарубіжні науковці. Окремі аспекти жанрової і поетико-стильової своєрідності романів Турньє розглядалися у працях французьких дослідників А. Булум’є (Bouloumie, 1988), М. Маросварі (Marosvari, 1990), Ф. Мерльє (Merllie, 1988), а також у дисертації української дослідниці Людмили Зани (Зана, 2012), однак у працях науковців інтертекстуальність романної прози письменника лише спорадично ставилась у зв’язок із жанровою специфікою окремих творів. Відтак метою нашого дослідження є визначення форм і функцій інтертекстуальності в романах Мішеля Турньє та впливу певного типу інтертекстуальності на формування конкретної жанрової стратегії.

У межах генологічного підходу в розвідці застосовуються принципи інтертекстуального аналізу в контекст міфокритичного методу. Одним із методологічних орієнтирів дослідження є ідеї Є. Мелетинського щодо поетики міфологізування в новітній літературі (Мелетинский, 1976) і класифікація Я. Поліщука, в якій акцентовано три засадничі функції відносин літератури і міфу впродовж тривалого часу їх взаємозв’язку: міфологізація, реміфологізація, деміфологізація (Поліщук, 2001: 38).

2. «П’ятниця, або Тихоокеанський лімб» як роман-антиміф

У своєму дебютному романі Турньє вдається до трансформації всесвітньо відомого сюжету про Робінзона Крузо як ідеального для просвітницької раціоналістично-детерміністської ідеології персонажа. Роман деконструє центральний концепт цієї ідеології, пов’язаний із відповідним трактуванням у Просвітництві антитези «цивілізація – природа» в аспекті неминучого цивілізаційного підкорення природи, в найширшому її розумінні, що включає і природу людини.

Твір Данієля Дефо став для Мішеля Турньє прецедентним текстом, відштовхуючись від якого, він не просто пропонує перепрочитання відомого сюжету, але творить абсолютну нову концепцію світу і людини. Кожний сюжетний поворот роману Дефо переписується в романі «П’ятниця...» ніби з точністю до навпаки, відтак трансформування різних ситуацій життя Робінзона Крузо на безлюдному острові демонструє багатоманітні ідейно-естетичні варіанти врахування набутого людством від ХVІІІ ст. досвіду долання численних ілюзій раціонально-прагматичної перебудови людини і людського життя. Водночас, безперечно, слушною є думка про те, що «для Турньє важливим є не рух уперед, від утопії і розчарування, а повернення до людини і її внутрішніх потенцій» (Лебединская, 1999: 20).

Переосмислення прецедентного літературного тексту відбувається в романі за рахунок оригінальної наративної структури. Розповідь у романі ведеться головним чином «від автора», однак із персонажною фокалізаційною перспективою, коли читач бачить, чує, відчуває все те, що дано органам чуття персонажа. У такий спосіб посилюється достовірність розповіді, і читач психологічно наближується до зображуваної ситуації. Ще більшої достовірності розповідь набуває в моменти переключення на Щоденник Робінзона, специфічного тексту в тексті. Таких переключень у тексті досить багато (за нашими підрахунками, не менше 30), і у більшості випадків вони виконують у формальному плані функцію подвоювання ситуації, а у змістовому відношенні «прив’язані» до конфлікту «цивілізація – природа», який і є предметом авторської деміфологізації.

Якщо в наративі «від автора» даний конфлікт залишається більшою мірою на рівні імпліцитного вираження, то текст Щоденника Робінзона значно посилює амбівалентність цієї колізії. Для Турньє суттєвою є ідея розуміння світу як тексту; тому, на відміну від Робінзона Дефо, який *відтворює* на острові знайомий йому світ, Робінзон Турньє *творює* новий світ. Саме по собі звернення Робінзона до письмової хронологічної фіксації того, що з ним відбувається, а точніше – того, як змінюється навколишній світ завдяки його «цивілізаційним» зусиллям, є симптоматичним. Просвітницький герой не тільки не відмовляється від письма як надбання людської культури, а й надає йому статусу захисту духовності: «священний акт письма наполовину вирвав його з тваринного стану, в який його закинула доля, і повернув у світ високої духовності...» (Tournier, 1967. Тут і далі переклад з французької наш. – Б.К.). Далі герой констатує початок ведення Щоденника як «нову еру», «істинне життя», фактично дублюючи те, про що вже було сказано наратором. Натомість, після вчиненої П’ятницею катастрофи цивілізації на острові і, фактично, знищення часу (Робінзон так і не відновить роботу клепсидри – годинникового механізму, що був до вибуху своєрідним мірилом змін), Щоденник втрачає свій духовно-символічний статус. Отож за рахунок інтертекстуальної деконструкції закладеного в «Робінзоні Крузо» Д. Дефо просвітницького міфу про

необхідність і неминучість підкорення природи цивілізацією роман М. Турньє набуває жанрових ознак своєрідного антиміфу, в якому спростовується ідея домінування культури над природою.

3. «Гаспар, Мельхіор і Вальтасар» як роман-апокриф

Роман «Гаспар, Мельхіор і Вальтасар» демонструє ще один варіант роботи письменника з міфом, який не передбачає радикальної переробки прецедентного матеріалу. Такий підхід вочевидь ґрунтується на тому, що саму по собі історію поклоніння волхвів Спасителю Світу важко назвати усталеним міфом із усталеним набором сюжетних ситуацій та смислів.

Твір складається з низки, на перший погляд, самостійних наративів, організованих не лише у фокалізаційній перспективі центральних персонажів-волхвів Гаспара, Мельхіора і Вальтасара, але й у об'єктивованій авторській манері, зокрема в розділі, де описується подорож до Ісуса принца Мангалурського на ім'я Таор. Є у романі і розповідь від першої особи – від імені «найоб'єктивнішого» свідка народження Ісуса Христа – Осла, формат «Я-розповіді» якого слугує очудненню ситуації. Всі ці епізоди об'єднані дотичністю до ще не вповні усвідомленого нараторами й учасниками події її фундаментального значення для людства. Крім того, кожний епізод твору по-різному й незалежно один від одного стверджує найголовніший закон людського буття – закон любові й вірності обраному шляху.

Попри певну сюжетно-композиційну фрагментарність і наративну неоднорідність, роман Турньє відзначається винятковою внутрішньою цілісністю, що досягається за допомогою орієнтації на міфологічну традицію. По-перше, в художній структурі роману відтворюється міфологічна концепція буття, закорінена на ідеях коловоротності. Відтак і сюжет роману розгортається на основі принципу циклічності, коли до читача «повертаються» ті самі (чи внутрішньо подібні) ситуації, мотиви, образи, кожного разу збагачуючись новими смислами. Скріплювальними елементами виступають численні біблійні ремінісценції та алюзії. Так, добре відома фраза з біблійної «Пісні над піснями» «чорна я, але красива» декілька разів у трансформованому вигляді повторюється в тексті, акцентуючи різні аспекти складних расових, гендерних та екзистенційних стосунків між людьми. Так, розповідь чорношкірого Гаспара починається з фрази «Чорний я, але цар» (Toumier, 1980: 9), потім вживається по відношенню до його білолищої рабині Більтіни: «Рабиня я, але біла» (Toumier, 1980: 28). Далі, вже в розповіді Мельхіора, незаконно позбавленого наслідного правління у своїй країні, трансформація цього виразу набуває політичної конотації: «Я цар, але бідний» (Toumier, 1980: 87).

Цілісність художнього тексту, а відтак і цілісність художньої концепції твору забезпечується також постійним акцентуванням єдності різного роду протилежностей. У кожній частині є дихотомічно-амбівалентні пари чи то персонажів, чи то сюжетних ситуацій, чи то певних образів: чорний цар – біла рабиня, осілий мандрівник, принц-жебрак, солоний мед, сила слабкості, прекрасна потвора, вічна миттєвість.

Отож трансформація біблійно-міфологічного сюжету в даному романі сприяє формуванню багатопланового, символічно насиченого наративу, в якому акцентуються вічні проблеми людського буття, а сам твір перетворюється на своєрідний роман-апокриф, в якому сакральний сюжет відтворюється в оригінальній індивідуально-авторській інтерпретації.

4. Інтертекстуальний синтез як чинник жанрової своєрідності роману-міфу «Вільшаний король»

У романі «Вільшаний король» своєрідність інтертекстуалізації визначається тим, що твір майже не містить відповідних інтекстів чи експліцитних відсилань до прецедентних текстів, за винятком назви (французькою *Le Roi des Aulnes*, дослівно «Король Вільх», що вказує на версію Гьоте, балада якого німецькою мовою має назву *Der Erlkönig*). Але оскільки саме цей елемент тексту є його «сильною позицією», він і задає міфологічний вектор його прочитання. Власне про Вільшаного короля у творі згадується в іншому контексті, коли в торф'яниках Пруссії під час другої світової війни віднаходять останки загиблої людини й професор Кейль, ідеолог гітлерівського расизму, називає його «посланцем із чорної глибини віків», «квінтесенцією німецької душі» (Toumier, 1970).

У сюжеті роману Гьотевський мотив викрадення дитини безпосередньо не втілюється. Натомість він трансформується у виняткову зацікавленість головного героя роману Авеля Тифожа дітьми, пристрасть, що несе на собі очевидні ознаки одержимості й водночас є абсолютно асексуальною. Головному героєві роману однаковою мірою властиві невинність і монструозність, милосердя й людожерство, чистота й заплямованість, ніжність і жорстокість. Тому важко погодитися з думкою про те, що роман побудовано за схемою бінарних опозицій, а «аналіз міфологеми лісного царя, метафоричного і міфологічного образу людожера, феномена двійництва проводиться саме за принципом протиставлень...» (Василенко, 2016: 99). Скоріше, у творі має місце не протиставлення, а переплетення протилежних сутностей за принципом амбівалентності, тобто їх функціонування у форматі нерозривного, синкретичного взаємозв'язку.

Наскрізним для роману є мотив форії-носії з легенди про Святого Христофора. У різних варіаціях цей мотив утілюється на всіх рівнях художньої структури твору. Як слушно стверджує Філіп де Моне, через образ Форії «Тифож приєднується до великих форичних героїв <...>» і тим самим відкриває «найвище покликання чоловіка: носій дитини, чоловік-мати...» (Моне, 2011: 385).

Тифожова манія форії, на перший погляд, нікому не зашкоджує, його місія радше жертвна. Однак Тифож фатально підпорядковується течії власного життя й історичного процесу та нібито жодною мірою не усвідомлює колосальної трагедії нацизму, у зловісну практику якого він утягнутий хоча б тим, що вербує дітей до «наполи» (націонал-політичні навчальні заклади, в яких готували німецьких підлітків до участі у війні), тобто постачає їх людожерів. Це перетворює його самого на людожера. Прикметно, що п'ятий розділ роману, в якому описується завершальний етап історії героя, має назву «Людожер із Кальтенборна», і якщо до цього в романі йшлося про

Герінга – «людожера з Ромінтена» і про Гітлера – «людожера з Растенбурга», то Кальтенборнівським людожером і є сам Тифож. Утім, у фіналі роману така зловісна роль Тифожа ще раз змінюється на прямо протилежну, коли він виносить із палаючого замка єврейського хлопчика Єфраїма («зореносну дитину») і тим самим стає символічним Спасителем світу (останній розділ твору має промовисту назву «Астрофор» – «той, що несе зірку»). Та й тут ситуація не є такою однозначною, адже, як очевидно з останніх фраз твору, і Тифож, і Єфраїм гинуть у болоті. Відтак символіка форії отримує в романі амбівалентне значення.

5. Висновки

Таким чином, жанрова своєрідність романів Мішеля Турньє значною мірою зумовлена авторською орієнтацією на прецедентні джерела та певним модусом їх філософсько-світоглядного та художньо-естетичного осмислення. Залежно від пріоритетного типу інтертексту у творах письменника виявлено специфічні жанрові доміанти, які вписуються в загальну тенденцію до міфологізування (роман-міф, роман-антиміф, роман-апокриф) та інтелектуалізації романного жанру. Окреслена тенденція є визначальною як для творчості Мішеля Турньє, так і для всієї новітньої світової літератури, що створює можливості подальшого вивчення даної проблеми в широкому історико-літературному контексті.

Література:

1. Алхімія слова живого: французький роман 1945–2000 рр. : навчальний посібник / Авт.-упор.: В.І. Фесенко. Київ : Промінь, 2005. 383 с.
2. Асанова Н.А., Смирнов А.С. Философский роман Мишеля Турньє. Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1997. 139 с.
3. Василенко Е.А. Реконструкция мифа в романе Мишеля Турньє «Лесной царь». *Вестник РУДН. Серия: Литературоведение, журналистика*. Москва : РУДН. 2016, № 4. С. 89–101.
4. Завадская А. Межтекстовые отношения фрагментов Библии и романа М. Турньє «Каспар, Мельхиор и Бальтазар». *Славянскія літаратуры ў кантэксте сусветнай: да 900-годдзя Кірыла Тураўскага і 200-годдзя Тараса Шаўчэнкі : матэрыялы XI Міжнар. навук. канф., Мінск, 24-26 кастр.* 2013 г. У 2 ч. Ч. 2 / пад рэд. Т.П. Казакавай. Мінск : РІВШ, 2013. С. 150–153.
5. Зана Л.Ю. Жанрова специфіка романної прози Мішеля Турньє : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.04. Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. Харків, 2012. 212 с.
6. Лебединская А.А. Два Робинзона. Проблема интертекстуальности в философско-герменевтическом освещении. *Hermeneutics-In-Russia*. 1999. Issue 1. Volume 3. С. 19–22.
7. Мелетинский Е.М. Поэтика мифа. Москва : Наука, 1976. 408 с.
8. Моне, Філіп де. Авель Тифож і материнське покликання чоловіка. *Турньє, Мішель. Вільшаний король*. Київ : Вид-во Жупанського, 2011. С. 381–393.
9. Поліщук Ярослав. Поліфункціональність міфу в поезиці модернізму. *Слово і час*. 2001. № 2. С. 35–45.
10. Bouloumie A. Michel Tournier: Le roman mythologique suivi de questions a Michel Tournier. Paris : Librairie J. Corti, 1988. 278 p.
11. Marosvari M. Le personnage Tournierien en quete de son double. *Acta Litteraria Acad. Sci. Hung.* XXXII/1-2. 1990. P. 109–116.
12. Merllié F. Michel Tournier. Paris : Belfond, 1988. 172 p.
13. Tournier, Michel. Gaspard, Melchior et Balthazar. Paris : Folio/Gallimard, 1980. 277 p.
14. Tournier, Michel. Le Roi des Aulnes. URL : <http://f2.s.hjfile.cn/file/201601/201601195044508362.pdf>. Paris : Gallimard, 1970. 395 p. (дата звернення: 27.10.2020).
15. Tournier, Michel. Vendredi ou les Limbes du Pacifique. URL : <https://www.edenlivres.fr/p/33126>. Paris : Gallimard, 1967. 273 p. (дата звернення: 27.10.2020).

References:

1. Alhimiia slova zhivogo: frantsuzskiy roman 1945-2000 pp. (2005). [The alchemy of the word living : French novel 1945-2000]. Kyiv : Promin'. 383 p. [in Ukrainian].
2. Asanova N.A., Smirnov A.S. (1997). Filosofskii roman Mishel'a Turn'ie. [Philosophical novel by Michel Tournier]. Kazan' : Izd-vo Kazanskogo un-ta. 139 p. [in Russian].
3. Vasilenko Ye.A. (2016). Rekonstruktsiia mifa v romane Mishel'a Turn'ie «Lesni tsar'» [Reconstruction of the myth in Michel Tournier's novel «The Forest King»]. *Vestnik RDNU. Serii: Literaturovedeniie, zhurnalistika*. Moskva : RDNU. No 4. Pp. 89-101. [in Russian].
4. Zavadskaiia A. (2013). Mezhtekstovyye otnosheniia fragmentov Biblii i romana M. Turn'ie «Kaspar, Mel'hior i Bal'tazar» [Intertextual relations of fragments of the Bible and M. Tournier's novel «Caspar, Melchior and Balthazar»]. *Slav'anskiiia litaratury v kantekstse susvetnai: da 900-goddz'a Kiryla Turavskaga i 200-goddz'a Tarasa Shavch'enky : materiyaly XI Mizhnar. navuk. kanf., Minsk, 24-26 kastr. U 2-h ch. Ch. 2 / pad red. T.P. Kazakovai. Minsk : RIVSh. Pp. 150-153*. [in Russian].
5. Zana L.Yu. (2012). Zhanrova spetsyfyka romannoi prozy Mishel'a Turn'ie. [Genre specifics of Michel Tournier's novel prose]. Candidate's thesis : 10.01.04. Kharkivskiy natsional'nyi universytet imeni V.N. Karazina. Kharkiv. 212 p. [in Ukrainian].
6. Lebedinskaia A. A. (1999). Dva Robinzona. Problema intertekstual'nosti v filosofsko-germenevticheskom osveshchenii [Two Robinsons. The problem of intertextuality in philosophical and hermeneutic coverage]. *Hermeneutics-In-Russia*. Issue 1. Volume 3. Pp. 19-22. [in Russian].

7. Meletinskii Ye. M. (1976). Poetika mifa [Poetics of Myth]. Moskva : Nauka. 408 p. [in Russian].
8. Mone, Filip de. (2011). Avel' Tyfozh I materyns'ke poklykannia cholovika [Abel Tifozh and mother's praise of a Man]. Turn'ie, Mishel'. Vil'shanyi korol'. Kyiv : Vyd-vo Zhytans'kogo. Pp. 381-393. [in Ukrainian].
9. Polishchuk, Yaroslav (2001). Polifunktsional'nist' mifu v poetytsi modernizmu [The multifunctionality of the myth in poetry of modernism]. Slovo i chas. No 2. Pp. 35-45. [in Ukrainian].
10. Bouloumie A. Michel Tournier: Le roman mythologique suivi de questions a Michel Tournier. Paris : Librairie J. Corti, 1988. 278 p.
11. Marosvari M. Le personnage Tournierien en quete de son double. *Acta Litteraria Acad. Sci. Hung.* XXXII/1-2., 1990. P. 109-116.
12. Merlié F. Michel Tournier. Paris : Belfond, 1988. 172 p.
13. Tournier, Michel. Gaspard, Melchior et Balthazar. Paris : Folio/Gallimard, 1980. 277 p.
14. Tournier, Michel. Le Roi des Aulnes. Paris : Gallimard, 1970. 395 p. URL: <http://f2.s.hjfile.cn/file/201601/201601195044508362.pdf> (accessed : 27.10.2020).
15. Tournier, Michel. Vendredi ou les Limbes du Pacifique. Paris : Gallimard, 1967. 273 p. URL : <https://www.edenlivres.fr/p/33126>. (accessed : 27.10.2020).

Стаття надійшла до редакції 22.01.2021

The article was received 22 January 2021

**5. Романські, германські
та інші мови**

**5. Romanic, germanic
and other languages**

ДЕРИВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У СЕМАНТИЦІ НОМІНАЦІЙ ПОГОДИ В ОНЛАЙН-НАРАТИВІ ПРО ПОГОДНІ НОВИНИ (НА МАТЕРІАЛІ БРИТАНСЬКИХ ГАЗЕТ)

Бондарчук Наталія Ігорівна,
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету «Львівська політехніка»
bondarchuk.natalia9@gmail.com
orcid.org/0000-0002-5772-8532

Мета. Мета статті – дослідження дериваційних процесів у семантиці номінацій погоди в онлайн-наративі про погодні новини британських газет.

Методи. Джерельна база дослідження представлена корпусом електронних текстів неожанру weather news story інтернет-версій британських періодичних якісних (www.thetimes.co.uk, www.theguardian.com/uk) і масових (www.www.thesun.co.uk, www.thedailyemail.co.uk) видань (2014–2017 рр.). Дослідження методологічно ґрунтується на положеннях структурно-семантичного та функційного методів. Застосування функційного підходу у проєкції на наше дослідження дає змогу виявити специфіку функціонування й організації лексичних одиниць у контекстуальному середовищі онлайн-наративу з огляду на їх роль у процесі змісто- та смислотворення погодних новин. Водночас застосовано описовий і порівняльний методи, які допомогли глибше розкрити індивідуально-авторські особливості текстів онлайн-наративу про погодні новини.

Результати. Досліджено дериваційні процеси у семантиці номінацій погоди. Здійснений огляд літератури підтвердив ідею про те, що творення нових слів відбувається за тими моделями, за тими словотворчими типами, які вже встановилися в мові або знову виникають. Сучасному дериваційному процесу номінацій погоди в ОНПН властиві типові способи словотворення, серед яких виокремлюємо афіксальний спосіб, спосіб словоскладання, телескопію, скорочення і конверсію. Найпоширенішими способами словотворення у корпусі дослідження є афіксальний і словоскладання. Найпоширенішими префіксами, які слугували утворенню нових номінацій погоди, є префікси з контрарною семантикою un-, anti-, de- та зменшувальний префікс mini-, серед суфіксів – відіменникові -ation, -er, -ism, -ity, -ness і відприкметникові y, -ly, -al, -ic, -ish, -ent, -ous. У корпусі досліджуваних текстів виокремлено узуальні/словникові й оказіональні/авторські форми. Визначено, що вживання оказіональних форм слугує експресивним засобом вираження індивідуально-авторської мовної картини, де автор свідомо порушує мовні норми, аби надати певного експресивного фону оповіді.

Висновки. Проведений аналіз дериваційних процесів у семантиці номінацій погоди в онлайн-наративі про погодні новини показав, що організація лексичних одиниць на позначення погоди відбувається крізь призму словотвірних особливостей оповіді. Дериваційні процеси в семантиці номінацій погоди зумовили наявність широкої палітри лексики в ОНПН, яка демонструє авторський чинник його організації та урізноманітнює оповідь.

Ключові слова: словотвір, лексика, аббревіація, скорочення, словоскладання, телескопія, конверсія, weather news story.

WORD FORMATION OF WEATHER LEXIS IN THE ONLINE NARRATIVE OF WEATHER NEWS STORIES (ON THE MATERIAL OF BRITISH NEWSPAPERS)

Bondarchuk Nataliya Ihorivna,
Candidate of Philological Sciences,
Assistant Lecturer at the Department of Applied Linguistics
Lviv Polytechnic National University
bondarchuk.natalia9@gmail.com
orcid.org/0000-0002-5772-8532

The aim of the investigation is to study word formation processes in the semantics of weather lexis in the online narrative of weather news stories in British newspapers.

Methods. The source base of the study is represented by a corpus of electronic texts of the new genre “weather news story” in British electronic quality (www.thetimes.co.uk, www.theguardian.com/uk) and mass (www.www.thesun.co.uk, www.thedailyemail.co.uk) newspapers (2014–2017). The research is methodologically based on structural-semantic and functional research methods. The application of a functional approach in our study enables the identification of the specifics of functioning and organization of lexical units in the contextual environment of the online narrative taking into account their role in the formation of content and meaning of weather news stories. At the same time, the use of descriptive and comparative methods allows revealing more deeply the individual (author) features of the texts under study.

Results. A review of the literature confirms the idea that the creation of new words is based on the models and word formation types that are already established in the language or re-emerging. The modern word formation of weather lexis in weather news stories is characterized by typical methods of word formation, among which we distinguish the affixation, compounding, blending, shortening, and conversion. The common types of word formation in the genre under research are affixation and compounding. The most common prefixes are prefixes with the contrasting semantics un-, anti-, de- and the diminutive prefix mini-, among the noun suffixes -ation, -er, -ism, -ity, -ness and adjective suffixes y, -ly, -al, -ic, -ish, -ent, -ous. Both dictionary (normative) and occasional (author) forms

are distinguished. The use of occasional forms serves as an expressive means of reflecting the author's worldview, where the author deliberately violates language norms to provide a certain expressive background to the story.

Conclusions. The analysis of word formation of weather lexis in weather news stories shows that its organization occurs through the prism of word formation features of the narrative and diversifies weather news stories.

Key words: word formation, lexis, abbreviation, shortening, compounding, blending, conversion, weather news story.

1. Вступ

Сучасний етап лінгвістичних досліджень характеризується підвищеним інтересом до вивчення тематичної лексики у мовній системі і текстах різноманітних жанрів. Онлайн-нарратив про погодні новини, який постає **об'єктом** нашого дослідження, має розгалужену семантичну структуру, зумовлену об'єктивізацією значень лексичних одиниць, парадигматичними і синтагматичними зв'язками лексики, а також етимологічними та словотвірними процесами. Наша **мета** – дослідження дериваційних процесів у семантиці номінацій погоди в онлайн-нарративі про погодні новини (далі – ОНПН) британських газет. **Новизна** дослідження зумовлена вибором мовного матеріалу: досліджено нежанр англійського електронного газетно-публіцистичного дискурсу *weather news story*.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідження, пов'язані зі словотвірними процесами, є об'єктом різних лінгвістичних розвідок (Бялик, 2014; Єнікєєва, 2006, 2011; Зацний, 2009; Падучева, 1996; Приходько, 2003; Adams, 2016; Anderson, 2018, de Saussure, 2018; Duffley, 2020; Lieber, 2013; Lipka, 2002; Plag, 2003, Pound, 2016). В ОНПН широкий діапазон лексики зумовлений значною мірою дериваційним потенціалом номінацій погоди. Під дериваційним потенціалом слова розуміємо здатність слова породжувати інші лексичні одиниці, які визначаються його належністю до певної лексико-семантичної або тематичної групи (спільність теми) (Падучева, 1996: 368). С.М. Єнікєєва визначає словотворення як «появу нових за формою і змістом лексичних одиниць, у яких джерело деривації змінює свою морфологічну структуру за допомогою словотвірних засобів» (Єнікєєва, 2006: 30).

3. Методологія

Джерельна база дослідження представлена корпусом електронних текстів нежанру *weather news story* інтернет-версій британських періодичних якісних (www.thetimes.co.uk, www.theguardian.com/uk) і масових (www.thesun.co.uk, www.thedailyemail.co.uk) видань (2014–2017 рр.). Дослідження методологічно ґрунтується на положеннях структурно-семантичного та функційного методів. За такого підходу в основі лежить вивчення не мови, а мовного існування (Бехта, 2004; Виноградов, 1977; Halliday, 2013; Нопер, 1987). Застосування функційного підходу у проєкції на нашу розвідку дає змогу виявити специфіку функціонування й організації лексичних одиниць у контекстуальному середовищі онлайн-нарративу з огляду на їх роль у процесі змісто- та смислотворення погодних новин. Водночас застосовано описовий та порівняльний методи, які допомогли глибше розкрити індивідуально-авторські особливості досліджуваних текстів.

4. Основні різновиди способів словотворення в ОНПН

Сучасному дериваційному процесу номінацій погоди в ОНПН властиві типові способи словотворення, серед яких виокремлюємо афіксальний спосіб, спосіб словоскладання, телескопію, скорочення і конверсію. Афіксація у традиційному розумінні тлумачиться як творення нових слів шляхом приєднання словотвірних афіксів до основ твірного слова (Plag, 2003). Як цілком слушно зауважує В.В. Виноградов, творення нових слів відбувається за тими моделями, за тими словотвірними типами, які вже встановилися в мові або знову виникають у зв'язку з виокремленням нових основ і використанням нових елементів афіксації у зв'язку з розвитком й удосконаленням системи словотворення (Виноградов, 1977: 56). Схожу думку знаходимо у В.Д. Бялика: «Породження похідних слів у тексті відбувається за законами аналогії... Вони або приводять у дію будь-які активні моделі мови, або реалізують у новому матеріалі наявні у мові «конкретні зразки» (Бялик, 2014: 14).

4.1. Афіксація у семантиці номінацій погоди

Словоформи номінацій погоди, утворені шляхом афіксації, становлять значну кількість у корпусі досліджуваних текстів. Найпоширенішими префіксами, які слугували утворенню нових номінацій погоди, є префікси з контрапною семантикою **un-**, **anti-**, **de-** та зменшувальний префікс **mini-**: *unseasonable, unfavourable, unsettled, anticyclone, miniheatwave, ministorm, minitornado, dehydration, de-ice*. Проілюструємо декотрі з них прикладами: “Forecasters are predicting a *mini-heatwave*, with spring showers making way for sun and sweltering temperatures from Wednesday” (T, 15.04.2015). “...perhaps a result of drivers *de-icing* windows and leaving the keys inside – never a good start to the day” (DM, 03.02.2015). Поодиноким є використання префікса **ex-**, як-от у такому прикладі: “*ex-tropical storm, ex-hurricane*” (DM, 16.10.2017).

Суфіксація є продуктивним способом словотворення, оскільки дозволяє створити іншу лексико-граматичну категорію. Диференціацію суфіксів здійснюємо за частиномовною належністю. Так, дослідження номінацій погоди показали, що найпоширенішими **відіменниковими (субстантивними)** словотвірними суфіксами є **-ation**, **-er**, **-ism**, **-ity**, **-ness**: *cloudiness, coolness, brightness, darkness, dryness, precipitation, forecaster, hydration, humidity*; **відприкметниковими (атрибутивними)** суфіксами є

-y, **-ly**, **-al**, **-ic**, **-ish**, **-ent**, **-ous**: *rainy, torrential, drizzly, wintery, autumnal, foggy, frosty, chilly, cloudy, snowy, showery, turbulent, climatic, environmental, arctic, snowish, tempestuous*. Проілюструємо прикладами: “A male lechwe was on alert as he stood in *snowy surroundings* ...” (DM, 29.01.2015). “BRITAIN looks set for a *chilly* weekend with a blast of *frosty* weather ...” (G, 06.05.2016). Хоча не менш продуктивними є дериваційні суфікси **-ing** та **-ed**, які представлені такими словами: *flooding, warming, sweltering, sizzling, flooded*. Наприклад: “*Clouding* over later with some showers possible” (S, 01.04.204).

У деяких наведених вище випадках простежуємо синтаксичну деривацію – перехід однієї частини мови в іншу суфіксальним способом. Наприклад: *season* (n.) – *seasonal* (adj.) – *unseasonably* (adv.); *cloud* (n.) – *cloudy* (adj.) – *cloudiness* (n.); *snow* (n.) – *snowish* (adj.) – *snowy* (adj.)/(adv.); *chill* (n.) – *chillness* – *chilly* (adj.)/(adv.), *scorching* (adj.) – *scorcher* (n.), *to swelter* (v.) – *sweltering* (adj.), *ice* (n.) – *icy* (adj.), *drizzle* (v.) – *drizzly* (adj.). Приклади суфіксальної деривації знаходимо в таких фрагментах: “*The sizzling weather is here to stay...*” (S, 17.07.2016). “*Saturday will be a sizzler after temperatures climb so high*” (DM, 20.07.2014).

4.2. Аббревіація і словоскладання

Окрім того, у корпусі досліджуваних текстів знаходимо аббревіацію, яка є менш кількісно вираженою. У аббревіації для економії мовних ресурсів здійснюється скорочення лінгвальних одиниць задля «згортання змісту вихідного словосполучення в семантичну єдність». Скорочення полягає у вкороченні мовного ланцюжка, який репрезентує план вираження мовного знака. Найчастіше такими скороченнями є назви установ та організацій, пов'язані з наданням інформації про погоду/метеорологічні терміни: *MetOffice* (*Meteorological Office*), *WMO* (*World Meteorological Organization*), *F2*, *F5* (категорія торнадо за шкалою Фудзїті).

За нашими спостереженнями, основні різновиди способів словотворення в ОНПН доповнює ще один продуктивний спосіб – словоскладання (*compound words, composites*), що полягає в поєднанні двох і більше основ слів у цільнооформлене слово, порядок компонентів якого неможливо змінити. Приклади словоскладання знаходимо в номінаціях погоди, пов'язаних із: 1) опадами: *snowfall, snow-damaged, snow-bound, snow-caped, snow-tyre* (adj.), *snow-laden, snowball, snowflake, snowdrop, snow-coated, blizzard-like, blizzard-hit; rainstorm, rain-soaked, rain-free, raindrop, rain-bearing* (adj.), *hailstones, downpour; washout; brolyday*; 2) станом атмосфери: *sunshine, sunblock, sun-soaked, sun-baked, sunlight, sun-lover, sunburn, sunscreen, sun-worshipper, sun-drenched* (adj.); *drought-resistant, sub-zero, hotspot, semi-frozen, Arctic-like, meltdown, bone-dry* (adj.), *bone-chilling* (adj.), *wettest-ever* (adj.); *cloudburst, cloudstrewn; fog-bound; wind-whipped, gale-force, windchill, hurricane-force, chill-out; ice-age, ice-box; heat-island, heatwave*; 3) природними стихіями: *storm-plagued, thunderstorm, thunderclap, thundersnow, superstorm, supertides; flood-hit, floodwaters, flood-threatened, flood-damaged*; 4) порою року: *summer-like, winterwear, winter-flowering, late-winter* (adj.); а також в інших номінаціях: *weatherman, climate-controlled, weather-wise* (adj.), *wet-weather* (adj.), *cold-weather* (adj.), *temperature-boosting* (adj.). Наведемо приклади: “*My God, I told myself as I walked through a heavenly avenue with snow-laden branches bejewelling my steps*” (G, 02.02.2014). “*High winds and heavy rain continued to lash most parts of the UK, which was already storm-damaged after gale-force winds...*” (DM, 31.03.2015). У корпусі досліджуваних текстів виокремлюємо узуальні/словникові (*rainfall, cloudburst*) й оказіональні/авторські форми (*rain-free, climate-change mania, warmer-than-average weather*). Наведемо приклад вживання оказіональних форм у контексті: “*The usually-dry Vale of York*” (G, 08.11.2015). “*David Cameron said he had asked for an update on heavy-snow contingency plans*” (G, 29.01.2015). Оказіональні форми слугують експресивним засобом вираження індивідуально-авторської мовної картини, де автор свідомо порушує мовні норми, аби надати певного експресивного фону оповіді.

4.3. Телескопія і скорочення

Телескопія (гібридизація, бленд) – ще один спосіб деривації, за якого нове слово виникає шляхом злиття основи вихідного слова із цілою або усіченою основою іншого слова, або способом злиття двох усічених основ (Lieber, 2013; Plag, 2003, Pound, 2016). За визначенням С.М. Єнікєєвої, телескопія є своєрідним «гібридом» словотворення та формотворення (Єнікєєва, 2006: 95). Ю.А. Зацний, наголошуючи на вагомій ролі телескопії під час утворення лексичних пластів, стверджує, що це дуже економічний спосіб відбиття комплексних явищ, поняття у досить короткому слові (Зацний, 2009: 192). Варто зазначити, що слова, які утворюються способом телескопії, привертають увагу читача і, відповідно, володіють певним прагматичним ефектом. Наприклад, нова номінація *snowhere* є результатом ігрового словотворення (*snow + where*), за аналогією до слова “*somewhere*”: “*The headline said: -5C and we're all going nowhere. Yesterday, London went on a trip to nowhere, which sounds like oblivion, but is infinitely nicer*” (G, 02.02.2014). Ще одним прикладом телескопії, яка слугує засобом акцентування уваги читача, є фрагмент, у якому виникнення нового слова *HEATRAVE* відбувається за аналогією до “*heatwave*”: “*HEATRAVE! Bookies slash odds on the UK experiencing the hottest weather EVER recorded*” (S, 23.07.2016). Отже, телескопізми використовуються як стилістичний прийом за допомогою гри з формою. Ще одним яскравим прикладом телескопії, у якому знаходимо складання повного слова з усіченою основою іншого *snow* і *mageddon* (усічення від *armageddon*), є такий фрагмент: “*Prepare for SNOWMAGEDDON! Warnings about the “snow storm” in London are met with a flurry of hilarious tweets mocking meltdown in the capital*” (DM, 13.01.2017). У наступному фрагменті виокремлюємо дві телескопічні лексичні одиниці, утворені також внаслідок словоскладання повного слова *glow* з усіченою основою *vember* (від *November*) і *snow* з *vember* (від *November*): “*From “Glowvember” to Snowvember!*” (DM, 22.11.2015). Тут спостерігаємо раціональне використання мови для лаконічного й оперативного викладу інформації про мінливість погодних умов у листопаді.

У корпусі досліджуваних текстів також знаходимо скорочення, яке відбувається за рахунок скорочення ініціального слова і залишення кінцевого слова без змін: *e-lightning, BBQ summer, Instasnow*. Наприклад: “*Summer loving set for Father's Day BBQ weather*” (S, 15.06.2017). Ще одним не менш важливим способом словотвору є конверсія, яка широко використовується в англійській мові і полягає у зміні частиномовної належності без зміни форми слова або його основи. Найтиповішими частинами мови, що конвертуються, є дієслово й іменник. Так, до конвертованих номінацій погоди зараховуємо: *rain* → *to rain*, *drop* → *to drop*, *snow* → *to snow*, *thunder* → *to thunder*; *hail* → *to hail*, *shower* → *to shower*; *dry* → *to dry*, *ice* → *to ice*.

5. Висновки

Отже, організація лексичних одиниць на позначення погоди відбувається крізь призму словотвірних особливостей ОНПН. Як свідчить здійснений аналіз, дериваційні процеси у семантиці номінацій погоди зумовили наявність широкої палітри лексики в ОНПН, яка демонструє авторський чинник його організації та урізноманітнює оповідь. Запропонована розвідка відкриває перспективу подальших студій словотворення і дериваційного потенціалу різножанрових текстів інших типів дискурсу.

Література:

1. Бехта І.А. Дискурс наратора в англомовній прозі : монографія. Київ : Грамота, 2004. 304 с.
2. Бялик В.Д. Дериваційний механізм утворення англійських інновацій. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Сер.: Філологія. Мовознавство.* 2014. Т. 221. Вип. 209. С. 12–15.
3. Виноградов В.В. Лексикология и лексикография: избр. тр. / отв. ред. и авт. предисл. В.Г. Костомаров. АН СССР, Отд-ние лит. и яз. Москва : Наука, 1977.
4. Єнікеєва С.М. Система словотвору сучасної англійської мови: синергетичний аспект (на матеріалі новоутворень кінця ХХ – початку ХХІ століть) : автореф. дис. ... д. філол. н. Київ, 2011. 32 с.
5. Єнікеєва С.М. Скорочення слова як механізм формотворення та словотворення у сучасній англійській мові. *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка.* Житомир : Ред.-видав. відділ Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка, 2006. Вип. 27. С. 93–96.
6. Зацний Ю.А. Шляхи і способи збагачення сучасної розмовної лексики англійської мови. *Нова філологія.* 2009. Вип. 34. С. 189–195.
7. Падучева Е.В. Семантические исследования. Семантика времени и вида в русском языке. Семантика нарратива. Москва : Языки рус. к-ры, 1996. 464 с.
8. Приходько А.Н. Синтаксис естественного языка в фокусе когнитивно-дискурсивной парадигмы. *Вісник Харківського національного університету.* 2003. Вип. 609. С. 84–89.
9. Adams V. An Introduction to Modern English Word-Formation. Routledge, 2016, 240 p.
10. Anderson S.R., de Saussure L. René de Saussure and the theory of word formation. Language Science Press, 2018. 256 p.
11. Duffley P. Linguistic Meaning Meets Linguistic Form. Oxford University Press, 2020. 240p.
12. Halliday M.A.K., Matthiessen M.I.M. An Introduction to Functional Grammar. 3rd ed. Abingdon; New York : Routledge, 2013. 480 p.
13. Laurie B., Lieber R., Plag I. The Oxford reference guide to English morphology. Oxford : Oxford University Press, 2013. 681 p.
14. Lipka L. English Lexicology: Lexical Structure, Word Semantics and Word Formation. Tübingen : Narr, 2002. 244 p.
15. Plag I. Word-Formation in English. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 254 p.
16. Pound L. Blends – Their Relation to English Word Formation. Read Books Ltd, 2016. 64 p.

References:

1. Bekhta, I. A. (2004). *Dyskurs naratora v anhlomovnij prozi: monohrafiia*. [Narrative discourse in English prose: monograph]. Kyiv: Hramota, 304 p. [in Ukrainian].
2. Bialyk, V.D. (2014). *Deryvatsiinyi mekhanizm utvorennia anhliiskyx innovatsii* [Derivational mechanism of the formation of English innovations]. *Scientific works Petro Mohyla Chornomors'k State University of the complex "Kyiv-Mohyla academy"*. Ser.: *Philology. Linguistics*. Vol. 221, iss. 209. P. 12–15 [in Ukrainian].
3. Vynogradov, V.V. (1977). *Leksykolohiia i leksykohrafiia: izbr. tr.* [Lexicology and lexicography: selected papers] / publisher V.H. Kostomarov; USSR, Dep-ment of literature and lang. Moscow: Science [in Russian].
4. Yenikieieva, S.M. (2011). *Systema slovotvoru suchasnoi anhliiskoi movy: synerhetychnyi aspekt (na materialii novoutvoren kintsia KhKh – pochatku KhKhI stolit)*. [Word formation system of modern English: synergetic aspect (on the material of neologisms of the end of the XX – beginning of the XXI centuries)]. Synopsis diss. Doct. of Phil. Sciences. Kyiv, 32 p. [in Ukrainian].
5. Yenikieieva, S.M. (2006). *Skorochennia slova yak mekhanizm formotvorennia ta slovotvorennia v suchasnij anhliiskij movi* [Word contraction as a mechanism of word formation in modern English]. Depart. of Ivan Franko Zhytomyr state un-sity, Issue. 27. P. 93–96 [in Ukrainian].
6. Zatsnyi, Yu.A. (2009). *Shliakhy i sposoby zbahachennia suchasnoi rozmovnoi leksyky anhliiskoi movy* [Ways and methods of enriching modern colloquial vocabulary of the English language]. *New Philology*. Issue. 34. P. 189–195 [in Ukrainian].
7. Paducheva, E.V. (1996). *Semanticheskiye issledovaniya. Semantika vremeni i vida v russkom yazyke. Semantika narrative* [Semantic research. Semantics of Time and Aspect in Russian. Narrative semantics.]. Moscow: Languages of Russ. culture. 464 p. [in Russian].
8. Prykhod'ko, A.N. (2003). *Sintaksis yestestvennogo yazyka v fokuse kognitivno-dyskursivnoy paradigmy*. [Syntax of natural language in the focus of the cognitive-discursive paradigm]. *Bulletin of Kharkiv National University*. Issue. 609. P. 84–89 [in Russian].
9. Adams, V. An Introduction to Modern English Word-Formation. Routledge, 2016, 240 p.

10. Anderson, S.R., de Saussure, L. René de Saussure and the theory of word formation. Language Science Press, 2018. 256 p.
11. Duffley, P. Linguistic Meaning Meets Linguistic Form. Oxford University Press, 2020. 240 p.
12. Halliday, M.A.K., Matthiessen, M.I.M. An Introduction to Functional Grammar. 3rd ed. Abingdon; New York: Routledge, 2013. 480 p.
13. Laurie, B., Lieber, R., Plag, I. The Oxford reference guide to English morphology. Oxford: Oxford University Press, 2013. 681 p.
14. Lipka, L. English Lexicology: Lexical Structure, Word Semantics and Word Formation. Tübingen: Narr, 2002. 244 p.
15. Plag, I. Word-Formation in English. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 254 p.
16. Pound, L. Blends – Their Relation to English Word Formation. Read Books Ltd, 2016. 64 p.

Стаття надійшла до редакції 18.01.2021
The article was received 18 January 2021

УДК 811.111'37:82-6](045)

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2021-85-11>

СПОНУКАЛЬНІ КОНСТРУКЦІЇ АНГЛОМОВНИХ КОНФІДЕНЦІЙНИХ ЛИСТІВ

Борковська Інна Пилипівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської мови гуманітарного
спрямування № 3
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»
Borkovskaya@meta.ua
orcid.org/0000-0001-5035-7866

Карачун Юлія Геннадіївна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теорії, практики та перекладу
англійської мови
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»
juliakarachun@ukr.net
orcid.org/0000-0002-5171-8704

Мета. Мета цієї статті – виявити основні типи спонукальних конструкцій в англійськомовних конфіденційних листах.

Методи. У роботі використано як загальнонаукові методи, а саме: аналізу, описовий метод, суцільного вибирання, так і лінгвістичні методи: дефініційний, семантичний та синтаксичний аналізи.

Результати. У процесі дослідження доведено, що діловий лист виокремлюється як жанр, який має критерії, що характерні будь-якому жанру, а саме: текстовий варіант ділового листа має свою назву завдяки наявності формуляру, який і відповідає назві цього документа; ділові листи оформлюються з урахуванням чітких вимог до композиції, що співвідноситься з жанровою формою; сюжет, що представлений у тексті листа, наповнений мовними етикетними формулами; діловий лист має обсяг, який відповідає типу листа; жанрова група ділових листів представлена різними текстами-варіантами.

Конфіденційний лист належить до регламентованих листів зі своїм набором реквізитів, архітектонікою і композицією. Текстова частина дає інформацію про привід складання листа, констатує необхідність забезпечення конфіденційності відомостей, пов'язаних із договором, регулює конкретні механізми співпраці партнерів під час користування і розпорядження секретною інформацією. Оскільки основна мета такого листа – змусити адресата виконати певні дії, конфіденційний лист містить значну кількість конструкцій зі спонукальним значенням. Спонукальні конструкції в текстах ділових листів різноманітні за своєю семантикою, які можуть виражати розпорядження, прохання, пропозиції. Розпорядження реалізуються у вигляді трьох типів, які прокласифіковано за ступенем категоричності: власне-розпорядження (з максимальним ступенем вираження категоричності); розпорядження-інструкція (ступінь категоричності знижується); розпорядження-прохання (категоричність мінімальна, але директивність зберігається).

Представлено типові мовні формули, які допомагають класифікувати зазначені типи мовлення. Типова мовна формула для першого типу мовлення, а саме власне-розпорядження, акцентує увагу на тому, що суб'єкт повинен здійснити певні дії, необхідні для досягнення результату. Ефективність виконання розпорядження визначається правильно поставленою метою адресантом та адекватним вибором мовних засобів, серед яких превалюють модальні дієслова *will, must, shall*. Розпорядження-інструкція належить до другого типу розпоряджень, коли ступінь категоричності в повідомленні знижується. Такий тип розпорядження означає висловлювання вимоги щодо правил і необхідних умов типових дій у тій чи іншій ситуації. Розпорядження-прохання реалізує комунікативну мету адресанта змусити адресата підписати лист або зробити заключні дії, необхідні для підписання контракту.

Висновки. Отже, конфіденційний лист належить до регламентованих листів, текст яких розвивається в певну жанрову форму і реалізує мовний задум адресанта встановити порядок використання конфіденційної інформації. Конфіденційний лист як текстовий варіант жанру ділового листа містить спонукальні конструкції, які характеризуються різноманітністю мовних засобів вираження.

Ключові слова: діловий лист, жанр, модальне дієслово, конфіденційність, розпорядження.

ENCOURAGING STRUCTURES OF ENGLISH CONFIDENTIAL LETTERS

Borkovska Inna Pylypivna,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of English Language
for Humanities
National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”
Borkovskaya@meta.ua
orcid.org/0000-0001-5035-7866

Karachun Yuliia Hennadiivna,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Theory,
Practice and Translation of the English Language
National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”
juliakarachun@ukr.net
orcid.org/0000-0002-5171-8704

Purpose. The purpose of this article is to identify the main types of encouraging constructions in English letters of confidentiality.

Methods. Both general scientific methods and linguistic methods are used in the work. The research is methodologically based on analysis, descriptive method, continuous selection, definitional, semantic and syntactic analysis.

Results. A confidential letter as a text version of the sub-style of commercial correspondence within the official business functional style is interpreted as a regulated type of business letters, which has both specific and general features, due to the affiliation of genre groups to one functional style. It is characterized by certain language features; stability of stylistic devices of the genre, its form provides the communicative properties of the document, which are manifested in the composition and architectonics. The text of the confidential letter provides information about the reason for writing the letter, states the need to ensure the confidentiality of information related to the contract, regulates specific mechanisms of cooperation between partners in the use and disposal of classified information. Since the main purpose of such a letter is to force the recipient to perform certain actions, a confidential letter contains many constructions with a motivating value. Encouraging constructions in the texts of business letters are diverse in their semantics, among which the most frequent constructions express directives.

The directive is implemented in the form of three types, which are classified by the degree of categoricalness: the actual directive (with the maximum degree of expression of categoricalness); directive-instruction (the degree of categoricalness decreases); directive-request (categoricalness is minimal, but the directive remains). Typical language formulas are presented, which help to classify these types of speech.

Conclusions. Therefore, a confidential letter refers to regulated letters, the purpose of which is to establish the procedure for the use of confidential information. To do this, the addressee uses encouraging constructions, diverse in their semantics, among which constructions that express directives stand out.

Key words: business letter, genre, modal verbs, confidentiality, directives.

1. Вступ

Актуальність дослідження зумовлена важливою роллю, яку ділова комунікація відіграє в наш час. Незважаючи на ознаки значного подолання недосліджених лакун, продовжує залишатися актуальною необхідність лінгвістичного осмислення текстів комерційної кореспонденції, перш за все через їх різноманіття. У вітчизняній і зарубіжній літературі дослідженню окремих питань цієї проблематики в різні часи приділяли увагу такі фахівці, як П.В. Веселов, Л.Г. Киркунова, В.В. Радченко, Т.В. Скібіцька, С.Ю. Федюрко, М.А. Чепурна, С.Т. Шабат-Савка та інші.

Низка питань, що стосуються окремих типів регламентованих листів офіційно-ділового стилю, а саме конфіденційних листів, залишилися невивченою, що зумовило вибір мети і завдань нашого дослідження. Причиною недостатнього дослідження листів є те, що інформація, яка міститься в таких листах, є також конфіденційною або комерційною таємницею. У діловому світі часто виникають ситуації, за яких необхідно обмінюватися конфіденційною інформацією, і для цього компанія, як власник інформації, вживає заходів щодо захисту її конфіденційності. Порушення прав на дотримання конфіденційності тягне за собою відповідальність однієї зі сторін, що вказується у листі. Тому цілком закономірним є аналіз конфіденційних листів, представлених як макети, а не як реальні листи.

Мета статті – виявити основні типи спонукальних конструкцій в англійських конфіденційних листах.

Об’єктом дослідження є англійський конфіденційний лист як текстовий варіант жанру ділового листа та офіційно-ділового функціонального стилю з точки зору стилістики. Вибір конкретного об’єкта для такого дослідження пояснюється тим, що у загальнолінгвістичному плані у конфіденційних листах чітко і яскраво проявляються всі особливості мови комерційної кореспонденції. **Предметом** дослідження стали структурно-семантичні та функціонально-прагматичні особливості спонукальних конструкцій англійських конфіденційних листів.

Досягнення мети передбачає розв’язання таких завдань: виділити критерії жанру ділового листа; пояснити специфіку англійського конфіденційного листа як текстового варіанта підстилю комерційної

кореспонденції; класифікувати розпорядження як основний тип спонукальних конструкцій в англomовному конфіденційному листі.

У роботі використано як загальнонаукові методи, а саме: аналізу, описовий метод, суцільного вибирання, так і лінгвістичні методи: дефініційний, семантичний та синтаксичний аналізи.

2. Діловий лист як жанровий феномен

Кожний жанр як конкретний вид тексту має специфічні риси, які дозволяють розрізнати жанрові різновиди один від одного. Діловий лист як один із жанрів офіційно-ділового стилю демонструє всі стильові риси офіційно-ділового стилю. Незважаючи на очевидну його приналежність до жанрового підвиду, доведемо, що діловий лист має критерії, що характерні будь-якому жанру.

1. Власне назва жанру – це те, як адресат та адресант називають жанр у процесі використання.

2. Поняття жанрової форми. Під час користування текстом певного жанру ми перш за все сприймаємо форму та композицію тексту.

3. Поняття обсягу тексту. Розрізняючи різні типи жанрів, ми звертаємо увагу на кількісну різницю обсягу тексту. Наприклад, тендерна документація – це великий документ за своїм обсягом, на відміну від ділового листа.

4. Поняття жанрової групи уявляє об'єднання жанрових форм на основі єдності їх жанрового змісту.

Таким чином, ділові листи отримують свою назву через те, що кожний тип документа має свій формуляр, який і відповідає його назві; тексти листів оформлюються з урахуванням чітких вимог до композиції, що співвідносяться з жанровою формою; сюжет наповнений відповідними мовними етикетними формулами; діловий лист має обсяг, який відповідає жанровому різновиду; основні жанри, що сформувалися у світі бізнесу, представлені різними текстами-варіантами (Федюрко, 2002: 35–36).

3. Класифікація ділових листів за структурними ознаками

За структурою можна виділити регламентовані і нерегламентовані ділові листи. Перші складаються за певним встановленим зразком. Такі ділові листи завжди повинні мати чітку структуру тексту, і це стосується як різних аспектів змісту, так і реквізитів. Нерегламентовані листи містять авторський текст, а тому складаються у вільній формі і не мають будь-якого встановленого зразка. Як наслідок, у нерегламентованих ділових листах відсутня жорстка структура тексту (Веселов, 1993: 18–20).

Основні стильові риси офіційно-ділового стилю, такі як імперативність, точність і стандартизація мови, не зникають і не послаблюються, коли йдеться про центральні, ядерні зони офіційно-ділового стилю, тобто там, де і функціонують регламентовані листи. У міру віддалення від центру стильові характеристики слабшають і виявляються з меншою регулярністю (Кыркунова, 2007: 8). Безумовно, не менш значима й належність адресанта і адресата до відповідної соціальної групи – в ядерній зоні офіційно-ділового стилю саме дві сторони мають офіційно-діловий статус (Светлічна, 2018: 42–43).

3.1. Конфіденційний лист як текст-варіант жанру ділового листа

До листів регламентованого характеру належать різні типи листів, серед яких і виокремлюється конфіденційний лист, у якому фіксуються умови збереження конфіденційної інформації. Як відомо, діяльність компаній може бути комерційною таємницею в тому разі, коли документально було підтверджено волевиявлення на це однієї зі сторін перемов.

Конфіденційний лист як текстовий варіант підстилю комерційної кореспонденції в межах офіційно-ділового функціонального стилю трактується як регламентований вид ділових листів, який має як специфічні, так і загальні риси, що зумовлено приналежністю жанрових груп до одного функціонального стилю. Конфіденційний лист має свій шаблон, який проявляється у формулярі (у складі реквізитів) і характеризується наявністю шаблонних висловів (кліше); зіставлення подібних текстів виявляє ступінь стійкості стилістичних прийомів жанру; конфіденційний лист включає відомості про юридичних осіб, що вступили в ділові відносини; текстова частина дає інформацію про привід складання листа, в якій міститься повідомлення щодо забезпечення конфіденційності відомостей. Слід звернути увагу і на те, що формуляр забезпечує комунікативні властивості листів, які проявляються в композиції і архітектоніці. Досліджуваний лист має специфічне графічне оформлення, що є суттєвою жанровою особливістю, а відповідні невербальні засоби комунікації у вигляді поєднань шрифтів, розміру літер та інших графічних засобів налаштовують адресата на сприйняття інформації (Годісь, 2019: 70).

Розвиток сучасного жанру будь-якого ділового листа і, зокрема, конфіденційного листа відбувається в напрямі пошуку найефективніших засобів впливу на результат комунікації, стимулювання та отримання прогнозованої реакції адресата в ході листування.

3.2. Типи спонукальних конструкцій у конфіденційних листах

Конфіденційний лист містить типові мовні структури, що виражають комунікативний намір адресанта, репрезентується в тексті за допомогою стабільного набору мовних одиниць, маркується відповідними засобами і реалізується у певних жанрах офіційно-ділового стилю. У результаті цього конфіденційний лист як текст-варіант жанру ділового листа містить багато конструкцій зі спонукальним значенням. Імперативні речення виражають спроби мовця спонукати співрозмовника до певної дії, а саме: підтримати належні умови щодо збереження конфіденційності. Такі конструкції можуть набувати граматичного оформлення за допомогою різних форм дієслова.

Спонукальні конструкції в текстах конфіденційних листів досить різноманітні за своєю семантикою, серед яких найчастотнішими конструкціями є ті, що виражають розпорядження і пропозицію.

Характерною особливістю спонукальних конструкцій в офіційно-діловому стилі є те, що вони носять гіпотетичний характер. Іншими словами, у листах намагаються передбачити реальну ситуацію, як-от: сторона

опиняється у певній ситуації, в результаті чого слід визнати її обов'язки, повноваження, заборону. Цим можна пояснити значний обсяг таких листів, де намагаються врахувати всі нюанси гіпотетичної ситуації.

Аналіз мовного матеріалу досліджуваних конфіденційних листів продемонстрував активне функціонування розпорядження, яке належить до розпорядчих документів і містить обов'язкову для виконання письмову вимогу у певні строки.

У конфіденційних листах розпорядження реалізуються у вигляді трьох типів, які виражають розпорядчі установки, але відрізняються один від одного ступенем категоричності. З урахуванням цього розпорядження в англійських конфіденційних листах утворюють такий ряд:

- власне-розпорядження (з максимальним ступенем вираження категоричності). До цього типу можна віднести такі семантико-прагматичні підвиди розпорядження, як розпорядження-вимога і розпорядження-заборона;
- розпорядження-інструкція (ступінь категоричності знижується, в діловому тексті виникає інтенція бажаності). Тут виокремлюються розпорядження-побажання і розпорядження-дозвіл;
- розпорядження-прохання (категоричність мінімальна, але директивність зберігається).

3.3. Власне-розпорядження

Типова мовна формула, яка допомагає класифікувати перший тип мовлення, а саме *власне-розпорядження*, означає, що суб'єкт повинен зробити певні дії, необхідні для досягнення результату. Виглядає ця формула таким чином: *Subject + will/must/shall + verb*.

Ефективність виконання розпорядження визначається правильно поставленою метою адресантом та адекватним вибором мовного засобу, серед яких превалюють модальні дієслова *will, must, shall*.

Розглянемо приклад, у якому конкретизована вимога щодо усвідомлення важливості дотримання та захисту конфіденційності персоналу: *You must be aware of the importance of observing and protecting staff confidentiality when you are visiting a site or accessing their data by other means, directly or indirectly, ...* (Letter confidential, 5).

Як бачимо, розпорядчий характер викладу був акцентований за допомогою модального дієслова *must*. Вважається, що зазначене модальне дієслово використовується на так часто у ділових текстах, однак воно функціонує у своєму загальному значенні повинності у конфіденційних листах досить часто для вираження необхідності вчинення дій через певні обставини.

Перше місце за частотою функціонування в конфіденційних листах у різних типах розпорядження посідає модальне дієслово *shall*, яке означає повинність відповідно до певної домовленості.

Продемонструємо приклади розпоряджень першого типу з модальним дієсловом *shall*:

1. *Any dispute arising out of, or in connection with the validity, interpretation or implementation of this agreement shall be submitted to the Commercial Court of Paris (France)...* (Letter confidential, 4).

2. *Subject to the immediately following sentence, none of the parties shall be bound in any way in connection with this letter unless and until the parties execute a definitive agreement, and then shall be bound only in accordance with the terms of such agreement ...* (Letter confidential, 29).

У вищевказаних прикладах дієслово *shall* вживається в головному його значенні – зобов'язання. У прикладі 1 дієслово *shall* вказує на зобов'язання з боку сторін угоди передати до господарського суду документи, якщо виникне спір. У випадку 2 використання дієслова *shall* підкреслює обов'язкове виконання умов угоди, але тільки з того моменту, коли сторони укладуть остаточну угоду.

3.4. Розпорядження-інструкція

Розпорядження-інструкція належить до другого типу розпоряджень, коли ступінь категоричності в повідомленні знижується. Такий тип розпорядження означає висловлювання вимоги щодо правил і необхідних умов типових дій у тій чи іншій ситуації. Цей різновид розпорядження утворюється за допомогою директив з інтенцією обов'язковості або бажаності. Отже, мовна формула розпорядження-інструкції означає, що суб'єкт може/повинен зробити певні дії і це можна зобразити таким чином: *Subject + will/may/shall/must + verb*.

Розглянемо інструкцію щодо можливості використання інформації як неконфіденційної за певних умов, як-от: ця інформація на момент її розголошення перебуває у відкритому доступі або після розголошення потрапляє у суспільне використання з будь-якої причини: *Nothing in paragraph 1(a) to (f) of this letter shall apply to any information or Confidential Information: (a) which at the time of its disclosure is in the public domain ...* (Letter confidential, 25). Як бачимо, тут знову функціонує модальне дієслово *shall* зі своїм пом'якшеним значенням вимоги.

Слід зазначити, що інколи в інструкціях використовують модальне дієслово *must* у випадках, коли треба акцентувати директиву з інтенцією обов'язковості: *You must destructively erase any data held on hard disks as soon as practicable. Paper copies of reports and test printouts must be destroyed as soon as possible, preferably by use of a shredder* (Letter confidential, 5). У прикладі надаються чіткі інструкції щодо знищення даних, які зберігаються як на електронних носіях, так і на папері.

Модальне дієслово *will* у ділових текстах використовується для того, щоб висловити наказ, намір або обіцянку. Продемонструємо приклад: *In connection with a possible engagement of BNP Paribas Corporate Finance as Financial Adviser in relation to the sale of all or part of the shares or assets of (the "Company"), you will provide us with certain confidential information* (Letter confidential, 1). Тут ми спостерігаємо функціонування модального дієслова *will* зі значенням повинності і разом зі смисловим дієсловом *provide* воно вказує на спонукальну установку адресанта. До того ж модальне дієслово *will* також означає впевненість адресанта, що адресат виконає цю дію.

Як уже зазначалося, до розпорядження-інструкції відносимо також підтип – розпорядження-дозвіл. Аналіз вживання дієслова *may* у досліджуваних листах показує, що в значенні припущення використання модального

дієслова *may* це досить рідкісне явище, однак розпорядженням про надання дозволу на певні торговельні операції за допомогою зазначеного дієслова набуло великого поширення: *Consequently, you hereby acknowledge and agree that this letter of confidentiality... shall not reduce... the activities of other entities ..., which may hold positions ... or may be involved in a transaction related to the Planned Transaction and more... (Letter confidential, 9).*

Ще один приклад також демонструє використання зазначеного модального дієслова у своєму прямому значенні – у значенні дозволу, з відтінком відсутності єдиного варіанту прийняття рішення:

1. *For the purposes of this letter of confidentiality, we acknowledge that all the information that you may provide to us orally or in writing is of a confidential nature... (Letter confidential, 2).*

2. *This Information may be disclosed either in writing, orally or by access to computer systems or data... (Letter confidential, 20).*

У першому і другому прикладах зазначається, що інформацію можна надати усно або письмово, причому спостерігається декілька варіантів виконання інструкції.

3.5. Розпорядження-прохання

Розпорядження-прохання реалізує комунікативну мету адресанта змусити адресата зробити певні дії. У листах це зазвичай прохання підписати лист або зробити необхідні заключні дії. Мовні формули, що включаються традиційно в текстовий документ конфіденційного листа та експлікують значення прохання, виглядають таким чином: “*kindly + Inf*”, “*We should be grateful if you would + Inf*”.

Продемонструємо реалізацію вищевказаних мовних формул у конфіденційних листах:

1. *If you are in agreement with the foregoing, which is to remain confidential, kindly return a copy of this letter to us signed by a duly authorised representative of your Company (Letter confidential, 15).*

2. *We should be grateful if you would acknowledge your agreement to these terms by signing the copy of this letter where indicated, and returning it to us (Letter confidential, 23).*

Зазначені лексичні засоби відносять до ділових стандартів, які традиційно використовуються у конкретних ситуаціях, вони допомагають економити час і місце, а також служать для уникнення непорозуміння між партнерами (Скібіцька, 2006: 5).

4. Висновки

Отже, конфіденційний лист належить до регламентованих листів, мета якого – встановити порядок використання конфіденційної інформації. Для цього адресант використовує спонукальні конструкції, різноманітні за своєю семантикою, серед яких виокремлюються конструкції, що виражають розпорядження. Розпорядження реалізується у вигляді трьох типів, які класифіковані за ступенем категоричності. Існують відповідні мовні *формули*, які за своєю семантикою виражають зазначені типи мовлення.

Перспективним є, з нашої точки зору, дослідження спонукальних конструкцій у нерегламентованих листах різних типів. Оскільки вони містять авторський текст і складаються у вільній формі, такі листи мають більше варіантів спонукальних конструкцій для аналізу.

Література:

1. Веселов П.В. Аксиомы делового письма: культура делового общения и официальной переписки. Москва : ИВЦ «Маркетинг», 1993. 74 с.
2. Годись Ю.Я. Комунікативно-когнітивні засади мотиваційного жанру «мистецтво успіху» : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2019. 253 с.
3. Кыркунова Л. Г. Официально-деловые тексты в аспекте функционально-смысловых типов речи : автореферат дис. ... кандидата филологических наук : 10.02.01. Пермь, 2007. 19 с.
4. Радченко В.В. Архитектоника делового письма (Сопоставительный анализ английской, немецкой и русской деловой корреспонденции) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20. Пятигорск, 2005. 206 с.
5. Светлічна А.А. Англomовні митні документи: структурно-семантичний та когнітивно-прагматичний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2018. 304 с.
6. Скібіцька Т.В. Лексико-семантичні особливості мови ділових листів. *Іноземна філологія*. Львів, 2006. Вип. 115. С. 1–14.
7. Федюрко С.Ю. Стилистические особенности русского делового письма как жанровой разновидности официально-делового стиля : диссертация ... кандидата филологических наук : 10.02.01. Воронеж, 2002. 140 с.
8. Чепурна М.А. Особливості перекладу ділових листів. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2015. №. 12. С. 204–210.
9. Шабат-Савка С. Жанрові вияви інтенцій регламентування в офіційно-діловому дискурсі. *Лінгвостилістичні студії*. 2015. №. 2. С. 221–229.
10. Letter confidential. URL: <https://kamgs3.kpi.ua/sites/default/files/7%20Letter%20CONFIDENTIAL.pdf> (дата звернення: 04.01.2021).

References:

1. Veselov, P. V. (1993). *Aksiomy delovogo pis'ma: kul'tura delovogo obshcheniya i oficial'noy perepiski* [Axioms of business writing: the culture of business communication and official correspondence]. Moskva: IVC “Marketing” [in Russian].

2. Hodis, Yu. Ya (2019). Komunikatyvno-kohnityvni zasady motyvatsiinoho zhanru “mystetstvo uspikhu” [Communicative-cognitive principles of the motivational genre “art of success”]. Candidate’s thesis. Lviv [in Ukrainian].
3. Kyrkunova, L.G. (2007). Oficial’no-delovye teksty v aspekte funkcional’no-smyslovyh tipov rechi [Official-business texts in the aspect of functional-semantic types of speech]. *Extended abstract of candidate’s thesis*. Perm. 19 p. [in Russian].
4. Radchenko, V.V. (2005). Arhitektonika delovogo pis’ma (Sopostavitel’nyy analiz anglijskoj, nemeckoj i russkoj delovoj korespondencii) [Architectonics of business writing (Comparative analysis of English, German and Russian business correspondence)]. *Candidate’s thesis*. Piatigorsk [in Russian].
5. Svietchna, A.A. (2018). Anhlovni mytni dokumenty: strukturno-semantychni ta kohnityvno-prahmatychni aspekty [English-language customs documents: structural-semantic and cognitive-pragmatic aspects]. *Candidate’s thesis*. Zaporizhzhia [in Ukrainian].
6. Skibitska, T.V. (2006). Leksyko-semantychni osoblyvosti movy dilovykh lystiv [Lexical and semantic features of the language of business letters]. *Inozemna filolohiia*. [Foreign philology]. Lviv, 115, 1–14 [in Ukrainian].
7. Fediurko, S. Yu. (2002). Stilisticheskiye osobennosti russkogo delovogo pis’ma kak zhanrovoy raznovidnosti oficial’no-delovogo stilija [Stylistic features of the Russian business letter as a genre variant of official-business style]: *Candidate’s thesis*. Voronezh [in Russian].
8. Chepurna, M.A. (2015). Osoblyvosti perekladu dilovykh lystiv [Features of translation of business letters]. *Filolohichni studii. Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu* [Philological studies. Scientific Bulletin of Kryvyi Rih State Pedagogical University]. No. 12, 204–210 [in Ukrainian].
9. Shabat-Savka, S. (2015). Zhanrovi vyjavy intentsii rehlementuvannia v ofitsiino-dilovomu dyskursi [Genre manifestations of intentions of regulation in the official business discourse]. *Linhvostylistychni studii* [Linguistic and stylistic studies]. No. 2, 221–229 [in Ukrainian].
10. Letter confidential. Retrieved from: <https://kamgs3.kpi.ua/sites/default/files/7%20Letter%20CONFIDENTIAL.pdf> [in English].

Стаття надійшла до редакції 14.01.2021
The article was received 14 January 2021

УДК 811.111'367.3

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2021-85-12>

ТРАНСПОЗИЦІЯ ТИПІВ РЕЧЕНЬ У РОМАНАХ ШАРЛОТТИ БІНГХЕМ

Гайденко Юлія Олексіївна,
*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської мови гуманітарного
спрямування № 3
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»
gaydenko.julia@ukr.net
orcid.org/0000-0002-4063-525X*

Мета пропонованого дослідження – розглянути синтактико-стилістичні фігури із транспозицією типів речень, здійснити їхню типологізацію, визначити їхнє кількісне співвідношення та охарактеризувати їхні стилістичні функції у романах Шарлотти Бінгхем.

Методи. У роботі використано загальнонаукові (аналіз та синтез, суцільна вибірка, описовий метод, кількісний аналіз) і власне лінгвістичні методи. Дефініційний аналіз – для уточнення лінгвістичних термінів та понять, окреслених темою дослідження; словотвірний аналіз – для встановлення словотвірних структур відповідно до способів словотвору; стилістичний аналіз – для вивчення синтактико-стилістичних фігур із транспозицією типів речень, з'ясування їхнього стилістичного забарвлення в аналізованих комунікативних ситуаціях.

Результати. Дослідження присвячено вивченню синтактико-стилістичних фігур із транспозицією типів речень у романах Шарлотти Бінгхем. Визначено, що транспозиція типів речень – це використання синтаксичних структур у невласливих їм логіко-предметних значеннях та з додатковими конотаціями. Синтактико-стилістичні фігури з транспозицією типів речень поділено на три групи: із переосмисленням розповідного (I група), запитального (II група) та заперечного (III група) речень. Встановлено, що у романах Шарлотти Бінгхем превають фігури першої групи (48,8%). Розкрито, що вони використовуються у діалогічному мовленні персонажів як маркер розмовного стилю. З'ясовано, що фігури другої групи вживаються авторкою дещо рідше (41,3%), передусім позначаючи ведення персонажем внутрішнього діалогу. Розкрито, що третя група фігур є найменш численною (9,9%) і використовується насамперед задля послаблення позитивних якостей позначуваного.

Висновки. У романах Шарлотти Бінгхем представлено всі різновиди синтактико-стилістичних фігур із транспозицією типів речень. З-поміж них найбільш поширеними є фігури з переосмисленням розповідного (48,8%) та запитального (41,3%) речень. Група фігур із переосмисленням заперечного речення є найменш репрезентативною (9,9%).

Ключові слова: заперечне речення, запитальне речення, переосмислення, розповідне речення, синтактико-стилістичні фігури.

TRANSPOSITION OF SYNTACTIC STRUCTURES IN THE NOVELS BY CHARLOTTE BINGHAM

Haidenko Yullia Oleksiivna,
*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of the English Language
of Humanities Orientation No. 3
National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”
gaydenko.julia@ukr.net
orcid.org/0000-0002-4063-525X*

Purpose. The purpose of the current article is to describe syntactic stylistic figures based on the transposition of syntactic structures. The above-mentioned figures are classified, their percentage ratio and stylistic functions in the novels by Charlotte Bingham are outlined.

Methods. The current study uses a combination of general scientific (analysis-synthesis method, continuous sampling method, descriptive method, quantitative analysis) and linguistic methods. The definitional analysis is used to clarify linguistic terms and notions specified by the research topic. The word-formation analysis is used to single out word-formation patterns of the analysed language units. The stylistic analysis is used to research into syntactic stylistic figures based on the transposition of syntactic structures and study their stylistic colouring in certain communicative situations.

Results. The article presents a study of syntactic stylistic figures based on the transposition of syntactic structures in the novels by Charlotte Bingham. The term “transposition of syntactic structures” has been defined as transposition of the sentence model in the context that results in the unexpected turn in the logical meaning and additional connotations. Syntactic stylistic figures based on the transposition of syntactic structures have been classified into three groups: quasi-declarative, quasi-interrogative and quasi-negative sentences. It has been researched that in the novels by Charlotte Bingham transposition of syntactic structures is chiefly represented by quasi-affirmative sentences (48.8%). It has been revealed that quasi-declarative sentences are used in dialogues to mark colloquial speech. It has been ascertained that the transposition of interrogative sentences is less frequent (41.3%) and is mainly used to refer to the character's self-talk. It has been substantiated that quasi-negative sentences are infrequent (9.9%) and are chiefly used to weaken the positive qualities of the denoted reality.

Conclusions. The novels by Charlotte Bingham contain all types of syntactic stylistic figures based on the transposition of syntactic structures. The above-mentioned figures are chiefly represented by the transposition of declarative (48.8%) and interrogative (41.3%) sentences. Quasi-negative sentences are infrequent (9.9%).

Key words: declarative sentence, interrogative sentence, negative sentence, reevaluation, syntactic stylistic figures.

1. Вступ

Загальна стилістична значущість художнього твору на рівні синтаксису спирається на чергування стилістично маркованих і нейтральних конструкцій, які, взаємодіючи, стоять на різних осях бінарної опозиції. Чільне місце серед стилістично маркованих синтагм посідають синтактико-стилістичні фігури із транспозицією типів речень, тобто стилістично марковані варіанти стилістично нейтральних конструкцій, котрі набули виразності через певні синтаксичні трансформації. Утворені в результаті свідомих, цілеспрямованих естетичних пошуків автора художнього твору, вони виконують низку стилістичних функцій, слугують досягненню стилістичного ефекту та створюють певний психологічний настрій читача.

Комплексним дослідженням синтактико-стилістичних фігур із транспозицією типів речень присвячено роботи таких мовознавців, як: І.В. Арнольд (Арнольд, 2016), М.П. Брандес (Брандес, 1990), В.А. Кухаренко (Кухаренко, 2016), О.М. Мороховський (Мороховский, 1991), Ю.М. Скребнев (Скребнев, 2003) та ін. Зазначена проблема не втрачає актуальності в мовознавчих студіях сьогодення, тому різні її аспекти з перспектив стилістики і прагматики висвітлено у низці наукових праць. Зокрема, розвідки Н.М. Костусяк (Костусяк, 2013), С.В. Харченко (Харченко, 2012), О.Л. Шевченко (Шевченко, 2017) присвячено розгляду транспозиції розповідного речення, Т.О. Вакуленко (Вакуленко, 2018), Л.Я. Кіт (Кіт, 2015), Н.В. Руденко (Руденко, 2016) – запитального, К.В. Жуковської (Жуковська, 2011), Н.М. Петровської та Л.Й. Семенюк (Петровська, Семенюк, 2012) – заперечного. Актуальними в контексті зазначеної тематики є роботи З.Р. Батринчук (Батринчук, 2018), яка розглядає реалізацію найбільш поширених транспозиційних структур в англомовних епістолярних романах ХХІ століття, В.І. Куковської (Куковська, 2015), котра досліджує транспозицію запитальних речень як один із засобів забезпечення успішності текстів сучасних американських захисних промов, А.В. Суханової (Суханова, 2019), яка встановлює характерні для англомовних новел ХІХ–ХХ століть транспозиційні структури і роз’яснює закономірності їхнього функціонування. Проте, незважаючи на наявність лінгвістичних досліджень, присвячених синтактико-стилістичним фігурам із транспозицією типів речень, їхня репрезентація у романах англомовної авторки-сучасниці Шарлотти Бінгхем досі не вивчалась ані вітчизняними, ані зарубіжними мовознавцями.

Мета статті – розглянути синтактико-стилістичні фігури із транспозицією типів речень, здійснити їхню типологізацію, визначити їхнє кількісне співвідношення та охарактеризувати їхні стилістичні функції у романах Шарлотти Бінгхем.

Матеріалом дослідження слугували 2280 синтактико-стилістичних фігур із транспозицією типів речень, дібрані методом суцільної вибірки з 10 романів Шарлотти Бінгхем: “In Sunshine or in Shadow” (Bingham, 1991), “Stardust” (Bingham, 1993), “Change of Heart” (Bingham, 1994), “Grand Affair” (Bingham, 1997), “The Kissing Garden” (Bingham, 1999), “Distant Music” (Bingham, 2002), “Magic Hour” (Bingham, 2005), “Out of the Blue” (Bingham, 2006), “The White Marriage” (Bingham, 2007), “The Daisy Club” (Bingham, 2009).

2. Транспозиційні структури в романах Шарлотти Бінгхем

Транспозиція типів речень – це використання синтаксичних структур у невластивих їм логіко-предметних значеннях та з додатковими конотаціями. Останні формуються через порушення синтаксичного функціоналу речення, тобто його використання у завідомо невластивій синтаксичній ролі, яке призводить до утворення особливого модального або емоційного значення, експресивності чи стилістичного забарвлення (Арнольд, 2016: 182). Основою транспозиції типів речень виступає притаманна граматичним формам багатозначність та поліфункційність. Використання однієї структури замість іншої дозволяє передавати найтонші смислові, емоційні нюанси думки й виконувати різні стилістичні функції (Брандес, 1990: 109), перетворюючи відхилення такого типу на стилістично релевантні.

Продуктивними у контексті нашого дослідження є класифікації І.В. Арнольд та Ю.М. Скребнева, ґрунтуючись на яких ми виділяємо такі типи переосмислення синтаксичних структур, як: транспозиція розповідного, запитального та заперечного речень (Арнольд, 2016: 181–194; Скребнев, 2003: 91–93). Їхнє відсоткове співвідношення у романах Шарлотти Бінгхем зображено на рис. 1.

3. Транспозиція розповідного речення в романах Шарлотти Бінгхем

Транспозиція розповідного речення (1112 одиниць; 48,8%) – це перехід розповідного речення у статус запитання. Запитальні конструкції такого типу є результатом подвійної інверсії, утворюючись моделлю «прямий порядок слів → граматична інверсія → прямий порядок слів» (Кухаренко, 2016: 43). Такий тип синтаксичних транспозиційних структур є характерною особливістю розмовного мовлення, тому у романах Шарлотти Бінгхем він використовується у діалогічному мовленні персонажів для функційно-стильової орієнтації читача. При цьому декодування переосмисленого граматичного значення, закладеного у синтаксичну структуру, відбувається з урахуванням ситуативного контексту та на основі фонових знань читача про узуально закріплені стверджувально-запитальні речення розмовного типу, які в мовленні набувають особливого інтонаційного оформлення: “*I suppose it is quite necessary for you to go to the Court today?*” (Bingham, 2009: 16). При цьому перехід розповідного речення в запитальне може пунктуаційно не позначатися: “*I was wondering if you could stop there. Because I don't quite follow*” (Bingham, 2006: 66) (Could you stop there? – тут і далі роз’яснення наше – Ю.Г.).

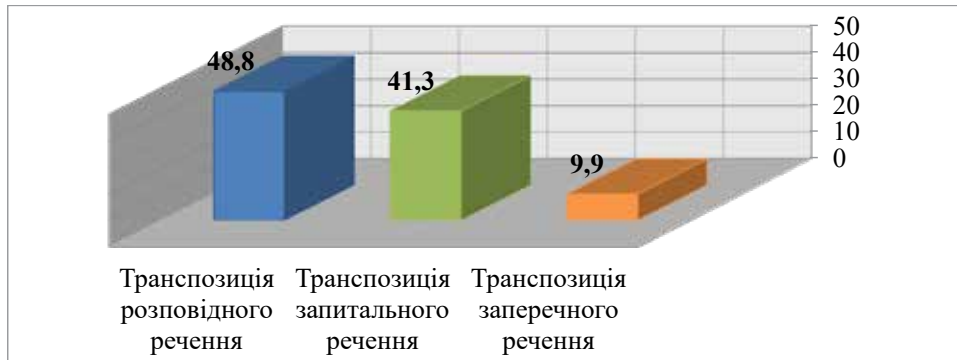

Рис. 1. Відсоткові показники синтактико-стилістичних фігур із транспозицією типів речень у романах Шарлотти Бінгхем (загальна кількість одиниць – 2280, 100%)

4. Транспозиція запитального речення в романах Шарлотти Бінгхем

Транспозиція запитального речення (940 одиниць; 41,3%) – це переосмислення його граматичного значення, яке відбувається за двома моделями: 1) «запитальне речення → емфатичне ствердження (риторичне запитання)»; 2) «запитальне → спонукальне/окличне речення» (Арнольд, 2016: 183–186). Вихідним пунктом у всіх випадках є запитальне речення, яке переходить у розряд стверджувального, спонукального чи окличного.

Модель «запитальне → стверджувальне речення». Найбільш дослідженою формою транспозиційних запитальних структур вважають риторичне запитання, тобто стверджувальне або заперечне судження, оформлене у вигляді запитального речення (Скребнев, 2003: 91–92). Риторичне запитання не передбачає відповіді, а використовується задля вираження емоцій мовця, привернення уваги адресатів. У романах Шарлотти Бінгхем риторичні запитання, наявні у різних композиційно-мовленнєвих формах і діалогічному мовленні персонажів, виконують різні функції. У діалогічному мовленні – емоційну, вказуючи на роздуми мовця або слугуючи засобом невираженого мовними засобами зворотного зв'язку: *“Oh dear, look, it's started to rain, would you believe? And not just rain, hail too. That will be no fun to ride in for either of you”* (Bingham, 2002: 266); *“Well, I am sure, Miss Chantry does have a mind, Mr Chantry, but we are here to talk about emotion, and while you say you find this situation ludicrous, I myself find it enchanting. Two people who could, when all is said and done, be perfect for each other – what could be sweeter?”* (Bingham, 2007: 158).

Звернення до читача, яке закладено у самому значенні синтаксичної категорії запитання, перетворює емфатичне ствердження (риторичне запитання) на засіб підсилення виразності, поживляє й урізноманітнює монологічне мовлення. У досліджуваних творах риторичні запитання є стилістично маркованим засобом ведення внутрішнього діалогу персонажа, який, апелюючи до самого себе, розмірковує над обставинами, що склалися: *“So if Miss Smith, as Freddie had now dubbed his anonymous obsession, never even ventured out into her beautiful garden, how best then to stage an encounter? Or indeed how possibly?”* (Bingham, 1994: 35).

У романах Шарлотти Бінгхем внутрішній діалог позначає також синтаксична структура, яку І.В. Арнольд називає наближеною формою риторичного запитання, тобто запитання, яке супроводжується відповіддю, залучаючи читача до роздумів персонажа чи оповідача та змушуючи його виступати активним учасником їхніх переживань (Арнольд, 2016: 185). Наприклад: *“No, their lives were about to change for ever and ever, but would they, Elsie suddenly started to wonder, become any happier? Surely that would not be possible, because the truth was that since the play had opened they had all become as one in their joy at its success”* (Bingham, 2002: 419).

Модель «запитальне → окличне речення». Транспозиція запитання може проходити на осі координат, кінцевою точкою якої виступає окличне речення (Скребнев, 2003: 93). У романах Шарлотти Бінгхем приклади вживання таких переосмислених структур поодинокі: *“If he had turned up they'd have probably thrown rotten eggs at him anyway”*. – *“What a perfectly dreadful thing to say!”* (Bingham, 1999: 406). Причому здебільшого вони лише частково відповідають вимогам до запитальних речень, маніфестуючи прямий порядок слів у разі наявного запитального слова та знаку оклику: *“As Randy remarked to customers who commented on his shop, ‘It's not until you step inside that you get the picture.’ And what a picture it was!”* (Bingham, 2007: 254).

Модель «запитальне → спонукальне речення». Зазначена форма позначає перехід від ввічливої форми прохання, інкорпорованої у корпус запитального речення, до форми наказового способу, втіленої у спонукальному (Арнольд, 2016: 186): *He turned to the waiter. “More champagne, please”* (Bingham, 2009: 179) (замість “Will you bring us some champagne, please?”).

У романах авторки спостерігається транспозиція значення синтаксичної структури за подібною моделлю, кінцевим пунктом якої є оклично-спонукальне речення, котре виконує дві функції. По-перше, позначає перехід від ввічливої форми прохання до форми наказового способу: *Then there would be a knock on the door and the call boy's call. “Five minutes, please, Miss Laurence! Five minutes please!”* (Bingham, 1993: 178). По-друге, відображає емоційний стан, зокрема роздратування, мовця: *With increasing fury Leandra realised that the taxi driver was taking the longest route to her flat. “Stop here, please!” she called to him, but not because of his silly cheating ways* (Bingham, 2007: 404).

5. Транспозиція заперечного речення в романах Шарлотти Бінгхем

Транспозиція заперечного речення (228 одиниць; 9,9%) – це перехід синтаксичної структури з формально вираженими показниками заперечення до розряду стверджувальних. Результатом такої транспозиції є літота: структурний різновид мейозису (а не окремиї троп), що виступає прийомом вираження «применшення» якісної ознаки шляхом її повного або часткового заперечення (Брандес, 1990: 140). Вона полягає у запереченні протилежного, що зумовлює її специфічну семантико-синтаксичну будову, пов'язану з експлікацією стверджувального значення через подвійне заперечення.

Подвійне заперечення в англійській мові може виражатися по-різному. По-перше, внутрішньослівно, моделлю „prefix_{Negative} + prefix_{Negative} + stem”, тобто шляхом додавання до основи двох заперечних префіксів (наприклад: *unillegal*) (Скрєбнев, 2003: 106). Така модель творення літоти для Шарлотти Бінгхем не властива. По-друге, у поза- й внутрішньослівно експліцитний спосіб, моделлю „particle_{Not} + prefix_{Negative} + stem”, тобто через використання заперечної частки *not* перед словом, яке включає заперечний префікс: “*Jean was enjoying life at the Hall. Somehow, within the courtyard atmosphere of the stables, there had grown up a camaraderie not unlike that she had known when she was growing up cheek by jowl with Dan Short and the rest*” (Bingham, 2009: 312). Також авторкою використовується синтагма з подвійним запереченням „N+to be+nothing if not+Adj”, яка, з огляду на формальні та семантичні характеристики, становить структурний різновид зазначених вище побудов: *Pippa was nothing if not persistent* (Bingham, 1993: 322). По-третє, поза- й внутрішньослівно імпліцитно, моделлю „particle_{Not} + word_{Negative}”, тобто через використання заперечної частки *not* перед словом, яке має заперечне значення (Мороховский, 1991: 165): “*So don't say nothing, please*” (Bingham, 1994: 343).

Використання подвійного заперечення у романах Шарлотти Бінгхем зумовлюється безліччю стилістичних і стильових цілей: літота може виражати певні комунікативні й когнітивні стратегії авторки, виконуючи експресивну, емоційну, оцінну функції, маркувати просторічні форми тощо, проте основною метою її використання є послаблення позитивної характеристики предмета мовлення. Так, формально літотна конструкція має стверджувальне значення, однак воно послаблюється подвійним запереченням, що його утворює і, з лінгвістичної точки зору, є слабшим від стверджувального значення звичайної синтаксичної структури. Крім цього, подвійне заперечення, що утворює структурно-змістову основу літоти має специфічний семантичний ефект: призводить до послаблення позитивної оцінки, вказуючи на наявність (незначної кількості) негативних якостей. З огляду на зазначене вище, у романах Шарлотти Бінгхем структури типу «літота» використовуються для зумисного виділення недоліків позначуваного: “*It has always been my fantasy, to turn a sitting room into a bar, but to have one in the corner of the room is next best really, and not bad, not bad at all*” (Bingham, 2002: 178).

Експресивний потенціал конструкцій із подвійним запереченням спирається на принцип частотності їхнього використання: вони трапляються в тексті набагато рідше ніж стверджувальні, тому їхня поява є особливо інформативною (Арнольд, 2016: 190). При цьому такі синтаксичні побудови спонукають переосмислити подвійне заперечення, експресивно виділяючи необхідну ознаку предмета. Звідси літота як стилістична фігура синтаксису завжди апелює до категорії прагматики: речення з наявним у ньому подвійним запереченням не можна вважати повністю завершеним у смислово-плані, тому що адресат свідомо «змушує» адресанта домислювати сказане, що засвідчується романами Шарлотти Бінгхем: “*But as they were all soon to discover, there was no such thing as a nobody in St Elcombe*” (Bingham, 1997: 22).

6. Висновки

Досліджувані романи Шарлотти Бінгхем налічують 2280 синтактико-стилістичних фігур із транспозицією типів речень. З-поміж зазначених фігур авторці притаманне переосмислення насамперед розповідного (1112 одиниць; 48,8%) та запитального (940 одиниць; 41,3%) за моделями «розповідне → запитальне» та «запитальне → стверджувальне» відповідно, а модель «заперечне → стверджувальне» у творчості письменниці є найменш репрезентативною (228 одиниць; 9,9%). Транспозиція розповідного речення використовується авторкою як маркер розмовного стилю загалом та фамільярно-розмовного мовлення зокрема. Транспозиція запитального речення вживається насамперед у монологічному мовленні, вказуючи на ведення персонажем внутрішнього діалогу. Транспозиція заперечного речення послаблює позитивні якості позначуваного, вказуючи на певні його недоліки.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у вивченні синтактико-стилістичних фігур із транспозицією типів речень у текстах інших англомовних авторів у межах жанру роману, а також інших жанрів художньої прози не тільки англомовних авторів, але й письменників усього германського ареалу.

Література:

1. Арнольд И.В. Стилистика. Современный английский язык. 13-е изд. Москва : Флинта : Наука, 2016. 384 с.
2. Батринчук З.Р. Експресивність сучасного англомовного епістолярного дискурсу: синтаксичні та параграфемні засоби (на матеріалі епістолярних романів ХХІ століття) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Чернівці, 2018. 20 с.
3. Брандес М. П Стилистика немецкого языка. 2-е изд. Москва : Высшая школа, 1990. 320 с.
4. Вакуленко Т.О. Синхронна прагматична багатозначність питальних речень фразеологізованої структури (на матеріалі сучасної англійської мови). *Science and Education a New Dimension. Philology*. № VI (50). Issue 167. 2018. С. 49–52.

5. Жуковська К.В. Літота в стилістиці та риторичі. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. № 20. Острого, 2011. С. 73–80.
6. Кіт Л.Я. Вторинні функції питань: причини появи та розвитку. *Актуальні питання сучасних теоретичних і прикладних мовознавчих досліджень*. Львів : НУ «ЛП», 2015. С. 116–119.
7. Костусьяк Н.М. Функційно-комунікативні ознаки стверджувальної/заперечної модальності. *Studia Ucrainica Varsoviensia I*. Warszawa, 2013. С. 133–141.
8. Куковська В.І. Комунікативно-синтаксичні засоби забезпечення успішності сучасної американської захисної промови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Чернівці, 2016. 20 с.
9. Кухаренко В.А. Практикум по стилістиці англійського мови. Москва : Флінта : Наука, 2016. 184 с.
10. Петровська Н.М., Семенюк Л.Й. Особливості функціонування гіперболи і мейозису та їх переклад у текстах різних стилів. *Нова філологія*. № 52. 2012. С. 148–152.
11. Руденко Н.В. Нетипові питальні речення як інструмент психолінгвістичної маніпуляції в англійській мові. *Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики*. Чернівці : Видавничий дім «Родовід», 2016. № 11–12. С. 208–212.
12. Скребнев Ю.М. Основы стилістики англійського мови. 2-е изд. Москва : Астрель, 2003. 221 с.
13. Стилiстика англійського мови. / А.Н. Мороховський, О.П. Вороб'єва, Н.И. Лихошерст, З.В. Тимошенко. Київ : «Вища школа», 1991. 241 с.
14. Сухова А.В. Стилiстичні прийоми синтаксису англiомовної новели. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологія». № 8(76). Острого, 2019. С. 87–90.
15. Харченко С.В. Неспонукальні речення зі значенням спонукальної модальності. *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах*. № 25. Київ, 2012. С. 186–195.
16. Шевченко О.Л. Прагматична варіативність мовних одиниць у сучасній англійській мові. Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасного ВНЗ. Київ : КНЕУ, 2017. С. 104–109.
17. Bingham C. *Change of Heart*. London : Bantam Books, 1994. 469 p.
18. Bingham C. *Distant Music*. London : Bantam Books, 2002. 576 p.
19. Bingham C. *Grand Affair*. London : Bantam Books, 1997. 480 p.
20. Bingham C. *In Sunshine or in Shadow*. London : Bantam Books. 1991. 576 p.
21. Bingham C. *Magic Hour*. London : Bantam Books, 2005. 416 p.
22. Bingham C. *Out of the Blue*. London : Bantam Books, 2006. 448 p.
23. Bingham C. *Stardust*. London : Bantam Books, 1993. 576 p.
24. Bingham C. *The Daisy Club*. London : Bantam Books, 2009. 480 p.
25. Bingham C. *The Kissing Garden*. London : Bantam Books, 1999. 624 p.
26. Bingham C. *The White Marriage*. London : Bantam Books, 2007. 480 p.

References:

1. Arnol'd, I.V. (2016). *Stilistika. Sovremennyj anglijskij yazyk [Stylistics. Modern English]*. 13th ed. Moscow: Flinta: Nauka. 384 p. [in Russian].
2. Batrynychuk, Z.R. (2018). *Ekspresyvnist' suchasnogo angломовного epistol'ярного dyskursu: syntaksychni ta paragrafemni zasoby (na materialy epistol'ярnyh romaniv XXI stolittya) [Expressiveness of the modern English epistolary discourse: syntactic and paragraphemic means (based on the English epistolary novels of the XXI century)]* (Extended abstract of doctoral dissertation). Chernivtsi. 20 p. [in Ukrainian].
3. Brandes, M.P. (1990). *Stilistika nemeckogo jazyka [Stylistics of the German language]*. 2nd ed. Moscow: Vysshaya shkola. 320 p. [in Russian].
4. Vakulenko, T.A. (2018). *Synhronna pragmatychna bagatoznachnist' pytalnyh rechen' frazeologizovanoyi struktury' (na materialy suchasnoyi anglijs'koyi movy') [Synchronous pragmatic polysemy of interrogative sentences of phraseological structure (in modern English)]*. *Science and Education a New Dimension. Philology*. VI (50). Issue 167. P. 49–52 [in Ukrainian].
5. Zhukov's'ka, K.V. (2011). *Litota v stylistyky ta rytorycy [Litotes in Stylistics and Rhetoric]* *Naukovi zapysky'. Seriya "Filologichna"*. No. 20. Ostrog, 2011. P. 73–80 [in Ukrainian].
6. Kit, L.Ya. (2015). *Vtorynni funkciyi pytan': prychny poyavy ta rozvytku [Secondary functions of questions: reasons for formation and existence]*. *Aktual'ni pytannya suchasnyh teoretychnykh i prykladnyh movoznavchykh doslidzhen'*. Lviv: NU "LP". P. 116–119 [in Ukrainian].
7. Kostusyak, N.M. (2013). *Funkcijno-komunikatyvni oznaky stverdzhivalnoyi /zaperechnoyi modalnosti [Functional and communicative features of affirmative/negative modality]*. *Studia Ucrainica Varsoviensia I*. Warsaw. P. 133–141 [in Ukrainian].
8. Kukovska, V.I. (2016). *Komunikatyvno-syntaksychni zasoby zabezpechennya uspishnosti suchasnoyi amerykans'koyi zahysnoyi promovy [Communicative and syntactic means of the modern American closing argument efficiency]* (Extended abstract of doctoral dissertation). Chernivtsi. 23 p. [in Ukrainian].
9. Kukharenko, V.A. (2016). *Praktikum po stilistike anglijskogo yazyka [Seminars in stylistics]*. Moscow: Flinta: Nauka. 184 p. [in English].

10. Petrovska, N.M., Semeniuk, L.Y. (2012). Osoblyvosti funkcionuvannya giperboly i mejozysu ta yih pereklad u tekstah riznyh styliv [The peculiarities of functioning of hyperbole and meiosis and their translation in texts belonging to different styles]. *Nova filologiya*. No. 52. P. 148–152 [in Ukrainian].
11. Rudenko, N.V. (2016). Netypovi pytal'ni rechennya yak instrument psyholingvistychnoyi manipulyaciyi v anglijskij movi [Nontypical interrogative sentences as a tool of psycholinguistic manipulation in English]. *Aktual'ni problemy romano-germans'koyi filologiyi ta prykladnoyi lingvistyky*. Chernivtsi: Vydavnychyj dim “Rodovid”. No. 11–12. P. 208–212 [in Ukrainian].
12. Morohovskij, A.N., Vorob'yova, O.P., Lihosherst, N.I., & Timoshenko, Z.V. (1991). Stilistika anglijskogo yazyka [Stylistics of the English language]. Kyiv: “Vishcha shkola”. 241 p. [in Russian].
13. Skrebnev, Yu.M. (2003). Osnovy stilistiki anglijskogo yazyka [Fundamentals of English Stylistics]. 2nd ed. Moscow: Astrel'. 221 p. [in English].
14. Sukhova, A.V. (2019). Stylistychni pryjomy syntaksysu anglo-movnoyi novely [Syntactical stylistic devices of the English-language short story]. *Naukovi zapysky Nacionalnogo universytetu “Ostroz'ka akademiya”*. Seriya “Filologiya”. Ostrog. No. 8(76). 2019. P. 87–90 [in Ukrainian].
15. Kharchenko, S.V. (2012). Nesponukal'ni rechennya zi znachennyam sponukal'noyi modal'nosti [Non-imperative sentences with imperative modality meaning]. *Gumanitarna osvita u tehnichnyh vyshhyh navchal'nyh zakladah*. No. 25. Kyiv. P. 186–195 [in Ukrainian].
16. Shevchenko, O.L. (2017). Pragmatychna variatyvnist' movnyh odynycz u suchasnij anglijs'kij movi [Pragmatic variability of language units in modern English]. *Strategiyi mizhkul'turnoyi komunikaciyi v movnij osviti suchasnogo VNZ*. Kyiv: KNEU. P. 104–109 [in Ukrainian].
17. Bingham, C. (1994). *Change of Heart*. London: Bantam Books. 469 p. [in English].
18. Bingham, C. (2002). *Distant Music*. London: Bantam Books. 576 p. [in English].
19. Bingham, C. (1997). *Grand Affair*. London: Bantam Books. 480 p. [in English].
20. Bingham, C. (1991). In *Sunshine or in Shadow*. London: Bantam Books. 576 p. [in English].
21. Bingham, C. (2005). *Magic Hour*. London: Bantam Books. 416 p. [in English].
22. Bingham, C. (2006). *Out of the Blue*. London: Bantam Books. 448 p. [in English].
23. Bingham, C. (1993). *Stardust*. London: Bantam Books. 576 p. [in English].
24. Bingham, C. (2009). *The Daisy Club*. London: Bantam Books. 480 p. [in English].
25. Bingham, C. (1999). *The Kissing Garden*. London: Bantam Books. 624 p. [in English].
26. Bingham, C. (2007). *The White Marriage*. London: Bantam Books. 480 p. [in English].

Стаття надійшла до редакції 20.01.2021
The article was received 20 January 2021

СИСТЕМНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПАНДЕМІЙНОГО ЛЕКСИЧНОГО КЛАСТЕРА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Єгорова Олеся Іванівна,
*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германської філології
Сумського державного університету
o.egorova@gf.sumdu.edu.ua
orcid.org/0000-0002-3225-5580*

Козлова Юлія Віталіївна,
*бакалавр
Сумського державного університету
juulia.kozlova@gmail.com
orcid.org/0000-0001-8546-8523*

Метою пропонованого дослідження є висвітлення актуального пандемічного (коронавірусного) вокабуляру англійської мови з позицій системно-функціонального підходу. Досягненню мети сприяє виконання таких **завдань**: 1) ідентифікувати пандемічний (коронавірусний) лексичний кластер; 2) охарактеризувати словотвірні особливості коронавокабуляра англійської мови та 3) проінтерпретувати особливості функціонування коронавокабуляра в політичному, повсякденному та інтернет-дискурсах.

Методи. Для досягнення поставленої мети застосовувалися: 1) метод узагальнення для ідентифікації базових теоретичних положень; 2) метод структурно-семантичного аналізу для вивчення особливостей словотвору пандемічного вокабуляра; 3) статистичний метод для вирахування частотності та продуктивності словотворення пандемічного лексичного кластера за конкретними моделями; 4) елементи дискурс-аналізу для вивчення функціональних особливостей коронавокабуляра.

Результати. Коронакриза, що триває нині, є центральним фактором впливу на лексикографічну систему англійської мови, оскільки актуалізувала проблему номінації нових реалій. Найактуальнішою неологічною групою англійської мови нині є пандемічна лексика (коронавірусний вокабуляр), до складу якого, зокрема, входять інноваційні слова та вирази, що виникли з початку пандемії COVID-19 та пов'язані з її впливом на сучасне життя. Елементи коронавокабуляра утворюються за низкою дериваційних моделей, до числа яких відносимо деривацію, основоскладання, скорочення, запозичення, субституцію, проте найпродуктивнішою моделлю за результатами статистичного аналізу є телескопія. Дослідження особливостей функціонування коронавірусного вокабуляра в різних типах дискурсу дає змогу констатувати превалювання узуальної лексики та тісні між-дискурсивні зв'язки, зокрема між політичним дискурсом та дискурсом повсякденності. Використання пандемічної лексики на просторах інтернет-дискурсу відзначається формуванням низки лексико-семантичних груп на позначення: 1) рутинних занять та подій; 2) змін у звичному розпорядку навчальної та робочої діяльності; 3) зайвої ваги; 4) алкоголю та 5) мовної агресії.

Висновки. Проведене дослідження уможливило виокремлення англомовного пандемічного (коронавірусного) вокабуляра як окремого лексичного кластера, основу якого становить загальноживана лексика. Одиниці цього інноваційного кластера виконують номінативну функцію через іменування нових реалій та концептів життя, а також рефлексують настрої суспільства, зокрема відчуття занепокоєння, остраху, туги та безнадійності, або ж сприяють реалізації гумористичного ефекту комунікації.

Ключові слова: словотворення, лексична інновація, пандемічний вокабуляр, дискурс.

SYSTEM-FUNCTIONAL PECULIARITIES OF THE ENGLISH PANDEMIC LEXICAL CLUSTER

Yehorova Olesia Ivanivna,
*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Germanic Philology
Sumy State University
o.egorova@gf.sumdu.edu.ua
orcid.org/0000-0002-3225-5580*

Kozlova Yuliia Vitaliivna,
*Bachelor Student
Sumy State University
juulia.kozlova@gmail.com
orcid.org/0000-0001-8546-8523*

The article **aims** at analyzing the topical English pandemic (coronavirus) vocabulary from the perspective of system-functional approach. This envisages performing following **tasks**: 1) to identify the pandemic (coronavirus) lexical cluster, 2) to describe the word-building peculiarities of the English coronavirus vocabulary and 3) to interpret the functioning of this vocabulary within the political, every day, and Internet discourses.

Methods. The methodological framework used in the study features: 1) generalization for establishing basic theoretical principles of the research; 2) structure-semantic analysis for studying the word-building specifics of the pandemic vocabulary; 3) statistical

method for defining calculate the frequency and the productivity of certain word-building models within the pandemic lexical cluster; 4) the elements of discourse analysis to highlight the functional peculiarities of coronavirus vocabulary.

Results. Coronacrisis, that we have experienced till the present, has become a crucial factor catalyzing nomination processes of the novel concepts, thus influencing the lexical system of the English language. We consider pandemic lexicon (coronavirus vocabulary) the novelist group of neologisms in the English language since it comprises innovative words and phrases which have been coined since the start of COVID-19 pandemic and relate to its impact on the modern life. Among the most common for coronavirus vocabulary word-building models are derivation, compounding, shortening, loan and substitution; alongside, the statistical analysis has proved blending to be the most productive word-building model. The study of functional peculiarities of the pandemic lexicon within various types of discourses shows that its biggest part has entered the *usus*. The use of pandemic vocabulary within the Internet discourse is marked by the development of a number of thematic groups of language units referring to: 1) routine activities and events; 2) changes in learn and work modes; 3) excess weight; 4) alcohol and 5) verbal aggressiveness.

Conclusions. The study enabled categorizing the units of the English pandemic (coronavirus) vocabulary as a separate lexical cluster, which has predominantly developed with the help of the already existing language resources. The units of this innovative cluster perform nominative function by naming new concepts and realia of life, reflect social moods, for instance, the feelings of worry, fear, anguish, and hopelessness, or facilitate the humorous effect in communication. Prospects for future research lie within the expansion of discursive analysis of pandemic innovations for revealing functional of some neological units on different stages of the COVID-19 pandemic, as well as conducting a comparative study of pandemic innovations in distant languages.

Key words: word-building, lexical innovation, pandemic vocabulary, discourse.

1. Вступ

Упродовж своєї історії під впливом екстра- та інтралінгвістичних факторів мова, якою послуговується конкретна лінгвостільнота, активно видозмінюється та адаптується до комунікативних потреб своїх носіїв. Зокрема, значущі суспільно-історичні події завжди залишають свій слід у лексичній системі мови, а отже, актуалізують інтерлінгвальні процеси. Особливий каталізація таких процесів у сучасній англійській мові сприяв спалах та глобальне поширення хвороби COVID-19, наслідком чого стало формування окремого кластера лексики, яке триває з лютого–березня 2020 р. і дотепер. Цей лексичний кластер пропонуємо називати пандемічним (коронавірусним) вокабуляром.

У контексті розгортання пандемічного дискурсу англійської мови відбувається активізація неологічних процесів, наслідком чого є поява тематичної групи лексичних інновацій, яку пропонуємо називати інноваційним коронавірусним вокабуляром.

Системно-організаційні та функціональні аспекти англійського коронавірусного вокабуляра на цей час ще не отримали досить широкого висвітлення в наукових доробках, тому саме вони стоять у фокусі пропонованого дослідження. Матеріалом дослідження є укладена вибірка зі 110 окремих лексичних одиниць, що функціонують на просторах пандемічного дискурсу та відібрані з низки статей англійських онлайн-видань (*The Guardian*, *The New York Times*, *Daily Mail*, *CityWire*, *BBC* тощо) і тематичних дописів користувачів соціальної мережі Twitter.

2. Продуктивність словотворчих механізмів сучасної пандемічної лексики

Англійський вокабуляр часів пандемії COVID-19 є розмаїтим за походженням. Значну його частину, безперечно, становлять одиниці загальноживаної лексики, які отримали «нове дихання», адже перейшли з розряду пасивно до розряду активно вживаної лексики. Так сталося, до прикладу, з лексемами типу *quarantine*, *mask*, *pandemic*, *sanitizer*.

Відмітною рисою мови побуту, медіа та політики за досліджуваний період є її посилення термінологізація, тобто активізація вживання термінологічних одиниць типу *transmission*, *incubation*, *asymptomatic* та інших у різних контекстах суспільного життя. Поряд із цим відзначимо, що в англійській мові активно відбуваються інноваційні процеси, в результаті чого в мові з'являються неологізми.

Дослідниця Е. Матіелло визначає неологізм як «нове слово, що відповідає комунікативним потребам мовця та покликане збагачувати лексикографічний склад мови» (Matiello, 2017: 25), а, на думку філологинь М. Кабре, Р. Баго та Х. Сієрри, поява нових лексичних одиниць зумовлена необхідністю в адаптації мови до поточних суспільних змін з метою забезпечення її життєздатності (Cabre, Bagot, Sierra, 2012: 1).

У нашому дослідженні ми слідом за Д. Гербергом (Herberg, 2001) та низкою інших дослідників відносимо до класу неологізмів як новотвори (*innovative lexical units*), так і неосемантизми (*neosemantisms*).

Новотвори є абсолютно новими одиницями, що входять до складу лексичної системи мови і денотують нові концепти та реалії. До прикладу, лексична інновація *coronababies* денотує актуальну тенденцію стрімкого приросту народжуваності, а лексема *hamsterkaufing* – поширену практику скуповування товарів унаслідок спричиненої пандемією суспільної паніки.

Неосемантизми являють собою вже наявні в мові лексичні одиниці, які змінюють або розвивають нові значення. Яскравим прикладом такої семантичної нестабільності є слово *lockdown*, що раніше використовувалося на позначення короткотривалої екстремальної ситуації, а нині позначає довгострокову урядову стратегію, метою якої є мінімізація випадків захворювання COVID-19.

Звернімося до аналізу словотворчих механізмів англійського пандемічного вокабуляра, серед яких виокремимо деривацію, запозичення, основоукладання, скорочення, телескопію та субституцію. У рамках цього дослідження було проведено кількісний аналіз укладеної нами вибірки лексичних одиниць з метою визначення рівня домінування тих чи інших словотвірних моделей. Зокрема виявлено, що:

1) шляхом деривації утворено 7,84% пандемічних одиниць. Суфіксальні деривати англійського коронавокабуляра (2,94%) представлені такими інноваційними одиницями, як *covidian*, *coronator*, *to coronate*, а префіксальні (4,9%) – лексемами типу *self-isolation*, *self-monitoring*, *self-quarantine*, з чого можемо зробити висновок про особливу продуктивність префікса *self-* серед лексичних інновацій цього типу;

2) частка запозичень становить лише 1,96%: обидві ідентифіковані нами лексичні одиниці англійсько-го пандемійного кластера – *coronaspeck* та *hamsterkaufing* – було запозичено з німецького коронавокабуляра (*der Coronaspeck, der Hamsterkauf*);

3) продуктивність основоукладання як словотворчого механізму в межах укладеної вибірки становить 16,67%. Серед його продуктів одиниці типу *doomscrolling, upperwear, quaranstream, coronadose, zoom-room* тощо, а також ціла група інновацій з продуктивним формантом *corona-* типу *coronatoaner, coronacoma* та *coronadodge*;

4) серед скорочень у складі пандемійної лексики (7,84%) наявні як усічення (*Rona – Corona, iso – isolation*), так і аббревіатури, зокрема ініціалізи *B.C. – Before COVID-19* та *WFH – Working From Home*. Акронімів та фонетичних аббревіацій в укладеній нами вибірці не виявлено;

5) субституція (8,82%) часто стає інструментом реалізації мовної гри та гумористичного ефекту, про що, до прикладу, свідчить інноваційна одиниця *Quentin Quarantino* (замість *Quentin Tarantino*) на позначення особи, яка займається створенням надмірної кількості відео у період карантину задля розваги. Іншими прикладами субституції є новотвори *Blue Skype thinking* замість *blue-sky thinking*; *quarantine and chill* замість *Netflix and chill*; *fattening the curve* замість *flattening the curve* та *elephant in the Zoom* замість *elephant in the room*;

6) найпродуктивнішою словотвірною моделлю є телескопія, оскільки її продукти становлять 35,29% від загальної кількості коронавірусного лексичного кластера. До них відносимо інновації типу *lockstalgalia, ronavigation, zombie, panicdemic, Blursday, covidiot, quarancooking, covidivorce, coronanoia* тощо.

3. Функціональні особливості англійського коронавірусного вокабуляра

Сучасний англійський короновокабуляр виконує низку важливих функцій у мові та мовленні. Номінативна функція цього інноваційного лексичного кластера полягає в іменуванні нових на певному історико-культурному етапі розвитку суспільства предметів, явищ і понять. Чимала кількість коронавірусних лексем є результатом народної творчості, а тому передають певний градус настроїв людей під час пандемії й, відповідно, виконують емотивну функцію. Домінування телескопії серед словотворчих моделей короновокабуляра також свідчить про виконання цими одиницями компресивно-інформативної функції, суть якої полягає в заключенні значного обсягу інформації в порівняно стислі словоформи. Саме дію закону економії мовних засобів вітчизняні дослідники О.М. Бондаренко та А.О. Черневич вважають однією з причин появи лексичних інновацій, оскільки сучасна англійська мова тяжіє до компресії та раціоналізації (Бондаренко, Черневич 2010: 2).

Найчастотнішим, за нашими спостереженнями, на просторах політичного, медійного та інтернет-дискурсів є вживання терміна *COVID-19 (Coronavirus disease 2019)* на позначення інфекційного захворювання, спричиненого дією вірусу SARS-CoV-2 (*severe acute respiratory syndrome coronavirus 2*). Зважаючи на резонансність події, термін дуже швидко став узуальним, проте у побутовому дискурсі більш типовими є функціонування усічень типу *COVID* та *corona* на позначення як самого захворювання, так і вірусу, що свідчить про універсалізацію номенів: *There is a mental health crisis with or without corona* (BBC News, 16.12.20); *Means, motive and finances to turn Corona from a pathogen into a profit* (Kithenry, Twitter, 20.01.21). На додачу відзначимо, що інноваційним для англійського словотвору є набуття ознак системності формантом *corona-*, за допомогою якого зокрема в побутовий дискурсивний обіг увійшли новотвори типу *coronadose, coronacation, coronanoia, coronalusalional, coronapocalypse* тощо.

Аналіз функціонування англомовного коронавірусного вокабуляра на різних дискурсивних просторах допомагає виокремити групу одиниць типу *quarantine, contact tracing, self-isolation, pandemic, self-monitoring, lockdown, shutdown, social distancing, furlough* тощо, які спершу функціонували в рамках спеціалізованих дискурсів (зокрема, медичного та політичного), проте нині є загальноновживаними, оскільки входять до узуального (активного) вокабуляра англомовних носіїв. Як правило, вони виконують суто номінативну функцію й не містять конотативної семантики, як, наприклад, у фрагменті: *Boris Johnson and his chief scientific adviser have admitted to failings in England's £12bn test-and-trace system as contact-tracing fell to a new low and waiting times for test results soared to almost double the target* (The Guardian, 22.10.20).

Дискурс повсякденного спілкування нерозривно пов'язаний зі спеціалізованими дискурсами, зокрема з політичним та публіцистичним. Концепції політичного контексту проникли у буденність у вигляді лексичних одиниць, що позначають стратегії подолання негативних наслідків локдауну та назви карантинних заходів, які впроваджують уряди країн по всьому світу (напр., *quarantine, covexit, contact tracing, drive-thru testing, lockdown* тощо). Проведений навесні 2020 р. видавництвом Oxford аналіз корпусу короновокабуляра (Oxford English Dictionary, 2020) зафіксував тенденції до збільшення частоти вживання таких одиниць носіями мови. До прикладу, слово *quarantine* у січні 2020 р. займало дев'ятнадцяту позицію серед топ двадцятки найуживаніших слів, а вже в лютому воно сягнуло третьої.

Зважаючи на стійкий зв'язок між дискурсом повсякденності та публіцистикою як каналом поширення інформації про актуальні суспільно-політичні події, вважаємо за доцільне звернути увагу на внесок публіцистів у формування та функціонування англійського коронавірусного вокабуляра. У межах пандемійної лексики ми виокремлюємо групу так званих «журналістських авторських новотворів» – нестійких лексичних інновацій, що одноразово з'явилися на шпальтах публіцистичних видань. Такі лексеми виконують емотивну та атрактивну функції та є своєрідним прийомом інтертейнменту потенційної читацької аудиторії. Наприклад, карбування інноваційної одиниці *lockstalgalia* покликане якнайкраще передати розуміння автором актуального для суспільства почуття туги за свободою дій та почуття безвиході: *Above all, just as you may have entered lockdown with purpose, exit it with purpose too. If you do not, then you may start having feelings of 'lockstalgalia', and start regretting that you did not keep doing the things that you not only found more efficient but preferred and actually enjoyed* (CityWire, 02.07.20).

У результаті аналізу особливостей функціонування англійської пандемійної лексики на просторах інтернет-дискурсу нам вдалося систематизувати її та виокремити низку тематичних груп. Серед них:

1) лексеми, що реферують до рутинних занять та подій (*coronacut, zoom-room, quaranbaking, ronavation, quarantstream, doomscrolling, coronadodge, covidivorce, antisocial distancing, coronacoma*): *This is what I call a #RonaVation! Day 1 in the books! My grandfather laid tile for 30 years I must say very much like #coaching! It's all in the prep work! #DIY #Craftsmen #UnfinishedBusiness* (Corey Broomfield, Twitter, 07.05.20);

2) пандемійні лексеми на позначення змін у звичному розпорядку навчальної діяльності та роботи (*furlough, Blue-Skype thinking, isodesk, upperwear, coronacation*): *This is what my #isodesk looks like. What about yours?* (Senator Stan Kutcher, Twitter, 22.04.20).

3) вокабули-актуалізатори концепту ЗАЙВА ВАГА (*coronaspeck, covid-kilos, COVID-8/COVID-10/COVID-15, fattening the curve*): *On a lighter note, Adidas pants + white T-shirt + tux-type jacket, sneakers will be my only conference attire from now on. If the academy is dead and conferences are canceled forever, I could wear same to interview for a job as bouncer's aide (after losing Coronaspick)* (Yuliya Komska, Twitter, 24.04.20).

4) новотвори-актуалізатори концепту АЛКОГОЛЬ (*coronarita, quarantini, Furlough Merlot, Bored-eaux, Cabernet tedium, walktail*): *Glass of furlough merlot soon fix that* (Mike, Twitter, 07.08.20).

5) слова-пейоративи, що є інструментом мовної агресії на просторах соцмереж (*armchair virologist, moronavirus, covidiot, maskhole*): *Hi! My name is Bill Gates and during my time at Microsoft I became an armchair virologist and epidemiologist. I'm telling you that you can't go back to normal life until you all get a vaccine from one of the 7 companies that I've invested in. Thank you for coming to my TedTalk* (King Cuzzy, Twitter, 05.04.20).

4. Висновки

Проведене дослідження дає нам змогу тлумачити поняття «коронавірусний вокабуляр» як слова та вирази пандемійної тематики, які виникли або ввійшли до активного вжитку в комунікативному просторі з початку 2020 р. Словотвірний та статистичний аналіз англomовного коронавокабуляра доводить безспірну продуктивність телескопії (35,29% у межах укладеної вибірки).

Аналіз функціонування коронавокабуляра на просторах повсякденного та політичного дискурсів дає змогу підтвердити превалювання узуальних одиниць серед його конститuentів, а використання пандемійного вокабуляра на векторі інтернет-дискурсу – тематизувати досліджуваний лексичний кластер.

Перспективною подальших досліджень вважаємо розширення дискурсивного аналізу пандемійних новотворів для виявлення змін у характері функціонування окремих неологічних одиниць на різних стадіях перебігу пандемії COVID-19, а також контрастивне вивчення пандемійної інноватики різних мов.

Література:

1. Бондаренко О.М., Черневич А.О. Англійські неологізми: нове у використанні способів утворення. *Вісник Запорізького національного університету*. Запорізький національний університет, 2010. № 1. С. 127–131.
2. Cabre Castellvi M.T., Bagot R.E., Sierra C.V. Neology in specialized communication. *Terminology*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2012. No. 18(1). P. 1–8.
3. Corpus analysis of the language of Covid-19. *Oxford English Dictionary*. URL: <https://public.oed.com/blog/corpus-analysis-of-the-language-of-covid-19/> (дата звернення: 07.01.2021).
4. Herberg D. Neologismen der Neunzigerjahre. *Neues und Fremdes im deutschen Wortschatz. Aktueller lexikalischer Wandel*. Berlin/New York: de Gruyter, 2001. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/83654972.pdf> (дата звернення: 21.01.2021).
5. Hormingo M.T. Lexical Creation and Euphemism: Regarding the Distinction Denominative or Referential Neology vs. Stylistic or Expressive Neology. *Lexis: Journal in English Lexicology*, 2012. URL: <https://journals.openedition.org/lexis/371#tocto1n2> (дата звернення: 07.01.2021).
6. Mattiello E. Analogy in word-formation: A study of English neologisms and occasionalisms (Trends in Linguistics: Studies and Monographs 309). Berlin & Boston, MA: De Gruyter Mouton, 2017. Pp. vii. 340 p.

References:

1. Bondarenko, O.M., Chervnych, A.O. (2010). Anghliysky neolohizmy: nove u vykorystanni sposobiv utvorennia. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*. Zaporizkyi natsionalnyi universytet. No. 1. P. 127–131 [in Ukrainian].
2. Cabre Castellvi, M.T., Bagot, R.E., Sierra, C.V. (2012). Neology in specialized communication. *Terminology*: Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. No. 18(1). P. 1–8.
3. Corpus analysis of the language of Covid-19. *Oxford English Dictionary*. Retrieved from: <https://public.oed.com/blog/corpus-analysis-of-the-language-of-covid-19/>
4. Herberg, D. (2000). Neologismen der Neunzigerjahre. *Neues und Fremdes im deutschen Wortschatz. Aktueller lexikalischer Wandel*. Berlin/New York: de Gruyter. Retrieved from: <https://core.ac.uk/download/pdf/83654972.pdf>.
5. Hormingo, M.T. (2012). Lexical Creation and Euphemism: Regarding the Distinction Denominative or Referential Neology vs. Stylistic or Expressive Neology. *Lexis: Journal in English Lexicology*. Retrieved from: <https://journals.openedition.org/lexis/371#tocto1n2>.
6. Mattiello, E. (2017). Analogy in word-formation: A study of English neologisms and occasionalisms (Trends in Linguistics: Studies and Monographs 309). Berlin & Boston, MA: De Gruyter Mouton. Pp. vii. 340 p.

Стаття надійшла до редакції 11.01.2021
The article was received 11 January 2021

М'ЯКІ ТА ЖОРСТКІ ТРИГЕРИ ПРЕСУПОЗИЦІЇ У ТВОРІ ЖАХІВ «HERBERT WEST – REANIMATOR»

Колосова Ганна Андріївна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської мови
гуманітарного спрямування № 3
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»
plakyda@ukr.net
orcid.org/0000-0003-4224-0371

Народовська Ольга Миколаївна,
викладач кафедри англійської мови
гуманітарного спрямування № 3
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»
kpitcherenglish@gmail.com
orcid.org/0000-0002-9869-1764

Дана робота розглядає таке явище, як «пресупозиція», на основі твору жахів Говарда Філіпса Лавкрафта «*Herbert West – Reanimator*» та дає ряд диференційних понять, що допоможуть відокремити значення «м'яких» та «жорстких» тригерів пресупозиції. Загальне уявлення пресупозиції як такої дає читачеві будь-якого художнього твору можливість отримати додатковий об'єм даних як частину інформаційного пласту, який або не потребує додаткових роз'яснень в цілому, або ж є загальноприйнятими соціокультурним чи шаблонно-аксіомним поняттям, що анігелює потребу в уточненнях як таку.

Метою роботи є демонстрація принципово відмінних понять «м'якої» та «жорсткої» пресупозиції у ключі трьох основних класів та рівня акомодатії реципієнта до кожної із структур. Результат диференціації було отримано методом вичленення текстових структур із загального пласту твору, як комбінацію семантичного та прагматичного розуміння вислову та демонстрації значимості кожного з елементів в цілому й виокремлення більш значущої складової частини в кожному прикладі. За основу було взято праці наукових діячів, що вже досліджували подібне явище на прикладі інших інтертекстуальних формацій та висловили свою думку із приводу значимості розглянутих аспектів та суттєвості різниці між такими. Зокрема, не лише принципову різницю між «м'якими» та «жорсткими» тригерами, а й ігнорування різниці між ними на рівні призупинення функціонування вказаного значення в контексті формації до якого вбудовано певну структуру.

Результати. У роботі розкрито ряд проблем, що перешкоджають проведенню чіткого розмежування між тригерами, які вказують на пресупозицію. Серед них широка функціональність лексичних одиниць у межах контекстно-значимого інформаційного посилу та різноманіття перекладу в адаптації до розуміння іншомовних реципієнтів. Таким чином, розглядається явище непослідовності поведінки тригерів, що значною мірою перешкоджає безпомилковій ідентифікації пресупозиції. Зрештою це призводить до підкреслення актуальності питання формування єдиного поняття пресупозиції та створення систематичної емпіричної міжлінгвістичної теорії методів перевірки пресупозицій.

Висновки. Робота демонструє приклади м'якого прийняття альтернативних конструкцій як логічного наслідку контекстно-го впливу певних структур на загальну картину описану у творі. Розглядаються умови, які не впливають на цілісне функціонування окремих конструкцій у тексті, проявляючи пряму залежність від контексту. Всі ці конструкції є невід'ємною частиною формування загальної картини сприйнятої реципієнтом (слухачем чи читачем), а це підкреслює факт залежності контекстного навантаження кожного окремого тригера від засобів їх реалізації й функціонування не лише в рамках тексту, а й жанру твору.

Ключові слова: пресупозиція, м'який тригер, жорсткий тригер, акомодатія, семантичні моделі, прагматичні моделі.

SOFT AND HARD TRIGGERS OF PRESUPPOSITION IN THE HORROR STORY
“HERBERT WEST – REANIMATOR”

Kolosova Hanna Andriivna,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of the English Language
of Humanities Orientation № 3
National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”
plakyda@ukr.net
orcid.org/0000-0003-4224-0371

Narodovska Olha Mukolaivna,
Lecturer at the Department of the English Language
of Humanities Orientation № 3
National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”
kpiteacherenglish@gmail.com
orcid.org/0000-0002-9869-1764

This paper examines the phenomenon of “presupposition” based on Howard Phillips Lovecraft’s horror story “Herbert West – Reanimator” and provides several different concepts that will help to separate the meanings of “soft” and “hard” triggers of presupposition. The general idea of the presupposition, as such, allows the reader of any work of art to obtain additional data as part of the information layer, which either does not require further explanation in general or is a common socio-cultural or template-axiom concept that annihilates the need for clarification as such.

The work aims to demonstrate the fundamentally different concepts of *soft* and *hard* presupposition in the key of the three main classes and the level of accommodation of the recipient to each of the structures. The result of differentiation was obtained by isolating textual structures from the general layer of the work, as a combination of semantic and pragmatic understanding of the expression and demonstration of the importance of each element as a whole and highlighting a more significant component in each example. The work of scientists who have already studied a similar phenomenon on the example of other intertextual formations and expressed their opinion on the significance of the considered aspects and the significance of the difference between them was taken as a basis. In particular, not only the fundamental difference between *soft* and *hard* triggers but also ignoring the difference between them at the level of suspension of the specified value in the context of the formation to which a certain structure is embedded.

Results. The paper reveals several problems that prevent a clear distinction between triggers that indicate presupposition. Among them are the wide functionality of lexical units within the context-meaningful information message and the diversity of translation in the adaptation to the understanding of foreign recipients. Thus, the phenomenon of the inconsistency of trigger behavior is considered, which significantly prevents the error-free identification of the presupposition. Ultimately, this leads to emphasizing the urgency of the formation of a single concept of presupposition and the creation of a systematic empirical interlinguistic theory of methods for verifying presuppositions.

Conclusions. As a result, the work demonstrates examples of soft acceptance of alternative constructions as a logical consequence of the contextual influence of certain structures on the overall picture described in the work. Conditions are considered that do not affect the integral functioning of individual structures in the text, showing a direct dependence on the context. All these constructions are an integral part of the formation of the overall picture perceived by the recipient (listener or reader), and this emphasizes the fact that the contextual load of each trigger depends on the means of their implementation and functioning not only within the text but also the genre.

Key words: presupposition, soft trigger, hard trigger, accommodation, semantic models, pragmatic models.

1. Вступ

У нашому дослідженні мова піде про пресупозицію, явище, при якому мовці ідентифікують інформацію як само собою зрозумілу, а не як частину основного пропозиційного змісту мовного акту. На інтуїтивному рівні пресупозиція є певним припущенням, якого достатньо для розуміння значення речення. **Актуальність** нашої роботи полягає у детальному розгляді великого класу виразів та конструкцій, що містять пресупозиції (або припущення) та які називаються «тригерами пресупозиції». **Об’єктом** слугують «м’які» та «жорсткі» тригери пресупозиції, які виконують ряд функцій у розповіді в жанрі жахів Говарда Філіпса Лавкрафта «*Herbert West – Reanimator*».

Існує багато моделей пресупозиції, що були досліджені за останні 50 років та розділені на три класи: семантичні моделі Фреге-Стросона, прагматичні моделі (наприклад, запропоновані Сталнакером), та динамічні моделі. Найактуальнішими питаннями пресупозиції залишаються акомодация, що виникає тоді, коли рівень знань слухача або читача пристосовується до пресупозиції мовця або автора; відміна пресупозиції, яка виникає коли вважається, що припущення хибне; взаємодія між пресупозиціями та їх зв’язки; функціонування тригерів та їх пресупозицій (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2020). Саме останнє питання є **предметом** нашого дослідження.

Беручи до уваги останні дослідження з теорії пресупозиції, наприклад, в роботі Валіфа Мустафи, коротко розглядаються всі тлумачення даного поняття лінгвістами починаючи з 70х років, такі як семантичне, прагматичне, семантико-прагматичне та синтаксичне. Він стверджує, що поняття пресупозиції є багатоманітним та розглядається у великій кількості джерел. А це, у свою чергу, свідчить про те, що за рівних умов пресупозиція комбінує

в собі як семантичне, так і прагматичне розуміння. Проте прагматична сторона такої комбінації є більш важливою ніж семантична. Однак провести чітку межу між двома сторонами наразі неможливо, а тому це питання потребує подальших досліджень (Oualif, 2017: 46–59).

2. Амбівалентність понять «м'який» та «жорсткий» тригер пресупозиції

В останні роки з'явилася точка зору, яка намагається пояснити, чому певні тригери призводять до пресупозиції лише в деяких випадках. Замість того, щоб припускати, що є варіанти тригерування, деякі лінгвісти інтерпретують таку ситуацію як результат варіації властивості відміни серед тригерів. Дослідниця Доріт Абуш (Abusch, 2002, 2010) розмежує «м'які» тригери, які є слабкими та залежними від контексту, та «жорсткі» тригери, стійкі до скасування або відміни. Розглянемо такі приклади:

(1) *I do not know whether Tom participated in competition on Wednesday. But if he won it, that would be very good news to his parents.*

(2) *I do not know who brought additional painting stuff to the creative club. But if it is Tom who did it, we should be grateful to him.*

Абуш класифікує дієслово *win* в (1) як м'який тригер, оскільки припущення, що Том брав участь у змаганні, контекстуально недоступне, тоді як розщеплене речення у (2) вважається жорстким тригером, оскільки його неможливо відмінити мовцем через висловлення незнання ситуації.

Розрізнення м'яких / жорстких тригерів свідчить про те, що ступінь відміни є внутрішньою властивістю самих тригерів, і ті, хто підтримують цю теорію, повинні мотивувати, чому саме так. Для Абуш жорстка пресупозиція є виключно семантичною, тоді як м'яка пресупозиція виникає із альтернативних конструкцій, породжених у контексті. Дослідник Ромолі (Romoli, 2011) стверджує, що пресупозиція від м'яких тригерів – це зовсім не пресупозиція, а скоріше логічний наслідок або скалярна імплікатура.

На противагу цьому Абусан М. вважає, що різниця між м'яким та жорстким тригерами виникає внаслідок взаємодії обох типів із контекстом, наприклад, враховуючи їх чутливість до сутності повідомлення. Пресупозиції м'яких тригерів виникають із способу, яким наша увага структурує інформаційний зміст речення. На деякі аспекти переданої інформації ми звертаємо увагу за замовчуванням, навіть за відсутності контекстної інформації. З іншого боку, контекстуальні підказки або цілі повідомлення можуть перенаправити увагу на ті типи інформації, на які ми не звертали б уваги за замовчуванням. У будь-якому випадку, все, на що ми не звертаємо уваги, будь то за замовчуванням або в контексті, є тим, що в результаті передбачається (Abusan, 2012: 501).

Незважаючи на аргументи щодо різниці між м'якими та жорсткими тригерами, емпіричні дослідження оскаржують думку про те, що тригери відрізняються за своїми загальноприйнятими властивостями. Жак Жає (Jayez et al, 2014) виявляє, що відмінності проєкції між різними тригерами залежать більше від контексту, ніж від класифікації самого тригера. Шварц (Schwarz, 2014) порівнює час обробки даних твердих і м'яких тригерів і виявляє, що між ними немає різниці.

Один із способів описати різницю між тригерами є наступним: м'який тригер пресупозиції може бути умовним, або «призупинити» функціонування свого значення, коли він вбудований у контекст, тоді як жорсткий тригер не може бути умовним (Romoli, 2011: 240).

3. Класифікація тригерів на прикладі твору в жанрі жахів

Зважаючи на величезну кількість потенційно можливих тригерів пресупозиції, більшість дослідників цієї теми визначають існування типових груп тригерів. Проте, ми спробуємо їх розділити на «м'які» та «жорсткі» на прикладах з твору «*Herbert West – Reanimator*»:

1. Прислівник *again*: «*What he wanted were bodies from which vitality had only just departed; bodies with every cell intact and capable of receiving again the impulse toward that mode of motion called life.*» (Lovecraft, 1922: 11). Якщо *again* пропустити, пресупозиція про те, що тіло може отримати новий імпульс, не зникне, адже контекст залишиться незмінним. Тобто, *again* є м'яким тригером оскільки впливу на пресупозицію ситуації в цьому реченні воно не має.

2. Такі аспектні дієслова, як наприклад, *quit* або *stop* (Simons, 2001; Abusch, 2002) в значенні «припинити щось робити», коли очевидним стає те, що об'єктом є саме дія, яку припинили виконувати: «*West was experimenting madly to find something which would start man's vital motions anew after they had been stopped by the thing we call death, but had encountered the most ghastly obstacles.*» (Lovecraft, 1922: 8). Призупинивши функціонування такого тригеру у контексті даного речення, пресупозиція зберігається. Адже, зміст речення не зміниться якщо залишити лише «*...man's vital motions after the thing we call death...*» замість «*man's vital motions anew after they had been stopped by the thing we call death.*» А отже, такий тригер є м'яким.

У тому ж самому реченні дієслово *start* у значенні «починати щось робити» має протилежну пресупозицію: «*West was experimenting madly to find something which would start man's vital motions anew...*». Проте навіть зважаючи на певну семантичну подібність дієслів *start* та *stop*, перше не може призупинити функціонування свого значення в реченні на відміну від другого. А отже, *start* у даному випадку є жорстким тригером.

3. Фактичні предикати, такі як *know*, *aware*, *unaware* та інші вказують на те, що суб'єкт передбачає, що він каже правду, а отже, такий тригер є жорстким, бо він формує припущення, що є контекстуально доступним: «*I had known that he was working on a new and highly unusual embalming compound, and was not surprised that it had turned out well;...*» (Lovecraft, 1922: 12).

4. Дієслова *remember* та *forget* передбачають, що суб'єкт в реченні є обов'язковим для дієслова: «*I shall never forget that hideous summer sixteen years ago, when like a noxious afrite from the halls of Eblis typhoid stalked leeringly*

through Arkham.» (Lovecraft, 1922: 4). Такі дієслова служать м'якими тригерами пресупозиції, адже навіть залишивши конструкцію «*I shall never forget*» поза межами речення, вся інформація, що подається після передбачає, що це і є спогад автора, незалежно від того, буде використано дієслово *forget* чи ні.

5. Слова, що вказують на приналежність суб'єкту до певного класу. Наприклад, *madame* або *sir* часто вказують на стать суб'єкту. До цієї підгрупи можна також віднести присудки різних типів в реченні, наприклад слово *widower* в значенні «*вдівець*». Розглянемо приклад використання слова *sir*: «*Major Sir Eric Moreland Clapham-Lee, D.S.O., was the greatest surgeon in our division, and had been hastily assigned to the St. Eloi sector when news of the heavy fighting reached headquarters.*» (Lovecraft, 1922: 16). *Sir* є м'яким тригером – його використання не впливає на контекст, адже його оточують інші тригери, що мають більш радикальне значення у визначенні статі підмету речення (наприклад, чоловіче ім'я *Eric*).

6. Такі сполучники, як *before*, *after*, *since* та інші, що вказують на час: «*After a number of calculations West decided that it represented some secret chamber beneath the tomb of the Averills, where the last interment had been made in 1768.*» (Lovecraft, 1922: 19). Завдяки сполучнику *after* можливо передбачити порядок дій. Даний тригер є жорстким, адже він передбачає причинно-наслідковий зв'язок подій у реченні.

7. Прислівники способу дії, як наприклад *quickly* або *slowly* (Abbott, 2000): «*They had organised the quest with care, keeping in touch by means of volunteer telephone stations, and when someone in the college district had reported hearing a scratching at a shuttered window, the net was quickly spread.*» (Lovecraft, 1922: 7). Використовуючи такі прислівники, читач або слухач може передбачити інтенсивність виконуваної дії. Проте поняття швидкості є відносним для кожного окремо взятого контексту. У даному випадку *quickly* не є контекстно зумовленим тригером, а отже, може виконувати функції м'якої пресупозиції.

8. Розщеплене речення (Delin, 1995): «*It was West who first noticed the falling plaster on that part of the wall where the ancient tomb masonry had been covered up.*» (Lovecraft, 1922: 7). Така конструкція вказує на те, що існує *хтось*, хто помітив шматок гіпсу, який відпав від стіни. Вона в будь-якому випадку є контекстно зумовленою, а отже виконує функції жорсткого тригера.

9. Слова на позначення кількісних відношень, наприклад, *many*, *all*, *some* та інші (Abusch and Rooth, 2000): «*Through the fevered town had crept a curse which some said was greater than the plague, and which some whispered was the embodied daemon-soul of the plague itself.*» (Lovecraft, 1922: 7). *Some* є м'яким тригером, адже воно не впливає на контекст і завдяки ньому неможливо визначити ні точну кількість ні взагалі про кого саме іде мова.

10. Визначена дескрипція в значенні «той єдиний»: «*It was here that he first came into conflict with the college authorities, and was debarred from future experiments by no less a dignitary than the dean of the medical school himself.*» (Lovecraft, 1922: 1). Вказується на те, що в медичній школі є свій унікальний декан – саме унікальність робить тригер жорстким.

11. Імена (van der Sandt, 1992): «*Of Herbert West, who was my friend in college and in after life, I can speak only with extreme terror.*» (Lovecraft, 1922: 1). Отже, *Herbert West* існує (у просторі твору) і його ім'я виконує функцію жорсткого тригера.

Вищезазначені та подібні слова та конструкції називаються тригерами пресупозиції, але не обмежуються даними прикладами.

Як правило, лексичні одиниці, що мають схоже значення в різних мовах, слугують тригерами для однієї й тієї самої пресупозиції, наприклад, дієслова, як *stop* та *start*, мають однакову пресупозицію в різних мовах. Це свідчить про те, що діє загальний принцип, який певним чином виводить пресупозицію із предмету повідомлення. Однак наразі не існує єдиної теорії про те, як саме створюються пресупозиції (припущення).

Також у деяких випадках пресупозиції не передбачаються із предмету повідомлення. Наприклад, такий тригер як *also* не обов'язково має відношення до предмету повідомлення. А дієслова *come* та *go* мають незначну різницю у значенні своїх пресупозицій (Sudo, 2016: 5-6).

Зі збільшенням кількості аргументів на користь чіткішого розрізнення варіантів між пресупозиціями їх стає важче сприймати як єдиний цільний природний клас. На думку деяких дослідників, непослідовність поведінки тригера призвела до чогось на кшталт кризи ідентичності пресупозиції, що була згадана ще до того, як Беер та Лікан (Böer & Lysan, 1976) описали семантичну пресупозицію *міф*. Карттунен (Karttunen, 2016), із жалем роздумує про стан даного питання, заявляючи, що *справжній зоопарк* тригерів, які були покладені в одну і ту ж передбачувану клітку, ніколи не повинні вважатись одним і тим самим видом. Зрештою, для того, щоб або врятувати уніфіковане поняття пресупозиції, або ж аргументувати існування класичних теорій про відмову від можливості єдиного поняття пресупозиції, це питання стало надзвичайно актуальним для лінгвістів на меті якого є розуміння, як тригери змінюються і чому стає важливим створення систематичної емпіричної роботи, для пошуку доказів міжлінгвістичних варіацій та розробки методів експериментальної перевірки пресупозицій у різних теоріях (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 1920).

4. Висновки

Дослідження пресупозиції ніколи не втрачає своєї актуальності і потребує подальших експериментальних досліджень. У нашій роботі ми зробили спробу розділити тригери на «м'які» та «жорсткі» в межах твору жахів «*Herbert West – Reanimator*». На нашу думку, м'яка пресупозиція є логічним наслідком, що виникає із альтернативних конструкцій, при цьому не маючи значного впливу на контекст. Водночас як жорстка пресупозиція не може бути умовною і не «призупиняє» своє функціонування, маючи прямиий вплив на контекст. Розгляд різних конструкцій (наприклад, фактичних предикатів, прислівників способу дії, розщеплених речень тощо) вказує на

те, що залежність від контексту кожного окремого тригера є прямою і дане питання потребує більш детального розгляду. Чим чіткіше розмежовуються різні види тригерів, тим складнішою стає проблема окреслення меж тригерів пресупозиції як класу. Питання функціонування тригерів у текстах різних жанрів має бути розглянуто більш ґрунтовно, а тому не втрачає своєї перспективності на майбутнє.

Література:

1. Abbott B. Presuppositions as nonassertions. *Journal of Pragmatics*. 2000. Vol. 32(10). P. 1419–1437.
2. Abrusan M. Predicting the presuppositions of soft triggers. *Linguist and Philos.* 2012. Vol. 34. P. 491–535. URL : <https://doi.org/10.1007/s10988-012-9108-y> (дата звернення: 10.01.2021).
3. Abusch D. Lexical alternatives as a source of pragmatic presuppositions. *Proceedings of SALT XII*. 2002. P. 1–20.
4. Abusch D., Mats R. Empty-domain effects for presuppositional and non-presuppositional determiners. *Current Research in the Semantics/Pragmatics Interface*. 2004. Vol. 11. P. 7–27.
5. Abusch D. Factivity in exclamatives is a presupposition. *Studia Linguistica*. 2010. Vol. 64(1). P. 141–157.
6. Böer S. E., Lycan W. G. The myth of semantic presupposition. *Working Papers in Linguistics*. 1976. Vol. 21. P. 1–90.
7. Delin J. Presupposition and shared knowledge in it-clefts. *Language and Cognitive Processes*. 1995. Vol. 10(2). P. 97–120.
8. Jayez J., Mongelli V., Reboul A., Van Der Henst J.-B. Weak and strong triggers. *Experimental perspectives on presuppositions*. 2014. P. 173–193.
9. Karttunen L. Presupposition: What went wrong? *Semantics and Linguistic Theory*. 2016. Vol. 26. P. 705–731.
10. Lovecraft H. P. Herbert West – Reanimator. *Home Brew*. 1922. Vol.
11. Oualif M. Presupposition: A Semantic or Pragmatic Phenomenon? *Arab World English Journal*. 2017. Vol. 8 (3). <https://doi.org/10.24093/awej/vol8no3.4> (дата звернення: 10.01.2021).
12. Sudo Y. Presupposition. *Eastern Generative Grammar (EGG)*. 2016.
13. Romoli J. The presuppositions of soft triggers aren't presuppositions. *Semantics and Linguistic Theory*. 2011. Vol. 21. P. 236–256.
14. van der Sandt R. Presupposition projection as anaphora resolution. *Journal of Semantics*. 1992. Vol. 9. P. 333–377.
15. Schwarz F. *Experimental perspectives on presuppositions*. Studies in Theoretical Psycholinguistics. 2014. Vol. 45.
16. Simons M. On the conversational basis of some presuppositions in Hastings. *Proceedings of Semantics and Linguistics Theory*. 2001. Vol. 11. P. 431–448.
17. Stanford Encyclopedia of Philosophy. *Presupposition*. 2021. URL : <https://plato.stanford.edu/entries/presupposition/> (дата звернення: 10.01.2021).

References:

1. Abbott, B. (2000). Presuppositions as nonassertions. *Journal of Pragmatics*, 32(10), 1419–1437.
2. Abrusan, M. (2012). Predicting the presuppositions of soft triggers. *Linguist and Philos*, 34, 491–535. <https://doi.org/10.1007/s10988-012-9108-y>
3. Abusch, D. (2002). Lexical alternatives as a source of pragmatic presuppositions. *Proceedings of SALT*, 13, 1–20.
4. Abusch, D., Mats, R. (2004). Empty-domain effects for presuppositional and non-presuppositional determiners. *Current Research in the Semantics/Pragmatics Interface*, 11, 7–27.
5. Abusch, D. (2010). Factivity in exclamatives is a presupposition. *Studia Linguistica*, 64(1), 141–157.
6. Böer, S. E., Lycan, W. G. (1976). The myth of semantic presupposition. *Working Papers in Linguistics*, 21, 1–90.
7. Delin, J. (1995). Presupposition and shared knowledge in it-clefts. *Language and Cognitive Processes*, 10(2), 97–120.
8. Jayez, J., Mongelli, V., Reboul, A., & Van Der Henst, J.-B. (2014). Weak and strong triggers. *Experimental perspectives on presuppositions*, 173–193.
9. Karttunen, L. (2016). Presupposition: What went wrong? *Semantics and Linguistic Theory*, 26, 705–731.
10. Lovecraft, H. P. (1922). Herbert West – Reanimator. *Home Brew*.
11. Oualif, M. (2017). Presupposition: A Semantic or Pragmatic Phenomenon? *Arab World English Journal*, 8 (3). <https://doi.org/10.24093/awej/vol8no3.4>
12. Sudo, Y. (2016). Presupposition. *Eastern Generative Grammar (EGG)*.
13. Romoli, J. (2011). The presuppositions of soft triggers aren't presuppositions. *Semantics and Linguistic Theory*, 21, 236–256.
14. van der Sandt, R. (1992). Presupposition projection as anaphora resolution. *Journal of Semantics*, 9, 333–377.
15. Schwarz, F. (2014). *Experimental perspectives on presuppositions*. Studies in Theoretical Psycholinguistics, 45.
16. Simons, M. (2001). On the conversational basis of some presuppositions in Hastings. *Proceedings of Semantics and Linguistics Theory*, 11, 431–448.
17. Stanford Encyclopedia of Philosophy. (2021) *Presupposition*. Retrieved January 10, 2021, from <https://plato.stanford.edu/entries/presupposition/>

Стаття надійшла до редакції 15.01.2021
The article was received 15 January 2021

КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПІДХІД ДО КАТЕГОРІЗАЦІЇ: ТЕОРІЯ РОБЕРТА МАКЛОРИ

Любимова Світлана Анатоліївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
докторант
Київського національного лінгвістичного університету
ehurus2006@gmail.com
orcid.org/0000-0001-7102-370X

Мета статті полягає у визначенні основних положень теорії побудови перспектив Роберта Маклорі та огляді її застосування у лінгвістичних студіях різної спрямованості.

Методи дослідження включають аналіз та опис, застосування яких зумовлене завданням виділити окремі положення, представити складну для розуміння теорію, виявити можливості її пристосування для різних дослідницьких цілей у лінгвістичних дослідженнях.

Результати. Вихідним положенням цієї теорії є визнання того, що категоризація проходить за глибоко вкоріненою в людську свідомість аналогією орієнтації людини на місцевості з урахуванням руху. Категорії виникають у процесі пізнавальної взаємодії з фіксованими та змінними координатами, які створюють різні перспективи, аналогічні тим, що люди використовують для орієнтації у фізичному просторі. Будь-яка категорія формується у зрівнянні з визначеними образами чи іншими видами дискретних ідей, при цьому увага людини фіксується на подібності та різниці до встановлених образів. Модель категоризації складається з трьох рівнів, що співвідносяться з парою фіксованої і змінної координати. Людина може концентрувати увагу тільки на одній парі координат, інші зберігаються в пам'яті як доведені факти, які стають передумовою умовиводів та невід'ємною частиною категоризаційної моделі. Теорія успішно використовується у дослідженнях дискурсу, лексичній семантиці, у соціолінгвістиці та когнітивній граматиці. Автор статті використовує теорію Маклорі у лінгвокогнітивному дослідженні соціокультурних стереотипів американського медіадискурсу. Як вербалізовані конвенційно-оцінні зразки соціальних груп, соціокультурні стереотипи формуються у зрівнянні з етичними, поведінковими та естетичними стандартами американської культури, що діють як фіксовані координати ментального простору.

Висновки. Теорія Маклорі є подальшим кроком у розвитку когнітивної лінгвістики. Універсальність цієї теорії полягає в тому, що вона може бути застосована у дослідженнях широкого кола питань, що стосуються мовної репрезентації знання у вербалізованих концептах та стереотипах як категоріях мовленнєвої картини світу.

Ключові слова: теорія побудови перспектив, просторово-часова орієнтація, фіксовані і змінні координати, перспективізація, вербалізований соціокультурний стереотип.

COGNITIVE-PRAGMATIC APPROACH TO CATEGORIZATION: THEORY OF ROBERT MACLAURY

Lyubymova Svitlana Anatoliivna,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Postdoctoral Student
Kyiv National Linguistic University
ehurus2006@gmail.com
orcid.org/0000-0001-7102-370X

The purpose of the article is to determine the principles of Robert MacLaury's Vantage Theory and to review its application in various linguistic studies.

Methods, used in the paper, include analysis and description, the application of which was conditioned by the task to distinguish the main tenets of the Vantage Theory and to present experience of its application in various linguistic studies. **Results.** A groundbreaking theory of R. MacLaury has overcome the lack of explanatory power of cognitive grammar and the prototype theory. The starting point of the Vantage Theory is the recognition that categorization takes place on analogy of human's orientation on terrain with regard to movement. Adapted by primitive people for information processing, the cognitive mechanism of orientation in space and time is deeply rooted in human consciousness. Any category appears in comparison with images or other types of discrete ideas that correspond to fixed space-time coordinates to which observer's attention is drawn while detecting similarities and differences in the object of perception. The categorization model consists of three levels, which correspond to a pair of fixed and variable coordinates. A person can focus on only one pair of coordinates at a time, others are stored in memory as proven facts, which become a prerequisite for inference and an integral part of the categorization model. Apart from numerous works on colour semantics, the theory is applied to address a wide range of issues in sociolinguistic studies, discourse analysis, cognitive grammar, etc. The theory is also applicable in the study of verbalized sociocultural stereotypes. The author of the article uses the Vantage Theory in the cognitive-linguistics study of sociocultural stereotypes in American media discourse. As verbalized, conventionally evaluative patterns of social groups, sociocultural stereotypes are formed in comparison with the ethical, behavioural, and aesthetic standards of American culture that act as fixed coordinates of mental space.

Conclusions. The Vantage Theory of Robert MacLaury is a further step in the development of cognitive linguistics. The universality of this theory lies in its ability to explain many linguistic facts and therefore it can be applied in the study of a wide range of issues related to the linguistic representation of knowledge, such as concepts and stereotypes, which are categories of a verbalized picture of the world.

Key words: vantage theory, categorization, space-time orientation, perspectivization, sociocultural stereotype.

1. Вступ

Як відомо, більше ніж 90% інформації про світ людина отримує через зорове відчуття. З першого ж акту світосприйняття діє обмеження специфічного кута зору, що задає ту реальність, у межах якої починає розгортатися глобальний образ світу (Серебренников, 1988, 36–53). Визнана в когнітивній лінгвістиці опосередкованість візуального сприйняття світу відображена у термінах «перспектива», «точка зору», «фокус уваги». Термін «перспектива» (з латинської *perspicio* у значенні «проникати поглядом; ясно бачити») позначає систему зображення об'ємних тіл з урахуванням їх просторової структури і віддаленості від спостерігача. Як термін когнітивної лінгвістики «перспективізація» виражає суб'єктивність і відносність уявлень людини про світ, що відповідає зображенню під певним кутом зору (Ірісханова, 2017: 50). Перспективізація органічно вписується в традиційні установки когнітології про значущість фізичного сприйняття світу і релятивізм освоєння та розуміння світу. Введений у когнітивну лінгвістику термін *perspectivization* (Dirven, 1982) використовується для позначення когнітивного прийому, який спрямовує «аранжування» фокусу уваги мовця стосовно подій і об'єктів навколишнього середовища (Kuno, 1987; Croft, Cruse, 2004). Вибір перспективи у продукуванні висловлювання співвідносить рішення мовця з тим, що роблять режисери, розміщуючи себе стосовно подій та станів, коли знімають кіно (Kuno, 1987: 204). Роль спостерігача суб'єктивна, тоді як об'єкт навколишнього середовища є фактом об'єктивної реальності. Тому одна й та ж сама подія чи предмет можуть бути зображені у різний спосіб, а одне і теж саме слово в різних контекстах може реферувати до різних об'єктів і давати цим об'єктам різні оцінки.

Поняття «перспективи» є невід'ємною частиною концепції когнітивної граматики Р. Ленекера, що поєднує граматичну структуру з когнітивним конструюванням дійсності. Уявлення про певний предмет чи явище залежить від вибраної перспективи, з якої ми бачимо точно і чітко те, що усвідомлюємо. Перспектива зумовлює рівень конкретності зображення певних елементів ситуації. Категоризація, тобто віднесення пізнаваного об'єкта до певної категорії, що виражає суттєві відносини тих чи інших сфер дійсності, залежить від побудови перспективи (*vantage point*). Цей процес включає виділення об'єкта (*profiling*), спрямування погляду (*trajectory*), який зумовлено певною організацією орієнтирів (*landmark organization*) (Langacker, 2003: 46–47). Опоненти когнітивного підходу до категоризації заявляють про недосконалість, неповноту обґрунтування і відсутність пояснювальної сили такого підходу, що ускладнює пошуки причин, пов'язаних з роботою нашої свідомості. Удосконалена Л. Барсалу модель категоризації, за рахунок введення оцінок, не вирішує проблему експланаторності моделювання категорій, тому що залишається поза увагою контекстна залежність суджень про категорію (Croft, Cruse, 2004: 74–105). Теорія прототипів також не спроможна пояснити розширення меж категорії за рахунок додавання тих ознак, що з'являються у певному контексті (Labov, 1973). Подальший розвиток у когнітивних дослідженнях спрямовує увагу дослідників на прагматичні чинники, що впливають на категоризацію. Моделлю, що задає прагматичне спрямування когнітивних досліджень категоризації, стала теорія побудови перспектив (*Vantage Theory*) Роберта Маклорі.

Є декілька варіантів інтерпретації назви теорії Маклорі: «теорія перспектив» в українському перекладі С.А. Жаботинської (Жаботинська, 2011) та «теорія точки обзора» в перекладі на російську мову О.К. Ірісханової (Ірісханова, 2014: 56–57). У першому випадку переклад співпадає з назвою економічної теорії, що описує поведінку людей у разі прийняття рішень, пов'язаних з економічними ризиками. У другому випадку переклад не передає суті теорії Р. Маклорі, що пояснює універсальну здатність людей конструювати категорії. Найбільш доречною інтерпретацією видається «теорія побудови перспектив» (Потапенко, 2014), яка і буде використовуватися у цій роботі.

Запропонована Маклорі теорія враховує прагматичні чинники, як-то погляди і переконання мовців, що впливають на процес категоризації. Експланаторна сила цієї теорії охоплює вирішення таких проблем, як пояснення маргінальних членів категорії, зникнення категорій та розширення їх меж, множинність варіантів побудови ієрархічної моделі змісту категорій. Актуальність цієї статті полягає в тому, що, попри значний резонанс перш за все у англійському науковому середовищі, теорія побудови перспектив Маклорі (надалі – ТПП) не досить відома у вітчизняному науковому колі. Тому мета цієї статті – представити основні положення теорії Р. Маклорі та визначити перспективи подальшого використання ТПП у лінгвокогнітивних дослідженнях.

Теоретичні міркування щодо теорії, запропонованої Р. Маклорі, ґрунтуються на аналізі як методі, застосування якого зумовлене завданням виділити окремі положення, представити складну для розуміння теорію, виявити можливості її пристосування для різних дослідницьких цілей і перспектив у лінгвокогнітології.

2. Теорія побудови перспектив як прагматична модель категоризації

Американський антрополог і лінгвіст Р. Маклорі (Robert E. MacLury, 1944–2004) вивчав категоризацію кольору у сапотекській мові індіанців Мексики. Свої дослідження Маклорі оприлюднив у статтях (MacLury 1995, 1997a, 1997b) та у монографії “Color and Cognition in Mesoamerica: Constructing Categories as Vantages” (MacLury, 1997a). У цій новаторській праці Маклорі виклав свої уявлення про категоризацію, які не суперечать, а підтримують і розвивають у прагматичному руслі основні положення когнітивної граматики Р. Ленекера (Langacker, 2003) та теорії прототипів Е. Рош (Rosh, 1975) і Дж. Лакоффа (Lakoff, 1987). ТПП представляє модель категоризації, що включає «спостерігача», який створює категорію, зберігає і змінює її, і за певних умов ліквідує її. Тобто ТПП визначає всі аспекти категоризаційного процесу. На прикладі категоризації кольору Маклорі ілюструє дію ТПП: сприймаючи певний колір, людина починає упорядковувати безпосередні враження та вилучати з них основні моменти, на яких концентрується увага. Фіксованими координатами у цьому разі є «насиченість» і «складність» кольору, які людина укомплектовує змінними координатами «схожість» і «різниця». Змінні координати утворюють континуум від максимальної схожості (ідентичності) до повної невідповідності стандарту категорії.

Вихідним положенням цієї теорії є визнання того, що категоризація проходить за аналогією орієнтації людини на місцевості з урахуванням її руху. Як вважав Маклорі, ця аналогія глибоко вкорінена в людську свідомість та закріплена на нейронному рівні. Онтологічну причину категоризації дослідник убачає в тому, що первісні люди пристосували когнітивні механізми орієнтації у просторі і часі для усвідомлення різноманітної інформації, через це почали розподіляти предмети і явища навколишнього середовища на категорії. Використовуючи таку модель обробки інформації, люди навчилися оперувати абстрактними категоріями і співвідносити їх з конкретними предметами та явищами оточуючого їх середовища. У такий спосіб були створені умови для появи культури і мови (MacLaury, 2007).

Категорії виникають у процесі пізнавальної взаємодії з фіксованими та змінними координатами, які створюють різні перспективи (*vantages*). Перспективою Маклорі називає певне розташування координат, за якими будується категорія: *A category is the sum of its coordinates... But a category also must consist of at least one vantage, which is an arrangement of the coordinates* (MacLaury, 1997a: 180). Перспектива – це певний аспект, що визначає змістову структуру категорії: *Each arrangement is a vantage, which is but an aspect of a category* (MacLaury, 1999: 15). Перспективи можуть бути провідними (*dominant*), коли існує тільки одна точка зору на категорію, і другорядними (*recessive*), коли уявлення про категорію складається з декількох точок зору (MacLaury, 1997: 536–537). За твердженням Р. Маклорі, для того щоб спостерігач був максимально наближений до об'єкта, у категоризаційні моделі повинно бути залучено декілька точок зору. «Точка зору» (*viewpoint*) – це зупинка уваги на континууму ознак об'єкта. В теорії Маклорі використовуються чотири види точок зору: від найбільш об'єктивної до найбільш суб'єктивної.

Категоризація за ТПП є аналогом орієнтації людини у фізичному просторі: ... *the fundamental idea of vantage theory – that coordinates can be set up analogically to form a category as a purely mental construction which is, nevertheless, treated as a physical space* (MacLaury, 1997a: 140). Фокусування уваги у ментальному просторі Маклорі пояснює як звуження поля просторового бачення, коли ми шукаємо газету, що лежить на столі у вітальні. Для того щоб знайти газету, людина мусить визначити місцезнаходження вітальні в будинку, столу в кімнаті, газети на столі. Протягом дня людина постійно звужує чи розширює поле зору, коли входить у приміщення, обмежує чи розсіює увагу, коли визначає місцезнаходження предметів, або прокладає свій шлях у просторі. Концентрація уваги на змінній координаті означає її перехід у статус фіксованої координати на іншому рівні структури, при цьому увага буде припадати на іншу змінну координату нижчого рівня. Розсіювання уваги проходить у зворотному порядку (MacLaury, 1995: 243–244). Завершується процес фокусування тоді, коли змінна координата вищого рівня стає фіксованою координатою нижчого рівня і в модель додається ще одна змінна координата. Таким чином, концентрація уваги поєднує рівні в один еталонний фрейм, при цьому зосередження на певній ознаці у поточний момент є найбільш значущим для визначення категорії.

Процес ідентифікації категорії за участю мови чи без неї проходить дуже швидко, тому що люди звикли до просторово-часової орієнтації. За аналогією будь-яка категорія складається у зрівнянні з визначеними образами чи іншими видами дискретних ідей, які відповідають фіксованим координатам «простір–час». Увага приділяється подібності та різниці об'єкта спостерігання до «фіксованих» образів: *In a category, the analogical equivalents are fixed images or certain other kinds of discrete ideas, and they are the mutable degrees of attention to similarity and difference* (MacLaury, 2007: 140). Вектор з координатами «подібність–різниця» у моделі категорії утворює один континуум, що єднає крайні значення на шкалі якостей. Оцінка подібності і різниці взаємно зумовлена: чим більший ступінь прояву подібності, тим, відповідно, менше значення різниці в межах усвідомлення однієї категорії.

ТПП дає пояснення повторювальним схемам і зразкам, наявності асиметрії, взаємовиключних акцентів і змінень фокусу уваги в процесі категоризації (MacLaury, 2007a: 140–141). Моделювання деяких складних випадків соціальних категорій, яким притаманна множинність номінацій, неможливо пояснити з позиції прототипної організації категорії, тому що існують такі члени категорії, які не відповідають стандартам, за яких складалась категорія. У зоні розширення меж категорії (*coextension*) знаходяться маргінальні члени, номінація яких не збігається з представниками ядра категорії. Маклорі пояснює це тим, що маргінали категорії, хоча і перебувають на її периферії, але їх присутність впливає на прототипне ядро категорії.

Модель категоризації за ТПП складається з трьох рівнів, кожний з яких співвідноситься з парою фіксованої і змінної координати. Людина може концентрувати увагу тільки на одному рівні, послідовно переміщаючи увагу на інші рівні. При цьому інші рівні категоріальної ієрархії усвідомлюються людиною як вихідна передумова для подальших мисленневих операцій: *An individual can keep foremost in mind only one fixed and one mobile coordinate but can “zoom in” and “zoom out” through the hierarchy while maintaining awareness of the other levels as presuppositions* (MacLaury, 1995: 243).

Залежність від концентрації уваги і тієї перспективи, з якої аналізується категорія, робить структуру категорії непостійною, тобто змінюваною під дією зовнішніх факторів. Відповідно до ТПП людина може концентруватись тільки на одній парі координат, інші зберігаються в пам'яті як доведені факти, які стають передумовою умовиводів та невід'ємною частиною категоризаційної моделі. В термінах Ленекера доведені факти діють як «фон» (*ground*), на якому виділяється об'єкт (*figure*) категоризації (Langacker, 2003). У Маклорі фіксовані координати є опорними точками референції, що допомагають орієнтуватись у ментальному просторі за рахунок акцентування деяких ознак об'єктів категоризації та ігнорування інших: *Coordinates are not precisely things in themselves, such as a table or a newspaper, but a selective emphasis upon certain things at the expense of ignoring other things in the environment... they are mental points of reference...* (MacLaury, 1997a: 140).

Провідні риси категорії є постійними і сталими порівняно з нестабільністю і невизначеністю другорядних рис. Фокус уваги на непровідних рисах і детальний їх «огляд» може зумовлювати появу метафор і символів. Тому буденна назва категорії, як вважає Маклорі, трапляється частіше, ніж поетична і метафорична. Увага до провідних рис переводить спостерігача у систему прихованих і суб'єктивних оцінок, тоді як фокусування на другорядних рисах позначає точніше й об'єктивніше зображення категорії. Це пояснюється тим фактом, що бачення того чи іншого предмета в просторі залежить від кута зору, тобто перспективи. Викривлення форми предмета зумовлене перспективою його бачення. Чим більше і детальніше людина придивляється, віддаючи перевагу деталям об'єкта спостереження, тим точніше буде уявлення про цей предмет.

Категорія отримує стільки найменувань, скільки перспектив було задіяно під час складання образу категорії, тому що фокус уваги припадає на різні риси об'єкта номінації. Спостерігач (мовець) називає не саму категорію, а своє уявлення про категорію, тому номінація є цілковито суб'єктивним процесом: Thus, the viewer names his vantages rather than naming the category as disengaged from himself, and he thinks of the category in that engaged manner (MacLaury, 2007: 142). Якщо фокус уваги концентрується на провідних рисах категорії, то категорія отримує назву, яка буде найчастіше вживатись. Відповідно, зосередженість на другорядних рисах пов'язана з номінацією маргіналів категорії і їх назва використовується рідше. Спостерігач є невід'ємною частиною у структурі категорії, тому що він вилучає головні риси, розташовує їх як координати у співвідношенні одна до одної. Він також змінює межі категорії, її чисельність та її зразок. Як зазначає Маклорі, емпірично було доведено, що категорії ніколи не збільшуються, протягом часу вони тільки зменшуються чи розділяються. Спостерігач вносить незначні зміни в образ категорії в процесі надходження нової інформації про категорію. Модель категорії складається з провідного і другорядного фокусів уваги (точок зору). Всі категорії містять як найменше одну точку зору. Категорія, що з'явилась внаслідок багатьох точок зору, буде нестійкою, тому і її назва теж швидко зникає. У разі наявності однієї точки зору, що спрямована на різницю, менш вираженою буде схожість, і це звучує межі категорії. Якщо модель категорії складається з пари фокусів, то увага на схожих рисах буде розширювати межі категорії. Поступове розширення категорії приведе до «розщеплення» категорії, тобто до появи нової категорії (MacLaury, 2007: 125–150). Категоризаційна модель, за Маклорі, є зразком чуттєвого сприйняття, що може пристосовуватись до аналізу будь-якої категорії. Крім численних робіт із семантики кольору, ТПП застосовується для вирішення широкого кола питань.

3. Використання теорії Маклорі у лінгвокогнітивних студіях різної спрямованості

Успішно використовується ТПП у дослідженнях з когнітивної граматики (Głaz, 2002), з лексичної семантики, зокрема для пояснення полісемії та відносин між різними значеннями одного багатозначного слова (Grace, Głaz, 2010), у аналізі дискурсу (Potapenko, 2018). Використання ТПП у дослідженні синонімії прикметників (Taylor, 2003) дало можливість з'ясувати, що близькі синоніми high і tall мають однакову фреймову організацію, при цьому high представляє провідний фокус уваги, а tall – другорядний. Прикметник high використовується частіше і співвідноситься з більшою кількістю референтів. Тоді як tall застосовується тільки в описі людини. Аналогічні висновки отримала О. Трибушиніна, досліджуючи прикметники низкий і невысокий у російській мові, які характеризуються різними фокусами уваги (Tribushinina, 2008). На відміну від Маклорі, Тейлор і Трибушиніна вважають, що основний термін на позначення категорії може розширювати своє значення до метафоричного використання.

Важливим здобутком застосування ТПП в аналізі дискурсу є доведений факт, що посилення до одного й того ж об'єкта може бути здійснено різними засобами (Głaz, 2009). Інші теорії не можуть пояснити нелогічні конструкції і недоречне використання лексик у потоці мовлення. Мовець може переключати увагу, доповнювати, робити відсилки до того, що було сказано.

У вітчизняній когнітивній лінгвістиці ТПП застосовувалась С. Потапенко у дослідженні семантики засобів англійської мови на позначення подій новітньої української історії в англійському медійному дискурсі. Дослідник запропонував методіку образ-схемної перспективізації, яка поєднує апарат образ-схем із теорією побудови перспектив, що дозволяє під одним кутом зору пояснити семантику номінативних одиниць на позначення подій на трьох рівнях категоризації (Потапенко, 2014: 151–159). Пізніше науковець застосовує ТПП у вивченні стратегії маніпулювання категоріями в публічних виступах.

С. Потапенко виділяє три основні способи маніпулювання: надкатегоризація спрямована на інтенсифікацію параметрів, що утворюють фокус категорії; декатегоризація відбиває максимальне і певне зменшення фокальних параметрів; конструювання нових категорій, що відбивається через словотвір (Потапенко, 2018: 81–88).

Незважаючи на те, що Маклорі дуже послідовно розвиває думку про незалежність процесу категоризації від віку, статі, оточення або культури, вчений убачає особливу помітну несхожість мисленевого образу категорії у представників різних поколінь. Молодь одного із племен, мову яких вивчав Маклорі, більше зосереджувалась на різниці, ніж старші члени групи. Це свідчить про те, що молодь орієнтується на новизну мінливого середовища, тоді як старшим членам соціуму важко сприймати нове (Głaz, 2009: 246). Таким чином, категоризація залежить від соціальних параметрів, таких як вік, а теорія Маклорі є досить пластичною моделлю для використання у соціолінгвістичних дослідженнях.

Першим, хто застосував ТПП у соціолінгвістичному дослідженні, був М. Аоягі (Aoyagi, 1995). Науковець писав, що в японській культурі мовець вибирає стиль комунікації, узгоджуючи його з відповідною категорією соціальної ієрархії, до якої належить його співрозмовник. Соціальні категорії будуються за системою соціальних координат, найважливіші з яких – влада і дистанція. Влада є фіксованою координатою, що пов'язана з поділом японського суспільства на три категорії: «старші», «молодші» і «колеги». Змінною координатою є дистанція, яка

залежить від місця, контексту спілкування та інтенцій мовця. Ці координати становлять систему, в якій конструюється комунікативна ситуація. Вибір комунікативних засобів залежить від вікових, соціальних, індивідуальних проявів влади (Aoyagi, 1995: 334–339).

Японська дослідниця Н. Адачі (Adachi, 2002, 2010) використовувала ТПП для моделювання мовленнєвої взаємодії японських жінок. Адачі аналізувала маніфестацію влади у мовленнєвій поведінці працюючих жінок і непокору підпорядкуванню соціальній ієрархії у мові студенток. Дослідниця вважає ефективним використання ТПП у соціолінгвістичних дослідженнях, тому що теорія дає можливість наблизити (zoom in) і віддалити (zoom out) деякі параметри дослідження, тим часом тримати під наглядом їх взаємодію. «Приближення», за Адачі, – це спроба людини осмислити певну частину її світу. У ході цієї когнітивної операції відбираються орієнтири, розташовуються на осях, у точці перетину яких знаходиться перспектива, що відповідає позиції спостерігача. Результатом цієї операції є психологічне узгодження того, що очікує співрозмовник з перевагами його партнера. Схематично дослідниця зображує ситуацію як перетин чотирьох осей: переваги, очікування, рівності і ввічливості, в центрі перетину яких знаходиться вибраний стиль комунікації. З цією фіксованою моделлю порівнюються комунікативні ситуації в процесі комунікації. Вибіркове уточнення комунікативного стилю відбувається за традиційними японськими стандартами ввічливості, що враховують: 1) службове становище; 2) образ, створений для публіки; змінні акценти; 3) схожості і 4) різниці. Першорядною фіксованою координатою є службове становище. Вік і стать зумовлюють публічний образ. Чоловічий стиль мовної поведінки, що є сталом оцінювання в мускуліноцентричному суспільстві Японії, виконує роль провідної перспективи. Другорядна перспектива – це гендерно-маркована жіноча мовна поведінка. Використання ТПП допомогло дослідниці переконливо довести, що комунікативний стиль японських жінок зумовлений соціолінгвістичними чинниками підпорядкування і впливом усталеного соціального положення (Adachi, 2002: 576–581).

Пізніше Адачі розширює діапазон застосування ТПП у дослідженні етнічної ідентичності в японській діаспорі. Вивчаючи мовні способи конструювання етнічної особистості, Адачі довела, що образ етнічної меншості з погляду панівної культури будується за провідним зразком, тоді як самоідентифікація етнічної меншості відбувається за другорядним зразком. Як убачає Адачі, використання різних поглядів на етнічну спільноту у суспільстві може викликати соціальні конфлікти (Adachi, 2010: 292).

Використання теорії Маклорі у дослідженні автора цієї статті зумовлене тим, що соціокультурні стереотипи формуються, як і інші категорії у процесі категоризації, але цей процес відбувається із винесенням об'єкту категоризації відповідної оцінки. З погляду ТПП стереотипи є конвенційно-оцінними зразками соціокультурних груп, які репрезентуються у медійному дискурсі. Специфіка стереотипізації полягає в тому, що профілювання образу соціальної групи відбувається за рахунок висвітлення властивостей, що підлягають оцінюванню з позиції етичних, поведінкових і естетичних стандартів певної культури. Виразність і акцентування ознак об'єктів у процесі формування стереотипів зумовлена культурними стандартами, які впливають на оцінку об'єктів соціального середовища. Стандарти виконують роль фіксованих координат, з якими порівнюють об'єкти суспільного середовища, тоді як оцінка представляє змінні координати. Акцентування деяких ознак об'єктів категоризації залежить від культурного «фону», тобто тих цінностей, традицій і ідеалів, що становлять певну національну культуру.

Відповідність до етичних, поведінкових і естетичних стандартів становить градієнт оцінки: від позитивної у разі схожості з ідеалом до негативної в разі визначення незбіжності. Оцінка виражається у засобах номінації представників категорії й розкривається у дискурсі.

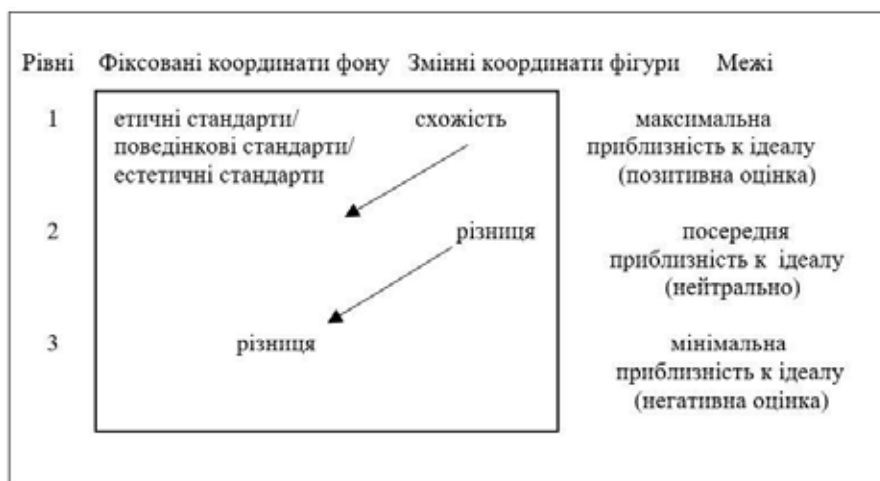

Рис. 1. Фрейм соціокультурного стереотипу за ТПП

Цей рисунок схематично представляє модель формування стереотипів, які виникають у процесі категоризації з винесенням об'єкту певної оцінки. Фіксованими координатами є закріплені у суспільній свідомості етичні, естетичні та поведінкові стандарти, на яких фокусується увага під час формування стереотипів. У кожному окремому

випадку може бути задіяна різна кількість перспектив, тобто фокусів на певних стандартах, що відбивається на кількості номінацій категорій.

4. Висновки

Теорія побудови перспектив Роберта Маклорі є подальшим кроком у розвитку когнітивної лінгвістики, яка ґрунтується на концепціях прототипів, метафоричного мислення, концептуального зміщення і когнітивного профілювання. Теорія Маклорі здатна пояснити складні випадки категоризації, формування та зникнення категорій. На відміну від інших концепцій, які також наголошують на невід'ємності мовної компетенції людини від її інших когнітивних властивостей, таких як перцепція, мислення, пам'ять і моторика, ТПП визнає глибоко укорінену на нейронному рівні властивість людини підсвідомо конструювати категорії за аналогією орієнтації в часі і просторі з урахуванням просторово-моторної активності. Універсальність цієї теорії полягає в тому, що вона може бути застосована у дослідженнях широкого кола питань, що стосуються мовної репрезентації знання як формалізованого результату категоризації, а також аналізу дискурсу та культурної практики тощо. ТПП пропонує механізм пояснення багатьох мовних фактів, тому заслуговує уваги дослідників.

Література:

1. Ирисханова О.К. Игры фокуса в языке: семантика, синтаксис и прагматика дефокусирования. Москва : Языки славянской культуры, 2014. 320 с.
2. Потапенко С.І. Номінація українських подій крізь призму розширеної теорії категоризації (на матеріалі англійського новинного дискурсу). *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Філологія*. 2014. 17 (2). С. 151–159.
3. Серебренников Б.А., Кубрякова Е.С., Постовалова В.К., Телия В.Н., Уфимцева А.А. Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. Москва : Наука, 1988. 216 с.
4. Adachi N. Vantage Theory formulations of ethnicities: the case of overseas Japanese. *Language Sciences*, 2010. 32(2), pp. 291–314. DOI: 10.1016/j.langsci.2009.10.010 (дата звернення: 28.12.2020).
5. Aoyagi M.H. Selection of Japanese categories during social interaction. / Eds. J. Taylor, R. MacLauray. *Language and the Cognitive Construal of the World*. Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 1995. Pp. 331–364.
6. Dirven R. Talk: Linguistic Action Perspetivized as Discourse. *The Scene of Linguistic Action and Its Perspetivization by "Speak", "Talk", "Say" and "Tell"*. / R. Dirven, L. Goossens, Y. Putseys, and E. Vorlat (Eds.). John Benjamins Publishing, 1982. Pp. 37–85.
7. Głaz A. Speakers' choices: seeing things from a perspective. *Cognitive Linguistics Today*. / Lewandowska-Tomaszczyk, B., Turewicz, K. (Eds.). Frankfurt am Main : Peter Lang, 2002. Pp. 287–303.
8. Głaz A. Cognition, categorization and language: Cognitive Grammar meets Vantage Theory. *Rice Working Papers in Linguistics*, 2009. No. 1, pp. 242–259.
9. Głaz A. Towards Extended Vantage Theory. *Vantage Theory: Developments and Extensions*. / A. Głaz, K. Allan (Eds.). *Language Sciences*, 2010. No. 32 (2), pp. 259–275.
10. Grace C.& Głaz A. Iberian Spanish "Macho": Vantages and polysemy in culturally defined meaning. *Language Sciences*. 2010. No. 32 (2), pp. 323–334.
11. Croft W., Cruse D.A. *Cognitive Linguistics*. Cambridge University Press. 2004.
12. Kuno, S. *Functional syntax: Anaphora, discourse and empathy*. Chicago, IL, US : University of Chicago Press. 1987.
13. Labov W. The boundaries of words and their meanings. *New Ways of Analysing Variation in English*. / Charles J. Bailey and Roger Shuy (Eds.). Washington : Georgetown University Press, 1973, pp. 340–373.
14. Lakoff G. Women, fire, and dangerous things. What Categories Reveal about the Mind. Chicago : The University of Chicago Press. 1987.
15. Langacker R.W. Constructions in Cognitive Grammar. *English Linguistics*. 2003. No. 20 (1), pp. 41–83.
16. MacLauray R.E. Vantage theory. *Language and the Cognitive Construal of the World*. / Taylor J.R., MacLauray R.E. (Eds.). Berlin and New York : Mouton de Gruyter, 1995. Pp. 231–276.
17. MacLauray R.E. Color and cognition in Mesoamerica: Constructing categories as vantages. Austin : University of Texas Press. 1997.
18. MacLauray R.E. Vantage Theory in cognitive science: An anthropological account of categorization and similarity judgement. *Proceedings of the Interdisciplinary Workshop on Similarity and Categorization*. / M. Ramscar, U. Hahn, E. Cambouropoulos and H. Pain (Eds.). Edinburgh : University of Edinburgh, Department of Artificial Intelligence, 1997. Pp. 157–163.
19. MacLauray R.E. Basic color terms: Twenty five years after. *The language of color in the Mediterranean: An anthology on linguistic and ethnographic aspects of color terms*. / A. Borg (Eds.). Stockholm : Almqvist & Wicksell International, 1999. Pp. 1–37.
20. MacLauray R.E. (2007). Categories of desaturated-complex color: Sensorial, perceptual, and cognitive models. *Anthropology of Color Interdisciplinary multilevel modeling*. / MacLauray, G.V. Paramei, D. Dedrick (Eds.). Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, pp. 125–150.
21. Rosch E. Cognitive representations of semantic categories. *Journal of Experimental Psychology: General*, 1975. No. 104, pp. 192–233.
22. Potapenko S. Manipulating Categories in Public Speeches and their Translations: Cognitive Rhetorical Application of Vantage Theory. *Одеський лінгвістичний вісник*, 2018. № 12, С. 81–88. DOI: 10.32837/2312-3192/12/12 (дата звернення: 28.12.2020).

23. Taylor J.R. Near synonyms as co-extensive categories: “High” and “tall” revisited. *Language Sciences*, 2003. No. 25(3), pp. 263–284.
24. Tribushinina E. EGO as a cognitive reference point: the case of «невисокий» and «низкий». *Russian Linguistics*, 2008. No. 32, pp. 15–183. DOI: 10.1007/s11185-008-9029-0 (дата звернення: 28.12.2020).

References:

1. Irishanova, O.K. (2017). Igrы fokusa v yazyke: semantika, sintaksis i pragmatika defokusirovaniya [Focus acting in the language: Semantics, syntax and pragmatics of defocusing]. Moskva: Yazyki slavyanskoj kultury [in Russian].
2. Potapenko, S.I. (2014). Nominaciya ukrayinskih podij kriz prizmu rozshirenoyi teoriiy kategorizaciyi (na materialy angломовного novinnogo diskursu) [Designation of events in Ukraine in the light of advanced categorization theory (on the material of English-language news discourse)]. *Visnik Kiyivskogo nacionalnogo lingvistichnogo universitetu. Ser.: Filologiya*. 17 (2), 151–159 [in Ukrainian].
3. Serebrennikov, B.A. (Red.) (1988). Rol chelovecheskogo faktora v yazyke. Yazyk i kartina mira [Human factor in the language. Language and model of the world]. Moskva: Nauka [in Russian].
4. Adachi, N. (2002). Negotiation of speech style in Japanese woman’s language: Vantage Theory as cognitive sociolinguistics. *Language Sciences*, 24 (5–6), pp. 575–590.
5. Aoyagi, M.H. (1995). Selection of Japanese categories during social interaction. (Eds.) J. Taylor, R. MacLaury. *Language and the Cognitive Construal of the World*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, pp. 331–364.
6. Dirven, R. (1982). Talk: Linguistic Action Perspectivized as Discourse. The Scene of Linguistic Action and Its Perspectivization by ‘Speak’, ‘Talk’, ‘Say’ and ‘Tell’. R. Dirven, L. Goossens, Y. Putseys, and E. Vorlat (Eds.). John Benjamins Publishing, pp. 37–85.
7. Głaz, A. (2002). Speakers’ choices: seeing things from a perspective. *Cognitive Linguistics Today*. Lewandowska-Tomaszczyk, B., Turewicz, K. (Eds.). Frankfurt am Main: Peter Lang, pp. 287–303.
8. Głaz, A. (2009). Cognition, categorization and language: Cognitive Grammar meets Vantage Theory. *Rice Working Papers in Linguistics*, 1, pp. 242–259.
9. Głaz, A. (2010). Towards Extended Vantage Theory. *Vantage Theory: Developments and Extensions*. A. Głaz, K. Allan (Eds.). *Language Sciences*, 32 (2). Pp. 259–275.
10. Grace, C. & Głaz, A. (2010). Iberian Spanish ‘Macho’: Vantages and polysemy in culturally defined meaning. *Language Sciences*. 32 (2), pp. 323–334.
11. Croft, W., Cruse, D.A. (2004). *Cognitive Linguistics*. Cambridge University Press.
12. Kuno, S. (1987). *Functional syntax: Anaphora, discourse and empathy*. Chicago, IL, US: University of Chicago Press.
13. Labov, W. (1973). The boundaries of words and their meanings. *New Ways of Analysing Variation in English*. Charles J. Bailey and Roger Shuy (Eds.). Washington: Georgetown University Press, pp. 340–373.
14. Lakoff, G. (1987). Women, fire, and dangerous things. What Categories Reveal about the Mind. Chicago: The University of Chicago Press.
15. Langacker, R.W. (2003). Constructions in Cognitive Grammar. *English Linguistics*. 20 (1), pp. 41–83.
16. MacLaury, R.E. (1995). Vantage theory. *Language and the Cognitive Construal of the World*. Taylor, J.R., MacLaury, R.E. (Eds.). Berlin and New York: Mouton de Gruyter, pp. 231–276.
17. MacLaury, R.E. (1997). Color and cognition in Mesoamerica: Constructing categories as vantages. Austin: University of Texas Press.
18. MacLaury, R.E. (1997). Vantage Theory in cognitive science: An anthropological account of categorization and similarity judgement. *Proceedings of the Interdisciplinary Workshop on Similarity and Categorization*. M. Ramscar, U. Hahn, E. Cambouropoulos and H. Pain (Eds.). Edinburgh: University of Edinburgh, Department of Artificial Intelligence, pp. 157–163.
19. MacLaury, R.E. (1999). Basic color terms: Twenty five years after. *The language of color in the Mediterranean: An anthology on linguistic and ethnographic aspects of color terms*. A. Borg (Eds.). Stockholm: Almqvist & Wicksell International, pp. 1–37.
20. MacLaury, R.E. (2007). Categories of desaturated-complex color: Sensorial, perceptual, and cognitive models. *Anthropology of Color Interdisciplinary multilevel modelling*. MacLaury, G.V. Paramei, D. Dedrick (Eds.). Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pp. 125–150.
21. Rosch, E. (1975). Cognitive representations of semantic categories. *Journal of Experimental Psychology: General*, 104, pp. 192–233.
22. Potapenko, S. (2018). Manipulating Categories in Public Speeches and their Translations: Cognitive Rhetorical Application of Vantage Theory. *Odessa lingvistik vysnyk*. 12, 81–88. DOI: 10.32837/2312-3192/12/12.
23. Taylor, J.R. (2003). Near synonyms as co-extensive categories: ‘High’ and ‘tall’ revisited. *Language Sciences*, 25(3): 263–284.
24. Tribushinina, E. (2008). EGO as a cognitive reference point: the case of ‘невисокий’ and ‘низкий’. *Russian Linguistics*, 32, pp. 15–183. DOI: 10.1007/s11185-008-9029-0.

Стаття надійшла до редакції 19.01.2021
The article was received 19 January 2021

УДК 811.134.2'271'37'42:641.5

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2021-85-16>

ГЛЮТОНИМИ У СКЛАДІ КОНЦЕПТОСФЕРИ «ALIMENTACIÓN»

Мішукова Ольга Миколаївна,
аспірантка кафедри романської філології і перекладу
Запорізького національного університету
olgam3003@gmail.com
orcid.org/0000-0002-5068-3888

Мета. Метою статті є дослідження глютонімів – лексичних одиниць із гастрономічним компонентом, що належать до концептосфери «Alimentación» з урахуванням особливостей іспанськомовної гастрономічної картини світу.

Методи, застосовані під час виконання дослідження, включають метод суцільної вибірки та метод компонентного аналізу, які було направлено на вивчення фактичного матеріалу, що становить 2161 глютонім, серед яких також є назви страв та свят з гастрономічним компонентом, вилучені із іспанських лексикографічних джерел та періодичних видань.

Результати. Проведене дослідження дозволяє говорити про глютоніми як про один із найбільш значущих фрагментів мовної картини світу. Представлені глютоніми належать до концептосфери «Alimentación» яка у свою чергу поділяється на мікроконцепти, об'єднані на основі спільних семантичних ознак. Так, дослідження розглядає 12 мікроконцептів. Під час аналізу та структурування виявилось, що найбільша кількість глютонімів належить до мікроконцептів «продукти харчування» – 717 глютонімів; «процес підготовки, приготування та споживання їжі та напоїв» – 635 глютонімів; категорія «страв», до якої також входять «соуси та закуски» – 288 глютонімів; категорія предметів, пов'язаних обслуговувати процес підготовки, приготування та споживання їжі та напоїв – 125 глютонімів; а усі інші виявилися менш продуктивними. Тако підтвердилося твердження про те, що концептосфера «Alimentación» є відкритою для обміну лексикою з іншими мовами: серед проаналізованих глютонімів зустрічаються запозичення з інших мов, зокрема, з італійської, французької та англійської мови, що представляють назви продуктів, напоїв, методів приготування, назви посуду, професій та спеціальних закладів. Окремий інтерес викликають лексичні одиниці, що належать до глютонімів тільки потрапляючи у певний контекст – вони можуть мати різне значення, що слід враховувати під час перекладу.

Висновки. Результати дослідження ще раз наголосили на тому, що глютоніми, які відносяться до лексичних одиниць побутової сфери, належать до самої рухомої частини лексичного складу мови, таким чином всі зміни відображаються у них виразніше й швидше. Національна кухня не є закритою системою, вона постійно еволюціонує, відображаючи особливості й характерні риси у поглядах, притаманні даній культурі, а також трансформації, які у ній відбуваються. У свою чергу, це знаходить своє відображення у мові.

Ключові слова: гастрономічний дискурс, глютонім, концептосфера, концепт, мікроконцепт, лінгвокультура.

GLUTONYMS IN THE CONCEPTOSPHERE «ALIMENTACIÓN»

Mishukova Olga Mykolaivna,
Postgraduate Student at the Department Romance Philology
and Translation
Zaporizhzhia National University
olgam3003@gmail.com
orcid.org/0000-0002-5068-3888

Purpose. The purpose of the article is the study of lexical units with a gastronomic component – glutonyms which belong to the conceptosphere “Alimentación” within the Spanish-speaking gastronomic picture of the world.

Methodology. The methods used during the study include the method of continuous sampling and the method of component analysis. They have been used to study the actual material, which is 2161 glutonyms, among which are the names of dishes and holidays with gastronomic component, extracted from Spanish lexicographical sources and periodicals.

Results. The study allows us to talk about glutonyms as one of the most important fragments of the linguistic picture of the world. The presented glutonyms belong to the conceptosphere “Alimentación” that is divided into microconcepts, united on the basis of common semantic features. Therefore, it has been divided into 12 microconcepts. During the analysis and structuring it has been found that the largest number of glutonyms belongs to the microconcepts “products” – 717 glutonyms; “the process of preparation and consumption of food and drinks” – 635 glutonyms; category “dishes”, which also includes “sauces and snacks” – 288 glutonyms; category of items related to the process of preparation and consumption of food and drinks – 125 glutonyms; other microconcepts are less productive. Also, the statement that the conceptosphere “Alimentación” is open for exchange of vocabulary with other languages has been confirmed: among the analyzed glutonyms there are borrowings from other languages, in particular, from Italian, French and English, which represent the names of products, drinks, cooking methods, names of utensils, professions and special institutions. Of particular interest, there are lexical units that belong to glutonyms only when they fall into a certain context, they can have different meanings that should be taken into account during translation.

Conclusions. The results of the study once again emphasized that glutonyms, which belong to the lexical units of the household sphere, therefore belong to the most mobile part of the lexical structure of the language, so all changes are reflected in them more clearly and faster. The national cuisine is not a closed system, it is constantly evolving, reflecting the features and characteristics of the views inherent in this culture, as well as the transformations that take place in it. In turn, this is reflected in the language.

Key words: gastronomic discourse, glutonym, conceptosphere, concept, microconcept, linguoculture.

1. Вступ

Сучасна лінгвістика бачить гастрономічну картину світу як один із найбільш перспективних напрямків досліджень. Це пов'язано перш за все з тим, що національні гастрономічні уподобання мають свою унікальну специфіку, що відображаються в культурі та мові. Їжа є невід'ємною частиною існування людини й, як наслідок, одним з найвпливовіших концептів її життя. З'являється все більше досліджень, які так чи інакше зачіпають концепт «Їжа». Серед них можна назвати роботи: В. Дмитренко та І. Зінченко, які розглядають проблему культурно-мовних національних стереотипів на прикладі фразеологічного фонду англійської мови, пов'язаного із концептом «Їжа», І. Лопес Еспіноса досліджує, як концепт «Їжа» реалізується у сучасних гастрономічних інтернет-блогах, С. Мюррей фокусується на концепті «Food» та пов'язаних з їжею метафоричних поняття, які розкривають емоції, темпераменти людей, їх розумові та фізичні здібності; Г. Осіпчук аналізує особливості мовної репрезентації концепту «Їжа» в народних прикметах, приказках та прислів'ях. Таким чином, можна зробити висновок, що концепт «Їжа» на матеріалах різних мов є актуальною проблемою багатьох сучасних досліджень. Тому у центрі цього дослідження знаходиться концептосфера «Alimentación» та її вербалізація у сучасній іспанськомовній картині світу. Отже, *актуальність* статті визначається її спрямованістю на поповнення бази знань про особливості концептосфери «Alimentación» у межах іспанськомовної лінгвокультури.

Головною метою цієї роботи є дослідження лексичних одиниць з гастрономічним компонентом – глутонімів, що належать до концептосфери «Alimentación» у межах іспанськомовної гастрономічної картини світу. Поставлена мета досягається через вирішення наступних завдань: 1) зробити огляд досліджень концептосфери у наукових працях; 2) виявити лексичні одиниці з гастрономічним компонентом у сучасній іспанській мові; 3) використати компонентний аналіз як метод систематизації лексичних одиниць з гастрономічним компонентом; 4) за допомогою компонентного аналізу виділити складові їх значення. Матеріал дослідження становлять 2161 глутонім, серед яких також є назви страв та свят з гастрономічним компонентом, вилучені методом суцільної вибірки із іспанських лексикографічних джерел та періодичних видань [Gastronomía Vasca, Fiestas gastronómicas más importantes de España, Jordá 2007, Diccionario de la Lengua Española 2014, Carnero 2019, Sueiro 2019]. Під «глутонімом» ми розуміємо термін, який було введено науковцем А. Оляничем [Олянич 2003, с. 43] для позначення лінгвістичних одиниць гастрономічного дискурсу.

2. Концептосфера «Alimentación» в іспанській культурі

Їжа – це невід'ємний елемент культури нації. Уявлення людей про неї відрізняється в кожній з культур, що впливає на особливості формування гастрономічного дискурсу. Так, наприклад, хоча традиційна їжа є важливою частиною людської культури, вона завжди змінювалась як в межах окремих культур, так і під час міжкультурного обміну досвідом. Такими ж характеристиками володіє й так звана сучасна їжа – відображення сучасного життя та взаємодії майже всіх людей сьогодення. Деякі дослідники, як, наприклад, С. Корунівський, стверджують, що «наразі не існує незмінної їжі, характерної для однієї культури». Тому, під час дослідження гастрономії в окремо взятій культурі, її картині світу, необхідно враховувати ті етнічні, історичні, релігійні та інші фактори, що вплинули на її формування.

У свою чергу, ці фактори мають вплив на формування складу мови. Слід зазначити, що дослідники все більше звертають увагу на те, як за допомогою мови відбувається концептуалізація світу: як мова спонукає дослідження про співвідношення реального та існуючого світу, його образу у свідомості та образу, зафіксованому у мові. Так, дослідники розглядають концептуальну систему як основу мовної картини світу. Наприклад, З. Попова говорить про те, що концептуальна картина світу та мовна картина світу «пов'язані між собою як первинне й вторинне, як ментальне явище та його вербальне відображення, як зміст поняття та засіб доступу дослідника до цього поняття» [7, с. 8]. О. Кондрат'єва стверджує, що концепти об'єктивуються у мові у вигляді слів або словосполучень: «мовний світ розглядається як репрезентант концептуального світу, який, у свою чергу, репрезентує реальний об'єктивний світ, а система, що репрезентує, завжди бідніша за ту, що репрезентується» [4, с. 14]. Таким чином, під час дослідження лексичного складу мови ми повинні приділяти увагу й його тісному зв'язку з тими умовами, в яких він сформувався.

В умовах різних культур в концептах накопичуються унікальні знання та досвід, які дають інформацію про особливості національного характеру та менталітету. Опис окремих концептів викликає підвищений інтерес дослідників, а сам концепт наразі розглядається як одна з головних проблем дослідження сучасної лінгвістики. Серед них роботи як вітчизняних лінгвістів (К. Грубич, О. Дмитренко, І. Зінченко), так і зарубіжних (Ф. Омарова, Л. Аллахвердиева, Ю. Фінікова, А. Земскова, Г. Мейпс, С. Мюррей, К. Молано Мерчан, І. Лопес Еспіноса). Таким чином, це питання є актуальною проблемою багатьох сучасних досліджень.

Концептосфера «Alimentación» є однією з базових, універсальних концептосфер, в яких відбивається ситуація, яка існує у кожній окремій лінгвокультурі. Тут знаходить своє відображення один з найдавніших елементів матеріальної культури та побуту, який представляє собою одну з перших сфер виникнення й існування культурних цінностей, а також вона є основою для фізичного існування людини. Під час вивчення концептосфери «Alimentación» необхідно виділити у її складі концепти: концепт «Comida» є ключовим компонентом концептосфери «Alimentación», який об'єднує мікроконцепти, що постійно взаємодіють один з одним: продукти харчування, напої, столові прибори, страви, процес приготування, спосіб приготування та інші. Глутоніми, що належать до концептосфери «Alimentación», формуються під впливом етнічних, культурних, історичних, соціально-психологічних особливостей. Вони займають одне з провідних місць у системі мови за багатством та розмаїттям завдяки їх постійному розвитку та змінам. Таким чином, вони відображають особливості національного світогляду та цінностей, що сприяє визначенню ціннісних орієнтирів представників лінгвокультури, в нашому

випадку – іспанської. Тому дослідники звертають особливу увагу на вивчення номінативних процесів у сфері повсякденного життя, пов'язаних з культурою споживання їжі та вербалізацією стереотипів гастрономічної поведінки людини. Національний склад мови та колективна пам'ять вбирають у себе та зберігають соціокультурні смисли та асоціації, що безпосередньо пов'язані з найменуваннями продуктів та страв національної кухні, яка формувалася протягом століть. Саме через це у різних народів з їжею пов'язані власні стереотипні уявлення, які знаходять своє відображення у лексичному складі мови.

3. Лексичні одиниці з гастрономічним компонентом

Лексичні одиниці, які відносяться до побутової сфери, є самою рухомою частиною лексичного складу мови, тому всі зміни відображаються у ній виразніше й швидше. Так, глутоніми тісно пов'язані з відповідними унікальними гастрономічними явищами, що актуалізуються у мовленні під час продукування гастрономічного дискурсу.

Для структурування та аналізу глутонімів у нашому дослідженні було застосовано метод компонентного аналізу, тому глутоніми було об'єднано на основі спільних семантичних ознак. Для аналізу було відібрано 2161 глутонім, серед яких також є назви страв та свят з гастрономічним компонентом, які складають концептосферу «Alimentación» та умовно поділяються на наступні мікроконцепти:

1) найбільшу категорію за кількістю глутонімів становлять **назви продуктів харчування** – 717 глутонімів, об'єднані загальним значенням «субстанції, придатні для прийому у їжу» з підкатегоріями: молоко, вершки та похідні – 167 глутонімів (наприклад, *leche* – молоко, *Manchego* – «Манчего», іспанський твердий сир з пастеризованого овечого молока), м'ясо – 113 глутонімів (наприклад, *cadera* – шматок яловичини вищої якості, *paletilla* – плече, м'ясо отримане з передніх ніг), риба – 94 глутоніми (наприклад, *buey de mar* – краб, один з найпопулярніших морепродуктів у Галісії, *trucha* – форель), а також: овочі – 89 глутонімів, крупи, макарони, борошно та похідні – 55 глутонімів, іствні жири та оцет – 51 глутонім, фрукти – 44, солодощі, тістечка та похідні – 39 глутонімів, яйця та похідні – 16 глутонімів, ягоди – 15 глутонімів, гриби – 14 глутонімів, горіхи – 5 глутонімів, та інше – 15 глутонімів;

2) другу за кількістю категорію складають лексичні одиниці, що описують **процес підготовки, приготування та споживання їжі та напоїв** – 635 глутонімів зі значенням «дія, що описує спосіб підготовки, приготування та споживання їжі»: (наприклад, *afogar* – випарювати, *chamuscar* – обпалювати, *pelar* – чистити від шкірки, *resquebrajar* – дія, коли делікатес втрачає форму через необережність або через погану систему приготування);

3) третя за кількістю глутонімів – категорія **страв**, до якої також входять **соуси та закуски** – 288 глутонімів зі значенням «приготована за спеціальним рецептом комбінація харчових продуктів, підготована до вживання», серед яких: страви – 250 глутонімів (наприклад, *arroz con langosta* – рис з омарами, блюдо з Мурсії, *frito extremeño* – печеня по-Естремадурськи, блюдо з Естремадури, *remojón* – ремохон, салат з апельсинів, блюдо з Андалусії), соуси – 27 глутонімів (наприклад, *la picada* – ла пікада, кастильський соус, *salsa agridulce* – кисло-солодкий соус), а також закуски – 11 глутонімів.

4) четверта – категорія предметів, зобов'язаних обслуговувати процес підготовки, приготування та споживання їжі та напоїв – «спеціальні інструменти, які використовуються для підготовки, приготування й прийому їжі та напоїв», серед них: **столові прилади та посуд** – 125 глутонімів (наприклад, *copa de vino* – фужер для вина, *tenedor de postre* – виделка для десерту), спеціальні прилади та меблі, пов'язані з підготовкою, приготуванням, споживанням та збереженням їжі та напоїв – 22 глутоніми (наприклад, *armario cava* – шафа для збереження вина, *picadora* – м'ясорубка) та інше – 7 глутонімів;

5) **напої** складають 76 глутонімів, що об'єднують «субстанції, придатні до пиття» й поділяються на: безалкогольні – 41 глутонім (наприклад, *batidos* – молочний коктейль, *infusión* – трав'яний чай) та алкогольні – 35 глутонімів (наприклад, *Albariño* – Альбаріньо, відоме вино з Галісії, *cerveza* – пиво);

6) **приправи та спеції** складають 74 глутоніми – «субстанції, які використовуються для поліпшення смаку» (наприклад, *azafrán* – шафран, *pimentón* – паприка, *sal* – сіль);

7) категорія **місця** налічує 64 глутоніми – «спеціальне місце, пов'язане з приготуванням або вживанням їжі та напоїв» та поділяється на: спеціальні громадські місця, пов'язані з гастрономією – 60 глутонімів (наприклад, *carnicería* – м'ясна лавка, *restaurante de alta cocina* – ресторан високої кухні) та спеціальні місця для готування, прийому та збереження їжі та напоїв вдома – 4 глутоніми (наприклад, *cocina* – кухня, *despensa* – комора);

8) категорія **суб'єкта** налічує 46 глутонімів, що вказують на «людину, яка має спеціальну роль у процесі обробки, приготування, подачі, вживання або оцінки їжі та напоїв» (наприклад, *camarero* – офіціант, *frutero* – продавець фруктів, *periodista gastronómico* – журналіст, що пише про їжу);

9) лексичні одиниці, що описують або коментують **спосіб приготування або манеру подачі страви або напою** зі значенням «характеристика методів обробки, приготування, подачі або вживання їжі або напоїв» – 43 глутоніми (наприклад, *a la romana* – по-римськи, система смаження, при якій обрану їжу обмакують у борошно, занурюють у пасту для смаження та підрум'янюють зовні, не залишаючи її сухою всередині, *azul* – назва, під якою відома система швидкого приготування певних видів риби, наприклад форелі);

10) лексичні одиниці, що дають **оцінку** їжі та напоєм зі значенням «прикметники, що характеризують їжу та напої»: 33 глутоніми (наприклад, *amargo* – гіркий, *dulce* – солодкий, *mohoso* – запліснявілий, так говорять про вино, яке має неприємний смак та аромат, що нагадує вологу та цвіль, *sabroso* – смачне);

11) назви **ритуалів та свят** що об'єднують «спеціальні події гастрономічної тематики, пов'язані з культурою або релігією»: 23 глутоніми, що об'єднують спеціальні події та свята, пов'язані з гастрономічною тематикою

(наприклад, *Fiesta de la coliflor* – Фестиваль цвітної капусти у Гріньоні, Мадрид (третя неділя березня), *La batalla del vino de Haro* – Битва вина у Харо, Ла-Ріоха (29 червня, день Святого Петра));

12) лексичні одиниці, що описують **результат**, певні наслідки, до яких призводить вживання чи відмові від їжі або напоїв зі значенням «певні наслідки, до яких призводить вживання їжі або напоїв, часто через їх надмірну кількість»: 8 глотонімів (наприклад, *ebriedad* – пияцтво, *hambre* – голод, *obesidad* – ожиріння).

Серед проаналізованих глотонімів зустрічаються запозичення з інших мов, зокрема, з італійської мови – 18 глотонімів, які представляють назви продуктів (наприклад, *espaguetis* – спагеті), напоїв (наприклад, *cappuccino* – капучіно), методи приготування їжі (наприклад, *al dente* – спосіб приготування овочів, макаронних виробів, рису або фруктів, таким чином, щоб зовні вони були добре приготовані, але тверді у центрі), французької мови – 16 глоттонімів, серед них: назви продуктів (наприклад, *baguette* – багет), посуду (наприклад, *cocota* – з французької *cocotte* – кокотниця, спеціальний металевий посуд), терміни, що позначають спосіб приготування (наприклад, *a la broche* – французький спосіб смаження м'яса), а також з англійської мови – 12 глоттонімів, серед яких: назви напоїв (наприклад, *whisky* – віскі), видів їжі (наприклад, *frankenfood* – англіцизм, що походить від «їжі Франкенштейна»), професій (наприклад, *food blogger* – людина, яка описує гастрономічні враження у інтернет-блогу) та закладів (наприклад, *snack bar* – снєк-бар, заклад, розрахований на швидке обслуговування споживачів). Це ще раз доводить, що концептосфера «Alimentación» є відкритою для обміну лексикою з іншими мовами.

Окремо варто вказати на лексичні одиниці, які стають глотонімами лише потрапляючи у певний контекст. Так, наприклад, серед відібраних лексичних одиниць зустрічаються: *guitarra* – гітара, але як глотонім – яйцерізка, *araña* – павук, але як глотонім – шумівка; *oler* – відчувати запах, але як глотонім виступатиме тільки якщо мова йде про те, щоб відчувати запах їжі. Такі лексичні одиниці можуть мати різне значення в залежності від контексту, що слід враховувати під час перекладу.

4. Висновки

Їжа – це один із найважливіших елементів життя людини, за допомогою якого представники кожної окремої культури створюють свій національно-специфічний образ світу. Лексика з гастрономічним компонентом формує один із найбільш значущих фрагментів мовної картини світу. Наше дослідження представило 2161 глотонім, що належать до концептосфери «Alimentación», яка поділяється на мікроконцепти, об'єднані на основі спільних семантичних ознак. Так, аналіз глотонімів показав, що найбільша кількість глотонімів належить до мікроконцептів «продукти харчування» – 717 глотонімів, «процес підготовки, приготування та споживання їжі та напоїв» – 635 глотонімів, категорія «страви», до якої також входять «соуси та закуски» – 288 глотонімів. Інші мікроконцепти виявилися менш продуктивними. Окремий інтерес під час дослідження викликали запозичення з інших мов (італійської, французької та англійської), а також лексичні одиниці, які володіють декількома значеннями й відносяться до глотонімів тільки коли знаходяться в певному контексті. Національна кухня постійно еволюціонує, відображаючи особливості й характерні риси у поглядах, притаманні лінгвокультурі, а також трансформації, які у ній відбуваються. У свою чергу, це знаходить своє відображення в мові. Концептосфера «Alimentación» вимагає подальшого детального дослідження, перш за все на рівні фразеологічних одиниць із гастрономічним компонентом.

Література:

1. Дмитренко О.В., Зінченко І.Ю. Вербалізація концепту «Їжа» засобами сучасної англійської фразеології. *Електронний науковий фаховий журнал ІМІДЖ сучасного педагога*. 2018. № 6(183). С. 77–79.
2. Грубич К.В. Концепт «Їжа» у формуванні ефективних соціальних комунікацій на телебаченні. *Психолінгвістика*. 2015. Вип. 18(2). С. 133–141.
3. Карасик В.И., Слышкин Г.Г. Лингвокультурный концепт как единица исследования. *Методологические проблемы когнитивной лингвистики* : сб. науч. тр. : под ред. И.А. Стернина. Воронеж : ВГУ, 2001. С. 75–80.
4. Кондратьева О.Н., Пименова М.В. Концептуальные исследования. Введение : учебное пособие. Москва : ФЛИНТА : Наука, 2011. 176 с.
5. Олянич А.В. Путешествие как потребность и потребление (Драматургия лингвосемиотического пространства глоттонических странствий). *Культурное пространство путешествий*. Санкт-Петербург : Изд-во СПбГУ, 2003. С. 43–47.
6. Осіпчук Г.В. Вербалізація концепту «їжа» в українських народних прикметах та пареміях. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2019. Вип. 18. С. 44–47.
7. Попова З.Д., Стернин И.А. Язык и национальная картина мира. Воронеж : Истоки, 2003. 101 с.
8. Приходько А.Н. Концепты и концептосистемы : монография. Днепрпетровск : Издатель Белая Е.А., 2013. 308 с.
9. Стадунская Н.А. Компонентный анализ значения слова как способ выявления содержания концепта. *Вестник Челябинского государственного университета*. Челябинск, 2012. № 32(286). С. 112–117.
10. Carnero M. Los 20 mejores festivales gastronómicos de España en 2019. *Skyscanner*. URL : <https://www.skyscanner.es/noticias/los-20-mejores-festivales-gastronomicos-de-espana-en-2019> (дата звернення: 18.01.2021).
11. Diccionario de la Lengua Española. Madrid : Planeta Publishing, 2014. 2432 p.
12. Fiestas gastronómicas más importantes de España. *Turismo de vino*. URL : <https://turismodevino.com/blog/ferias-y-fiestas-gastronomicas-en-espana/> (дата звернення: 18.01.2021).
13. Gastronomía Vasca. Glosario. URL : <https://www.gastronomiavasca.net/es/gastro/glossary> (дата звернення: 18.01.2021).

14. López Espinosa I. A. Blog gastronómico de Tapachula “sabores de mar y exóticos” : elaboración de texto para obtener el título de licenciado en gastronomía. Chiapas, 2017. 71 p.
15. Jordá M. J. Diccionario práctico de gastronomía y salud. Madrid : Ediciones Diaz de Santos, 2007. 1408 p.
16. Korunovski S., Kocovski J. Determining the value of food in rural tourism as an important part of the total tourism experience. *Culture and Food*. Ohrid, 2013. 11 p.
17. Murray S. Metaphorization of the “Food” concept in the English language through the example of the American linguistic culture. *Иностранный язык и культура в контексте образования для устойчивого развития. Международный сборник научно-методических статей IV-й Международной научно-практической конференции преподавателей, магистрантов и аспирантов*, 2019. Псков, 2019. С. 193–202.
18. Sueiro E. Las grandes fiestas gastronómicas del verano en España. *ABC*. 2019. URL : https://www.abc.es/viajar/gastronomia/abci-grandes-fiestas-gastronomicas-verano-espana-201907130157_noticia.html (дата звернення: 18.01.2021).

References:

1. Dmytrenko O. V., Zinchenko I. Yu. (2018) Verbalizatsiia kontseptu «Izha» zasobamy suchasnoi anhliiskoi frazeolohii [Verbalization of the concept of "Food" by means of modern English phraseology]. *Electronic scientific professional journal IMAGE of a modern teacher*. No 6 (183). P. 77-79. [in Ukrainian].
2. Hrubykh K. V. (2018) Kontsept «Izha» u formuvanni efektyvnykh sotsialnykh komunikatsii na telebachenni [The concept of "Food" in the formation of effective social communications on television]. *Psycholinguistics*. No 18 (2). P. 133-141. [in Ukrainian].
3. Karasik V. I., Slyshkin G. G. (2001) Lingvokulturnyy kontsept kak edynitsa issledovaniya [Linguocultural concept as a research unit]. *Methodological problems of cognitive linguistics: collection of articles*: ed. I. A. Sternin. Voronezh : VGU. P. 75-80. [in Russian].
4. Kondratyeva O. N., Pimenova M. V. (2011) Kontseptualnyye issledovaniya. Vvedeniye : uchebnoye posobiye [Conceptual research. Introduction: tutorial]. Moscow: FLINTA : Science. 176 p. [in Russian].
5. Olyanich A. V. (2003) Puteshestviye kak potrebnost i potrebleniye (Dramaturgiya lingvosemioticheskogo prostranstva glyuttonicheskikh stranstviy) [Travel as a need and consumption (Dramaturgy of the linguistic semiotic space of gluttonic wanderings)]. *Cultural travel space*. St. Petersburg: SPbSU Publishing House. P. 43-47. [in Russian].
6. Osipchuk H. V. (2019) Verbalizatsiia kontseptu «izha» v ukrainskykh narodnykh prykmetakh ta paremiakh [Verbalization of the concept of "food" in Ukrainian folk signs and paremias]. *Current issues of philology and translation studies*. No 18. P. 44-47. [in Ukrainian].
7. Popova Z. D., Sternin I. A. (2003) Yazyk i natsionalnaya kartina mira [Language and national picture of the world]. Voronezh : Istoki. 101 p. [in Russian].
8. Prikhodko A. N. (2013) Kontsepty i kontseptosistemy : monografiya [Concepts and concept systems: monograph]. Dnepropetrovsk: Publisher Belaya E. A. 2013. 308 p. [in Russian].
9. Stadulskaya N. A. (2012) Komponentnyy analiz znacheniya slova kak sposob vyyavleniya sodержaniya kontseptu [Component analysis of the meaning of a word as a way to identify the content of a concept]. *Bulletin of the Chelyabinsk State University*. Chelyabinsk. No 32 (286). P. 112-117. [in Russian].
10. Carnero M. (2019) Los 20 mejores festivales gastronómicos de España en 2019. *Skyscanner*. URL: <https://www.skyscanner.es/noticias/los-20-mejores-festivales-gastronomicos-de-espana-en-2019> (Accessed: 18.01.2021) [in Spanish].
11. Diccionario de la lengua española (2014). Madrid : Planeta Publishing. 2432 p. [in Spanish].
12. Fiestas gastronómicas más importantes de España. *Turismo de vino*. URL: <https://turismodevino.com/blog/ferias-y-fiestas-gastronomicas-en-espana/> (Accessed: 18.01.2021) [in Spanish].
13. Gastronomía Vasca. Glosario. URL: <https://www.gastronomiavasca.net/es/gastro/glossary> (Accessed: 18.01.2021) [in Spanish].
14. López Espinosa I. A. (2017) Blog gastronómico de Tapachula “sabores de mar y exóticos”: elaboración de texto para obtener el título de licenciado en gastronomía. Chiapas. 71 p. [in Spanish].
15. Jordá M. J. (2007) Diccionario práctico de gastronomía y salud. Madrid: Ediciones Diaz de Santos. 1408 p. [in Spanish].
16. Korunovski S., Kocovski J. (2013) Determining the value of food in rural tourism as an important part of the total tourism experience. *Culture and Food*. Ohrid. 11 p.
17. Murray S. (2019) Metaphorization of the “Food” concept in the English language through the example of the American linguistic culture. Foreign language and culture in the context of education for sustainable development. *International collection of scientific and methodological articles of the IV International scientific and practical conference of teachers, undergraduates and postgraduates*. Pskov. P. 193-202.
18. Sueiro E. (2019) Las grandes fiestas gastronómicas del verano en España. *ABC*. URL: https://www.abc.es/viajar/gastronomia/abci-grandes-fiestas-gastronomicas-verano-espana-201907130157_noticia.html (Accessed: 18.01.2021) [in Spanish].

Стаття надійшла до редакції 11.01.2021
The article was received 11 January 2021

ФРАЗЕОЛОГІЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ІНОЗЕМЦІВ В АНГЛОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ (СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ)

Святюк Юлія Вікторівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
sviatiuk@ukr.net
orcid.org/0000-0001-8343-1890

Сандига Лілія Олександрівна,
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри іноземних мов
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
lilyflower1308@gmail.com
orcid.org/0000-0001-8032-0378

Мета. Стаття присвячена виявленню етнокультурної своєрідності фразеологічних одиниць англійської мови, до складу яких входять етноніми. Метою статті є дослідження семантичної структури фразеологічних одиниць англійської мови, які репрезентують іноземців.

Методи. У дослідженні використано метод словникових дефініцій, метод суцільної вибірки для добору фразеологічних одиниць на позначення іноземців, міждисциплінарний метод аналізу лінгвістичних аспектів із залученням даних історії, етнології та соціології.

Результати. Аналіз фактичного матеріалу виявив, що у семантичній структурі фразеологічних одиниць етноніми уточнюють та модифікують значення основного компонента, викликають переосмислення значення основного компонента фразеологічних одиниць, можуть спричиняти антонімічні відношення між первинним та переосмисленим значенням основного компонента фразеологічних одиниць (Dutch cure, Irishman's hurricane). Входячи до складу фразеологізму, етноніми можуть як забезпечувати якісну характеристику та якісну оцінку денотату, приписуючи відповідні якості визначеному етносу (to talk to like a Dutch uncle, Jewish lightning), так і виконувати лише структурну функцію, надаючи фразеологічним одиницям національного колориту (Jewish typewriter). Переосмислене значення фразеологізмів з етнонімами ґрунтується на універсальній психологічній опозиції 'свій – чужий', відповідно до якої культура, спосіб життя, уявлення про інші нації, спосіб поведінки оцінюються негативно та з упередженням. Такі культурно марковані смисли, що зберігаються в семантиці фразеологічних одиниць з етнонімами, розпізнаються учасниками комунікації завдяки їх культурній компетенції, вмінню актуалізувати історико-культурологічну інформацію.

Висновки. Проведений аналіз семантичної структури фразеологічних одиниць з етнонімами в англійській мові дозволяє зробити висновок, що фразеологізми на позначення іноземців репрезентують специфічне національно-культурне бачення багатонаціонального світу. У складі фразеологічних одиниць етноніми можуть забезпечувати якісну характеристику та якісну оцінку представників інших народів, так і виконувати лише структурну функцію.

Ключові слова: фразеологічні одиниці, етнонім, фразеологізм, міжкультурна комунікація, екстралінгвістичні фактори, культурна компетенція.

PHRASEOLOGICAL UNITS DENOTING FOREIGNERS IN ENGLISH (STRUCTURAL AND SEMANTIC ASPECTS)

Sviatiuk Yuliia Viktorivna,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
Taras Shevchenko National University of Kyiv
sviatiuk@ukr.net
orcid.org/0000-0001-8343-1890

Sandyga Liliia Oleksandrivna,
Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages
Taras Shevchenko National University of Kyiv
lilyflower1308@gmail.com
orcid.org/0000-0001-8032-0378

Purpose. The article reveals the national and cultural peculiarities of English phraseological units with ethnic names. This study aims to present the semantic structure of the English phraseological units denoting foreigners.

Methods. The study was conducted using the method of dictionary definitions, the method of continuous sampling for the selection of phraseological units naming foreigners, interdisciplinary method for analysing linguistic aspects considering data from history, ethnology and sociology.

Results. The analysis of units under study revealed that the ethnic names used in these phraseological units specify and modify the meaning of the main component of the phraseological unit, as well as create antonymic correlations between direct and figurative meaning of the main component of the phraseological unit (Dutch cure, Irishman's hurricane). Being the elements of phraseological units official ethnic names modify and reconsider the semantic structure of the phraseological units, thus attributing conventional characteristics and evaluations to the representatives of other nations (to talk to like a Dutch uncle, Jewish lightning), or perform exclusively structural function being the constituent part of such phraseological units and denote historical and cultural realia of a nation with neutral evaluation (Jewish typewriter). The figurative meaning of the phraseological units with ethnic names is build on the psychological universal opposition 'we vs others' according to which the culture, manner of life, image of other nation is often evaluated negatively and with unjustified prejudice. Such culturally marked meanings are entrenched in the semantic structure of the phraseological units and recognized due to cultural competence and actualization of specific historical and national context and background of a certain ethnic community.

Conclusions. It can therefore be concluded that phraseological units with ethnic names transfer the specific national and cultural vision and perception of the multinational world. As the component of the phraseological unit the ethnic names present characteristics and evaluations of the representatives of other nations and carry out structural function.

Key words: phraseological units, ethnic names, cross-cultural communication, extralinguistic factors, cultural competence.

1. Вступ

Входячи до загальної системи мови, фразеологія вважається найціннішим лінгвістичним спадком, у якому відображаються бачення світу й національна культура соціуму, а також фразеологічні одиниці (ФО) є носієм і джерелом національно-культурної інформації. Вони акумулюють колективний досвід, культурно-національну своєрідність історії і культури носіїв мови. Саме тому у фразеологічному фонді національна самобутність мови отримує найяскравіший і безпосередній прояв. Фразеологічний склад мови, як визначає його В.М. Телія, це – дзеркало, в якому лінгвокультурна спільнота ідентифікує свою національну самосвідомість (Телія, 1996: 9).

Дослідженню проблем фразеології як окремої лінгвістичної дисципліни присвячено праці В. Виногорова, О. Куніна, М. Алефіренка, Д. Добровольського, фразеологічні інновації представлено в роботах Б. Бакая, М. Ковшова, Н. Лисецької, О. Рогач, І. Zykova, структурно-семантичні особливості сталих виразів вивчалися І. Задорожною, О. Левченко, О. Мацько.

Метою статті є дослідження семантичної структури та виявлення етнокультурної своєрідності фразеологічних одиниць англійської мови, до складу яких входять етніми.

Завдання, спрямовані на досягнення цієї мети, включають: визначення аксіологічної функції етнімів у складі ФО; опис національно-культурної своєрідності ФО з етнімами, дослідження структуроутворюючої функції етнімів у ФО.

Методологія дослідження спирається на метод словникових дефініцій для дослідження семантичної структури фразеологічних одиниць з етнімами, метод суцільної вибірки для добору фразеологічних одиниць на позначення іноземців, міждисциплінарний метод, оскільки до аналізу мовознавчих аспектів долучено дані історії, етнології та соціології, що дає змогу комплексно розглянути матеріал дослідження.

Фразеологізми репрезентують не лише окремі фрагменти картину світу, особливо актуальні для носіїв мови. ФО своїми значеннями частково перетинаються з лексикою, доповнюючи картину світу, створювану лексичними одиницями (Левченко, 2003). Більшості одиниць фразеологічної системи мови властива національно-культурна своєрідність, яка експліцитно чи імпліцитно виявляється в семантиці ФО (Zykova, 2013: 402). ФО побудовано на образному переосмисленні національно-специфічного досвіду, історичних реалій та подій в житті певного народу.

2. Етніми як складові елементи фразеологічних одиниць

Етніми, що належать лексичному рівню мови та зазвичай вивчаються в межах ономастики, зустрічаються як складові елементи ФО. Саме вживання етнімів експліцитно репрезентує національно-культурну своєрідність фразеологічної системи сучасної англійської мови. Етніми як загальні назви цілих народів тісно пов'язані з феноменом національної ідентичності та, внаслідок дії внутрішньомовних та поза мовних чинників, своєрідно впливають на формування фразеологічного значення та виникнення стереотипних оцінних нашарувань (Рогач, 1999). Фразеологія може розглядатися як вербалізована частина стереотипного уявлення та оцінок певного соціуму, що експлікує наївну картину світу (Левченко, 2003). Завдяки використанню етнімів у складі фразеологізмів у національній мові тиражується відповідне сприйняття та ставлення до інших етнічних спільнот (Кларк, 1990: 82). Поширення зазначених ФО впливає на формування та укорінення у суспільстві певних національних стереотипів. Такі усталені вирази на рівні асоціативного оцінювання та сприйняття дійсності узагальнюють та втілюють погляди носіїв певної мови та культури щодо представників інших народів та етносів (Войцехівська, 2018).

Під впливом означення-етніма поняття семантика основного компонента фразеологізму може зазнавати в процесі переосмислення суттєвих змін, навіть набувати протилежного значення (Ажнюк, 1989). Використання етнімів у подібних фразеологізмах мотивовано необхідністю привернути увагу до особливого,

переосмисленого значення компонентів ФО, на яке накладається національне сприйняття іншого етносу, наприклад: *Jewish lightning* – навмисний підпал збиткового бізнесу з метою отримати компенсацію за страховим полісом суперечить буквальному значенню ‘єврейська блискавка’, а *Jewish waltz* – угода, під час якої торгуються з метою досягнути якомога більшого зиску (таке значення є результатом метафоричного переосмислення буквальноного ‘єврейський вальс’) (Green, 1996: 140). Наведені ФО несуть відчутну імпліцитну оцінку саме єврейської нації, підкреслюючи та абсолютизуючи прагнення євреїв-ділків до збагачення, що начебто межує з жадібністю, лихварством. Відповідно, у семантичній структурі ФО *Jewish lightning* та *a Jewish waltz* присутній стереотип негативного сприйняття євреїв у англійському суспільстві як здатних на все заради збагачення та прибутків.

Для досягнення більшої експресивності буквально значення фразеологізму і сигніфікативне значення фразеологізму можуть перебувати в *антонімічних відношеннях*, що ілюструють наступні приклади: *Dutch cure* – самогубство, *Irishman's hurricane* – мертва тиша, *Dutch nightingale* – жаба (Рогач, 1999: 7). Наведені фразеологічні одиниці демонструють іронічне ставлення до представників відповідних етносів, тому що підкреслюють невідповідність номінації народу дійсності. ‘Фальшива назва’, у якій буквально значення є протилежним сигніфікативному, підтримує стереотипне недовірливе ставлення до представників зазначених народів, імплікує та передбачає можливість, що голландці та ірландці схильні до обману, брехні (Dobrovolskij, 2011: 18).

3. Аксіологічна функція етнонімів у складі фразеологізмів

Фразеологізми з етнонімами, представляючи інформацію щодо навколишнього багатонаціонального світу, експлікують оцінні та емотивні відношення суб’єкта (власний етнос) до позначуваного об’єкта (інший народ), а також культурно-національне сприйняття світу певною мовною спільнотою. Таким чином, у семантиці фразеологізмів з етнонімами закладено емоційно-оцінне ставлення представників однієї етнічної групи до багатонаціонального світу як об’єктивної реальності.

Етноніми, вказуючи на приналежність до певної етнічної чи національної спільноти, за своєю мовною сутністю належать до відносних прикметників. Проте у складі фразеологічної одиниці такими вони є лише у діахронічному плані, у плані синхронії вони несуть *якісну характеристику* денотата, що вирізняє його з класу подібних (Ажнюк, 1989). Вживання у складі фразеологічної одиниці етноніму, який суміщає у своєму значенні вказівку на конкретний етнос з імпліцитною семою ‘чужий’ (*non-native*, *non-British*), відносить подібні фразеологізми до етнокультурно маркованих, таких що відбивають певний національний менталітет, уподобання, бачення світу.

У побутовій свідомості носії інших культур сприймаються як ‘чужі’ та оцінюються здебільшого негативно. Багато в чому це визначається соціально-психологічними установкам, що породжують певні упередження. На їх основі формуються соціальні та національні стереотипи, що виступають своєрідною ‘картою’ багатонаціонального світу. Розвиваючись у неоднакових природних, соціальних умовах, різні народи акумулювали певну різноманітність характерів, типів мислення, форм поведінки та контактів з іншими етносами. Оскільки тривалий час саме французи були основними суперниками Британської імперії, відносини між двома народами представлені значною групою лексичних одиниць, словосполучень та фразеологізмів в полі етнономіації (Городецька, 2000). В англійській мові існує ряд фразеологізмів, що приписують будь-яку дивну поведінку французам: *pardon (excuse) my French* – вибачення за лайку, *French leave* – піти, не кажучи до побачення, *to assist in the French sense* – бути присутнім, але не брати участі, *to frighten the French* – налякати, тероризувати. Окрім віднесення зазначених явищ та типів поведінки до сфери національних властивостей французів, використаний етнонім *French* містить якісну характеристику, що визначає представників всієї нації як ‘чужих’, ‘дивних’, ‘незрозумілих’.

У часи, коли головними торговельними суперниками англійців були голландці, з’явилися такі вирази: *a Dutch bargain* – 1. угода, що закінчується випивкою; 2. угода, що вигідна лише для однієї сторони, *go Dutch* – погоджуватися платити за власні витрати, *one's old Dutch* – жінка, ‘стара’, *I'm a Dutchman if...* – я буду не я, якщо ..., *to talk to one like a Dutch uncle* – докоряти, повчати когось, *the Dutch have taken Holland* – нічого нового, це вже чули, *Dutch auction* – аукціон, на якому ціни, спочатку дуже високі, поступово знижуються, доки не знайдеться купець, *Dutch reckoning* – рахунок, який трактирник збільшує у випадку протесту відвідувача, *Dutch heat* – випивка, за яку всі платять порівну, *Dutchman's drink* – останній ковток, що спорожнює пляшку, *it beats the Dutch* – це перевершує все, сміх та й годі (Green, 1996: 87).

4. Прояв екстралінгвістичних факторів у семантиці ФО з етнонімами

Виникнення значної кількості ФО з етнонімом *Dutch* зазвичай пояснюється англо-голландською конкуренцією на морях та війнами XVII століття. Безперечно, історичне англо-голландське суперництво було першопричиною появи подібних ФО та сприяло їх розповсюдженню та закріпленню мовою. Проте, враховуючи *екстралінгвістичні* фактори та відводячи їм належне місце, не слід випускати з уваги існування не менш важливих лінгвістичних передумов виникнення ФО такого типу. Аксіоматичним стало твердження про національно-культурну специфіку фразеологічної системи, значення якої до певного ступеня гіперболізується, применшуючи участь інтерлінгвальних мовних явищ (Левченко, 2003: 310). Життєздатність і чисельність наведених фразеологізмів з етнонімами пов’язана з природою суто лінгвістичних процесів, адже етноніми, виконуючи функцію диференціації, відчуження етнічних спільнот, несуть сему ‘чужий’. Таке семантичне навантаження етноніму цілком відповідає структурно-семантичним потребам фразеологічної моделі на позначення незвичних, негативних, просто дивних явищ і процесів. Повертаючись до розглянутої групи ФО з елементом *Dutch*, відмітимо, що при існуванні екстралінгвістичних мотивів у вигляді англо-голландського протистояння, місце етноніму в структурі фразеологізму

заповнюється саме лексею *Dutch* (як такою, що має сему 'чужий, не наш'), чим створюється певна мовна традиція з культурно-етнічним забарвленням. Для міжетнічного спілкування характерним є високий ступінь суб'єктивності сприймання чужих етносів. Тому поява та функціонування наступних ФО не обов'язково були зумовлені наявністю відповідних якостей у голландців, але які закріпилися як властиві для представників цього народу завдяки поширенню поданих фразеологізмів: *Dutch comfort* – слабка втіха, *Dutch courage* – п'яна хоробрість, несміливість, *Dutch defense* – удавана оборона, *Dutch feast* – бенкет, на якому господар напивається швидше за гостей, *double Dutch* – нісенітниця, *in Dutch* – в неприємному становищі (Кунин, 2005).

Етноніми, що стають складовою частиною ФО, несуть не лише якісну характеристику денотата, що вирізняє його з класу подібних, та визначає певне явище, ситуацію як 'чуже, неанглійське', таке що властиве іншій нації. Як свідчить аналіз фактичного матеріалу, етноніми у складі ФО набувають різноманітних якісних оцінок, приписуючи відповідні якості визначеному етносу. Наприклад, завдяки використанню етноніму *Turk* у складі фразеологізму *to turn Turk* – стати дразливим, зарозумілим, бундючним, жорстоким; у семантичній структурі лексичної одиниці *Turk* з'являються та закріплюються компоненти 'дратівливість, бундючність', а ці якості приписуються всім представникам народу. Подібне закріплення певних негативних якостей за різноманітними народами на підставі функціонування відповідних етнонімів у складі ФО є непоодиноким випадком у сучасній англійській мові: ірландцям приписується логічна непослідовність (*Irish bull* – анекдотичне протиріччя), нещирість (*to weep Irish* – давати смутку); шотландцям приписується безсердечність (*as hard hearted as a Scot of Scotland*).

5. Варіювання етнонімів у складі ФО

Етнокультурна своєрідність ФО з етнонімами не вичерпується смислотворчою функцією компонента-етноніму. Останні можуть виконувати також тільки *структурну функцію*, надаючи фразеологізмові національного колориту. Наприклад, нісенітниця, щось незрозуміле позначається фразеологізмом *double Dutch / double Greek*, де можливо варіювати вживання етнонімів *Dutch* і *Greek*. В іншому випадку англійська мовна традиція дозволяє паралельне використання декількох етнонімів у складі ФО: *I'll be a Dutchman* – будь я проклятий, *I'll be a Chinaman* – будь я проклятий (Green, 1996: 58). Таким чином, тлумачення етнонімів у складі ФО лише як прямих індикаторів національно-специфічних рис є нерелевантним у даному випадку, коли етноніми виступають скоріше структурним, а не смислоутворюючим компонентом фразеологізму, хоча й несуть спільну сему 'чужий/поганий'. У наведених фразеологічних одиницях етноніми не представляють конкретного чужинця, вони характеризують іноземця взагалі та все, що пов'язано з ним як 'неповноцінне', 'незрозуміле' тобто – негативне.

Етнонімічні фразеологізми можна розподілити на дві великі групи залежно від характеру денотату, що позначається етнонімом або словосполученням з етнонімом у атрибутивній функції: по-перше, фразеологічні одиниці з етнонімами, які *вказують на національну приналежність* (на певний етнос), на характерні (реальні або уявні) національні риси та, по-друге, фразеологічні одиниці з етнонімами, які *містять назви різноманітних явищ, предметів*, за місцем їх походження, виготовлення.

Смисловий зміст фразеологізму виявляється більшим за суму смислів слів, що його складають. Взагалі всі фразеологічні одиниці та зокрема такі, що вказують на національну приналежність (особи, риси характеру), являють собою мовні знаки, що можна зіставити зі згорнутими текстами, адже вони відтворюють ситуацію міжкультурного спілкування. Етноніми у складі ФО першої групи, окрім визначення етнічної ідентичності, несуть певну конотацію, якісні оцінки та характеристики, що приписуються певному етносу, наприклад: *when Greek meets Greek, then comes the tug of war* – суперечка, протистояння; *real Greek* – брехлива людина, якій неможна довіряти, *Dutch uncle* – супротивник, критик, *to talk to like a Dutch uncle* – прискіпуватися, докоряти, повчати когось (Green, 1996: 87).

Друга група етнонімічних ФО містить позначення культурних, історичних реалій, традиційних виробів і т. ін., наприклад: *the Flying Dutchman* – 'летючий голландець'. Створення фразеологічного значення вислову *as bald as a Dutch cheese* – повністю лисий, забезпечується завдяки реалізації семи 'форма предмету' (Кунин, 2005).

У складі ФО етнонім або словосполучення з етнонімом у атрибутивній функції може позначати: *культурні реалії суспільного життя* – *Jewish piano*, *Jewish typewriter (cash register)* – *commerce* – комерція, економіка, *Jewish lightning* – навмисний підпал збиткового бізнесу, *Irishman's hurricane* – мертва тиша; *Paki-bashing / nigger-bashing* – напади на гомосексуалістів, пакистанців, негрів; *поведінку* – *French leave* – уходити не кажучи до побачення; *Mexican stand-off* – (no-win situation) протистояння, суперечка; *go Chinese* – бути під дією наркотиків; *go Dutch* – платити/володіти разом; *go to Mexico* – бути п'яним (Green, 1996: 107).

6. Висновки

У семантичній структурі фразеологізмів етноніми уточнюють та модифікують значення основного компонента, викликають переосмислення значення основного компонента ФО, можуть спричиняти антонімічні відношення між первинним та переосмисленим значенням основного компоненту ФО. Входячи до складу фразеологізму, етноніми можуть як забезпечувати якісну характеристику та якісну оцінку денотату, приписуючи відповідні якості визначеному етносу, так і виконувати лише структурну функцію, надаючи фразеологізмові національного колориту. Такі культурно марковані смисли, що зберігаються в семантиці ФО з етнонімами, розпізнаються учасниками комунікації завдяки їх культурній компетенції, вмінню актуалізувати пресупозиційні знання, історико-культурологічну інформацію. Фразеологізми, в образному змісті яких представлено етнічне світобачення, виконують суттєву роль в процесі трансляції культурно-національної свідомості народу та його самоідентифікації.

Перспективи подальших розробок вбачаємо в проведенні контекстуального аналізу функціонування фразеологізмів з етнонімами.

Література:

1. Алефиренко Н.Ф. Фразеология в свете современных лингвистических парадигм: монография. Москва : Академия, 2008. 271 с.
2. Ажнюк Б. М. Англійська фразеологія у культурно-етнічному висвітленні. Київ, 1989. 136 с.
3. Войцехівська Н.К. Конфліктний дискурс: структурно-семантичний і комунікативно-прагматичний аспекти : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. 404 с.
4. Городецька О.В. Відображення англоцентризму в англійській мові. *Мовні і концептуальні картини світу* : зб. наук. пр. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка. 2000. № 4. С. 103–108.
5. Кунин А.В. Большой англо-русский фразеологический словарь. Москва : Русский язык, 2005. 1210 с.
6. Левченко О. П. Фразеологічна репрезентація світу. *Мовні і концептуальні картини світу* : зб. наук. пр. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка. 2003. № 7. С. 307–315.
7. Рогач О.О. Структурно-семантичні особливості фразеологізмів з етнонімами : автореф. дис.... канд. філол. наук : 10.02.15. НАН України ; Ін-т укр. мови. Київ, 1999. 18 с.
8. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва : Языки русской культуры, 1996. 288 с.
9. Davletbaeva D. N., Ivanova A. M., Kozlova Y. A., Psycholinguistic Criteria for Understanding Phraseological Units. *Mediterranean Journal of Social Science*. 2015. № 6(4). P. 353–358.
10. Dobrovolskij D. Cross-linguistic equivalence of idioms: does it really exist? *Linguo-Cultural Competence and Phraseological Motivation*, Baltmannsweiler. 2011. P. 7–24.
11. Green J. Words Apart. The Language of Prejudice. London. 1996. 383 p.
12. Knapp K. Interkulturelle Kommunikation. *Zeitschrift fur Fremdsprachenforschung*. 1990. № 1. P. 62–93.
13. Melnyk N. Sociolinguistic studies of English language: analytical overview of the problem *Science and Education a New Dimension*. Philology Vol 63. Issue: 212. 2019. P. 36–40.
14. Zykova I. Phraseological Meaning as a Mechanism of Cultural Memory. *Research on Phraseology Across Continents*. Vol. 2. 2013. P. 388–407. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/83087031.pdf> (дата звернення: 18.01.2021).

References:

1. Alefirenko N. F. (2008) Frazeologiya v svete sovremenyh lingvisticheskikh paradig. [Phraseology in modern linguistic paradigm]. Moscow: Academia. 271 p. [in Russian].
2. Azhnyuk B. M. (1989) Anglijska frazeologiya u kul'turno-entichnomy vysvitleni [English phraseology in cultural and ethnic presentation]. Kyiv. 136 p. [in Ukrainian].
3. Vojtshivs'ka N. K. (2018) Konfliktnij dyskurss: strukturno-semantichnij i kommunikativno-pragmatichnij aspekty. [Conflict discourse: structural-semantic, communicative and pragmatic aspects]. Monograph. Kyiv: Vydavnychij dim Dmytra Burago. 404 p. [in Ukrainian].
4. Horodetska O. V. (2000) Vidobrazennja anglozentryzmu v anglijs'kij movi. [Reflecting anglocentrism in English]. *Movni i kontseptualni kartyny svitu* : zb. nauk. pr. Kyiv : KNU imeni Tarasa Shevchenka. № 4. P. 103 – 108. [in Ukrainian].
5. Kunin A. V. (2005) Bol'shoj anglo-russkij freseologicheskij slovar' [Large English-Russian Dictionary]. Москва : Russkij yazyk. 1210 p. [in Russian].
6. Levchenko O. P. (2003) Frazeologichna representacija svitu. [Phraseological representation of the world]. *Movni i kontseptualni kartyny svitu* : zb. nauk. pr. Kyiv : KNU imeni Tarasa Shevchenka. № 7. P. 307 – 315. [in Ukrainian].
7. Rogach O. O. (1999) Strukturno-semantichni osoblyvosti phraseologismiv z etnonimamy [Structural and semantic peculiarities of phraseological units with ethnic names]. Synopsis diss. Cand. Of Phil. Sciences: 10.02.15. Kyiv. 206 p. [in Ukrainian].
8. Telija V. N. (1996) Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва: Yazyki russkoj kul'tury. 288 p. [in Russian].
9. Davletbaeva D. N., Ivanova A. M., Kozlova Y. A., (2015) Psycholinguistic Criteria for Understanding Phraseological Units. *Mediterranean Journal of Social Science*. № 6(4). P. 353 – 358.
10. Dobrovolskij D. (2011) Cross-linguistic equivalence of idioms: does it really exist? *Linguo-Cultural Competence and Phraseological Motivation*, Baltmannsweiler. P. 7 – 24.
11. Green J. (1996) Words Apart. The Language of Prejudice. London. 383 p.
12. Knapp K. (1990) Interkulturelle Kommunikation. *Zeitschrift fur Fremdsprachenforschung*. № 1. P. 62-93.
13. Melnyk N. (2019) Sociolinguistic studies of English language: analytical overview of the problem *Science and Education a New Dimension*. Philology Vol 63. Issue: 212. P. 36-40.
14. Zykova I. (2013) Phraseological Meaning as a Mechanism of Cultural Memory. *Research on Phraseology Across Continents*. Vol. 2. P. 388-407. Available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/83087031.pdf>.

Стаття надійшла до редакції 21.01.2021
The article was received 21 January 2021

УДК 811.124'373.2:616.9

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2021-85-18>

СЕМАНТИКО-СТРУКТУРНЕ ОФОРМЛЕННЯ НАЙМЕНУВАНЬ ЗБУДНИКІВ ІНФЕКЦІЙНИХ ХВОРОБ ЛЮДИНИ

Телеки Марія Михайлівна,
*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Буковинського державного медичного університету
telekimariia@gmail.com
orcid.org/0000-0003-4161-4386*

Метою статті є когнітивно-ономасіологічний аналіз семантико-структурних типів деяких найменувань збудників інфекційних хвороб, що виявляють роль номінації як структури знань про позначене, на матеріалі латинської та англійської мов.

У роботі застосовано такі **методи дослідження**: метод вибірки, описовий, когнітивно-ономасіологічний аналіз, структурний, соціолінгвістичний. До структурного аналізу залучено зіставний аспект дослідження, що уможливило виявлення певних закономірностей будови мікроорганізмів у латинській та англійських мовах.

Результати. Найменування інфекційних збудників хвороб віддзеркалюють зафіксоване в ономасіологічній структурі термінологічних одиниць відображення структур знань про позначене, зберігають у такий спосіб соціально-пізнавальний досвід інфікування організму людини, накопичений у процесі еволюції медичних знань. Мотиваційною основою для номінації є інтра- й екстралінгвістичні чинники. Назви інфекційних агентів втілені переважно у прості та складені ономасіологічні структури. Так, у найменуванні збудників хвороб людини ономасіологічний базис вказує на клас, до якого належить інфекційний агент, а ономасіологічна ознака конкретизує базисний компонент, розширює інформаційний зміст термінологічного поняття. Варіативність способів утворення структурних моделей терміна залежить від ступеня пізнання об'єкта на певному етапі його дослідження. Вибір ознаки залежить від семантики компонентів структури знань про позначуваний предмет чи явище. Специфіку термінологічних найменувань на позначення збудників інфекційних хвороб людини висвітлюють вісім семантичних типів.

Висновки. Ономасіологічний базис представлений у чотирьох структурних моделях. Найбільш продуктивні в англійській та латинській мовах прості двокомпонентні моделі. Англійські ономасіологічні структури в семантичному плані інформативно об'ємні, у прагматичному – функціонально варіативні. Базис ономасіологічної структури доповнюють різні ознаки, які конкретизують, уточнюють, розширюють зміст терміна або вказують на відмінності означеного предмета, що належить до низки понять такого класу.

Ключові слова: термінологічне словосполучення, ономасіологічна база, ономасіологічна ознака, семантична структура, інфекційний агент, інфекція, інфекційний процес, мікроорганізм.

SEMANTIC AND STRUCTURAL DESIGNATION OF CAUSATIVE AGENTS NAMES' OF INFECTIOUS DISEASES IN HUMAN

Teleky Mariia Mykhailivna,
*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
Bukovinian State Medical University
telekimariia@gmail.com
orcid.org/0000-0003-4161-4386*

Humanity is annually faced with new previously unexplored infections that cause infectious diseases. The processes of cognition are constantly accelerating, new structures of knowledge are revealed, verbalized in terms of new fragments of reality. The issues of studying the terminology of various fields of medicine for identifying new perspectives of cognition of objects and phenomena, their description, understanding and explanation remain topical.

The purpose of the article is to carry out cognitive and onomasiological analysis of semantic and structural types of some infectious agents names' which reveal the role of nomination as a structure of knowledge about what is indicated on the basis of Latin and English.

Such **research methods** as sampling method, descriptive method, cognitive and onomasiological analysis, comparative, structural and sociolinguistic methods were used in the following article.

Results. The names of infectious causative agents in the onomasiological structure of terminological units represent fixed reflection of the knowledge structures about the infection of the human body, thus preserving the human social and cognitive experience, accumulated in the evolution of medical knowledge.

Intra- and extralinguistic factors serve as the motivational basis for the nomination. The names of infectious agents are embodied mainly in simple and complex onomasiological structures: in the name of causative agents of human diseases, the onomasiological basis indicates the class to which the infectious agent belongs, and the onomasiological feature specifies the basic component, expands the information content of the terminological concept. The variability of the methods of formation of structural models of the term depends on the degree of knowledge of the object at a certain stage of its research. The feature selection depends on the semantics of the knowledge structure components of the denoted object or phenomenon. Eight semantic types illuminate the specificity of terminological names for denoting causative agents of human infectious diseases.

Conclusions. The onomasiological basis is presented in four structural models. The most productive in English and Latin are two-component models. English onomasiological structures are semantically more voluminous, and pragmatically they are functionally variable. The basis of the onomasiological structure is supplemented by various features that specify, clarify, expand the meaning of the term or indicate the differences of the specified subject, which belongs to a number of similar classes of concepts.

Key words: terminological phrase, onomasiological base, onomasiological sign, semantic structure, infectious agent, infection, infectious disease.

1. Вступ

Поява сучасних технологічних засобів, ідей і цілеспрямованої діяльності уможливило накопичення методів та інструментів для вирішення практичних завдань у сфері медицини, що пов'язані зі здоров'ям людини. Процеси пізнання невпинно пришвидшуються, виявляються нові структури знань, вербалізовані в термінах на позначення нових фрагментів дійсності. Розвивається когнітивне термінознавство, яке враховує результати пізнання інших наук і репрезентує в найменуваннях своє бачення явищ свідомості, мови й комунікації (Клестер, 2012: 171). Інфектологічна термінологія – найменш вивчена галузь медичних знань. Актуальними залишаються питання розгляду термінології рідкісних інфекційних хвороб, завізних інфекцій для виявлення нових ракурсів пізнання об'єктів і явищ, їх позначення, розуміння та пояснення. Новизна теми зумовлена тим, що це перша спроба опису найменувань збудників інфекційних хвороб людини в когнітивно-ономасіологічному аспекті на матеріалі латинської та сучасної англійської мов.

Метою статті є аналіз семантико-структурних типів деяких найменувань збудників інфекційних хвороб, що виявляють роль номінації як структури знань про позначене, на матеріалі латинської та англійської мов.

З огляду на семантико-структурний напрям ономасіології в найменуваннях збудників хвороб можна виокремити декілька основних семантичних типів, що виявляють роль номінації як структури знань про позначене.

Досягнення мети забезпечує виконання таких **завдань**: здійснення вибірки термінологічних одиниць із назвами збудників інфекційних хвороб; короткий опис трактування понять «інфекція», «інфекційне захворювання», «комунікативні хвороби», «збудник», «інфекційний агент»; виокремлення основних семантичних типів ознак, що входять до ономасіологічної структури термінів-словосполучень; аналіз основних моделей ономасіологічних структур латинських та англійських термінологічних словосполучень.

Об'єктом дослідження є медична термінологічна підсистема «Інфектологія».

Предмет дослідження становить ономасіологічна структура термінологічних словосполучень у найменуваннях збудників хвороб, семантико-структурні типи найменувань інфекційних агентів, що функціонують в інфектології.

Під час дослідження застосовано такі **методи**: метод вибірки, описовий, зіставний, структурний, соціолінгвістичний. У праці використаний головний метод когнітивно-ономасіологічного аналізу, який уможливило з'ясування мотиваційних процесів семантизації латинських та англійських найменувань збудників хвороб людини через трактування ономасіологічних структур і водночас структур знань про позначене.

Джерельною базою роботи слугували термінологічні словосполучення з онімійними назвами збудників інфекційних хвороб, дібрані з таких словників, як двотомний «Англо-український ілюстрований медичний словник Дорланда» (2003), Stedman's Medical dictionary (2004), «Українсько-російсько-латинсько-англійський медичний енциклопедичний словник: А – Я» (Петрух, Головка, 2015), «Медицинская микробиология, вирусология и иммунология» (Воробьев, 2012), «Мікробіологія, вірусологія, імунологія, інфекційні хвороби» (Палій та ін., 2004).

2. Когнітивно-ономасіологічний підхід до опису термінологічних одиниць

Зазначений підхід віддзеркалює функцію номінації як структури знань людини в мові. За визначенням чеського лінгвіста Мілоша Докуліла, «ономасіологічна структура» містить ономасіологічний базис (словотвірний формант) та ономасіологічну ознаку (мотиватор); при цьому базис відносить термін до класу предметів, ознак чи дій, а ономасіологічна ознака уточнює (деталізує) і конкретизує ономасіологічну базу (Dokulil, 1962: 29). Це явище спостерігаємо в найменуваннях збудників хвороб. Так, у низці двокомпонентних найменувань ономасіологічним базисом є термін *вірус* (від лат. *virus*, англ. *virus* «отрута» – неклітинний інфекційний агент, який може відтворюватися лише всередині живих клітин): 1) вірус Мачупо – лат. *Machupo mammarenavirus*, MACV, англ. *Machupo virus*; 2) вірус Ніпаг – лат. *Nipah virus*, англ. *Nipah henipavirus*; 3) вірус гепатиту С – лат. *virus hepatitis C*, англ. *hepatitis C virus (HCV)*; 4) герпес-вірус 7-го типу – лат. *virus hepatitis typus 7*, англ. *Human betaherpesvirus 7 (HHV-7)*. Другий компонент словосполучення є ономасіологічною ознакою, яка конкретизує вид вірусу, що спричинює те чи інше захворювання: 1) болівійська геморагічна гарячка; 2) менінгіт та енцефаліт; 3) гепатит С; 4) синдром хронічної втоми.

Мотиваційною основою для найменування слугують різні ознаки. Семантична завантаженість залежить від кількості залучених до процесу номінації мотивувальних основ. Ознака може бути притаманна одному об'єкту дійсності, що відрізняє його від подібних або раніше пізнаних. Ономасіологічна структура відображає зв'язок між попереднім знанням та новим як «елементами розгорнутого номінативного процесу: від уявлення, знання про реальні дійсності до добору засобів і зразків вербалізації утворюваної назви» (Куцак, 2017: 95).

Зі зростанням ролі англійської мови як міжнародної фахівці різних країн у професійній діяльності послуговуються і латинськими, і англійськими термінами. Завдяки писемним джерелам мовознавці здійснюють ретельний аналіз тенденцій розвитку й становлення термінологій різних галузей знань. Співвідношення методу концептуального моделювання та когнітивно-ономасіологічного аналізу описала О. Селіванова (2017 р.). Когнітивно-ономасіологічний аналіз фітонімів-композитів у сучасній українській мові здійснила В. Калько (2003 р.), англійських

номенклатурних назв ссавців – Н. Рибалка (2008–2010 рр.), аналітичних номінацій науково-технічної термінології – Л. Гаращенко, О. Діброва (2020 р.). Когнітивно-ономасіологічну реконструкцію оцінного компонента в семантиці фітонімів (на матеріалі назв лікарських рослин у німецькій, англійській, російській та українській мовах) здійснила Л. Усик (2017 р.).

До аналізу особливостей формування англійської медичної термінології у сфері ортодонтії вдавалися Л. Аллафі (2004 р.), В. Костенко (2014 р.), у кардіології – Л. Запоточна (2014, 2017 рр.), в офтальмології – Ю. Віт (2006 р.), у травматології – І. Стоянова (2006 р.), у стоматології – М. Русакова (2017 р.), в онкології – О. Степанова (2015 р.); аналіз термінів сечостатевої системи провели А. Черняк, Л. Гущина (2008 р.), черепно-щелепної лицеві хірургії – М. Федорова (2011 р.), пластичної хірургії – О. Маковська (2014 р.), термінів цукрового діабету та СНІДУ – С. Маджаєва (2012 р.). Латинські термінологічні одиниці підсистеми хірургії описали В. Мартин (2011 р.), анатомії – Ю. Бражук (2014 р.), отоларингології – О. Терещ (2016 р.); терміни на позначення вроджених вад розвитку та спадкових синдромів вивчали В. Синиця, О. Беляєва, О. Мироник (2017 р.), а терміни цитології та гістології людини – М. Телеки (2019 р.).

Термінологічні одиниці інфектології залишалися поза увагою дослідників. Вивчення й опис найменувань інфекційних агентів є важливим питанням в аналізі інфектологічної термінології.

3. Трактуювання понять інфектології

У медичній науці під *інфекційним захворюванням* людини розуміють порушення стану живого організму загалом, за якого органи втрачають здатність виконувати свої життєві функції, що спроможні внаслідок проникнення збудників хвороб передаватися від заражених організмів до здорових і часто набувають масового поширення. *Збудниками* (син. *інфекційними агентами*) є живі й неживі мікроорганізми (різноманітні віруси, бактерії, віріони, пріони, спірохети, рикетсії, хламідії, мікоплазми, найпростіші).

Унаслідок інфекції, тобто зараження (лат. *infectio*, англ. *infection*), відбувається взаємодія макроорганізму з патогенними збудниками. Наука про інфекцію – *інфектологія* – вивчає інфекційний процес, інфекційну хворобу, інфекційну патологію та розробляє методи діагностики, лікування й профілактики інфекційних захворювань.

Зараження інфекційними агентами відбувається також у тварин і рослин. Предметом людської інфектології є антропонозні захворювання (грец. *άνθρωπος* – людина, *νόσος* – захворювання; англ. *Anthropotic disease*), тобто ті, для яких джерелом інфекції є людина. У країнах розвиненої медицини їх ще називають *комунікативними* (англ. *Communicable diseases*, англ. *communicable* – комунікабельний, такий, що здатний передаватися від однієї особи чи виду до інших) (Дорланд, 2003: 503). Такі хвороби можуть передаватися від зараженої особи до здорової, наприклад: *paragrippe, covid-19*.

Зоонозні хвороби (дав.-грец. *ζῷον* – тварина, *νόσος* – хвороба; англ. *Zoonotic disease*, англ. *zoonotic* – такий, що в природних умовах передається від тварини до людини) (Дорланд, 2003: 2588) зазвичай поширені у тварин, проте здатні іноді передаватися від тварин до людини. У нашому дослідженні розглядаємо переважно збудники комунікативних і частково зоонозних хвороб.

З позицій когнітивної лінгвістики вивчення медичної термінології спрямоване на висвітлення способів репрезентації пізнання світу, що супроводжується мисленням, нерозривно пов'язане з мовою, з її номінативною функцією та семантичною структурою. Пізнане отримує назву, закріплюється у словах-термінах і термінологічних словосполученнях, відображає певні поняття, що належать до медичної сфери діяльності людини. Мотивація для найменування певного фрагмента дійсності зумовлена інтра- й екстралінгвістичними чинниками (наприклад, період, коли сталася пандемія, кількість жертв, тяжкий перебіг інфекційної хвороби, колір шкіри тощо). Так, найбільш загрозливою для людства стала «Юстиніанова чума» (VI ст., у період правління Юстиніана), що забрала 100 млн людських життів. Новий спалах стався в середині XIV ст., тоді хвороба була відома як «чорна смерть» (як вважають, через почорніння шкіри – лат. *mors nigra*) та за 1347–1353 рр. забрала третину населення Європи (50 млн осіб) (Вороб'єв, 2012: 371). Через страшні наслідки пандемія отримала латинську назву *pestis*: 1) зараза, чума, поголовна хвороба; 2) загибель, розруха; 3) бич, виразка (Дворецкий, 2008: 580), англ. *plague* (від лат. *plaga* – удар, укус) (Дворецкий, 2008: 590). Однак вірус не було виявлено. Тільки в 1894 р. швейцарсько-французький бактеріолог Олександр Еміль-Жан Йерсен та японський лікар Кітасато Сибасабура виявили збудника хвороби. На честь Йерсена, який пов'язав паличку із чумною хворобою, ДНК цієї бактерії в 1967 р. було названо *Yersinia pestis* (Вороб'єв, 2012: 369).

4. Моделі ономасіологічних структур термінологічних словосполучень

У найменуваннях збудників інфекційних хвороб можна виокремити такі основні моделі ономасіологічних структур термінологічних словосполучень:

а) прості двокомпонентні: базис + ознака (лат. *Taeniarhynchus saginatus*), ознака + базис (англ. *Hantaan virus, Aichi virus*);

б) прості двокомпонентні, один із яких виражений композитом: лат. базис *Ehrlichia* + ознака *phagocytophila* → *Ehrlichia phagocytophila*, ознака англ. *orthobunyavirus* + базис *Tahyna* → (англ. *Tahyna orthobunyavirus*);

в) складені (мають декілька компонентів):

– ознака + базис (англ. *Human immunodeficiency virus; Semliki Forest virus*) (Дорланд, 2003: 2548, 2551);

– складені (декілька компонентів із літерними чи цифровими позначеннями): лат. базис + ознака (лат. *virus hepatitis B*), англ. ознака + базис (*hepatitis B virus, Human immunodeficient virus 1 type, Human adenovirus E, Human coronavirus 229E, Human coronavirus NL63*).

Під час вибору відповідної моделі для створення назви номінатор здійснює основне навантаження на базис, який відображає віднесеність об'єкта до певного класу (наприклад, групи *virus*), ономасіологічна ознака виконує

уточнювальну та розрізнявальну дію. Англійські багатокомпонентні термінологічні словосполучення за рахунок більшої кількості ознак розширюють, конкретизують інформаційний зміст терміна. Кількість компонентів структури терміна висвітлює глибину й ступінь пізнання об'єкта на певному етапі його дослідження.

З огляду на семантико-структурний напрям ономасіології в найменуваннях збудників хвороб можна виокремити декілька основних семантичних типів, що виявляють роль номінації як структури знань про позначене. Це, зокрема, такі критерії:

1) належність до хвороби, яку спричинює мікроорганізм:

– лат.: *Vibrio cholerae*; *Chlamidia pneumoniae*; *Mycoplasma pneumoniae*; *Neisseria meningitidis*; *Herpes influenzae*; *Salmonella Typhi*; *Bordetella pertussis*; *virus febris flavae* – англ. *Yellow fever virus*;

2) джерело зараження:

– лат.: *Encephalitozoon cuniculi*; *Ehrlichia canis*; *rickettsiosis tsutsugamushi* (*Tsutsugamushi fever*);

3) походження, розвиток:

– лат.: *Staphylococcus epidermidis*; *Streptococcus pyogenes*; *Escherichia coli*; *Helicobacter pylori*;

4) географічне поширення:

– англ.: *Hendra virus*; *Guanarito virus*; *Australian bat lyssavirus*; *Ebola virus*; *Kemerovo virus*; *Marburg virus*; *Murray Valley encephalitis virus*; лат.: *Rickettsia japonica*;

5) розмір і морфологія віріона:

– лат.: *Variola major*; *Variola minor* (Stedman, 2004);

6) форма:

– лат.: *Bartonella bacilliformis*;

7) епонімі (за прізвиськом автора, який виявив один із видів мікроорганізмів, або іменем пацієнта; епонім ідентифікує відповідний вид вірусу чи бактерії):

– лат.: *Shigella boydii* (англ. *Mark Frederick Boyd*, 1889–1968); англ.: *Epstein-Barr virus* (Michael Anthony Epstein, born 1921; Yvonne M. Barr, 1932–2016); англ.: *John Cunningham virus* (названий на честь хворого, у якого вперше в 1971 р. виявлено вірус); *Bartonella henselae*. Цікаво, що назва цієї бактерії складається з двох відпрізвиськових найменувань (словотвірний формант *Bartonella* походить від імені перуанського лікаря A.L. Barton, який описав мікроорганізм у 1909 р.) (Петрух, Головка, 2015: 90), ономасіологічна ознака *henselae* – від прізвиська вченого Дайан Марі Хенсель (1953 р.), який зібрав численні штами інфекційного агента (передається через подряпини котеняти) під час спалаху хвороби в Оклахомі в 1985 р. (Wikipedia);

8) колір:

– лат. *Staphylococcus aureus*; *Prevotella melaninogenica* (перша назва – *Bacteroides melaninogenicus*); *Nessseria flava* (Вороб'єв, 2012: 342).

З-поміж ознак в ономасіологічній структурі трапляються неочікувані найменування, у яких застосовані метафоричні перенесення, побудовані на асоціації за ознакою подібності та внутрішнім зв'язком із загальноживим словом, наприклад: лат. *Bacteroides fragilis* < *Bacteroides ламкий* (лат. *fragilis*, е ламкий, крихкий, німецький); лат. *Clostridium difficile* < *Clostridium незговірливий* – вид грам-позитивної спори, що утворює бактерію (Вороб'єв, 2012: 438) (лат. *difficilis*, е 1) важкий, 2) який володіє важкою вдачею, примхливий).

Позначення збудників хвороб відображені у дво- й багатослівних словотвірних структурах, що уможлиблює відображення ступеня складності ономасіологічної структури. Термін-словосполучення, окрім номінативної функції, виконують когнітивну функцію, що полягає у властивості термінологічної одиниці встановлювати зв'язок мисленневих процесів із процесами пізнання дійсності. Багатокомпонентні найменування забезпечують «кращий доступ до свідомості індивіда, що своєю чергою сприяє полегшенню маніпуляцій із науковими знаннями та роботі з інформацією» (Юрченко, 2012: 90). З-поміж найбільш поширених словотвірних моделей найменувань інфекційних агентів можна назвати такі:

1) двокомпонентні:

а) S + Adj: лат. *Streptococcus salivarius*, *Arcanobacterium haemolyticum*; англ. *Granulobacter bethesdensis*;

б) S + S: лат. англ.: *Marituba virus*, *Rabies lyssavirus* (англ. *Human orthopneumovirus*, раніше: *Human respiratory syncytial virus*, *HRSV*);

2) трикомпонентні:

а) S + Adj + S: англ. *Virus human papilloma*, *Herpes lymphotropic virus*;

б) S + S + S: *Jamestown Canyon virus*; *Lymphocyte choriomeningitis virus*;

3) чотирикомпонентні:

а) S + Adj + S + S: англ. *Omsk hemorrhagic fever virus*;

б) S + S + S + S: англ. *Colorado tick fever virus syn. American mountain tick fever*; *Kyasanur Forest disease virus*;

в) Adj + Adj + Adj + S: *Human respiratory syncytial virus*.

Окремі словотвірні структури найменувань збудників хвороб можуть мати більше чотирьох компонентів. Англійською мовою такі термінологічні словосполучення зазвичай скорочуються. Так, збудник комунікативних хвороб інфектогенний вірус *Тяжкий гострий респіраторний синдром* (Голубовська, 2012: 274–277) у науковій класифікації англійською зазначений як *Severe acute respiratory syndrome*. А новий спалах тяжкої хвороби отримав назву *Severe acute respiratory syndrome-related coronavirus 2*, що для зручності використання передається акронімом SARS-CoV-2. Цифрою 2 позначено збудник інфекції, який спричинив другий спалах пандемії у 2020 р. (хвороба зафіксована в Китаї 31 грудня 2019 р.). Перший випадок пандемії стався у 2002 р., звідки вірус було

занесено в інші країни (Андрейчин, 2010: 217). Незважаючи на сучасні молекулярно-генетичні методи, які раніше були недоступними для виявлення інфекційного агента, питання про джерело виникнення збудника нової коронавірусної пневмонії (офіційна назва SARS-CoV-2) сьогодні залишається відкритим. Через високу контагіозність вірус поширюється по всьому світу, кількість заражених ним на лютий 2021 р. становила більше 113 млн осіб (Coronavirus, 2021).

5. Висновки

Найменування збудників інфекційних хвороб людини віддзеркалюють структури знань про інфікування здорового організму людини, соціально-пізнавальний досвід, накопичений у процесі еволюції наукових і суспільних знань. Назви інфекційних агентів втілені переважно у прості та складені ономасіологічні структури. Ономасіологічний базис представлений у декількох структурних моделях, при цьому в латинських та англійських найменуваннях переважають двокомпонентні. Складені англійські термінологічні словосполучення володіють варіантністю структури. Базис ономасіологічної структури доповнюють різні ознаки. Назви набувають нових семантичних відтінків, які конкретизують, уточнюють, вказують на відмінності, що дають можливість віднести поняття до низки подібних класів.

Подальші дослідження вбачаємо у висвітленні специфіки утворення найменувань вірусних збудників емергентних інфекційних хвороб.

Література:

1. Англо-український ілюстрований медичний словник Дорланда : у 2 т. Львів : Наутилус, 2003. Т. 1 : А – Л. XXVI. 1–1354 с. ; Т. 2 : М – Z. XXVI. 1355–2688 с.
2. Андрейчин М. Відкриття збудників інфекційних хвороб: сучасні досягнення і перспектива. *Збірник праць ТО НТШ*. Т. 5 : Нобелівський рух і Україна. Тернопіль : Джура, 2010. С. 204–223.
3. Дворецкий И. Латинско-русский словарь. 11-е изд., стереотип. Москва : Русский язык ; Медиа, 2008. 843 с.
4. Інфекційні хвороби : підручник / за ред. О. Голубовської. Київ : ВСВ «Медицина». 2012. 778 с.
5. Клестер А. Когнитивный подход к изучению межотраслевой терминосистемы. *Омский научный вестник. Филологические науки*. 2012. № 4(111). С. 171–174.
6. Куцак Г. Співвідношення ономасіологічної і словотвірної структур у похідному слові. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологічні науки. Мовознавство»*. 2017. Вип. 7. С. 94–96.
7. Медицинская микробиология, вирусология и иммунология / под ред. А. Воробьева. 2-е изд., испр. и доп. Москва : ООО «Медицинское информационное агентство», 2012. 704 с.
8. Мікробіологія, вірусологія, імунологія, інфекційні хвороби : словник / Г. Палій, В. Палій, В. Мруг, В. Ковальчук, І. Палій, А. Крижановська, Н. Шевчук ; за ред. Г. Палія, В. Палія. Київ : Здоров'я, 2004. 296 с.
9. Петрух Л., Головка І. Українсько-російсько-латинсько-англійський медичний енциклопедичний словник: А – Я. Київ : Медицина, 2015. 968 с.
10. Юрченко О. Ономасіологічна структура термінів-словосполучень ландшафтознавства. *Мовознавчий вісник : збірник наукових праць*. Черкаси : Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького, 2012. Вип. 14–15. С. 89–95.
11. Bartonella_henselae. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Bartonella_henselae (дата звернення: 05.01.2021).
12. Coronavirus. URL: <https://www.worldometers.info/coronavirus/> (дата звернення: 26.02.2021).
13. Dokulil M. Tvoření slov v češtině I. Teorie odvození slov. Praha : Nakladatelství ČSAV, 1962. 264 s.
14. Stedman's Medical dictionary. URL: <https://medical-dictionary.thefreedictionary.com/> (дата звернення: 05.01.2021).

References:

1. (2003). Angho-ukrainskyi iliustrovanyi medychnyi slovnyk Dorlanda: u 2 t. [Dorland's Illustrated Medical Dictionary: in 2 vol.]. Lviv: Nautilus. 2688 p. [in English and Ukrainian].
2. Andreychyn, M. (2010). Vidkryttya zbudnykiv infektsiynykh khvorob: suchasni dosyahnennya i perspektyva [Discovery of pathogens of infectious diseases: current achievements and prospects]. *Zbirnyk prats TO NTSh. T. 5: Nobelivskiy rukh i Ukraina – Collection of labours NTSH. Vol. 5: Nobel motion and Ukraine*. Ternopil: Dzhura, pp. 204–223 [in Ukrainian].
3. Dvoretzkiy, I. (2008). Latynsko-russkiy slovar' [Latin-Russian dictionary], 11th ed. Moscow: Russian language; Media. 843 p. [in Latin and Russian].
4. Holubovska, O. (ed.) (2012). Infektsiini khvoroby: pidruchnyk [Infectious diseases: textbook]. Kyiv: VSV "Medicine". 778 p. [in Ukrainian].
5. Klester, A. (2012). Kognitivnyy podkhod k izucheniyu mezhotraslevoy terminosistemy [Cognitive approach to the study of intersectoral terminology]. *Omskiy nauchnyy vestnik. Filologicheskie nauki – Omsk Scientific Bulletin. Philological sciences*, no. 4(111), pp. 171–174 [in Russian].
6. Kutsak, H. (2017). Spivvidnoshennya onomasiolohichnoyi i slovotvirnoyi struktur u pokhidnomu slovi [Correlation of onomasiological and derivational structures in a derivative word]. *Naukovyi visnyk Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya "Filolohichni nauky. Movozaavstvo" – Scientific Bulletin of Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko. Series "Philological Sciences. Linguistics"*, no. 7, pp. 94–96 [in Ukrainian].
7. Vorob'ev, A. (2004). Meditsinskaya mikrobiologiya, virusologiya i immunologiya [Medical microbiology, virology, immunology], 2nd ed. Moscow: LLC "Medical Information Agency". 704 p. [in Russian].

8. Paliy, H., Paliy, V. (eds.) (2004). Mikrobiolohiya, virusolohiya, imunolohiya, infektsiyni khvoroby: slovnyk [Microbiology, virology, immunology, infectious diseases: glossary]. Kyiv: Healthy. 296 p. [in Ukrainian].
9. Petrukh, L., Holovko, I. (2015). Ukrayins'ko-rosiys'ko-latyns'ko-anhliys'kyy medychnyy entsyklopedychnyy slovnyk: A – Ya [Ukrainian-Russian-Latin-English medical encyclopaedic dictionary: A – Ya]. Kyiv: All-Ukrainian specialized publishing house “Medicine”. 968 p. [in Ukrainian, Russian, Latin and English].
10. Yurchenko, O. (2012). Onomasiolohichna struktura terminiv-slovspoluchen landshaftoznavstva [Onomasiological structure of terms-collocations of landscape science]. *Movoznavchyi visnyk: zbirnyk naukovykh prats – Linguistic Bulletin: a collection of scientific papers*. Cherkasy: Cherkasy National University named after B. Khmelnytsky, issue 14–15, pp. 89–95 [in Ukrainian].
11. Bartonella_henselae. Retrieved from: https://en.wikipedia.org/wiki/Bartonella_henselae [in English].
12. Coronavirus. Retrieved from: <https://www.worldometers.info/coronavirus/> [in English].
13. Dokulil, M. (1962). Tvoření slov v češtině 1. Teorie odvozování slov [Word formation in Czech 1. Theory of word derivation]. Prague: ČSAV Publishing House. 264 p. [in Czech].
14. Stedman's Medical dictionary. Retrieved from: <https://medical-dictionary.thefreedictionary.com/> [in English].

Стаття надійшла до редакції 15.01.2021
The article was received 15 January 2021

УДК 811.111'373.7

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2021-85-19>

СТРУКТУРНІ ТА СЕМАНТИКО-ГРАМАТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ КОМПОНЕНТОМ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗБРОЇ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Тодорова Наталія Юрївна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Військової академії
sunshinenew@ukr.net
orcid.org/0000-0003-2520-2517

Мета. Метою дослідження є висвітлення структурних та семантико-граматичних характеристик фразеологічних одиниць (ФО) з компонентом на позначення зброї в англійській мові, досягнення якої уможлиблюється шляхом встановлення корпусу ФО з компонентом на позначення зброї в англійській мові, розробки їх семантико-граматичної класифікації та опису найпродуктивніших структурних моделей кожного семантико-граматичного розряду.

Методи. Дослідження характеризується комплексним застосуванням загальнонаукових та спеціальних лінгвістичних методів. Для обробки емпіричного матеріалу використовувалися загальнонаукові методи *аналіз і синтез, індукція та дедукція*, логічні операції *визначення та класифікація*. Серед лінгвістичних методів *описовий метод* дає змогу репрезентувати результати, а прийом *внутрішньої інтерпретації* залучався для розподілу ФО за семантико-граматичними розрядами. У межах *структурного підходу* методика *безпосередніх складників* використовувалась для побудови структурних моделей ФО. Елементи *кількісного аналізу* забезпечили об'єктивність і точність отриманих результатів.

Результати. Окреслення поняття *зброя* уможливило встановлення корпусу досліджуваних одиниць, до якого ввійшли англійські ФО, в структурі яких є лексема-компонент на позначення узагальненого поняття *зброя (arms, weapon)*, на позначення захисної, металюної, холодної, вогнепальної зброї, її конструктивних частин та боєприпасів. У результаті розробки семантико-граматичної класифікації ФО розподілено за семантико-граматичними розрядами: дієслівні, субстантивні, адвербіальні й ад'єктивні ФО, серед яких дієслівні ФО набувають найвищої кількісної представленості. У межах кожного розряду виявлено найпродуктивніші структурні моделі утворення ФО, описано тип синтаксичного зв'язку між компонентами моделей. Дієслівні ФО з компонентом на позначення зброї переважно є підрядними словосполученнями утвореними за моделлю *V+N*. Найвища кількість субстантивних ФО є словосполученнями з атрибутивний зв'язком між стрижневим і залежним компонентом (*Adj+N*). Найтиповішою моделлю утворення адвербіальних ФО є модель *Prep+N+N*. Ад'єктивні ФО часто є компаративними словосполученнями із порівняльним компонентом у своїй структурі (*Adj+Conj+N*).

Висновки. Корпус ФО з компонентом на позначення зброї формують ФО з лексемою-компонентом на позначення узагальненого поняття *зброя*, різновидів зброї, її частин та боєприпасів. Згідно зі структурно-семантичною класифікацією ФО розпадаються на структурно-семантичні розряди: дієслівні, субстантивні, адвербіальні й ад'єктивні ФО, серед яких дієслівні ФО кількісно переважають. Найпродуктивнішою структурною моделлю дієслівних ФО є модель *V+N*, субстантивних – *Adj+N*, адвербіальних – *Prep+N+N*, ад'єктивних – *Adj+Conj+N*.

Ключові слова: класифікація, розряди, структурні моделі, дієслівні фразеологізми, субстантивні фразеологізми, адвербіальні фразеологізми, атрибутивні фразеологізми.

STRUCTURAL, SEMANTIC AND GRAMMATICAL CHARACTERISTICS OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH COMPONENT DENOTING WEAPON IN ENGLISH

Todorova Nataliia Yuriivna,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
Odesa Military Academy
sunshinenew@ukr.net
orcid.org/0000-0003-2520-2517

Purpose. The purpose of the research is to define structural, semantic and grammatical features of the Phraseological Units (PhU) with the component denoting weapon in the English language. It is realized through determining the corpus of PhUs with the component denoting weapon in English, developing their semantic-grammatical classification and describing their most productive structural models in each semantic-grammatical category.

Methods. The study is characterized by the integrated application of general and specific research methods. General scientific methods *analysis and synthesis, induction and deduction*, logical operations *definition and classification* were used for empirical data processing. As to research methods specific for linguistics, the *descriptive method* allowed to comprehensively represent the results, the method of *internal interpretation* was involved in the process of dividing the collected data into semantic-grammatical classes. Within the structural approach, the method of *immediate constituents* was applied for building structural models of PhUs. The elements of the *quantitative analysis* ensured the objectivity and accuracy of the obtained results.

Results. Defining the notion *weapon* made it possible to establish the criteria for data collection. The corpus of the analyzed data includes the English PhUs with the component denoting the general concept of weapon (*arms, weapon*), defensive weapon, cold weapon, fire weapon, their constructive parts and service ammunition. According to the semantic-grammatical classification, the PhUs fall into

semantic-grammatical classes: verbal, substantive, adverbial and adjective PhUs, within which the verbal class is the most widespread. In each semantic-grammatical class, the most productive structural models are determined and the type of syntactic connection between the components of the models is described. Verbal PhUs with the component denoting weapon are mainly subordinate phrases formed according to the model $V+N$. The highest number of substantive PhUs are phrases with an attributive relation between the core and the dependent components ($Adj+N$). The most typical structural model of adverbial PhUs is $Prep+N+N$. Adjective PhUs are often comparative phrases with a comparative component in their structure ($Adj+Conj+N$).

Conclusions. The corpus of English PhUs with the component denoting weapon is formed by the PhUs with the component denoting the general concept of weapon, types of weapons, their parts and service ammunition. According to the structural-semantic classification, the analyzed PhUs are divided into structural-semantic classes: verbal, substantive, adverbial and adjective PhUs, among which the verbal class is dominating. The most productive structural model for verbal PhUs is $V+N$, for substantive PhUs – $Adj+N$, for adverbial PhUs – $Prep+N+N$, and for adjective PhUs – $Adj+Conj+N$.

Key words: classification, classes, structural models, verbal idioms, substantive idioms, adverbial idioms, attributive idioms.

1. Вступ

Опанування іноземної мови, зокрема англійської, неможливе без докладного вивчення її фразеології, адже її фразеологічна система відображає специфічне світобачення та світосприйняття її носіїв. У зіставленні з лексичним складом, фразеологічному складу певної мови у вищій мірі притаманна культурно-національна специфіка (Телія, 1996: 83). Фразеологічні одиниці (далі ФО) як засоби вторинної номінації у кожній мові утворюють своєрідний прошарок, перетворюючись на її оригінальне, унікальне неперекладне надбання (Мороз, 2011: 324), чим привертають гостру увагу лінгвістичних студій.

Парадигматичні об'єднання англійських ФО, компоненти яких належать до певної тематичної групи, регулярно постають об'єктом сучасних лінгвістичних розвідок. Наприклад, англійські ФО з компонентом на позначення неживої природи розглядає І. Запухляк (Запухляк, 2020), з топонімічним компонентом – Ю. Панасюк (Панасюк, 2019), із зооморфізмами – О. Геркерова, К. Коваль (Геркерова, Коваль, 2016), Є. Панченко (Панченко, 2014), з компонентом-ортонімом – Н. Тимошук (Тимошук, 2019), з компонентом-соматизмом – І. Скрипник (Скрипник, 2009), Т. Тоненчук (Тоненчук, 2016), з онімним компонентом – Ю. Ковалюк (Ковалюк, 2011) та ін. Але попри значну кількість праць, присвячених вивченню певних фразеологічних мікросистем, ФО з компонентом на позначення зброї в англійській мові ще не були об'єктом окремого лінгвістичного дослідження. На нашу думку, аналіз таких ФО є актуальним, оскільки встановлення їхніх структурних та семантико-граматичних характеристик уможливило виявлення закономірностей функціонування англійської мови, що становить його теоретичне значення. Крім цього, результати такого дослідження мають практичну цінність, оскільки можуть бути використані у процесі викладання англійської мови як іноземної у вищих військових навчальних закладах, що дозволить курсантам краще розуміти усне та писемне аутентичне мовлення, англійську культуру та менталітет.

Отже, *мета* дослідження полягає у висвітленні структурних та семантико-граматичних характеристик ФО з компонентом на позначення зброї в англійській мові, досягнення якої передбачає розв'язання таких *завдань*: 1) встановлення корпусу ФО з компонентом на позначення зброї в англійській мові; 2) розробка семантико-граматичної класифікації досліджуваних ФО та характеристика семантико-граматичних розрядів у її складі; 3) виявлення та опис найпродуктивніших структурних моделей, за якими утворюються ФО з компонентом на позначення зброї кожного семантико-граматичного розряду.

Об'єктом дослідження є англійські ФО з компонентом на позначення зброї. *Предмет* аналізу становлять структурні та семантико-граматичні характеристики досліджуваних ФО.

Матеріалом дослідження слугували 95 ФО англійської мови, які мають у своїй структурі лексичний компонент на позначення зброї, дібрані методом суцільної вибірки з друкованих та електронних лексикографічних джерел.

Методологія дослідження базується на комплексному застосуванні загальнонаукових та спеціальних лінгвістичних методів. Зокрема, для обробки емпіричного матеріалу нами були використані загальнонаукові методи *аналіз і синтез, індукція та дедукція, логічні операції визначення та класифікація*. Серед лінгвістичних методів *описовий метод* дав змогу комплексно репрезентувати результати, а його прийом *внутрішньої інтерпретації* залучався для розподілу ФО за семантико-граматичними розрядами. У межах *структурного підходу* методика *безпосередніх складників* використовувалась для побудови структурних моделей ФО, які представлені формулами, де N – Noun, V – Verb, MV – Modal Verb, Adj – Adjective, $Pron$ – Pronoun, $Prep$ – Preposition, $Conj$ – Conjunction, $Part$ – Participle. Об'єктивність результатів забезпечена елементами *кількісного аналізу*.

2. Компоненти на позначення зброї у складі англійських ФО

Для окреслення поняття *зброя* і встановлення корпусу досліджуваних ФО послуговуємося таким визначенням: *зброя* – ‘пристрої, прилади і предмети, спеціально виготовлені і конструктивно призначені для ураження живої сили та іншої цілі, техніки й об'єктів противника і які не мають іншого виробничого чи побутового призначення; а також як засоби, що використовуються для знищення живої сили супротивника, його техніки і споруд’ (Митна енциклопедія, 2013: 284).

Отже, до корпусу досліджуваного матеріалу ввійшли ФО з компонентом на позначення узагальненого поняття *зброя*: *be up in arms* ‘to be very angry’ (Cambridge International Dictionary of Idioms, 2002: 10); на позначення металевий зброї: *to have a second string to your bow* ‘have an alternative resource that you can make use of if the first one fails’ (Oxford dictionary of Idioms, 2004: 280); захисної зброї: *different sides of the same shield* ‘two different, contrary, or opposite perspectives about or aspects of something’ (Farlex Dictionary of Idioms, 2015); холодної зброї: *saber rattling* ‘hints of retribution if certain conduct does not cease’ (Renton, 1992: 414); вогнепальної зброї: *to put a gun to sb's head* ‘to use threats to force someone to do what you want’ (Cambridge International Dictionary of Idioms,

2002: 167); конструктивних частин зброї: *to be trigger-happy* ‘to be impetuous’ (Renton, 1992: 415); та боеприпасів: *to drop a bombshell* ‘if someone drops a bombshell, they announce something that changes a situation drastically and unexpectedly’ (Dictionary of English Idioms & Phrases).

3. Семантико-граматична класифікація англійських ФО з компонентом на позначення зброї

У результаті аналізу емпіричного матеріалу нами розроблено семантико-граматичну класифікацію англійських ФО з компонентом на позначення зброї, яка зумовлена специфікою загальною значення ФО, їхньою синтаксичною спеціалізацією та морфологічними властивостями їхніх компонентів (Краснобаєва-Чорна, 2018: 62). ФО розподілено за семантико-граматичними розрядами, які розуміються як «сукупність гомогенних фразем, об’єднаних однотипними взаємодіючими смисловими елементами різних структурних рівнів» (Алефіренко, 1987: 46). Досліджувані ФО розпадаються на дієслівні, субстантивні, адвербіальні та ад’єктивні ФО.

3.1. Дієслівні ФО з компонентом на позначення зброї

Кількісний аналіз показав, що дієслівні ФО є найширше представленими серед проаналізованих одиниць (54%). До цього семантико-граматичного розряду належать ФО, які функціонально співвідносяться з дієсловом (Арсентьєва, 1989: 11). Вони об’єднуються загальним значенням процесуальної ознаки і можуть мати граматичні категорії часу, особи, виду, стану, способу (Краснобаєва-Чорна, 2018: 65): *to take up the cudgels for someone* ‘to defend a person’ (Renton, 1992: 411); *to have a sword of Damocles hanging over one* ‘to be in imminent danger despite normal activity going on all around one’ (Renton, 1992: 415); *to turn one’s guns on someone* ‘to criticize a person’ (Renton, 1992: 413).

З урахуванням частини-мовної приналежності компонентів та їх позиційності у структурі ФО нами зафіксовано 26 моделей утворення дієслівних ФО, які містять від двох до шести елементів. Двокомпонентна модель складається з дієслова та іменника *V+N*: *to sweat bullets* ‘be extremely anxious or nervous’ (Oxford dictionary of Idioms, 2004: 283). Шість компонентів мають декілька моделей. Наприклад, ФО *to use all the weapons at one’s disposal* ‘to utilize all available advantages’ (Renton, 1992: 415) побудована за моделлю *V+Pron+N+Prep+Pron+N*; ФО *to have a bullet which can be fired* ‘to have available an effective response which can be used at will’ (Renton, 1992: 411) – за моделлю *V+N+Conj+MV+V+Part*. Як показують приклади, у процесі побудови структурних моделей ФО нами не враховувалася наявність інфінітивної частки, означеного і неозначеного артиклів, оскільки вони не є повнозначними частинами мови і не впливають на значення ФО та з огляду на загальноприйняту практику у подібних лінгвістичних дослідженнях (Арсентьєва, 1989: 12).

Кількісна обробка емпіричного матеріалу показала, що найпродуктивнішим структурним типом дієслівних ФО з компонентом на позначення зброї є підрядні словосполучення з об’єктним зв’язком між стрижневим і залежним компонентом, побудовані за моделлю *V+N* (18 %): *to bury the hatchet* ‘to abandon hostilities’ (Renton, 1992: 413); *to twist the knife* ‘deliberately make someone’s grief or problems worse’ (Oxford dictionary of Idioms, 2004: 162); *to bite the bullet* ‘to face up to the difficulties of a situation’ (Renton, 1992: 411). Додамо, що в англійській мові засобом вираження об’єктного зв’язку в таких словосполученнях є прилягання, оскільки залежне слово пов’язується із стрижневим лише за змістом.

Широко представлена модель *V+N+Prep* (12 %): *to get the knife into someone* ‘do something hostile or aggressive to someone’ (Oxford dictionary of Idioms, 2004: 162); *to cross swords with someone* ‘to have a disagreement with another person’ (Renton, 1992: 415); *to put a bomb under someone* ‘to induce a person to take some action’ (Renton, 1992: 411).

Третє місце за кількісною представленістю серед дієслівних ФО з компонентом на позначення зброї посідає модель *V+Adj+N* (8 %): *to blow great guns* ‘be very windy’ (Oxford dictionary of Idioms, 2004: 132); *to go great guns* ‘perform forcefully, vigorously, or successfully’ (Oxford dictionary of Idioms, 2004: 132); *to draw a long bow* ‘to state a conclusion which while possible is unlikely on the known facts’ (Renton, 1992: 410). Отже, аналіз продуктивних моделей утворення досліджуваних ФО, дає змогу зробити висновок: дієслівні ФО з компонентом на позначення зброї у більшості випадків є підрядними словосполученнями, основою яких є дієслово та іменник, що виступають у якості стрижневого та залежного компонентів відповідно, які можуть розширюватися іншими частинами мови (прикметниками, займенниками, прийменниками тощо).

3.2. Субстантивні ФО з компонентом на позначення зброї

ФО цього семантико-граматичного розряду посідають друге місце за продуктивністю серед ФО з компонентом на позначення зброї (30%). Вони об’єднуються узагальнено-предметною семантикою та функціонально співвідносяться з іменником (Арсентьєва, 1989: 21): *a gun with no bullets* ‘something incomplete and therefore useless for the desire purpose’ (Renton, 1992: 411); *a chink in someone’s armor* ‘an opportunity to do something which otherwise could not be done’ (Renton, 1992: 410); *another arrow in one’s quiver* ‘an additional reason’ (Renton, 1992: 410).

Проаналізовані субстантивні ФО утворюються за десятьма структурними моделями, серед яких найвищою продуктивністю набуває модель *Adj+N* (31 %): *a straight arrow* ‘an honest or genuine person’ (Oxford dictionary of Idioms, 2004: 9); *a big gun* ‘an important and influential person’ (Oxford dictionary of Idioms, 2004: 24); *a loose cannon* ‘an unpredictable person or thing likely to cause unintentional damage’ (Oxford dictionary of Idioms, 2004: 178). Як свідчать приклади, за своєю структурною такою ФО є словосполученнями, сформованими прикметником та іменником, який виступає у якості стрижневого компонента. Атрибутивний зв’язок між стрижневим і залежним компонентом виражений приляганням.

Друге місце за кількісними характеристиками посідають субстантивні ФО, побудовані за моделлю *N+N* (24%): *a time bomb* ‘a source of serious problems which are certain to surface later on’ (Renton, 1992: 410); *a powder keg* ‘a situation that could suddenly become extremely dangerous’ (Cambridge International Dictionary of Idioms, 2002: 307);

magic bullet ‘1. a drug, treatment or medical therapy that provides an immediate cure to an ailment, disease, or condition without negative side or consequences. 2. something that provides an immediate and extremely effective solution to a given problem or difficulty, especially one that is normally very complex or hard to resolve’ (Farlex Dictionary of Idioms, 2015).

Значна кількість проаналізованих субстантивних ФО утворюється за моделлю $N+Prep+N$ (14 %): *arrow of time* ‘the direction of travel from past to future in time considered as a physical dimension’ (Oxford dictionary of Idioms, 2004: 9); *son of a gun* ‘1. a mean or unpleasant man. 2. an emphatic expression of affection for a man one considers daring, mischievous, or tough. 3. an inanimate object that is problematic’ (Farlex Dictionary of Idioms, 2015); *an arrow in the quiver* ‘one of a number of resources or strategies that can be drawn on or followed’ (Oxford dictionary of Idioms, 2004: 9).

3.3. Адвербіальні ФО з компонентом на позначення зброї

Серед ФО з компонентом на позначення зброї адвербіальні ФО представлені незначною кількістю (12%). За М.Ф. Алефіренком, адвербіальні ФО – це «фраземи кількісно- або якісно-обставинної семантики, які характеризуються повною відсутністю морфологічних парадигм і виконують у реченні функції обставин» (Алефіренко, 1987: 62). Такі ФО «вказують на характер здійснення дії, процесу, цілеспрямованість дії, її причину, місце, час і взагалі умови, за яких відбувається дія» (Краснобаєва-Чорна, 2018: 71): *with (your) guns blazing* ‘if you do something, especially argue, with guns blazing, you do it with a lot of force and energy’ (Cambridge International Dictionary of Idioms, 2002: 168); *with both barrels* ‘with unrestrained force or emotion’ (Oxford dictionary of Idioms, 2004: 16); *before you can say knife* ‘if something happens before you can say knife, it happens very quickly’ (Dictionary of English Idioms & Phrases).

Серед восьми зафіксованих структурних моделей адвербіальних ФО з компонентом на позначення зброї найпродуктивнішою виявилася модель $Prep+N+N$ (20%): *at knife point* ‘in a position of having a knife pointed at one, as in an armed robbery’ (Farlex Dictionary of Idioms, 2015); *out of gun shot* ‘поза досяжністю артилерійського вогню’ (Англо-український фразеологічний словник, 2005: 739); *within gun shot* ‘в межах досяжності артилерійського вогню’ (Англо-український фразеологічний словник, 2005: 1017).

Така за кількісними характеристиками модель $Prep+N$ (18 %) представлена двома прикладами: *under the gun* ‘under great pressure’ (Oxford dictionary of Idioms, 2004: 132); *(up) to the hilt* ‘completely’ (Oxford dictionary of Idioms, 2004: 144).

Всі інші моделі ілюструються лише одним прикладом: ФО *lock, stock, and barrel* ‘including everything; completely’ (Oxford dictionary of Idioms, 2004: 176) побудована за моделлю $N+N+N$; ФО *at daggers drawn* ‘if two people or groups are at daggers drawn, they are having a serious disagreement and are very angry with each other’ (Collins COBUILD Dictionary of Idioms, 1997: 92) – за моделлю $Prep+N+Part$. Отже, попри структурне різноманіття моделей утворення адвербіальних ФО, зазначимо, що найтипівішою моделлю є словосполучення, яке складається з прийменника та іменника і може розширюватися іншими частинами мови: ще одним іменником, займенником тощо.

3.4. Ад’єктивні ФО з компонентом на позначення зброї

Кількість ад’єктивних ФО у загальному об’ємі досліджуваних одиниць є найменшою (4 %). ФО цього семантико-граматичного розряду притаманне «категоріальне значення атрибутивності, здатність виражати статичну ознаку предметів» (Алефіренко, 1987: 59): *trigger happy* ‘1. eager to use a weapon, i.e. to pull the trigger (of a gun). 2. having a tendency to do something or engage in or begin some activity with even the smallest level of enticement or provocation’ (Farlex Dictionary of Idioms, 2015); *quick on the trigger* ‘імпульсивний, що швидко реагує’ (Англо-український фразеологічний словник, 2005: 805).

Попри їх незначну кількість та відсутність повного збігу у структурі моделей, за якими вони побудовані, можна зробити висновок, що найпоширенішим структурним типом ад’єктивних ФО з компонентом на позначення зброї є ад’єктивні компаративні словосполучення, в структурі яких є порівняльний компонент, виражений сполучником. У якості стрижневого компонента виступає прикметник, а залежного – іменник. До вказаного структурного типу належать дві ФО серед чотирьох ад’єктивних ФО, виявлених у процесі вибірки. ФО *straight as an arrow* ‘1. literally, totally straight’ 2. very truthful, reliable, and morally upright’ (Farlex Dictionary of Idioms, 2015) утворена за моделлю $Adj+Conj+N$. ФО *faster than a speeding bullet* ‘extremely fast’ (Farlex Dictionary of Idioms, 2015) побудована за моделлю $Adj+Conj+Adj+N$. Як свідчать наведені приклади, структура моделей майже збігається, оскільки єдиною розбіжністю між ними є розширення другої моделі прикметником.

4. Висновки

Корпус ФО з компонентом на позначення зброї в англійській мові формують ФО з лексемою-компонентом на позначення узагальненого поняття *зброя*, різновидів зброї, її конструктивних частин та боеприпасів. Їхня структурно-семантична класифікація виявила чотири структурно-семантичні розряди: дієслівні, субстантивні, адвербіальні й ад’єктивні ФО, серед яких дієслівні ФО кількісно переважають. Для дієслівних ФО найпродуктивнішою структурною моделлю є $V+N$, субстантивних ФО – $Adj+N$, адвербіальних – $Prep+N+N$, ад’єктивних – $Adj+Conj+N$, яка може бути розширена. Перспективним є дослідження образної складової частини ФО з компонентом на позначення зброї в англійській мові.

Література:

1. Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології : монографія. Харків : Вища школа, 1987. 136 с.
2. Англо-український фразеологічний словник / уклад. Л.Т. Баранцев. Київ : Т-во «Знання», КОО, 2005. 1056 с.

3. Арсентьева Е.Ф. Сопоставительный анализ фразеологических единиц (на материале фразеологических единиц, семантически ориентированных на человека в английском и русском языках). Казань : Изд-во Казанского университета, 1989. 128 с.
4. Геркерова О.М., Коваль К.В. Зооморфна лексика у фразеології англійської мови як віддзеркалення національно-культурних особливостей Великобританії. *Мова*. Одеса, 2016. № 26. С. 34–38.
5. Запукхляк І. Структурні особливості адвербіальних фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич, 2020. Вип 28. Т. 2. С. 17–24.
6. Ковалюк Ю.В. Семантика та функції фразеологізмів з онімним компонентом у національних варіантах англійської мови : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Чернівці, 2011. 286 с.
7. Краснобаєва-Чорна Ж. Фраземіка та фраземографія в сучасній лінгвопарадигмі : підручник для студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів / за ред. А.П. Загнітка. Вінниця, 2018. 200 с.
8. Митна енциклопедія / відп. ред. І.Г. Бережнюк та ін. Хмельницький : ПП Мельник А.А., 2013. Т. 1. 472 с.
9. Мороз О.А. До питання про стрижневий компонент фразеологізму. *Вісник Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2012. № 1. С. 323–327. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_fi_2012_1_68 (дата звернення: 04.01.2021).
10. Панасюк Ю.В. Особливості фразеологічних одиниць із топонімічним компонентом в англійській мові. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Одеса, 2019. № 42. Т. 2. С. 88–91.
11. Панченко О.І. Фразеологізми з компонентом-зоонімом в українській та англійській мовах. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского*. Сер. «Филология. Социальные коммуникации». 2014. Т. 27(66). № 1. С. 111–114.
12. Скрипник І.Ю. Соматичні фразеологічні одиниці із значенням інтерперсональних відносин: структурно-семантичні та функціональні характеристики : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2009. 20 с.
13. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва : Школа «Языки русской культуры», 1996. 228 с.
14. Тимошук Н.М. Фразеологізми з компонентом-ортонімом у лексичній системі англійської мови. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*. 2019. № 2(18). С. 249–255.
15. Тоненчук Т.В. Структурно-семантичний, ідеографічний та функційний аспекти соматичних фразеологізмів у сучасній англійській мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Чернівці, 2016. 284 с.
16. Cambridge International Dictionary of Idioms / ed. by E. Walter. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. 587 p.
17. Collins COBUILD Dictionary of Idioms / edited by J. Sinclair and others. London: Harper Collins Publishers, 1997. 493 p.
18. Dictionary of English Idioms & Phrases. UsingEnglish.com: website. URL : <https://www.usingenglish.com/reference/idioms/cat/32.html> (дата звернення: 12.12.2020).
19. Farlex Dictionary of Idioms. Farex, 2015. URL : <https://idioms.thefreedictionary.com> (дата звернення: 17.12.2020).
20. Oxford dictionary of Idioms / edited by J. Siefring. NY : Oxford University Press Inc., 2004. 340 p.
21. Renton N.E. *Metaphorically Speaking: A Dictionary of 3.800 Picturesque Idiomatic Expressions*. NY: A Time Warner Company, 1992. 528 p.

References:

1. Alefirenko M. F. (1987) Teoretychni pytannia frazeolohii [Theoretical issues of Phraseology]. Monograph. Kh. Vyshcha Shkola, 136 p. [in Ukrainian].
2. Anhlo-ukrainskyi frazeolohichni slovnyk (2005) [English-Ukrainian phrase-book] / ed. by L. T. Barantsev Kyiv, Znannia, 1056 p. [in Ukrainian].
3. Arsyentyeva E. F. (1989) Sopostavitelnyy analiz frazeologicheskikh edinit (na materiale frazeologicheskikh edinit, semanticheski oriyentirovannykh na cheloveka v angliyskom i russkom yazykakh) [Contrastive analysis of phraseological units semantically oriented to person in English and Russian]. Kazan: Kazan University Publishing House. 128 p. [in Russian]
4. Herkerova O. M., Koval K. V. (2016) Zoomorfna leksyka u frazeolohii anhliiskoi movy yak viddzerkalennia natsionalno-kulturnykh osoblyvostei Velykobyrtanii [Zoomorphic vocabulary in English phraseology as reflection of national and cultural features of Great Britain]. *Mova*. Odessa. № 26. P. 34–38. [in Ukrainian].
5. Zapukhlyak I. (2020) Strukturni osoblyvosti adverbialnykh frazeolohizmiv z komponentom na poznachennia nezhyvoi pryrody v anhliiskii ta ukrainskii movakh [Structural peculiarities of adverbial idioms with the component denoting inorganic matter in the English and Ukrainian languages]. *Humanities Science Current Issues*. Drohobych. Issue 28. T. 2. P. 17–24. [in Ukrainian].
6. Kovaliuk Yu. V. (2011) Semantyka ta funktsii frazeolohizmiv z onimnym komponentom u natsionalnykh variantakh anhliiskoi movy [Semantics and functions of phraseologisms with onymic component in the national variants of English]. Diss. Cand. of Phil. Sciences: 10.02.04. Chernivtsi, 286 p. [in Ukrainian].
7. Krasnobaieva-Chorna Zh. (2018) Frazemika ta frazemohrafiia v suchasni lnhvoparyadyhmi [Phrasemics and phrasemography in the modern linguoparadigm]. Textbook for students of philological faculties of higher educational institutions / ed. by A. P. Zahnitko. Vinnytsia, 200 p. [in Ukrainian].

8. Mytna entsyklopediia (2013) [Customs encyclopedia] / ed. by I. H. Berezhniuk and others. Khmelnytskyi: PP Melnyk A. A., T. 1. 472 p. [in Ukrainian].
9. Moroz O. A. (2012) Do pytannia pro stryzhnevyyi komponent frazeolohizmu [Issue of a problem of the basic components of the phraseological units]. Bulletin of Zaporizhzhia National University. Zaporizhzhia, № 1. P. 323–327. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_fi_2012_1_68 [in Ukrainian].
10. Panasiuk Yu. V. (2019) Osoblyvosti frazeolohichnykh odynyts iz toponimichnym komponentom v anhliiskii movi [Peculiarities of phraseological units with toponyms in the English language]. International Humanitarian University Herald. Odesa, № 42. T. 2. P. 88–91. [in Ukrainian].
11. Panchenko O. I. (2014) Frazeolohizmy z komponentom-zoonimom v ukrainskii ta anhliiskii movakh [Phraseologisms with zoonim component in Ukrainian and English]. Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. Philology. Social communications. T. 27 (66). № 1. P. 111–114. [in Ukrainian].
12. Skrypnyk I. Yu. (2009) Somatychni frazeolohichni odynytsi iz znachenniam interpersonalnykh vidnosyn: strukturno-semantychni ta funktsionalni kharakterystyky [Somatic phraseological units with the meaning of interpersonal relationships: structural, semantic and functional characteristics]. Synopsis diss. Cand. of Phil. Sciences: 10.02.04. Kharkiv. 20 p. [in Ukrainian].
13. Teliya V. N. (1996) Russkaya frazeologiya. Semanticheskyy, pragmaticheskyy i lingvokulturologicheskyy aspekty [Russian Phraseology. Semantic, pragmatic and linguocultural aspects]. Moscow, Yazyki russkoy kultury, 228 p. [in Russian].
14. Tymoshchuk N. M. (2019) Frazeolohizmy z komponentom-ortonimom u leksychnii systemi anhliiskoi movy [Idioms with orthonym component in lexical system of English]. Bulletin of Alfred Nobel University. № 2 (18). P. 249–255. [in Ukrainian].
15. Tonenchuk T. V. (2016) Strukturno-semantychni, ideografichni ta funktsiyni aspekty somatychnykh frazeolohizmiv u suchasni anhliiskii movi [Structural-semantic, ideographic and functional aspects of somatic phraseological units in modern English]. Diss. Cand. of Phil. Sciences: 10.02.04. Chernivtsi. 284 p. [in Ukrainian].
16. Cambridge International Dictionary of Idioms (2002) / ed. by E. Walter. Cambridge: Cambridge University Press. 587 p.
17. Collins COBUILD Dictionary of Idioms (1997) / edited by J. Sinclair and others. London: Harper Collins Publishers. 493 p.
18. Dictionary of English Idioms & Phrases. UsingEnglish.com: website. URL: <https://www.usingenglish.com/reference/idioms/cat/32.html>
19. Farlex Dictionary of Idioms (2015). Farex. URL: <https://idioms.thefreedictionary.com>
20. Oxford dictionary of Idioms (2004) / edited by J. Siefring. NY: Oxford University Press Inc. 340 p.
21. Renton N. E. Metaphorically Speaking: A Dictionary of 3.800 Picturesque Idiomatic Expressions (1992). NY: A Time Warner Company. 528 p.

Стаття надійшла до редакції 12.01.2021
The article was received 12 January 2021

УДК 811.111'42:004.738.5

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2021-85-20>

ІНДИВІДУАЛЬНО-ОСОБИСТІСНІ АСПЕКТИ СУБ'ЄКТНОГО ПОЗИЦІЮВАННЯ В АНГЛОМОВНОМУ ІНТЕРНЕТ-БЛОЗІ

Шкамарда Оксана Андріївна,
*асистент кафедри англійської філології
Волинського національного університету
імені Лесі Українки
shkamarda.oksana@gmail.com
orcid.org/0000-0003-2531-6442*

Мета. Мета наукової розвідки – проаналізувати мовленнєву поведінку учасників інтеракції в інтернет-блозі та виявити засоби актуалізації індивідуально-особистісного модуля позиціонування у глобальній мережі.

Методи. Матеріалом для нашого дослідження послуговували фрагменти інтернет-повідомлень, вилучені з популярного англomовного авторського блогу “*In Pursuit of Happiness*” («У пошуку щастя»), авторкою якого є американська письменниця та спікерка конференції TED (від англ. *Technology, Entertainment, Design* – Технології, Розваги, Дизайн, конференція, присвячена «ідеям вартим поширення») Бріт Рейнтс. Представлена праця ґрунтується на методологічних засадах комунікативно-діяльнісного підходу до мови й мовлення, який активно розвивається у лінгвістиці останніх років. Застосовані **методи** дискурс-аналізу, конвєрсатійного та лінгвостилістичного аналізу дали змогу виявити та описати індивідуально-особистісні аспекти суб'єктного позиціонування в дискурсі персонального інтернет-блогу.

Результати. У статті узагальнено дані сучасних наукових розвідок щодо трактування феномену позиціонування та визначено поняття «станс». Установлено, що позиція суб'єкта дискурсивної діяльності базується на ознаках учасника дискурсу як особистості, його / її індивідуальних характеристиках, особистих переконаннях, уподобаннях, судженнях та оцінках подій навколишньої дійсності. Таким чином, дослідження засвідчує, що станс – це явище публічне, яке має два основних взаємозалежні і взаємопов'язані модулі: 1) індивідуально-особистісний, в якому проявляються особистісні характеристики суб'єктів дискурсивної діяльності, а саме фізичні дані, особливості світосприйняття та мислення, специфічні потреби та інтереси, духовні та морально-вольові якості та 2) інтеракційний, який забезпечує органічну взаємодію адресанта й адресата, синхронізуючи їхні мовні картини світу для сприйняття та інтерпретації позицій один одного.

Висновки. У статті простежено стійкі кореляції між індивідуально-особистісними характеристиками мовця / автора письмового повідомлення та його / її позиціями у дискурсі англomовного інтернет-блогу. На основі аналізу мовленнєвої поведінки учасників комунікативної взаємодії у блогосфері виокремлено лексико-стилістичні ресурси активізації особистісного модуля позиціонування в мережі інтернет.

Ключові слова: позиція суб'єкта дискурсивної діяльності, станс, особистість, суб'єкт дискурсивної діяльності, особистісний модуль позиціонування.

INDIVIDUAL AND PERSONAL ASPECTS OF STANCETAKING IN THE ENGLISH INTERNET BLOG

Shkamarda Oksana Andriivna,
*Assistant Lecturer at the Department of English Philology
Lesia Ukrainka Volyn National University
shkamarda.oksana@gmail.com
orcid.org/0000-0003-2531-6442*

Purpose. The purpose of the research is to analyze the speech behaviour of the participants of interaction in the Internet blog and to single out different lexical and stylistic resources of the personal positioning module realization in the global network.

Methods. The material of the study is based on the written online messages taken from the personal blog “*In Pursuit of Happiness*” of the popular American writer and TED conference (a conference devoted to spreading ideas connected with technology, entertainment, and design) speaker Britt Reints. The presented article is grounded in the methodological principles of the communicative and user-based approaches to language and speech, which have been actively developing in linguistics in recent years. The applied methods of discourse analysis, conversational analysis, linguistic, and stylistic analysis revealed personal aspects of subjective positioning in the discourse of a personal Internet blog.

Results. The article summarizes the data of modern scientific research on the interpretation of the stancetaking phenomenon and defines the stance concept. It has been established that stances are based on the personal characteristics of a discourse participant, his/her individual traits, beliefs, preferences, judgments and assessments of the events of the actual reality. Thus, the study proves that stance is a social phenomenon, which embraces two main interdependent and interrelated modules: personal and interactional. The first one (personal) manifests individual characteristics of the subjects of discursive activity, such as physical features, personal mindsets, cognition, specific needs and interests, spiritual and moral-volitional qualities; the second one (interactional) provides the coherent cooperation between the sender of the message and its recipient, synchronizing their linguistic world view with the aim of the correct perception and interpretation of each other's stances.

Conclusions. The article traces stable correlations between the individual and personal characteristics of the speaker / author of the written message and his / her positions in the discourse of the English Internet blog. Different lexical and stylistic resources activating the personal module of stancetaking in the global network have been singled out on the basis of the analysis of the speech behavior of the participants of communication in the blogosphere.

Key words: position of the subject of discursive activity, stance, personality, subject of discursive activity, personal module of stancetaking.

1. Вступ

Загальною тенденцією сучасного лінгвістичного пізнання є рух від сфери системи до центру всіх систем – до людини (Тураєва, 1994). Людина – істота соціальна, яка не може не комунікувати, адже комунікація – це неусувна умова її свідомості, пізнання, суспільного буття загалом, і, відповідно, особистість не може існувати поза комунікацією; сутність людини значною мірою виявляється у спілкуванні з подібними собі. Саме в комунікації вона постає як продукт і результат спілкування з іншими людьми, тобто як інтерсуб'єктне утворення (Бацевич, 2011: 9). Таким чином, людина через участь у різноманітних дискурсивних практиках перетворюється на суб'єкта, який, вступаючи в комунікативну взаємодію, виражає свої знання та емоції стосовно предмету мовлення та інших суб'єктів, а отже позиціює себе, задіюючи при цьому широкий спектр соціокультурних знань, спільних для багатьох носіїв мови (Jaworski and Thurlow, 2009).

Вивчення феномену позиціювання набуває дедалі більшої популярності як серед вітчизняних (Морозова, 2011; Ущина, 2015; Ущина 2016), так і зарубіжних (Du Bois, 2007; Jaffe, 2009; Kiesling, 2009; Hyland 2012) учених. Сьогодні активно досліджують зміст поняття «позиція суб'єкта дискурсивної діяльності» (Морозова, 2011; Ущина, 2016; Du Bois, 2007; Kiesling, 2009), його різновиди (Ущина, 2015; Du Bois, 2007; Kärkkäinen, 2003), інтеракційну природу позиціювання (Kärkkäinen, 2003; Kiesling, 2009), соціальні (Jaffe, 2009) та соціокогнітивні (Ущина, 2015; Ущина, 2016) аспекти стансу та ін. У вищезгаданих наукових розвідках динаміка позиціювання суб'єкта дискурсивної діяльності розглянута науковцями, в основному, на основі ситуацій реальної комунікації. Наше дослідження спрямоване на вивчення особистісних аспектів стансу у віртуальному світі, що, безперечно, свідчить про його актуальність та новизну, адже повсякчасне використання інтернет технологій та безперервний доступ до інформації стали невід'ємною частиною життя сучасної людини.

Мета статті – проаналізувати мовленнєву поведінку учасників інтеракції у блогосфері та виявити індивідуально-особистісні особливості позиціювання у глобальній мережі.

Досягнення поставленої мети можливе за умови вирішення наступних **завдань**: узагальнити дані сучасних гуманітарних студій щодо трактування феномену позиціювання, дати визначення поняття «станс», простежити вплив індивідуальних якостей суб'єкта дискурсивної діяльності на динаміку позиціювання у дискурсі англomовного інтернет-блогу та виявити основні лексико-стилістичні маркери особистісного модуля позиціювання.

Представлене дослідження ґрунтується на методологічних засадах комунікативно-діяльнісного підходу до мови й мовлення, який активно розвивається у лінгвістиці останніх років (Морозова, 2008; Пшеничний, 2010). Застосовані **методи** дискурсу-аналізу, конверсаційного та лінгвостилістичного аналізу дали змогу виявити та описати індивідуально-особистісні аспекти суб'єктного позиціювання в дискурсі персонального інтернет-блогу.

2. Трактування поняття «позиція суб'єкта дискурсивної діяльності»

Проблема суб'єктного позиціювання набуває особливої актуальності сьогодні, в XXI столітті, часі глобалізаційних процесів та технологічних трансформацій, де світ переповнений симулякрами, а віртуальна реальність все ближче до процесу поглинення реальної. Сучасне суспільство мінливе і нестабільне, воно постійно змінюється, а разом з ним змінюється і людина – активний суб'єкт творення дійсності, який у процесі комунікативної взаємодії прагне не просто прозвучати у поліфонії голосів навколишнього світу, а і бути почутим, тобто виділитися серед інших, акцентувати увагу на своїй особистості та власних позиціях щодо певних питань.

Поліаспектний феномен позиціювання не є новим у лінгвістиці. Близькими йому за значенням є терміни «модальність» (modality) (Hyland, 2012), «оцінка» (evaluation) (Hunston and Thompson, 2000), «евіденційність» (evidentiality) (Biber and Finegan, 1989), які уже давно перебувають у фокусі уваги науковців. У вітчизняних дослідженнях уживаються такі еквівалентні поняття «станс», як «точка зору», «модус» (Зеленщиков, 1997), «модальність» (Виноградов, 1975), «позиція» (Морозова, 2011) тощо. У нашій розвідці ми надаємо перевагу терміну «позиція суб'єкта дискурсивної діяльності» або «суб'єктна позиція» (станс) (Ущина, 2015; Ущина 2016), оскільки його зміст охоплює всі вищепераховані поняття. Таким чином, позицію суб'єкта дискурсивної діяльності трактуємо як дискурсивне вираження автором усного висловлення або письмового твору власних переконань, суджень, емоцій, почуттів та оцінок не лише стосовно предмету спілкування, а й стосовно інших учасників мовленнєвої взаємодії (Ущина 2016; Du Bois, 2007; Jaffe, 2009; Kiesling, 2009).

Дослідниця специфіки позиціювальних практик у дискурсі ризику Ущина В. А., проаналізувавши словникові дефініції лексичної одиниці станс, розглядає це поняття як таке, що охоплює як соціальні аспекти буття суб'єкта (суспільна думка, світогляд, переконання), так і його особистісні характеристики (емоції, ставлення, оцінки) та доходить до висновку, що уподобання, вірування та погляди особистості перетворюються на соціально-значущу позицію – станс лише тоді, коли про них дізнаються інші. Допоки ця позиція відома лише самому суб'єкту, вона залишається його суб'єктивною точкою зору, а не стансом (Ущина, 2015: 61). Таким чином, станс – це явище публічне, яке має два основних взаємозалежні і циклічно організовані модулі позиціонування: 1) індивідуально-особистісний, що базується на ознаках учасника дискурсу як особистості: що він / вона робить (доходить висновків, залучається до спілкування тощо) як окремий член певної соціальної і культурної групи та як учасник процесу конструювання соціального значення та 2) інтеракційний, який забезпечує органічну взаємодію адресанта й адресата, синхронізуючи їх мовні картини світу для сприйняття та інтерпретації позицій один одного (Ущина, 2015: 59).

3. Особистісний модуль позиціювання

У фокусі нашої уваги перебуває саме індивідуально-особистісний аспект стансу, в якому проявляються особистісні характеристики суб'єктів дискурсивної діяльності, а саме фізичні дані, особливості світосприйняття та мислення, специфічні потреби та інтереси, духовні та морально-вольові якості. Таким чином, людина, як істота соціальна, в процесі позиціювання висвітлює не лише свої погляди, знання та оцінки наданої інформації,

а й разом з тим шукає суспільного визнання власної персони, що можливе лише за умови взаємодії з іншими суб'єктами дискурсивної діяльності.

Розглянемо наступний приклад, взятий із англомовного персонального блогу "In Pursuit of Happiness" («У пошуку щастя») (Blog), авторкою якого є популярна американська письменниця та спікерка конференції TED (від англ. *Technology, Entertainment, Design* – Технології, Розваги, Дизайн, конференція, присвячена «ідеям вартим поширення») Бріт Рейнтс.

(1) When I read the news about the U.S. House of Representatives voting to freeze funding for Planned Parenthood I had a visceral, personal, physical response. I felt like I'd been punched in the gut. I was shocked. I was mad. I was so, so sad. The message I received instinctively was that, as a woman, my health was unimportant. I don't matter. It sounds stupid, it sounds grandiose. ... And what do you think, my dear friends? (Blog)

У запропонованому фрагменті блогерка розповідає для глобальної аудиторії своїх читачів про проблему, що виникла через припинення фінансування Центру планування сім'ї. Актуалізація негативного ставлення авторки до такого стану речей, а відтак і особистісного модуля позиціонування відбувається за допомогою ряду лексико-стилістичних засобів, а саме:

1) займенника I особи однини «I» (я), який вказує на бажання автора акцентувати увагу на своїй персоні та на власних афективно-оцінних позиціях щодо наданої інформації. До того ж, таке наше трактування знаходить своє підтвердження у праці «*Advances in Identity Theory and Research*», де П. Берк стверджує, що «будь-яке особисте висловлення надає інформацію про особистість мовця, а особливо ті комунікативні фрагменти, у яких роль підмета відіграє займенник «я» (Burke et al., 2003);

2) загального іменника «*a woman*» (жінка), який експліцитно маркує гендерну приналежність блогера;

3) стилістичних прийомів порівняння «*I felt like I'd been punched in the gut*» (мені здалося ніби мене вдарили в живіт), градації «*I was shocked. I was mad. I was so, so sad*» (я була шокована, я була розлючена, я була дуже-дуже сумна) та антитези «*It sounds stupid, it sounds grandiose*» (це здається божевільним, це здається грандіозним), які підсилюють смислове та емоційно-експресивне значення висловлення, а відтак слугують маркерами емоційно-свалювативного стану мовця.

Крім зазначених вище лексико-стилістичних засобів, які репрезентують особистісні аспекти сприйняття блогером повідомлення про рішення урядовців заморозити фінансування центру, автор вдається до прийому залучення читача до дискусії, використовуючи звертання до потенційного співрозмовника: «*And what do you think, my dear friends?*» (А що ви про це думаете, мої любі друзі?), що свідчить про взаємозалежність та нерозривний зв'язок між обома модулями позиціонування (інтеракційним та індивідуально-особистісним), адже особисті точки зору чи переконання набувають соціокультурної ваги та перетворюються на станси лише тоді, коли стають відомими широкому загалу, тобто у процесі міжособистісної взаємодії.

4. Висновки

Отже, доходимо важливого для нашої розвідки висновку, що станс – це динамічне ситуативно-залежне дискурсне утворення, у якому виділяються індивідуально-особистісний та міжособистісний ракурси, що актуалізуються шляхом використання відповідних стансовиражальних та стансоконструювальних мовно-семіотичних ресурсів. Проведений аналіз мовленнєвої поведінки автора персонального блогу засвідчив, що у суб'єктних позиціях відображено ті унікальні якості, які перетворюють людину з біологічної істоти на істоту соціальну – особистість з її неповторним внутрішнім світом, емоціями, знаннями та переконаннями. Позиціуючи себе на теренах віртуального світу людина, як суб'єкт дискурсивної діяльності, шукає суспільного визнання власної особистості та вагомості власного голосу у процесах творення навколишньої дійсності.

Відтак станс стає тією об'єднуючою ланкою, яка уможлиблює здійснення аналізу дискурсивних процесів у діапазоні від прагматики індивідуальної когніції до прагматики соціальної комунікації.

Перспективою подальших досліджень є виявлення соціальних аспектів позиціонування у дискурсі англомовних блогів.

Література:

1. Бацевич Ф.С. Вступ до лінгвістичної прагматики. Київ : Видавничий Центр «Академія», 2011. 304 с.
2. Виноградов В.В. О категории модальности и модальных словах в русском языке. *Исследование по русской грамматике: избранные труды*. Москва : Наука, 1975. С. 53–87.
3. Зеленщиков А.В. Пропозиция и модальность. Санкт-Петербург : Издательство С.-Петербург. ун-та, 1997. 244 с.
4. Морозова О.І. Діяльнісний стиль мислення у лінгвістичних дослідженнях. *Вісник Харківського національного університету*. Серія «Романо-германська філологія». Харків, 2008. № 811. С. 41–45.
5. Морозова О.І. Stance: позиція суб'єкта дискурсивної діяльності. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Філологія»*. Київ, 2011. Т. 14. № 1. С. 87–93.
6. Пшеничних А. М. Діяльнісний підхід до вивчення особливостей реперспективізації ситуації комунікантами. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Харків, 2010. № 928. С. 52–58.
7. Тураева З.Я. Лингвистика текста и категория модальности. *Вопросы языкознания*. Москва, 1994. № 3. С. 105–114.
8. Ущина В.А. Позиціонування суб'єкта в англомовному дискурсі ризику: соціокогнітивний аспект : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 380 с
9. Ущина В.А. Позиціонування суб'єкта в сучасному англомовному дискурсі ризику : дис. ... д-ра. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2016. 500 с
10. Biber D., Finegan E. Styles of stance in English: Lexical and grammatical marking of evidentiality and affect. Text 9. 1989. Vol. 9. Issue 1. P. 93–124.

11. Blog : In Pursuit of Happiness. URL : https://www.goodreads.com/author_blog_posts/9088021-what-the-planned-parenthood-vote-says-to-women (дата звернення: 25.12.2020).
12. Burke P. J., Owens T. J., Serpe R T., Thoits P. A. *Advances in Identity Theory and Research*. New York : Kluwer Academic/Plenum Publishers, 2003. 247 p.
13. Du Bois J. *The Stance Triangle : Stancetaking in Discourse*. / ed. by R. Englebretson. Amsterdam : John Benjamins, 2007. P. 139–182.
14. Hyland K. *Stance and Voice in Written Academic Genres*. London ; New York : Palgrave Macmillan, 2012. 280 p.
15. Hunston S., Thompson G. *Evaluation in Text: Authorial Stance and the Construction of Discourse*. Oxford : Oxford University Press, 2000. 225 p.
16. Jaffe A. Introduction : *The Sociolinguistics of Stance : Stance: Sociolinguistic Perspectives*. / ed. by A. Jaffe. Oxford : OUP, 2009. P. 3–28.
17. Jarowski A., Thurlow C. *Taking an Elitist Stance: Ideology and the Discursive Production of the Social Distinction : Stance: Sociolinguistic Perspectives*. / ed. by A. Jaffe. Oxford : OUP, 2009. P. 195–226.
18. Kärkkäinen E. *Epistemic Stance in English Conversation: A Description of Its Interactional Functions, with a Focus on I Think*. Amsterdam : John Benjamins, 2003. 209 p.
19. Kiesling F. S. *Style as Stance : Stance: Sociolinguistic Perspectives*. / ed. by A. Jaffe. Oxford : OUP, 2009. P. 171–194.

References:

1. Batsevych F. S. (2011) *Vstup do linhvistychnoi pragmatyky*. [Introduction to linguistic pragmatics]. Kyiv: Publishing and printing center «Akademia». 304 p. [in Ukrainian].
2. Vinogradov V. V. (1975) *O kategorii modalnosti i modalnykh slovakh v russkom yazyke*. [About the category of modality and modal words in the Russian language]. *Issledovanie po russkoj grammatike: izbrannye trudy*. Moscow : Nauka. P. 53–87. [in Russian].
3. Zelenshchikov A. V. (1997) *Propoziciya i modalnost*. [Proposition and Modality]. St. Petersburg : Publishing house of St. Petersburg University. 244 p. [in Russian].
4. Morozova O. I. (2008) *Diialnisnyi styl myslennia u linhvistychnykh doslidzhenniakh*. [User-based style of cognition in linguistic research]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu. Seriya «Romano-hermanska filolohiia»*. Kharkiv. № 811. P. 41–45. [in Ukrainian].
5. Morozova O. I. (2011) *Stance: pozytsiia subiekta dyskursyvnoi diialnosti*. [Stance: positioning of the subject of discourse]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu. Seriya «Filolohiia»*. Kyiv. T. 14. № 1. P. 87–93. [in Ukrainian].
6. Pshenychnykh A. M. (2010) *Diialnisnyi pidkhid do vyvchennia osoblyvostei reperspektyvizatsii sytuatsii komunikantamy*. [The study of situation reperspectivization by interlocutors within the framework of usage-based approach]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina*. Kharkiv. № 928. P. 52–58. [in Ukrainian].
7. Turaeva Z. Ya. (1994) *Lingvistika teksta i kategoriya modalnosti*. [Text linguistics and the category of modality]. *Voprosy yazykoznaniiya*. Moscow. № 3. P. 105–114. [in Russian].
8. Ushchyna V. A. (2015) *Pozytsionuvannia subiekta v anhlomovnomu dyskursi ryzyku: sotsiokohnityvnyi aspekt : monohrafiia*. [Subject positioning in the English risk discourse: sociocognitive aspect : monograph]. Lutsk : Vezha-Druk. 380 p. [in Ukrainian].
9. Ushchyna V. A. (2016) *Pozytsiuvannia subiekta v suchasnomu anhlomovnomu dyskursi ryzyku* : diss. d-r of Philol. Sciences: 10.02.04. Kyiv. 500 p. [in Ukrainian].
10. Biber D., Finegan E. *Styles of stance in English: Lexical and grammatical marking of evidentiality and affect*. Text 9. 1989. Vol. 9. Issue 1. P. 93–124.
11. Blog : In Pursuit of Happiness. URL: https://www.goodreads.com/author_blog_posts/9088021-what-the-planned-parenthood-vote-says-to-women (дата звернення: 25.12.2020).
12. Burke P. J., Owens T. J., Serpe R T., Thoits P. A. *Advances in Identity Theory and Research*. New York : Kluwer Academic/Plenum Publishers, 2003. 247 p.
13. Du Bois J. *The Stance Triangle : Stancetaking in Discourse*. / ed. by R. Englebretson. Amsterdam : John Benjamins, 2007. P. 139–182.
14. Hunston S., Thompson G. *Evaluation in Text: Authorial Stance and the Construction of Discourse*. Oxford : Oxford University Press, 2000. 225 p.
15. Hyland K. *Stance and Voice in Written Academic Genres*. London ; New York : Palgrave Macmillan, 2012. 280 p.
16. Jaffe A. Introduction : *The Sociolinguistics of Stance : Stance: Sociolinguistic Perspectives*. / ed. by A. Jaffe. Oxford : OUP, 2009. P. 3–28.
17. Jarowski A., Thurlow C. *Taking an Elitist Stance: Ideology and the Discursive Production of the Social Distinction : Stance: Sociolinguistic Perspectives*. / ed. by A. Jaffe. Oxford : OUP, 2009. P. 195–226.
18. Kärkkäinen E. *Epistemic Stance in English Conversation: A Description of Its Interactional Functions, with a Focus on I Think*. Amsterdam : John Benjamins, 2003. 209 p.
19. Kiesling F. S. *Style as Stance : Stance: Sociolinguistic Perspectives*. / ed. by A. Jaffe. Oxford : OUP, 2009. P. 171–194.

Стаття надійшла до редакції 19.01.2021
The article was received 19 January 2021

6. Теорія літератури

6. Literary theory

МЕТАЖАНРОВИЙ ПАТЕРН МІСТЕРІЇ У СИСТЕМІ РОДО-ВИДО-ЖАНРОВОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ВЕРТИКАЛІ

Дроздовський Дмитро Ігорович,

кандидат філологічних наук,

науковий співробітник відділу зарубіжних

і слов'янських літератур

Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка

Національної академії наук України

drozdovskyi@ukr.net

orcid.org/0000-0002-2838-6086

Мета статті – уточнити наявну в теорії жанрів модель родо-видо-жанрової вертикалі, доповнивши її компонентом мета-жанрового патерну.

Методи: типологічний аналіз (порівняльно-історичний).

Результати. Акцентовано на тому, що в традиційній моделі жанрової еволюції важливо позначати метажанровий патерн (метажанрову форму), що містить інформацію про найвіддаленіші в часі жанрові характеристики, котрі згодом набувають особливого розвитку в жанрах і жанрових різновидах. У різні культурно-історичні періоди сталість жанру визначають метажанрові форми, які виконують функцію ядра жанру, забезпечуючи стабільність ключових компонентів і водночас асимілюючи в різний спосіб інновації, зумовлені світовідчуттям, естетичними доктринами та ін. нового часу. Кожна культурно-історична епоха щось додає до жанру, проте метажанровий патерн забезпечує сталість жанрового ядра й дає можливість простежити еволюцію ключових жанрових характеристик. Запропоновано, що в класичній моделі між родом і видом у парадигмі родо-видо-жанрової вертикалі важливо позначати метажанровий патерн, який містить архетипну пам'ять жанру. З огляду на дослідження витоків трагедії та комедії в античному періоді доцільно говорити про наявність у кожному з жанрів рис, які згодом набувають окремого розвитку в лоні певної жанрової моделі. Метажанровий патерн поєднує у собі часом протилежні характеристики, які свідчать про постання жанрів зі спільного джерела, а отже, це поняття має бути враховане з погляду жанрології під час характеристики генологічної специфіки твору. Охарактеризовано правомочність обґрунтування містерії як метажанрової форми літератури. Проаналізовано сучасні підходи до тлумачення жанру в контексті не лише літературознавчих концепцій, а й напрацювань у царині культурології. Досліджено взаємодію містеріального та карнавального та найдавніших формах трагедії й комедії.

Висновки. Категорія «містеріальне» як один із найдавніших чинників драми експлікує архетипну пам'ять драматичних жанрів. Доцільно розрізняти містерію як жанр драми і як метажанрову форму, реактуалізовану в різні культурно-історичні періоди. Метажанровий патерн по-різному виявляє себе в історичній динаміці літературних процесів, постаючи маркером їх трансформацій.

Ключові слова: метажанровий патерн (метажанрова форма), теорія жанрів, містерія, карнавал, трагедія, комедія.

META-GENRE PATTERN OF MYSTERY IN THE SYSTEM OF KIND-TYPE-GENRE LITERARY VERTICAL

Drozdovskyi Dmytro Ihorovich,

Candidate of Philological Sciences,

Researcher at the Department of Foreign

and Slavic Literatures

Shevchenko Institute of Literature of the National Academy

of Sciences of Ukraine

drozdovskyi@ukr.net

orcid.org/0000-0002-2838-6086

Purpose of the paper is to clarify the model of the kind-type-genre vertical presented in the theory of genres.

Methods: typological analysis (historically comparative).

Results. The author has substantiated that in the traditional model of genre evolution it is important to denote also the meta-genre pattern (meta-genre form), which contains information about the most distant genre characteristics in time, which will later develop a separate line in genres and genre varieties. In different cultural and historical periods, the stability of the genre is determined by the existing meta-genre forms, which serve as the core of the genre, ensuring the stability of key components and at the same time assimilating in different ways innovations due to worldview, aesthetic doctrines, etc. Each cultural-historical epoch reinforces and absorbs something to the genre; however, the meta-genre pattern implies the stability of the genre core and makes it possible to trace the evolution of key genre characteristics. It is suggested that in the classical model in the paradigm of kind-type-genre vertical it is important to denote a meta-genre pattern that contains the archetypal memory of the genre. The analysis of the origins of tragedy and comedy in the ancient period gives grounds to state the presence in each of the genres the features that later acquire a development in the paradigm of each genre model. The meta-genre pattern combines opposite characteristics of the genre, which indicate the emergence of genres from a common source. The legitimacy of substantiation of mystery as a meta-genre form of literature is proved. Modern approaches to the interpretation of the genre in the context of not only literary concepts, but also findings in cultural studies have been discussed.

Conclusions. The interaction of the mysterious and the carnival in the most ancient forms of tragedy and comedy has been studied. The research gives grounds to speak about the mystery and the mysterious as the oldest factors of drama, containing the archetypal memory of the genre. It is reasonable to distinguish mystery as a type of drama and a meta-genre form. Meta-genre pattern represents itself differently in various cultural periods determining their dynamics of transformations.

Key words: meta-genre pattern (meta-genre form), genre theory, mystery, carnival, tragedy, comedy.

1. Вступ

Усталена в жанрології парадигма родо-видо-жанрової вертикалі, що формувалася під впливом теоретичних поглядів від Арістотеля до дослідників поезики кін. ХХ ст., нині перебуває у стадії доповнень і уточнень, спричинених новітніми працями в теорії жанру. Жанр дедалі більше розглядається в площині культурологічних підходів, які свідчать про взаємодію літературознавства з іншими царинами гуманітаристики (психологією, соціальною антропологією, теорією мистецтва та ін.). Варто звернути окрему увагу на роботи французького теоретика-культуролога, дослідника історії мистецтва (зокрема, фотографії) Жана-Марі Шеффера, який розробляє теорію жанрів у парадигмі культурологічних підходів і в річищі філософії культури.

Виявлення взаємодії *містеріального* та *карнавального* як модусів сприйняття та репрезентації художнього світу у стародавніх творах античного періоду (передусім ідеться про грецький період, на формування культури якого, як зауважує О. Лосєв, мали вплив жанрові форми – містерії – Малої Азії) дає підстави уточнити зазначені припущення й підтвердити ідею Б. Шалагінова про містерію як метажанрову форму.

Мета статті – уточнити наявну концепцію родо-видо-жанрової вертикалі, вписавши до її складників поняття «метажанровий патерн».

Науково-дослідницькі завдання – проаналізувати й зіставити сучасні підходи до визначення родо-видо-жанрової вертикалі, окресливши потребу представлення в цій теоретичній моделі метажанрового патерну.

Методи. У статті використано порівняльно-історичний підхід до визначення жанру і його історичних модифікацій, що загалом дає підстави виокремити категорію метажанрового патерну. У дослідженні розвинуто ідеї історичної поезики та жанрології в аспекті уточнення наявної в лоні цього напряму теорії літератури моделі жанрових змін.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Значний внесок до новітньої теорії жанрів і стилів зробили Т. Бовсунівська, О. Бурліна, Н. Лейдерман, Ю. Подлубнова (О. Бурліна, цитуючи праці дослідниці в роботі «Жанр в контексте культуры и научной рефлексии», фіксує прізвисько як «Подлубная» (див.: <http://publishing-vak.ru/file/archive-philosophy-2014-1/1-burlina.pdf>), Р. Співак, С. Шаріфова, Ж.-М. Шеффер та ін. Їхні праці формують розуміння жанру на широкому історичному й соціокультурному тлі, сприяючи кристалізації нового погляду на це явище, в лоні якого відбуваються процеси синтезу й зміщення. У працях науковців ідеться про поняття метажанру (метажанрового патерну/метажанрової форми), що передбачає наявність ядра, яке є незмінним і яке зберігає у собі пам'ять про первісні (найдревніші) форми жанру. Такий тип пам'яті доцільно визначити *жанровим архетипом*: під цим поняттям розуміємо здатність жанру зберігати бодай і в трансформованому вигляді компоненти своєї первісної форми, яка має зв'язок із синкретичним дійством, із найбільш архаїчними, архетипними формами світосприйняття.

Р. Співак у монографії «Російська філософська лірика: проблеми типології жанрів» (1985) визначає філософський метажанр прикладом літературної форми, що конденсує у собі пам'ять жанрових різновидів філософської лірики, маючи також зв'язки з філософським дискурсом.

У дисертації «Трансформація жанрових моделей української та російської драми кінця ХІХ – 30-х рр. ХХ ст. в аспекті порівняльної поезики» (2013) Т. Свербілова розглядає містерію як особливу жанрову форму, що має статус *архіжанру*. Дослідниця зауважує, що «згідно з висунутою концепцією розвитку драматургічних жанрів як історична, так і циклічна моделі розвитку драматургії починається з містерії» (Свербілова 2013: 94). У першому з двох визначень містерії, які пропонує Т. Свербілова, ідеться про «культове таїнство античного світу, ритуал, що супроводжував смерть та нове народження, воскресіння деяких з найдавніших богів» (Свербілова 2013: 95). Така сутність містерії уможливило її визначення як архіжанру, що зближує погляди Т. Свербілової та ін. дослідників із сучасною концепцією архітексту Жерара Женетта (Genette Gérard, “Introduction à l’architexte”, 1979) й «чистою жанровою системою», яку пропонує французький теоретик (зауважимо, що Т. Свербілова не згадує напрацювань французького теоретика в докторській дисертації). Ідеї Ж. Женетта щодо архітексту дають підстави говорити про архіжанр як метаформу літератури й своєрідне «ідеальне» жанрове утворення. Т. Свербілова наголошує на реактуалізації містерії в епоху Модерну.

Б. Шалагінов у статті «Карнавал і містерія: роздуми про історичні долі двох метаформ європейського мистецтва» (2011) обстоює аналогічну теорію, показуючи, що для Модерну містерія відіграє важливу роль, залучаючи до літературних творів ансамбль ідей і мотивів, спрямованих на розширення епістемологічних меж літератури. У монографії «Романтики і модерністи» (2020) Б. Шалагінов наголошує на зближенні Модерну з філософськими поглядами німецьких романтиків: «Кант «уводить у поняття просвітницького розуму тоншу диференціацію: це «розсудок» (Verstand), <...> і власне «розум» (Vernunft), що визначає безмежні потенції внутрішнього світу людини: уяву, віру, моральні якості, відчуття прекрасного, творчі здібності тощо, потрібні для створення культури як продовження природи, але вже на вищому рівні свідомості» (Шалагінов 2020: 18). Експлуатація жанрової форми містерії в модерністських творах і залучення до них мотиву смерті та воскресіння давала можливість реалізувати літературні пошуки в трансцендентальній, духовно-моральній площині, яка визначає моральні якості та відчуття прекрасного.

Новітні підходи до розуміння жанру, окреслення жанрових трансформацій, осмислення жанру в площині інших видів мистецтва спонукає до переосмислення, здавалося б, канонічної парадигми родо-видо-жанрової вертикалі. До цього підштовхує також і робота Т. Бовсунівської «Жанрологія. Теорія роману», у якій у центрі дослідницької уваги опиняється концепція жанрового патерну як визначального чинника формування жанрів. Науковиця аналізує значний корпус теоретичних праць вітчизняних і зарубіжних дослідників, а також окреслює специфіку функціонування жанрів у рідчизні постмодернізму та *post*-постмодерністського роману. У попередніх дослідженнях (Дроздовський, 2020) йшлося про окреслення перспективності теорії жанрового патерну та висвітлення ідеї метажанрового патерну (метажанрової форми) в літературі.

Поняття «метажанр» типологічно подібне до поняття «архіжанр» у Ж. Женетта й визначає те, «що перевершує наші уявлення про власне «жанр» та має влітатися в родо-видо-жанрову вертикаль Арістотеля» (Бовсунівська, 2017: 15). Згадане поняття родо-видо-жанрової вертикалі Т. Бовсунівська розуміє як «здобуток нормативної теорії жанру. За всіх розбіжностей визначень жанру вона була і лишається провідною жанрологічною ієрархією. Ідентифікація жанру може змінюватися в унісон до коливань наших уявлень про нього, <...>. Жанр категорія історична і разом із тим рухлива» (Бовсунівська, 2017: 17).

Н. Лейдерману «метажанр уявлявся структурним принципом побудови художнього світу» (Бовсунівська, 2017: 15). Т. Бовсунівська, досліджуючи погляди Ю. Подлубної, звертає увагу на те, що для дослідниці «в основі кожного жанру лежить *жанровий архетип*, сформований, як правило, в архаїці, він стійко проявляє себе у літературних системах різних епох. Жанр живе за рахунок жанрової пам'яті» (Бовсунівська, 2017: 16). Аналіз праці «Античная литература» (1973 р.) О. Лосева потверджує цю тезу, зокрема в тому аспекті, що жанровий архетип, або метажанровий патерн, потрібно шукати в архаїчному періоді культури.

3. Спільне джерело трагедії й комедії

У праці «Античная литература» О. Лосев пише про спільні джерела в античній трагедії та комедії (святкування культу Діоніса) (Лосев, 1973: 98). У дослідженні О. Лосева та ін. науковців ідеться не лише про хрестоматійне окреслення того, що трагедія, комедія й власне драма постали зі спільного ритуально-обрядового синкретичного дійства, а про визначення впливів інших жанрів (елевсинських містерій, сатириківських пісень) на трагедію (Лосев, 1973: 98). У 1973 р. дослідник стверджував, що «в науці існує міцно закріплена теорія про вплив саме елевсинських містерій на розвиток трагедії в Афінах» (Лосев, 1973: 99). Водночас характеристика окремих компонентів комедії засвідчує, що в ній наявні елементи, які вписуються в жанрову парадигму трагедії, а не комедії. «Стародавня аттична комедія була найгострішим драматичним памфлетом проти керманців демократії та софістів» (Лосев, 1973: 157). Крім того, комедія мала особливий викривальний пафос, спрямований на викриття вад і їх виправлення в суспільстві.

З огляду на спільне джерело трагедії й комедії, на експлікацію в обох жанрових патернах рис, які мають стосунок до спільного джерела, нині доцільно розвинути теорію про те, що драма як рід літератури згенерувала не лише жанри й жанрові різновиди в лоні власного роду, а й створила підстави для *метажанрових (архіжанрових, за Ж. Женеттом) утворень*, які виявляють здатність поєднувати те, що з часом стало характеристикою лише певного жанру. Це потверджує погляди О. Лосева, який писав, що «суміш піднесеного й приземленого, серйозного й жартівливого – одна з особливостей первісно-общинних зародків драми, що з часом спричинило походження трагедії й комедії з одного діонісівського джерела» (Лосев, 1973: 99).

Причин для такого припущення кілька: 1) взаємодія ще в античному періоді власне античних жанрових моделей із «інокультурними», які були поширені на Сході, на території Малої Азії, на півдні Криту та в інших регіонах, які були «чужими» для грецького полісного світу; 2) метажанровий патерн передбачає поєднання жанрових іманентних характеристик і способу їх актуалізації в певну культурно-історичну епоху.

4. Метажанровий патерн містерії

Метажанровий патерн містерії (не потрібно плутати містерію як жанр драми й містерії як метажанрової форми) реалізує себе в знакових творах наступних культурно-історичних епох. У «Божественній комедії», яка реалізує ключові для містерії мотиви, ідеться не лише про викривання вад, а про «шлях душі», не лише про звеличення героїв, як в античному часі, а про окреслення тих чинників, які вплинули на формування їхньої душі й зумовили боротьбу між темними й світлими первнями. У «Божественній комедії» наявні сцени, у яких у душі грецької античної трагедії уславлено героїв; такі сцени викликають відчуття піднесеного захвату, хоча ідеться і про «грішників» – мешканців Дантового «Пекла». Традиції античної трагедії знаходять переосмислення і у середньовічній літературі:

- 118) Великі, до яких в думках лечу,
 - 119) Вщасливили мене своїм собором,
 - 120) Що й досі ще від захвату тремчу.
 - 121) Я вздрів Електру в натовпі прозорім,
 - 122) І Гектора, й Енея розрізнув,
 - 123) І Цезаря в броні, з шулічим зором.
 - 124) Камілли і Пентесілею вздрів
 - 125) По другий бік та ще царя Латина,
 - 126) Який з Лавінією там сидів.
 - 127) Вздрів Брута я й дружину Коллатіна,
 - 128) Корнелью, Марцію та Юлью – всіх.
 - 129) А осторонь – самого Саладіна.
- (Данте, «Божественна комедія» 4 пісня).

У Ренесансі в трагедіях, які у своїй основі реалізують містеріальний метажанровий патерн, акцентовано силу характеру персонажів, їхню волю до боротьби й самопізнання, персонажі ренесансних творів мають героїчний первень, як Кориолан, Король Лір та ін., нагадуючи героїв античності.

Наявність у давніх античних жанрових формах трагедії елементів, які значно успішніший розвиток здобули в комедії, а в комедії елементів, які більшою мірою притаманні трагедії, свідчить про те, що в жанровому патерні співіснують риси, які з плином часу будуть відокремлені й знайдуть відособлений розвиток у певній жанровій моделі та в її жанрових різновидах. «У трагічному переживанні основну роль відіграють, за Арістотелем, страх і співчуття до героїв, а також очищення, яке переживають глядачі <...>. Комедія ж утішає безболісним сміхом з приводу героїв, які страждають фіктивно, про загибель яких не порушено жодного питання. <...>. Трагедія й комедія доволі рано почали втрачати свій релігійний та ритуальний зміст і перетворюватися на художнє зображення найбільш актуальних ідей рабовласницького полісу» (Лосев, 1973: 158). Мотив агону (зіткнення, боротьби) потрапляє також і в комедію, щоправда, змінюється форма представлення цього мотиву (докладніше про це див.: Лосев, 1973: 158). Отже, в комедії натрапляємо на компоненти, які мають «серйозний» характер: стосуються критики політично-соціальних проблем, мають викривально-сатиричний пафос і походять зі спільного з трагедією джерела.

5. Висновки

Вивчення драматичних творів (трагедії та комедії) дає підстави говорити про залучення до теорії жанрів поняття метажанрового патерну (метажанровим патерном, або архіжанром, є містерія), що має незмінну основу й набір варіативних характеристик. Незмінювана основа містерії як метажанрової форми детермінована синкретичним характером первісного обрядового магічно-ритуального дійства, з якого вийшла комедія, трагедія й драма. Містерія як метажанровий патерн (архіжанр) є утворенням, у якому в сконденсованому вигляді представлено такі базові для культури феномени, як карнавальність, змінюваність ролевих позицій і масок персонажів.

Вважаємо, що схема, яку пропонує Т. Бовсунівська та ін. дослідники історичної поетики й теорії жанрів, – «*рід – вид – жанр – піджанр – його модифікація – асиміляція жанру*», має бути доповнена поняттям «метажанровий патерн» («архіжанр»), який може бути представлений після категорії роду. Так, вивчення драматичних жанрів потребує окреслення в них містеріального компонента, реалізованого через особливі трансформації первісних мотивів.

Із часом містерія вийшла за межі родової парадигми драми й стала метаформою літератури, визначаючи динаміку її культурно-історичних змін і трансформацію ідейно-мотивних комплексів.

Література:

1. Бовсунівська Т.В. Теорія роману : навчальний посібник. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2017. 448 с.
2. Бурлина Е. Жанрообразование в искусстве как социокультурное : автореф. дис. ... д. культуролог. н. Москва, 1989. 49 с.
3. Бурлина Е.Я. Культура и жанр: Методологические проблемы жанрообразования и жанрового синтеза. Саратов : Сарат. ун-т, 1987. 165 с.
4. Данте Аліг'єрі. Божественна комедія. / Пер. з італ. Є. Дроб'язка. Київ : Дніпро. 1976. 680 с.
5. Дроздовський Д.І. Містеріальний жанровий патерн роману “The Truth about These Strange Times” Адама Фолдса. *Львівський філологічний часопис*, 2020, № 8. С. 65–70. DOI: <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2020-8.10> (дата звернення: 04.01.2021).
6. Дроздовський Д.І. Трансформація паттернів колективного несвідомого як чинник формування метажанрової форми містерії. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*, 2020, № 28. С. 82–88. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/28.208558> (дата звернення: 04.01.2021).
7. Женетт Ж. Введение в архитекст. *Фигуры. Работы по поэтике*. Москва : Издательство им. Сабашниковых, 1998. Т. 2. С. 282–340.
8. Лейдерман Н.Л. Теория жанра. Екатеринбург : УГПУ, 2010. 904 с.
9. Лосев А.Ф., Сонкина Г.А. и др. Античная литература. / Под ред. проф. А.А. Тахо-Годи. Москва : Просвещение, 1973. 439 с. 2-е изд., перераб.
10. Подлубнова Ю. Жанр и метажанр: к проблеме разграничения. URL: <https://www.netslova.ru/podlubnova/meta.html> (дата звернення: 04.01.2021).
11. Свєрбілова Т.Г. Трансформація жанрових моделей української та російської драми кінця XIX – 30-х рр. XX ст. в аспекті порівняльної поетики : дисертація на здобуття наук. ст. докт. філол. н. : 10.01.05 «Порівняльне літературознавство». НАН України, Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка. Київ : ІЛ ім. Т.Г. Шевченка НАН України, 2013. 528 с.
12. Спивак Р.С. Русская философская лирика: Проблемы типологии жанров. Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1985. 140 с.
13. Шалагінов Б.Б. Карнавал і містерія: роздуми про історичні долі двох метаформ європейського мистецтва. *Всесвіт*. 2011. № 3–4. С. 249–255.
14. Шалагінов Б.Б. Романтики і модерністи. Нариси з історії німецької літератури та естетики XIX–XX століть. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2020. 232 с.
15. Шарифова С.Ш. Дискурс о соотношении понятий жанра в теории литературы. *Обсерватория культуры*. 2012. № 3. С. 104–110.

16. Шарифова С.Ш. Понятие жанрового смешения (жанровой контаминации). *Вестник Центра международного образования Московского государственного университета. Филология. Культурология. Педагогика. Методика.* 2013. Т. 1. С. 98–103.
17. Шеффер Ж.-М. Что такое литературный жанр? Москва : Едиториал УРСС, 2010. 192 с.

References:

1. Bovsunivska, T. (2017). *Teoriia romanu: navchalnyi posibnyk [Theory of the novel: manual]*. Kyiv: VPTs “Kyivskiy universytet”, 448 p. [in Ukrainian].
2. Burlina, E. (1989). *Zhanroobrazovanie v iskusstve kak sotsiokulturnoe [Genre education in art as socio-cultural]: avtoref. dis. ... d. kulturolog. n. Moscow, 1989. 49 p.* [in Russian].
3. Burlina, E. (1987). *Kultura i zhanr: Metodologicheskie problemyi zhanroobrazovaniya i zhanrovogo sinteza [Culture and genre: Methodological problems of genre formation and genre synthesis]*. Saratov: Sarat. un-t, 165 p.
4. Dante Alighieri. (1976). *Bozhestvenna komediia [Divine Comedy]*. / Per. z ital. Ye. Drobiazka. Kyiv: Dnipro, 680 p. [in Ukrainian].
5. Drozdovskiy, D. (2020). *Misterialnyi zhanrovyi patern romanu “The Truth about These Strange Times” Adama Fouldsa [Mysterious genre pattern of the novel “The Truth about These Strange Times” by Adam Foulds]*. *Lvivskiy filolohichnyi chasopys [Lviv Philological Journal]*, No. 8. P. 65–70. DOI: <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2020-8.10> [in Ukrainian].
6. Drozdovskiy, D. (2020). *Transformatsiia patterniv kolektyvnoho nesvidomoho yak chynnnyk formuvannia metazhanrovoi formy misterii [Transformation of patterns of the collective unconscious as a factor in the formation of meta-genre form of mystery]*. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskiy zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka [Issues of the humanities: interuniversity collection of scientific works of young scientists of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University]*, No. 28. P. 82–88. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/28.208558> [in Ukrainian].
7. Zhenett, Zh. (1998). *Vvedeniye v arkhitekst. Figury. Raboty po poetike*. Moskva: Izdatelstvo im. Sabashnikovyykh. Vol. 2. P. 282–340 [in Russian].
8. Leyderman, N.L. (2010). *Teoriya zhanra [Genre theory]*. Ekaterinburg: UGPU, 904 p. [in Russian].
9. Losev, A.F., Sonkina, G.A. i dr. (1973). *Antichnaya literature [Ancient literature]*. Moscow: Prosveschenie, 439 p. [in Russian].
10. Podlubnova, Yu. (2005). *Zhanr i metazhanr: k probleme razgranicheniya. [Genre and meta-genre: to the problem of differentiation]*. Retrieved from: <https://www.netslova.ru/podlubnova/meta.html> [in Russian].
11. Sverbilova, T.H. (2013). *Transformatsiia zhanrovykh modelei ukrainskoi ta rosiiskoi dramy kintsia XIX – 30-kh rr. XX st. v aspekti porivnialnoi poetyky [Transformation of genre models of Ukrainian and Russian drama of the end of XIX – 30s of XX century in the aspect of comparative poetics]; dysertatsiia na zdobuttia nauk. st. dokt. filol. n. 10.01.05 “Porivnialne literaturoznnavstvo”. NAN Ukrainy, Instytut literatury im. T. Shevchenka. Kyiv. 528 p.* [in Ukrainian].
12. Spivak, R.S. (1985). *Russkaya filosofskaya lirika: Problemy tipologii zhanrov [Russian philosophical lyrics: Problems of genre typology]*. Krasnoyarsk: Izd-vo Krasnoyar. un-ta. 140 p. [in Russian].
13. Shalahinov, B.B. (2011). *Karnaval i misterii: rozdumy pro istorychni doli dvokh metaform yevropeiskoho mystetstva [Carnival and Mystery: Reflections on the Historical Fates of Two Metaphors of European Art]*. *Vsesvit [Universe]*. No. 3–4, P. 249–255 [in Ukrainian].
14. Shalahinov, B.B. (2020). *Romantyky i modernisty. Narysy z istorii nimetskoj literatury ta estetyky XIX–XX stolit [Romantics and modernists. Essays on the history of German literature and aesthetics of the XIX–XX Centuries]*. Kyiv: Vyd. dim “Kyievo-Mohylianska akademiia”. 232 p. [in Ukrainian].
15. Sharifova, S. (2012). *Diskurs o sootnoshenii ponyatiy zhanra v teorii literatury [Discourse on the relationship between the concepts of genre in the theory of literature]*. *Observatoriya kulturyi [Observatory of Culture]*, No. 3. P. 104–110 [in Russian].
16. Sharifova, S. (2013). *Ponyatie zhanrovogo smesheniya (zhanrovoy kontaminatsii). [The concept of genre mixing (genre contamination)]*. *Vestnik Tsentra mezhdunarodnogo obrazovaniya Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta. Filologiya. Kulturologiya. Pedagogika. Metodika [Bulletin of the Center for International Education of Moscow State University]*. 2013. Т. 1. P. 98–103 [in Russian].
17. Sheffer, Zh. -M. (2010). *Chto takoe literaturnyyi zhanr? [What is a literary genre?]*. Moscow: Editorial URSS, 2010. 192 p. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 18.01.2021
The article was received 18 January 2021

7. Порівняльне літературознавство

7. Comparative literature

ARTISTIC DETAIL IN THE HISTORICAL NOVELS OF W. SCOTT AND M. STARYTSKY

Popadynets Oksana Oleksandrivna,
*Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages
Ivan Ogienko National University
chernoksana@ukr.net
orcid.org/0000-0001-8178-6233*

Kovalchuk Oksana Yaroslavivna,
*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Philology
and Translation
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
bodnar_oksana@ukr.net
orcid.org/0000-0002-8935-597X*

Purpose. To analyze the artistic details of W. Scott's and M. Starytsky's historical novels to identify the author's position on the details depicted; to compare the artistic and functional features of their local color, landscape, and objects; to show the intersections and differences in the development of both Scottish and Ukrainian literature and the interaction of different mentalities in the process of reflecting the world around.

Methods. The research is carried out from the standpoint of complex literary-textological analysis, cultural-historical and comparative-typological methods.

Results. As a result of the research, analysis of the types of artistic details in the historical novels of W. Scott and M. Starytsky was carried out; different types of artistic details were discovered, collected and systematized and their functions were revealed in separate works of the Ukrainian and Scottish novelist; the peculiarities of use of portrait details and landscapes, their place and role in the creative process of the writers are determined.

Conclusions. Based on the analysis of the artistic detail in both writers' historical novels, it can be argued that M. Starytsky, having mastered the experience of predecessors and contemporaries (and not only from domestic literature), developed his own system of images of the objective world and generally maintained it, albeit inconsistently, in all his multifaceted work. In this system, the writer's scientific knowledge and his ideological and aesthetic principles were synthesized in a unique way, to which we include various factors – religious, historiosophical, national, stylistic, and so on. Scott's experience became a kind of springboard for actively increasing the role of the authorial-subjective factor in literature and art, which is clearly defined in realistic novels of the second half of the nineteenth century, when attention was given to detailing the environment. Detailing, in the historical novels of W. Scott and M. Starytsky, serves as a historical background, conveys the spirit of the era, helps to reveal the temper and individuality of the character, his/her own artistic image, is a part of the landscape panorama as well as it is a means of emotional impact on the reader.

Key words: artifact, subject detail, color local, verbal painting, portrait, ethnography.

ХУДОЖНЯ ДЕТАЛЬ В ІСТОРИЧНИХ РОМАНАХ В. СКОТТА ТА М. СТАРИЦЬКОГО

Попадинець Оксана Олександрівна,
*кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри іноземних мов
Кам'янець-Подільського національного університету імені
Івана Огієнка
chernoksana@ukr.net
orcid.org/0000-0001-8178-6233*

Ковальчук Оксана Ярославівна,
*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філології та перекладу
Івано-Франківського національного технічного
університету нафти і газу
bodnar_oksana@ukr.net
orcid.org/0000-0002-8935-597X*

Мета. За допомогою аналізу художніх деталей романів В. Скотта та М. Старицького виявити авторську позицію стосовно зображуваного, а також зіставити художні й функціональні особливості їхніх описів місцевості, предметів і таким чином побачити перетинання і розбіжності в розвитку літератур обох країн, взаємодію різних ментальностей у процесі відображення навколишнього світу.

Методи. У статті застосовано порівняльно-історичний, культурно-історичний, типологічний та контекстуальний методи при порівнянні суб'єктивних і водночас національно-репрезентативних принципів створення художньої деталі.

Результати. У ході дослідження здійснено аналіз різновидів художніх деталей в історичних романах В. Скотта й М. Старицького; виявлено, зібрано і систематизовано артефакти та розкрито їх функції в окремих творах українського та шотландського романістів; визначено особливості використання прозаїками деталей портрету, пейзажу, речей, їх місця й ролі у творчому процесі письменників.

Висновки. На основі здійсненого аналізу проблеми художньої деталі в історичних романах обох письменників можемо стверджувати, що М. Старицький, засвоївши відповідний досвід попередників і сучасників (причому, не тільки з вітчизняного письменства), виробив власну систему зображення предметного світу і загалом витримував її, хоч і непослідовно, в усій своїй багатогранній творчості. У цій системі своєрідно синтезувалися й наукові пізнання письменника, і його ідейно-естетичні принципи, до яких ми зачисляємо різні чинники – релігійний, історіософський, національний, стильовий тощо. Досвід Скотта став свого роду трампліном для активного підвищення ролі авторсько-суб'єктивного фактора в літературі й мистецтві, що виразно визначається у реалістичній романістиці другої половини XIX століття, коли посилювалася увага до деталізації зображення середовища та аналізу. Деталізація в історичних романах В. Скотта й М. Старицького виконує роль історичного гла, допомагає розкрити характер та індивідуальність персонажа, виступає складовою художнього образу людини, частиною пейзажної панорами, передає дух епохи, доносить до читача авторське, сучасне переживання історії, служить засобом емоційного впливу на читача.

Ключові слова: артефакт, предметна деталь, місцевий колорит, словесний живопис, портрет, етнографізм.

1. Introduction

The relevance of the study in the most general terms determines the scientific interest of world comparative studies to the problems of literary interaction and to typological comparisons. In our article, the combination of these two aspects is due to the peculiarity of the place occupied by M. Starytsky in the literary process. M. Starytsky, the Ukrainian historical novelist of the late nineteenth century certainly feels like one of the recipients of W. Scott's creative principles, but his connection with the famous Scottish writer of the early nineteenth century cannot be limited only to the historical-genetic. Another time and cultural dimension of M. Starytsky's work gives it sufficient originality, so it is quite justified to talk about the typological comparison of their work. As for the influence of W. Scott on M. Starytsky, there are only brief theses in the studies of the critics who considered the historical prose of the Ukrainian writer as a whole (V. Belyaev, N. Levchyk, V. Polishchuk, V. Tishchenko, etc.), and compared Scott's novels with the works of M. Gogol and P. Kulish (B. Neumann, V. Petrov, R. Bagriy, I. Devdyuk). Some aspects of this problem were considered in the context of the development of Ukrainian prose (A. Gulyak, E. Nakhlik). R. Zorivchak's academic review "Ukrainian-English Literary Relations" and O. Popadynets' monograph "Historical Novels of Walter Scott and Mykhailo Starytsky: The Problem of a Typological Approach" deserve attention.

The issue of artistic detail in literary works was investigated by N. Rudetska "Artistic detail in the Ukrainian realistic prose of the 60-70ths of the XIXth century" (2011); L. Kruchanova one of the sections in the textbook "Introduction to Literary Studies" (2015) devoted to artistic detail; V. Martsishenko in the thesis "Trilogy "Bogdan Khmelnytsky" by Mykhailo Starytsky and the novel "Fire and Sword" by Henryk Senkevych: typological parallels (2016)" mentioned the role of subject detail in the writers' novels; T. Bandura envisages the portrait detail in the historical story of M. Starytsky "The Last Eagles" (2019); I. Swider explores the role of the material image in the artistic systems of Western European romantics, in particular W. Scott (2015). However, the study of artistic details in Scott's historical novels through the prism of comparative methodology and theory with a projection on Ukrainian literature and historical novels by M. Starytsky in particular has not been studied comprehensively, systematically and contextually yet.

Purpose is to analyze the artistic details of W. Scott's and M. Starytsky's historical novels to identify the author's position on the depicted world; to compare the artistic and functional features of their local colour, landscape, objects and history; to show the intersections and differences in the development of both countries' literature and the interaction of different mentalities in the process of reflecting the world around.

Methods. The research was carried out from the standpoint of complex literary-textological analysis, cultural-historical and comparative-typological methods.

2. Landscape detail

W. Scott always attached great importance to the landscape. He compared the historical novel itself with landscape painting. Historical details are similar to the specific features of the landscape depicted by the painter. W. Scott said: "His feudal tower must arise in due majesty; the figures which he introduces must have the costume and character of their age; the piece must represent the peculiar features of the scene which he has chosen for his subject, with all its appropriate elevation of rock, or precipitate descent of cataract. His general colouring, too, must be copied from Nature: ... " (Scott, 2018: Ivanhoe).

The landscape often prompts Scott not only to individual scenes of his works, but also to surprise them. The connection between the plot and the landscape explains the exact topography of Scott's novels. Every battle in the gorges, every journey of the heroes, their travels in the mountains and forests are topographically defined, the path is replaced, the crossings, the names of the hills and valleys are marked.

It is characteristic that W. Scott's descriptions are initially given in summary form, rather in terms of painting and as a general impression. The details emerged as the action unfolded and together with the action, for the needs of the moment. The scene is characterized in the same way as the characters, when it actively enters the plot. Attention is focused on it only when the development of the plot entitles it to this attention. So the summary description gives the impression of extreme accuracy.

As for M. Starytsky, in his novels he also paid much attention to landscapes, which are mostly laconic, extremely condensed and at the same time emotional. This is primarily due to the fact that the rapid, dynamic development of events, the rhythm of the story does not require detail in the description of pictures of nature. «Густий мерехтливий сніг укривав усе кругом білою пеленою. На відстані десяти ступнів важко було розпізнати дорогу; зрідка мелькали крізь цю білу неспокійну пелену світлими плямами маленькі вікна завіяних снігом хат ... Але тепер ці маленькі подробиці рідної місцевості, що завжди викликали в нього золоті спогади дитинства, не привертали до себе його уваги...» (Старицький, 1971: 209)

For the historians of the new school, in particular M. Starytsky, as well as for their teacher W. Scott, the local colour was not trifles, unworthy of attention, but the most important object of study, because in it the romantic consciousness found a visible embodiment “Spirit of the era”, its main and defining idea. Expressive, colorful, deep in content, emotional and in harmony with the character of the hero’s landscapes live in time and space, they carry the spirit of the era, reveal to the reader the richness and beauty of Ukrainian nature. The largest number of landscapes are connected with the description of the forest which the author depicts with remarkable skill. His forest is “dense”, “dark”, “green”, “fresh”, “fragrant” and at the same time “mysterious”, “solemn”, “enchanted”.

For W. Scott, an extremely important task is to recreate the “historical background”, “historical landscape”, the connection of the plot with the landscape, explains the topography of his novels. The setting can be fictional from beginning to end or reconstructed by impressions, but it corresponds to the events that take place in it, explains them and seems to live with people who play their drama in it. Also, the place where the events take place plays an important compositional role in W. Scott, concentrating all the action around one or more centers. A special cycle of events is organized around each such place of action.

In conclusion, we note that the landscape in W. Scott’s novel is static, as it consists of static objects (stones, mountains, rocks, gorges, abysses) and devoid of dynamics (they lack any animals, development, changes, the movement occurs only on a global geological scale in the direction of destruction: some terrible catastrophe turned “The toil, the thirst, the dangers of the way, were forgotten, as the traveller recalled the fearful catastrophe which had converted into an arid and dismal wilderness the fair and fertile valley of Siddim, once well watered, even as the Garden of the Lord, now a parched and blighted waste, condemned to eternal sterility” (Scott, 2018: Talisman) the source is declining; in the desert there is only mechanical movement of gunpowder by wind).

M. Starytsky, on the other hand, has landscape-routes that are described dynamically through the rapid, dynamic development of events. They are not detailed, more concise, extremely condensed, although static objects must also be present.

3. Portrait detail

The tendency to concreteness is manifested in the methods of portrait painting. For example: «Лицо у козака було мужественно и красиво: високий, благородно изваянный лоб выделялся от синееющих на подобритых висках теней еще рельефнее своєю выпуклостью и белизной ... умные, карие, узко прорезанные глаза горели меняющимся огнем, сверкая то дивною удалью, то злобой, то теплясь вкрадчивой лаской...» (Старицький, 1991: 4).

Without repeating examples that are synonymous in their semantic and stylistic significance, we note that M. Starytsky similarly makes images of a number of other historical figures, for example, Ivan Mazepa. In the interpretation of the image of this hero there are features of idealization (again, in terms of appearance, character traits, abilities and talents), and clear signs of a realistic image. In the same way, M. Starytsky accurately depicts all the other protagonists of the novels, although the images of minor characters are much simpler and less interesting.

As for W. Scott, the images of Rob Roy, Richard the Lionheart, Robin Hood, etc., are particularly interesting because they are images of real historical figures, and it is well known with what accuracy W. Scott tried to reproduce such characters. This accuracy was explained not only by the novelist’s literary integrity, but also by the specific tasks he set for his work. The significance of a historical figure for W. Scott is determined by how fully it embodies the features that are important and necessary for the social role it performs.

W. Scott managed to realistically and fully reproduce the images of historical figures, and thus convey the full colour of the era. From this point of view, the writer analyzes the characters of strong personalities of real historical figures. Nowhere, perhaps, does this manifest itself with such expressiveness as in one of W. Scott’s best novels, *Quentin Dorward*. “... Brave enough for every useful and political purpose, Louis had not a spark of that romantic valour, or of the pride generally associated with it, which fought on for the point of honour, when the point of utility had been long gained. Calm, crafty, and profoundly attentive to his own interest, he made every sacrifice, both of pride and passion, which could interfere with it. He was careful in disguising his real sentiments and purposes from all who approached him, and frequently used the expressions, “that the king knew not how to reign, who knew not how to dissemble; and that, for himself, ...” (Scott, 2018: *Quentin Dorward*)

The personality and behavior of the monarch are inevitably formed as a result of the socio-political situation in his reign; if its features are determined by time, then time, in turn, is determined by the extent to which the ruler is able to guess the needs of the era and subdue themselves and their policies. Thus, the personal shortcomings of the king are not only caused by the era, but also partially meet its needs.

As for Charles, surnamed the Bold, he was a typical embodiment of the idea of feudalism and chivalry. «The character of this Duke was in every respect the direct contrast to that of Louis XI. The latter was calm, deliberate, and crafty, never prosecuting a desperate enterprise, and never abandoning one likely to be successful, however distant the prospect. The genius of the Duke was entirely different. He rushed on danger because he loved it, and on difficulties because he despised

them. As Louis never sacrificed his interest to his passion, so Charles, on the other hand, never sacrificed his passion, or even his humour, to any other consideration». (Scott, 2018: Quentin Dorward).

So, as we see, the novelist gives us a complete portrait description of his characters right at the beginning of the work, with all the detailed descriptions of their appearance and character. This scrupulous detail and the author's desire to immediately fully and completely reproduce the appearance of his hero, fully characterizes the manner of portrayal of W. Scott. Further portrait details, characteristics, if they are present in the work, only add an additional but insignificant idea of the character and temperament of the hero.

We can speak of man as a constant in the case of M. Starytsky, but his permanence of human nature is conceptually determined by a religious factor. In W. Scott, man acts in power or conflicts with society, while in M. Starytsky such a conflict is only a kind of intermediate link in the system of values, because above it there is a higher, God's truth.

Thus, the characters of the heroes of W. Scott and M. Starytsky are characters who embody the features of the time, not only taking an active part in the historical process, but also assessing the events that take place according to their views of the world. They are directly related to the attributes of the past, not only characterized by them, but also illuminate them themselves, giving them a vital credibility.

4. Ethnographic detail

W. Scott managed to reproduce and convey the full color of the era, thanks to numerous realistic details in the descriptions of life, costumes, behavior of the heroes, which is naturally due to their position in society and worldview inherent in this era. Everything, down to the smallest detail, complements the whole picture, and each stroke enlivens the canvas, making it multifaceted and multifaceted. W. Scott does not seem to be satisfied with the exuberance of ethnographic details in the text itself, he adds even more and comments on them in page notes. Some of them are quite long, for example, notes on Scottish inns, kings' castles on local life: "Another corner of the court displayed a fountain, where a huge bear, carved in stone, predominated over a large stone-basin, into which he disgorged the water. ... The court was spacious, well paved, and perfectly clean, there being probably another entrance behind the stables for removing the litter. Everything around appeared solitary, and would have been silent, but for the continued plashing of the fountain; ... " (Scott, 2018: *Waverley*) – and here the author presents a long room, which is not at present responsible for each particular castle, but some details of it are in various ancient Scottish courtyards, and alludes to the same castle which is described in more detail. W. Scott tried not to disturb the whole picture of the era.

In the trilogy M. Starytsky repeatedly describes the estate of Bohdan Khmelnytsky, his castle in Chyhyryn, pays much attention to the depiction of the local flavor. For example, depicting the palace of King Wladyslaw of Poland, he tries to recreate the smallest details of his life and surroundings.

M. Starytsky, as well as W. Scott, attached great importance to the reproduction of material culture of a particular time. Home life, the construction of a thousand-year-old castle, the ruins of ancient abbeys, the feudal lord's cup, the poor attire of a humble pilgrim, the heavy armor of a crusader, old paintings by W. Scott are by no means simple picturesque details: they reflect the temporal and national imagery of the past. Such details reproduce the system of historical relations and help to penetrate into the most secret meaning of historical events. For example, a masterpiece of historical detail in W. Scott is a copper ring, tightly sealed around the neck of the Group, with the inscription: «Group, the son of Beowulf, a natural slave of Cedric of Saxony». This small copper object reflects everything – time, country, the nature of social relations.

5. Conclusions

Thus, the functional flexibility, aesthetic communicativeness of the artistic detail as an important means of manifestation of the general, typical in a separate, individual in the works of W. Scott and M. Starytsky are especially evident in the skill of the writers on the aesthetic expediency of this important visual factor. If for the characters, revealed with sufficient completeness, the artistic detail is only an additional means of their individualization, then for the images that are not in the foreground of the work, it is the main key to their personality.

Bibliography:

1. Полішук В.Т. Художня проза Михайла Старицького : Проблематика й особливості поетики романів і повістей : монографія. Черкаси : Брама, 2003. 376 с.
2. Попадинець О.О. Исторична романістика Вальтера Скотта і Михайла Старицького : проблема типологічного підходу : монографія. Кам'янець-Поділ. : ПП Буйницький О.А., 2011. 240 с.
3. Старицький М. Богдан Хмельницький : трилогія. Кн. 1 : Перед бурей : [роман]. Київ : Дніпро, 1991. 645 с.
4. Старицький М. Богдан Хмельницький : трилогія. Кн. 2 : Буря : [роман]. Київ : Дніпро, 1991. 571 с.
5. Старицький М.П. Кармелюк : історичний роман. Київ : Дніпро, 1971. 708с.
6. Старицький М. Молодість Мазепи : Руїна. Київ : Укр. центр духовн. культури, 1997. 984 с.
7. Alexander J. H. Walter Scott's Books : Reading the *Waverley* Novels. London; New York : Routledge, 2017. 234 p.
8. Scott W. *Ivanhoe* : A romance. The Project Gutenberg EBook of *Ivanhoe*, 2018. URL : http://www.gutenberg.org/files/82/82-h/82-h.htm#link2H_INTR (дата звернення: 16.01.2021).
9. Scott W. *The Talisman*. The Project Gutenberg EBook of *The Talisman*, 2018. URL : http://www.gutenberg.org/files/1377/1377-h/1377-h.htm#link2H_INTR (дата звернення: 16.01.2021).
10. Scott W. *Quentin Dorward*. The Project Gutenberg EBook of *Quentin Dorward*, 2018. URL : <http://www.gutenberg.org/files/7853/7853-h/7853-h.htm#link2HCH0001> (дата звернення: 18.01.2021).

11. Scott W. Waverley, or Tis Sixty Years Hence. The Project Gutenberg EBook of Waverley, 2018. URL : <http://www.gutenberg.org/files/5998/5998-h/5998-h.htm#ch4> (дата звернення: 18.01.2021).
12. Whyte Ch. What Walter Scott Can Offer Us Today. Gael and Lowlander in Scottish Literature : Cross-Currents in Scottish Writing in the Nineteenth Century. Glasgow : Scottish Literature International, 2015. P. 56–71.

References:

1. Polishchuk, V. (2003) Khudozhnia proza Mykhaila Starytskoho : Problematyka i osoblyvosti poetyky romaniv i povistei. [Mykhailo Starytsky's fiction: Problems and features of the poetics of novels and short stories] : monographia. Cherkasy : Brama, 2003. 376 p. [in Ukrainian].
2. Popadynets, O. (2011) Istorychna romanistyka Valtera Skotta i Mykhaila Starytskoho : problema typologichnoho pidkholu [Historical novels of Walter Scott and Mykhailo Starytsky : the problem of typological approach] : monographia. Kamianets-Podil. : PP Buinytsky O. A., 2011. 240 p. [in Ukrainian].
3. Starytsky, M. (1991) Bogdan Khmelnytsky : trylogia. Kn. 1 : Pered burey : [roman]. [Bogdan Khmelnytsky : trilogy. Book 1 : Before the Storm [novel]. K. : Dnipro, 1991. 645 p. [in Russian].
4. Starytsky, M. (1991) Bogdan Khmelnytsky : trylogia. Kn. 2 : Buria : [roman]. [Bogdan Khmelnytsky : trilogy. Book 2 : Storm [novel]. K. : Dnipro, 1991. 571 p. [in Russian].
5. Starytsky, M. (1971) Karmeliuk : istorychny roman. [Karmeliuk : historical novel]. K. : Dnipro, 1971. 708 p. [in Ukrainian].
6. Starytsky, M. (1997) Molodost' Mazepy : Ruina. [The Youth of Mazepa : Ruin]. K. : Ukr. tsentr dukhovn. kultury, 1997. 984 p. [in Russian].
7. Alexander, J. (2017) Walter Scott's Books : Reading the Waverley Novels. London; New York : Routledge, 2017. 234 p. [in English].
8. Scott, W. (2018) Ivanhoe : A romance. The Project Gutenberg EBook of Ivanhoe, 2018. URL : http://www.gutenberg.org/files/82/82-h/82-h.htm#link2H_INTR [in English].
9. Scott, W. (2018) The Talisman. The Project Gutenberg EBook of the Talisman, 2018. URL : http://www.gutenberg.org/files/1377/1377-h/1377-h.htm#link2H_INTR [in English].
10. Scott, W. (2018) Quentin Dorward. The Project Gutenberg EBook of Quentin Dorward, 2018. URL : <http://www.gutenberg.org/files/7853/7853-h/7853-h.htm#link2HCH0001> [in English].
11. Scott, W. (2018) Waverley, or Tis Sixty Years Hence. The Project Gutenberg EBook of Waverley, or Tis Sixty Years Hence, 2018. URL : <http://www.gutenberg.org/files/5998/5998-h/5998-h.htm#ch4> [in English].
12. Whyte, Ch. (2015) What Walter Scott Can Offer Us Today. Gael and Lowlander in Scottish Literature : Cross-Currents in Scottish Writing in the Nineteenth Century. Glasgow : Scottish Literature International, 2015. P. 56-71. [in English].

*Стаття надійшла до редакції 13.01.2021
The article was received 13 January 2021*

**8. Порівняльно-історичне,
типологічне мовознавство**

**8. Comparative-historical,
typological linguistics**

МОТИВАТОРИ СУБЛІМОВАНОЇ ОЦІНКИ В СЕМАНТИЦІ НАЗВ ЛІКАРСЬКИХ РОСЛИН В АНГЛІЙСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ, РОСІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Усык Людмила Миколаївна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Черкаського державного технологічного університету
luda.usyk@gmail.com
orcid.org/0000-0002-3306-2641

Мета. Здійснити когнітивно-ономасіологічну реконструкцію мотиваторів сублімованих оцінок (естетичних та етичних), виявлених в ономасіологічних структурах назв лікарських рослин в англійській, німецькій, російській та українській мовах. Реалізація поставленої мети передбачає визначення кількісних та якісних параметрів оцінних мотиваторів у корпусі дослідженого матеріалу, визначення їх типів, зіставлення отриманих даних всередині мовних груп і між мовними групами.

Методи. Прийоми порівняльно-історичного методу: застосування прийому внутрішньої реконструкції дозволило виявити споріднені оцінні мотиватори всередині мовних груп, а прийом семантичної реконструкції дав змогу розкрити первісний мотив найменування. Когнітивно-ономасіологічний аналіз встановив статус оцінних мотиваторів в ономасіологічних структурах рослинних номінацій. Прийом когнітивної реконструкції визначив етап когнітивної діяльності людини, на якому формується семантичний компонент сублімованих оцінок.

Результати. Переважна більшість вивчених рослинних номінацій із оцінним компонентом семантики приналежні до змішаного мотиваційного типу (93% прикладів в англійській і 91.5% прикладів фітонімів у німецькій мові, по 69% і 62% – в російській і українській). Цілком очікувано, що результати вивчення виявили більше спільного у мотиваційному підґрунті фітонімів із семантичним компонентом сублімованої оцінки між мовами всередині мовних груп. Спільною для всіх вивчених мов характеристикою є метафоризація концептів «сонце», «золото», «зорі», «жіноча краса» у процесі мотивації назв лікарських рослин із семантичним компонентом естетичної оцінки. Значення етичних оцінок у мотиваторах фітонімів формуються за рахунок метафоризації теологічних концептів.

Висновки. В усіх досліджених мовах оцінні мотиватори не є пріоритетними у процесі номінації рослин, натомість, перевагу мають мотиватори, що називають об'єктивну ознаку рослини. Універсальними параметрами семантичного компонента сублімованої оцінки для мов германської та слов'янської груп є переважання мотиваторів асоціативно-термінального типу за квантитативними показниками порівняно із мотиваторами модусного типу. Спільною для усіх досліджених мов є нижча ступінь виявлення емоційної складової в сублімованих оцінках порівняно із оцінками нижчих рівнів, оскільки оцінки вищих рівнів у більшій мірі оперті на раціональний компонент.

Ключові слова: когнітивно-ономасіологічна реконструкція, мовна оцінка, етична оцінка, естетична оцінка, модусний мотиватор, метафоричний мотиватор.

MOTIVATORS OF SUBLIMATED EVALUATION SEMANTICS IN ENGLISH, GERMAN, RUSSIAN AND UKRAINIAN NAMES OF MEDICINAL PLANTS

Usyk Liudmyla Mykolaivna,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
Cherkasy State Technological University
luda.usyk@gmail.com
orcid.org/0000-0002-3306-2641

Purpose. The purpose of this article was to perform a cognitive onomasiological reconstruction of the semantic component, that is related to the sublimated estimation meanings inherent in motivators of English, German, Russian and Ukrainian medicinal plants' names. The goal has been realized through several research stages: determining the quantitative and qualitative parameters of evaluative motivators in the body of the studied material, identifying their types, comparing the data obtained for related languages inside the language groups and generalizing across the language groups.

Methods. The following methods were employed to achieve the goals of this research paper: comparative-historical method, namely, internal reconstruction to identify related evaluative motivators for the languages within their language groups, and semantic reconstruction to reveal the original motive of the phytonymic name; cognitive-onomasiological analysis has established the status of evaluative motivators in the onomasiological structures of plant nominations; the method of cognitive reconstruction has determined the stage of human cognitive activity at which the semantic component of sublimated evaluation is formed.

Results. The mixed motivational type is prevailing for plant nominations with an evaluative semantic component, 93% прикладів в англійській і 91.5% прикладів фітонімів у німецькій мові, по 69% і 62% – в російській і українській). The results of the study have revealed that languages within language groups are characterized by mostly conjoint motivational parameters for phytonyms with the semantic component of sublimated evaluation. We could not identify modus-type motivators of aesthetic evaluation in English. The common feature for all the studied languages is the metaphorization of the concepts of 'sun', 'gold', 'stars', 'female beauty' to designate the names of medicinal plants with a semantic component of aesthetic evaluation. Ethical evaluation meanings in the motivators of phytonyms are formed through metaphorization of theological concepts.

Conclusions. In all the studied languages, evaluative motivators are not a priority in the plant nomination process, instead, motivators referring to the objective features of the plants are more often selected. The universal parameters of the semantic component of sublimated evaluation for the languages of the Germanic and Slavic groups are the predominance of associative-terminal motivators in terms of quantitative indicators as compared to modus motivators. The emotional constituent of this type of evaluation in all the studied languages is less prominent as compared to evaluation types of lower levels, since evaluative meanings belonging to higher levels of cognitive activity are mostly based on the rational component.

Key words: cognitive onomasiological reconstruction, aesthetic estimation, ethic estimation, modus designator, metaphoric designator.

1. Вступ

Вивчення шляхів вербалізації ціннісного ставлення людини до світу розпочалося ще у минулому столітті, проте активізувалося лише упродовж двох останніх десятиріч у зв'язку із переорієнтацією лінгвістичних студій в русло антропоцентризму. Напрацювання в галузі вивчення оцінки як мовної категорії налічує низку фундаментальних праць (Н. Д. Аругюнова, М. М. Болдырев, О. С. Вольф, Г. І. Приходько) і досі залишається в колі уваги дослідників (Плетенецька, 2019; Прокопенко, 2017 та ін.). На сучасному етапі розробки цієї проблеми розкриття когнітивних механізмів формування оцінних одиниць різних рівнів мови, серед них і номінативної лексики, сприяє виявленню процесів інтеріоризації свідомістю людини інформації, набутої чуттєво-емпіричним шляхом, які опосередковують зв'язок концептуального і мовного рівнів, що й становить *актуальність* запропонованої розвідки.

Метою статті є когнітивно-ономасіологічна реконструкція мотиваторів сублімованих оцінок (естетичних та етичних), виявлених в ономасіологічних структурах германських та слов'янських фітонімів, що передбачає виконання низки дослідницьких *завдань*: 1) сформувавши теоретико-методологічну базу дослідження, а також корпус досліджуваного матеріалу; 2) виділити та описати мотиватори оцінної семантики в ономасіологічних структурах фітонімів у кожній з мов, визначити їх переважаючі типи, надати їх кількісні та якісні характеристики; 3) зіставити отримані результати всередині мовних груп, а також між мовними групами з метою встановлення спільних та відмінних параметрів мотиваційної бази семантичного компонента сублімованих оцінок.

Дослідження виконано на *матеріалі* назв лікарських рослин із семантичним компонентом етичної та естетичної оцінок у двох мовах германської групи (англійській – 123 приклади, німецькій – 138 прикладів), і в двох мовах слов'янської групи (російській – 116 прикладів, українській – 97 прикладів). Такий підбір мов дає можливість знаходити паралелі між близькоспорідненими мовами всередині однієї мовної групи, і водночас спостерігати відмінності і виявляти універсальні риси процесів номінації у дещо ширшому контексті – між мовними групами всередині однієї мовної сім'ї. Більшість наведених тут прикладів назв лікарських рослин є народними, позаяк народні назви повніше відображають концептуальні, ціннісні та мовні картини світу етносів.

Методика дослідження спирається на засади сучасної лінгвокомпаративістики та передбачає застосування: 1) прийомів *порівняльно-історичного методу* – *внутрішньої реконструкції*, що виявляє споріднені оцінні мотиватори всередині мовних груп, і *семантичної реконструкції*, що розкриває первісний мотив найменування; 2) *когнітивно-ономасіологічного аналізу* для встановлення статусу та типу оцінних мотиваторів в ономасіологічних структурах рослинних номінацій, що включає в себе також прийом *когнітивної реконструкції* для визначення того етапу когнітивної діяльності людини в процесі номінації, на якому вербалізуються естетичні та етичні оцінки.

2. Теоретичне підґрунтя вивчення оцінної семантики

Мовна оцінка співвідноситься із модусним типом знання, яке входить у загальну концептуальну систему людини і є невід'ємною складовою мовного знання, що охоплює знання засобів і способів оцінки предметів та явищ довколишнього світу (Болдырев, 2010: 47). Визначення класів оцінок, на яке ми спираємося у цій роботі, базується на класифікації Н. Д. Аругюнової, яка визначила мовні оцінки як сенсорно-смакові (гедоністичні), психологічні (інтелектуальні та емоційні), естетичні, етичні, утилітарні, нормативні та телеологічні оцінки (Аругюнова, 1999: 198–200). Згідно цієї ж класифікації, естетичні та етичні оцінки формують групу сублімованих оцінок, зорієнтованих на певну норму, зразок чи приклад.

Оцінні значення, які входять до структури номінацій, відрізняються від тих оцінних висловлень, що спонтанно виникають у мовленні тим, що перші відображають ціннісне відношення, вже закріплене за тією чи іншою номінативною одиницею в процесі її створення. Відтак, аналіз оцінних значень, зафіксованих у номінативних одиницях мови, дозволяє реконструювати етапи когнітивної діяльності людини у процесі творення нових номінацій (Панасенко, 2010: 227–228).

Спираючись на концепцію Н. І. Панасенко, ми визначили, що семантичний компонент сублімованої оцінки у рослинних номінаціях відповідає третьому етапові когнітивної діяльності людини. Так, саме на цьому етапі процесу номінації людина залучає фонові знання культурологічного плану (світоглядні, міфологічні уявлення, стереотипи чи установки, а також суспільно обумовлену ієрархію цінностей) для поменування об'єкта. Якщо говорити про естетичні оцінки, ми будемо базуватися на визначенні Словника естетичних термінів: «Оцінка естетична – визначення міри довершеності, естетичної значущості предметів і явищ дійсності» (Краткий словарь по эстетике).

У формуванні естетичних оцінок вирішальну роль грає світогляд, інтереси, потреби, естетичний смак, соціальна позиція особистості, а також рівень її культури. Складовими цього типу оцінки є сприйняття естетичного об'єкта, його аналіз, і, зрештою, судження про його гідність (там само). Зауважимо, що у фітонімних номінаціях

семантичний компонент естетичної оцінки фіксує те уявлення про красиве, що притаманне чи прийняте у певній мовній спільноті, радше ніж суб'єктивні оцінки окремих особистостей, відтак, через модусні мотиватори можливо реконструювати ціннісні картини світу етносів, представлених мовами дослідження.

Естетичні оцінки є результатом порівняння одного об'єкта з іншим, який взято за еталон краси чи потворності. Залежно від позиції об'єкта на шкалі оцінювання (наближеності чи віддаленості від відповідного еталона), він отримує позитивну або ж негативну естетичну оцінку. Специфіка нашого мовного матеріалу обумовлює те, що в досліджених назвах виявлено було лише позитивні модуси естетичної оцінки.

Етичні оцінки, як правило, реалізуються в антиноміях «добрий – злий», «моральний – аморальний», «гідний – негідний» (Арутюнова, 1999). У мовних картинах світу такі оцінки часто корелюють із міфологічним світоглядом мовного колективу. За нашими спостереженнями, у семантиці фітонімів етичні оцінки зреалізовано через приписування рис людського характеру чи поведінки рослинам, а базуються вони на об'єктивному колективному знанні мовців про користь чи шкоду тієї чи іншої рослини.

Основним методом, на якому базується наша розвідка, є запропонований українською дослідницею О. О. Селівановою когнітивно-ономасіологічний аналіз (Селіванова, 2000), що довів свою результативність у розкритті когнітивних механізмів процесу номінації на матеріалі різноманітних класів номінацій, у тому числі й фітонімів. Цей метод поєднує діахронний та синхронний підходи до аналізу мотиваційного підґрунтя формування оцінної семантики, таким чином обумовлюючи виявлення тих національно-культурних факторів, що визначили вибір оцінного мотиватора у назвах лікарських рослин в англійській, німецькій, російській та українській мовах. У результаті когнітивно-ономасіологічний аналіз встановлює мотиваційний тип номінації та статус оцінного компонента в ономасіологічній структурі фітоніма.

3. Мотиваційні типи фітонімів із семантикою сублімованої оцінки

Вивчення мотиваційних типів германських та слов'янських фітонімів із семантичним компонентом сублімованої оцінки дозволило встановити їх приналежність у слов'янських мовах до трьох мотиваційних типів: модусного (11 прикладів російських фітонімів і 6 прикладів в українській), асоціативно-термінального (25 одиниць у російській і 11 – в українській мові) та змішаного (пропозиційно-асоціативного, пропозиційно-модусного та асоціативно-модусного підтипів). В номінаціях змішаного типу (80 одиниць у російській і 60 – в українській мові) мотиватор, який у зоні ознаки фіксує оцінне значення, поєднується в ономасіологічній структурі з мотиватором іншого типу, переважно пропозиційно-диктумного типу.

Фітоніми мов германської групи (англійські та німецькі), назви яких мотивовані сублімованими оцінками, представлені номінаціями двох типів. Меншою кількістю прикладів представлений асоціативно-термінальний тип (9 прикладів в англійській мові та 12 прикладів в німецькій мові). Переважним, як і в слов'янських мовах, є змішаний тип мотивації (114 досліджених одиниць в англійській та 126 – у німецькій мові).

Це конкретне дослідження має на меті реконструкцію саме оцінного компонента семантики флороназв, який в ономасіологічній структурі фітонімів зафіксований у зоні ознаки і може бути реконструйованим через мотиватор номінації. Тому доцільніше буде не зупинятися на повному аналізі цих мотиваційних типів, а одразу перейти до реконструкції виділених в їх структурах оцінних мотиваторів.

Під час попередніх студій ми обґрунтували наявність двох типів мотиваторів, що можуть фіксувати значення різних видів мовних оцінок у зоні ознаки рослинних номінацій в германських та слов'янських мовах (Усик, 2017: 13), а саме мотиватори *модусного* типу (виражені власне оцінними лексичними одиницями) та мотиватори *метафоричного* типу, які формують оцінне значення через механізм асоціативно-термінальної мотивації. У ході цього дослідження вдалося виділити обидва згадані типи мотиваторів, що фіксують значення сублімованих (естетичних та етичних) оцінок у мовному матеріалі в усіх чотирьох мовах. Далі зробимо спробу проаналізувати їх детальніше в кожній з мов та проілюструвати прикладами.

4. Когнітивно-ономасіологічна реконструкція мотиваторів естетичної оцінки

Було виявлено та проаналізовано 310 прикладів назв лікарських рослин з семантичним компонентом естетичної оцінки, з них 89 англійських, 90 німецьких, 80 російських та 51 українських фітонімів.

Модусними мотиваторами естетичної оцінки в німецькій, російській та українській мовах є лексеми зі значенням «гарний, красивий», яке простежується в синхронії або в діахронії. Єдиною мовою, де ці мотиватори виділити не вдалося, є англійська. *Мотиватори метафоричного типу* в усіх чотирьох досліджених мовах реалізують значення естетичних оцінок через висвічування слотів термінальної частини ментально-психонетичного комплексу (див. Селіванова, 2000: 114). у випадках, коли рослину порівнюють з об'єктом живої або неживої природи, людиною або міфологічною істотою, яких в мовній спільноті прийнято вважати еталонами краси. Досить цікавим в культурологічному плані спостереженням є те, що мотиватори естетичної оцінки виражають лише позитивні оцінки, коли йдеться про рослини.

У німецькій мові ключові лексеми, що виступають *мотиваторами модусного типу* та несуть семантику естетичної оцінки в німецькій мові, представлені прикметниками *schön* (гарний) та *hold* (прекрасний, милий): *Holdenrose* (Калина звичайна), *Immerschön* (Цмин пісковий).

Модусним мотиватором естетичної оцінки у слов'янських мовах є основа прикметника «красний». «Тлумачний словник російської мови» пропонує тлумачення одного зі значень прикметника «красный», що позначає «щось гарне, яскраве, світле» (Ожегов, 2006: 303). Дані, наведені в «Етимологічному словнику російської мови» засвідчують, що значення прикметника «красный» як позначення кольору є вторинним до значення «гарний» (Фасмер 1986: 368). Таким чином, результати процедури семантичної реконструкції показують, що у значенні

«гарний» прикметник «красний» («красный») може мотивувати рослинні номінації як мотиватор модусного типу: укр. *Красномолочник* (Чистотіл звичайний), рос. *Девятихвас красная, Красноцветка, Подбела красная* (Деревій звичайний). Квіти Деревію білі, відповідно, мотиватор «красный» є саме модусним мотиватором, а не пропозитивно-диктумним, оскільки не відображає істинної ознаки об'єкта номінації. Так само можна пояснити мотивацію російської народної назви *Генциана красная* Тирличу жовтого (який має жовті, а не червоні квіти).

Мотиватори *метафоричного типу* естетичної оцінки складають більш чисельну та різноманітну групу прикладів у кожній з мов.

Одним із мотиваторів метафоричного типу, що входить до зони ознаки назв лікарських рослин, є «золото». Етимологічний аналіз лексеми зі значенням «золото» доводить їх спільне походження у німецькій, англійській, російській та українській мовах. Ці лексеми простежуються до праїндоевропейського кореня **ghel-* «світитися, сяяти»; від цього ж кореня походять назви більшості відтінків жовтого кольору, а також яскраво забарвлених матеріалів (Online etymology dictionary). Відповідно, процедура ономазіологічної реконструкції виявляє, що позитивна естетична оцінка була закладена в семантику назви золота ще на праїндоевропейському етапі. Як приклади назв лікарських рослин із мотиватором «золото» можемо навести німецькі народні назви Чистотілу звичайного *Goldsaft, Goldwurz*; Вербозілля лучного *Goldkraut*, Цмину піщаного *Goldblume*; англійські назви Жовтозілля золотистого *Golden ragwort, Golden groundsel*; Зозулиних черевичків *Small golden slipper*; російські народні назви Цмину піщого *Золотистка* та Деревію звичайного *Золотень*; українські народні назви Благодатки лікарської *Золототисячник* та Цмину піщого *Золотуха*.

За схожим механізмом метафоризації мотиватори асоціативно-термінального типу асоціюють колір квітів рослини із *вогнем* чи *сонцем*: нім. *Sonnenwurz* (Кульбаба лікарська); рос. *Солнечное золото, Золотистое солнце*, укр. *Золотосонячник* (Цмин піщаний) (Анненков, 1878: 163).

Одним із метафоричних мотиваторів із позитивним модусом естетичної оцінки є лексема зі значенням «зірка, зорі» (Селіванова, 2008: 168). У германських фітонімах подібний мотиватор простежуємо у прикладах англійських назв Алетрису борошністого *Star wort, Star root, Star grass*; Геленіуму осіннього *Yellow star*; німецьких назв Череди трироздільної *Wassersternkraut*; Воронячого ока звичайного *Sternkraut*; російських назвах Айстри степової *Звездовник, Звездочки, Звездный цвет, Цвет звездный*; українських назвах Фіалки триколірної *Зірочки*; Вербени лікарської *Червоні зірки* (згідно ботанічних довідників, п'ятипелюсткові квіти Вербени зібрані в щільні суцвіття і виглядають досить декоративно) (Анненков, 1878: 376).

Асоціативно-термінальний механізм мотивації у кожній з мов може залучати конекції донорської зони «інша рослина» із реципієнтною зоною «лікарська рослина», наприклад, «троянда» в переважній частині нашої вибірки. Беручи до уваги результати культурологічних досліджень, можемо констатувати, що в усіх культурах, представлених мовами нашого дослідження, естетична цінність квітів троянди є високою (Золотницький, 1999: 13–42; Кузнецова, 1992: 218–219), тому метафоричний мотиватор зі значенням «троянда» (англ. *rose*, нім. *Rose*, рос. *роза, розовый* (для рослин, квіти яких мають не рожеве забарвлення), укр. *троянда, рожжа, ружжа*), що входить до ономазіологічних структур номінацій рослин, які не належать до родини Розових за ботанічною класифікацією, закріплює у зоні ознаки фітоніма позитивну естетичну оцінку: нім. *Ballrose* – народна назва Калини звичайної (Калину висаджували з декоративною метою; згідно ботанічної класифікації ця рослина не належить до родини розових, а її квіти не нагадують троянди ані за кольором, ані за формою; відтак, мотивація базується на метафоричному порівнянні з метою підкреслити естетичну цінність Калини) (Анненков, 1878: 378); те саме можемо констатувати щодо назви Горицвіту весняного *Adonisröslein* (Адоніс також є не лише лікарською, а й декоративною рослиною, а його квіти яскраво-жовті або жовтогарячі), Алтеї лікарської *Herbrose, Mundrose*; Півонії лікарської *Königsrose, Benediktenrose, Marienrosen*. Так само в англійській мові було виявлено народні назви Калини звичайної *Love-roses, Guelder-rose, Wild guelder rose*; Горицвіту осіннього *Rose-a-ruby*; Андромеди багатолістої *Marsh holy rose* (в цій номінації мотивація також проектується на модусний план – естетичну оцінку рослини) (Анненков, 1878: 32).

У слов'янських мовах метафоричним мотиватором, що вказує на естетичну оцінку мовцями лікарської рослини через порівняння з трояндою, є лексеми «рожа», «ружа» у народних назвах рослин, які не належать до роду Розових (*Rosa*) наприклад, Герані лучної рос. *Полевая ружжа*, укр. *Ружжа польова* (Герань є одночасно і лікувальною, і декоративною; мотиватор асоціативно-метафоричного типу «ружа» фіксує позитивну естетичну оцінку) (Анненков, 1878: 156); Півонії лікарської: укр. *Рожжа камінна, Ружжа камена* (ЕСУМ 5: 102–103).

Дослідження мовного матеріалу виявило ще одну донорську зону, що постачає мотиватори метафоричного типу для творення назв лікарських рослин із семантичним компонентом естетичної оцінки через порівняння з жіночою красою. Одним із таких мотиваторів є ім'я римської богині краси Венери: нім. *Venussspiegel* (Вороняче око звичайне), *Venusaugenbraunen* (Деревій звичайний); рос. *Венерин башмачок обыкновенный, Венерин башмачок настоящий* (літературні назви). В інших прикладах механізм метафоричної трансформації спирається на порівняння пишного або ажурного листа рослини із жіночим волоссям: англ. *Black maiden's hair, Maidenhair, Lady's hair* (Адіантум стоповидний); укр. *Кудрявник, Кудравці* (Лобода запашна), *Кудрявчик* (Герань лучна), *Кучерявець* (Ломикамінь болотний – тут мотивація базується на довгих закручених коренях рослини).

5. Когнітивно-ономазіологічна реконструкція мотиваторів етичної оцінки

Наступним видом сублимованої оцінки, який ми поставили за мету розглянути у цій статті, є етична оцінка. Вона представлена 141 прикладом, з них 34 англійських фітоніми (29 із позитивним модусом оцінки в мотиваторі і 5 – з негативним), 48 німецьких фітоніми (39 прикладів позитивної оцінки та 9 – негативної), 36 російських

(31 одиниць із позитивною оцінкою та 5 – із негативною) і 46 українських (в 42 прикладах оцінка має позитивний модус, в 4 – негативний).

Цей вид оцінки в семантиці назв лікарських рослин базується головню на асоціативно-термінальному типі мотивації. Лише у мовах слов'янської групи був виокремлений мотиватор етичної оцінки модусного статусу (прикметник «злий») у назвах Актеї колосистої рос. *Злая ягода*, укр. *Злі ягоди* (рослина є надзвичайно отруйною, небезпечною для людини, що і стало підставою для мотивації), українських назвах Злинки канадської *Злинець*, *Злинка* (ця рослина є злісним бур'яном, що засмічує поля) (Аграрний сектор України). Словник української мови пропонує таке тлумачення прикметника «злий»: «сповнений злості, ворожнечі; лихий, лютий, осатанілий, сердитий» (СУМ 3: 592). Відтак, цей мотиватор слугує також як попередження про небезпечні властивості рослини через приписування останній ворожого ставлення до людини.

Далі буде доцільним описати результати реконструкції мотиваторів етичної оцінки асоціативно-термінального типу. Їх аналіз дозволяє виявити, яким чином релігійне життя етносу і його міфологічний світогляд відбиваються у мовних картинах світу. До речі, попередні дослідження доводять, що аморальне, вороже й потворне асоціюються у свідомості носіїв із мотиваторами *чорт*, *біс*, *сатана*, *диявол* як істоти, які всляк шкодять людині (Селіванова, 2008: 168), на чому і ґрунтується механізм метафоризації в процесі поєменування лікарських рослин у досліджуваних нами мовах. Цікаво, що рослини зі згаданими шойно мотиваторами є найчастіше отруйними, тому їх уявляють як «ворожі», як у таких прикладах фітонімів: нім. *Teufelsauge*, *Teufelsaugenkraut* (Блекота чорна – надзвичайно отруйна рослина, небезпечним є навіть контакт зі шкірою; підставою мотивації, окрім небезпечних властивостей, є ще й зовнішній вигляд квітів – брудно-жовтуватого забарвлення із сірими прожилками і темно-фіолетовими серединками) (Nowick, 2015: 214); *Teufelsauge* (Горицвіт весняний – ще одна отруйна рослина, хоча і декоративна – квіти цієї рослини яскраво-жовті або жовтогарячі, додатковою підставою мотивації є також те, що чорта уявляють як істоту з палаючими очима (Анненков, 1878: 10)); *Teufelswurz* (Аконіт ріпчастий); *Teufelsdarm* (Берізка польова (досл. «чортова кишка») – ця рослина не отруйна, проте вважається злісним бур'яном, дуже засмічує сільськогосподарські угіддя, з ним важко боротися (Аграрний сектор України; Анненков, 1878: 107); англ. *Devil's Milk* (Чистотіл звичайний – яскраво-жовтий сік Чистотілу подразнює шкіру та є отруйним (Nowick, 2015: 105)), *Devil's apple*, *Devil's trumpet* – Дурман смердючий; рос. *Чертовы горлачи* (Блекота чорна), рос. *Чертов бурьян*, укр. *Чортово ребро* (Нетреба колюча – рослина не отруйна, але надзвичайно колюча).

Метафоричні мотиватори позитивної етичної оцінки, відповідно, пов'язані із дружніми людині силами, які здатні захищати від злих сил-антагоністів. Так, позитивну оцінку в усіх чотирьох досліджуваних мовах оприявнюють мотиватори «святий», «благословенний», наприклад у народних назвах Вербени лікарської нім. *Heiligkraut*, англ. *Holy herb*; Хрестового кореня в англійській мові *Blessed thistle*; Полину лікарського в російській *Святое дерево* та інших.

Панівним релігійним світоглядом для носіїв обраних для дослідження мов є християнський і пов'язана з ним міфологічна картина світу, тому, незважаючи на деякі відмінності в трактуванні доктрин різними течіями та церквами християнської релігії, тенденції добору мотиваторів на позначення етичних оцінок у процесі номінації рослин є спільними для усіх досліджених мов. У цьому ракурсі заслуговує уваги ієрархія релігійних концептів у зоні ознаки рослинних номінацій, описана Н. І. Панасенко (Панасенко, 1997: 26). Вивчена авторкою багаторівнева система є універсальною характеристикою мовних картин світу, які є об'єктом також і нашої студії.

Відповідно до концепції Н. І. Панасенко, найвищий щабель ієрархії теологічних концептів займають Бог та янголи, тому метафоричні знаки, запозичені із цього рівня концептосфери для номінації лікарських рослин, передають дуже високу позитивну оцінку: англ. *God's wonder plant* (Звіробій звичайний); нім. *Herrgottskraut* (Чистотіл звичайний), *Unser Herr Gotts Wunderkraut* (Звіробій звичайний), *Engelskrankwurz* (Арніка гірська); рос. *Божья милость*, *Божья благодать* (Авран лікарський), *Богородская трава* (Цмин пісковий), *Боже-дерево* (Полин лікарський); укр. *Ангельське зілля* (Арніка гірська), *Божі ручки* (Первоцвіт весняний), *Божа травка* (Звіробій звичайний).

На дещо нижчому щаблі ієрархії релігійних концептів знаходяться імена святих. Варто зазначити, що цей підклас метафоричних мотиваторів етичної оцінки є найбільш продуктивним для усіх досліджених тут мов. Як приклади, можна навести назви Дивини ведмежої *Jacob's staff* та Хрестового кореня в англійській мові; *St. Benedict's thistle* Звіробієм звичайного *St. Conradskraut*, Звіробієм звичайного *Johanniskraut*, Арніки гірської *Catarinenwurz* у німецькій; Дивини ведмежої *Егорьево копы* в російській та Цикорію звичайного *Петрів баміг* – в українській.

Найнижчий рівень релігійних концептів, що постачає метафоричні знаки для зони ознаки рослинних номінацій, представлений титулами чи назвами духовних санів. Проте, за нашими спостереженнями, оцінні значення, які формуються в зоні ознаки фітонімів через теологічні концепти цього рівня, не належать до етичних. Наприклад, англійська народна назва Кульбаби лікарської *Priest's crown* асоціює привабливий вигляд Кульбаби із головним убором священика, що стосується радше позитивної естетичної оцінки, а не етичної. Цікаво, що однією із народних назв Кульбаби в російській мові є *Попова плешь*, що підкреслює непривабливий вигляд рослини, що вже відповіла, тому модус оцінки тут є негативним.

Рослини, назви яких належать до цієї групи, є широко розповсюдженими та загальнодоступними, мають широкий спектр застосування та доведену високу ефективність, з-поміж них відсутні отруйні, чим і можна пояснити позитивну оцінку, що мотивує їх назви.

Мусимо констатувати той факт, що нам не вдалося реконструювати в зоні ознаки фітонімів концепти, які б відображали дохристиянські язичницькі вірування народів, представлених мовами цього дослідження.

Наведені приклади представляють змішаний мотиваційний тип номінацій, в якому мотиватор асоціативно-термінального типу, що фіксує етичну оцінку в зоні ознаки номінації, поєднано або із пропозиційним мотиватором, який проектується на об'єктивну ознаку рослини – приналежність до трав'янистих рослин, або з іншим мотиватором асоціативно-термінального типу, який найчастіше позначає форму стебла (ціпок, спис, батіг) та не несе оцінної семантики.

6. Висновки

Вивчення квантитативних показників мотиваційних типів рослинних номінацій в англійській, німецькій, російській та українській мові із семантикою естетичних та етичних оцінок виявило переважання змішаного типу мотивації (93 та 91.5% відсотка прикладів фітонімів в англійській і німецькій мовах, 69% – в російській і 62% – в українській). Ці дані підтверджують, що оцінний мотиватор не є пріоритетним у процесі номінації рослин, натомість, найчастіше він доповнює ті мотиватори, що допомагають розпізнати рослину, тобто мотиватори пропозиційного типу.

Цілком очікувано результати дослідження виявили більше спільного у мотиваційному підґрунті фітонімів із семантичним компонентом сублімованої оцінки між мовами всередині мовних груп. Універсальними ж параметрами семантичного компонента сублімованої оцінки для мов обох груп є переважання мотиваторів асоціативно-термінального типу за квантитативними показниками порівняно із мотиваторами модусного типу. Вартий уваги той факт, що модусні мотиватори на позначення естетичної оцінки в англійській мові відсутні. Ще однією універсальною характеристикою є метафоризація концептів «сонце», «золото», «зорі», «жіноча краса», що мотивують назви лікарських рослин із семантичним компонентом естетичної оцінки, а також метафоризація теологічних концептів, що запозичують знаки етичної оцінки для зони ознаки фітонімів.

Спільною для усіх досліджених мов є нижча ступінь виявлення емоційної складової в сублімованих оцінках (які, нагадаємо, формуються на третьому із чотирьох етапів когнітивної діяльності людини в процесі номінації) порівняно із оцінками нижчих рівнів. Пояснюємо це тим, що оцінки вищих рівнів у більшій мірі, аніж оцінки нижчих рівнів, оперті на раціональний компонент, вони формуються мовною свідомістю у результаті вивчення та узагальнення властивостей відповідної рослини з наступним добором мотиватора із бази не лише знань, здобутих про рослину, а й тих, які охоплюють досвід декількох поколінь.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні оцінних мотиваторів, що проектуються на найвищий, четвертий рівень когнітивної діяльності людини в процесі номінації. Також у більш далекій перспективі можливе залучення більшої кількості мовних груп до дослідження, аби прослідкувати спільні для індоєвропейських мов тенденції чи співставлення механізмів оцінної мотивації у мовах, що належать до різних мовних сімей.

Література:

1. Аграрний сектор України. URL : <http://agro.ua.net/> (дата звернення: 12.01.2021).
2. Анненков Н.И. Ботанический словарь. Санктпетербургъ : Типографія императорской академіи наукъ, 1878. 646 с.
3. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. Москва, 1999. 896 с.
4. Болдырев Н.Н. Языковая оценка в контексте познавательных процессов. *Non multum, sed multa : немного о многом. У когнитивных истоков современной терминологии*. Москва, 2010. С. 47–56.
5. Етимологічний словник української мови у 7 т. Київ : Наук. думка, 2006. Т. 5 : Р–Т. 704 с.
6. Золотницький Н. Ф. Цветы в легендах и преданиях. Київ, 1999. 384 с.
7. Краткий словарь по эстетике. URL : <http://esthetiks.ru/> (дата звернення: 12.01.2021).
8. Кузнецова М. А. Сказания о лекарственных растениях. Москва : Высшая школа, 1992. 272 с.
9. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. Москва, 2006. 944 с.
10. Панасенко Н.И. Теологические концепты в семантике фитонимов. *Знак. Символ. Образ*. Вып. 2. Черкассы: Черкасский гос. ун-т, 1997. С. 26.
11. Панасенко Н.И. Фитонимическая лексика в системе романских, германских и славянских языков (опыт ономазиологического и когнитивного анализа). Черкассы : Брама-Украина, 2010. 452 с.
12. Плетенецька Ю.М. Семантичний поділ умовного складу класичного та сучасного романів в аспекті перекладу. *Мова: кодифікація, компетенція, комунікація*. № 1. Черкаси, 2019. С. 60–73.
13. Прокопенко Н.М. Експресивно-оцінна семантика мовних одиниць в українському гумористичному дискурсі ХХ – поч. ХХІ ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 ; Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2017. 20 с.
14. Селиванова Е.А. Когнитивная ономазиология : монография. Київ : Фитосоцицентр, 2000. 248 с.
15. Селиванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава : Довкілля, 2008. 712 с.
16. Словник української мови. URL : <http://sum.in.ua/s/sum> (дата звернення: 09.01.2021).
17. Усик Л.М. Когнітивно-ономазиологічна реконструкція оцінного компонента у семантиці фітонімів (на матеріалі назв лікарських рослин у німецькій, англійській, російській та українській мовах) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17. НПУ ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2017. 21 с.
18. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. Москва : Прогресс, 1986. Т. 2 : Е – Муж. 671 с.
19. Nowick E. Historical Common Names of Great Plains Plants, with Scientific Names Index: Volume II: Scientific Names Index. Lincoln: Zea Books, 2015. 454 p.
20. Online etymology dictionary. URL : <https://www.etymonline.com/> (дата звернення: 12.01.2021).

References:

1. Ahrarnyi sektor Ukrainy [Ukrainian agrarian sector]. URL: <http://agroua.net/> [in Ukrainian].
2. Annenkov N. I. (1878). *Botanycheskyi slovar* [A botanical dictionary]. Sankt-Peterburg: Imperial Academy of Sciences. 646 p. [in Russian].
3. Arutyunova, N.D. (1999) *Yazyk i mir cheloveka*. [Language and the world of a man]. Moscow. 896 p. [in Russian].
4. Boldyrev N. N. (2010) *Jazykovaja ocenka v kontekste poznavatel'nyh processov* [Language evaluation against the context of cognitive processes]. *Non multum, sed multa: nemnogo o mnogom. U kognitivnyh istokov sovremennoj terminologii*. Moscow. P. 47–56. [in Russian].
5. *Etymolohichni slovnyk ukrainskoi movy : u 7 t.* [Etymological dictionary of the Ukrainian language in 7 volumes]. Kyiv: Nauk. dumka. Vol. 5 : R – T. (2006). 704 p. [in Ukrainian].
6. Zolotnickij, N. F. (1999). *Cvety v legendah i predaniyah* [Flowers in legends and traditions]. Kyiv: Mystectvo. 384 p. [in Russian].
7. *Kratkij slovar' po jestetike* [Concise dictionary of aesthetics]. URL: <http://estetiks.ru/> [in Russian].
8. Kuznecova M. A. (1992) *Skazaniya o lekarstvennyh rastenijah* [Oral legends about medicinal plants]. Moskva. 272 p. [in Russian].
9. Ozhegov S. I., Shvedova N. Ju. (2006) *Tolkovyj slovar' russkogo jazyka* [Explanatory dictionary of the Russian language]. Moscow. 944 s. [in Russian].
10. Panasenko N. I. (1997) *Teologicheskie koncepty v semantike fitonimov* [Theological concepts in the semantics of phytonyms]. *Sign. Symbol. Image*. Issue 2. Cherkassy. P. 26. [in Russian].
11. Panasenko N. I. (2010) *Fitonimicheskaya leksika v sisteme romanskih, germanskih i slavyanskih yazykov (opyt onomasiologicheskogo i kognitivnogo analiza)* [Phytonymic vocabulary in the system of Romance, Germanic and Slavic languages (an onomasiological and cognitive analysis)]. Cherkassy. 452 p. [in Russian].
12. Pletenetska Yu. M. (2019) *Semantychnyi podil umovnoho skladu klasychnoho ta suchasnoho romaniv v aspekti perekladu* [Semantic division of classical and modern novels' conditional structure in the aspect of translation]. *Language: Codification, Competence, Communication*. № 1 (2019). Cherkasy. P. 60-73. [in Ukrainian].
13. Prokopenko N. N. (2017) *Ekspresyivno-otsinna semantyka movnykh odynyts' v ukraïnsk'omu humorystychnomu dyskursi XX – poch. XXI st.* [Expressive-Evaluative Semantics of Language Units in Ukrainian Humorous Discourse of the 20th – early 21st century]. Synopsis diss. Cand. Of Phil. Sciences: 10.02.01. Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia. 20 p. [in Ukrainian].
14. Selivanova E. A. (2000) *Kognitivnaya onomasiologiya : monografiya* [Cognitive onomasiology : monograph]. Kyiv: Fitosociocentr. 248 p. [in Russian].
15. Selivanova O. O. (2008) *Suchasna lingvistika: napryami ta problemi*. [Modern linguistics: directions and problems]. Poltava. 712 p. [in Ukrainian].
16. *Slovyk ukrainskoi movy* [Dictionary of the Ukrainian language]. URL: <http://sum.in.ua/s/sum> [in Ukrainian].
17. Usyk L. M. (2017) *Kohnityvno-onomasiolohichna rekonstruktsiia otsinnoho komponenta u semantytsi fitonimiv (na materialy nazv likarskykh roslyn u nimetskii, anhliiskii, rosiiskii ta ukraïnskii movakh)* [Cognitive onomasiological reconstruction of evaluative component in the semantics of phytonyms (in medicinal plant names in the German, English, Russian and Ukrainian languages)]. Synopsis diss. Cand. Of Phil. Sciences: 10.02.17. M. P. Drahomanov National Pedagogical University. Kyiv, 21 p. [in Ukrainian].
18. Fasmer M. (1987) *Etimologicheskij slovar' russkogo jazyka : v 4 t.* [Etymological dictionary of the Russian language in 4 volumes]. Moscow: Progress. Vol. 3 : Muza – Syat. 832 p. [in Russian].
19. Croft W. (2006) The role of domains in the interpretation of metaphors and metonymies. *Cognitive linguistics : Basic readings*. Ed. by D. Geeraerts. Berlin: Mouton de Gruyter. P. 269–302.
20. Online etymology dictionary. URL: <https://www.etymonline.com/>
21. Nowick E. (2015) *Historical Common Names of Great Plains Plants, with Scientific Names Index: Volume II: Scientific Names Index*. Lincoln : Zea Books. 454 p.

Стаття надійшла до редакції 19.01.2021
The article was received 19 January 2021

9. Перекладознавство

9. Translation studies

ВІДТВОРЕННЯ ІДЮСТИЛЮ ДЖОРДЖА ГОРДОНА БАЙРОНА У СУЧАСНИХ УКРАЇНОМОВНИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЯХ МІСТЕРІЇ «КАЇН»

Ковальчук Оксана Ярославівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філології та перекладу
Івано-Франківського національного технічного
університету нафти і газу
[Bodnar_oksana@ukr.net](mailto:Бodnar_oksana@ukr.net)
orcid.org/0000-0002-8935-597X

Мета роботи – шляхом зіставного аналізу містерії Дж.Г. Байрона «Каїн» та україномовних інтерпретацій М. Кабалука і О. Грязнова порівняти ідіостилю і концепції перекладачів.

Методи роботи. У дослідженні використано зіставний метод для порівняння оригіналу та перекладу і порівняння двох перекладів між собою, літературно-стилістичний текстуальний аналіз, описовий і контекстуальний методи – для визначення стильових доміант оригіналу і цільового твору, метод оцінювання адекватності перекладу – для визначення ступеня майстерності перекладачів, метод кількісних підрахунків – для визначення ступеня відтворення мовностилістичних засобів вираження.

Результати. У статті окреслено характерні риси ідіостилю Дж.Г. Байрона, стильові особливості оригінального тексту містерії «Каїн». Визначено ступінь адекватності відтворення стилю містерії Дж.Г. Байрона «Каїн» в інтерпретації двох українських перекладачів – М. Кабалука та О. Грязнова, з'ясовано специфіку їхньої перекладацької манери. Досліджено історію перекладу О. Грязнова з використанням власного електронного листування. Розглянуто літературно-критичну думку щодо названих перекладів. Проведено перекладознавчий аналіз на фонетичному, ритмічному, лексичному, морфологічному та синтаксичному рівнях. Розширено відомості про перекладну рецепцію творчості Дж.Г. Байрона в Україні.

Висновки. Проведений зіставний аналіз дає змогу стверджувати, що кожен із зазначених перекладачів має індивідуальний перекладний стиль, власне розуміння авторського задуму. М. Кабалюк враховує вимоги щодо якнайточнішого відображення змісту у поєднанні з якнайглибшим відтворенням стилю автора, тому його переклад відзначається високим ступенем адекватності. М. Кабалюк підходить гранично близько до першотвору, уникаючи буквализму, максимально зберігаючи авторські лексеми. Він намагається максимально передати всі стильові доміанти першоджерела, звертає увагу на найтонші нюанси поетичної тканини англійського твору; присутність перекладача зведена до мінімуму. О. Грязнов стверджує, що переклад із неблизькоспорідненої мови не може бути точним; звертає більшу увагу на зміст, ніж на стиль, і відтворює не всі особливості ідіостилю Дж.Г. Байрона (окличну інтонацію подекуди, повтори, приблизно половину епітетів і вигуків). Він дещо вільно поводиться з оригіналом, часто перефразовує мовні одиниці, виходячи із власного сприйняття.

Ключові слова: переклад, оригінал, стиль, адекватність, стильова доміанта, перекладацька стратегія, емоційність, лексема, лексичні та синтаксичні мовностилістичні засоби.

REPRODUCTION OF GEORGE GORDON BYRON'S IDIOSTYLE IN MODERN UKRAINIAN-SPEAKING INTERPRETATIONS OF HIS MYSTERY “CAIN”

Kovalchuk Oksana Yaroslavivna,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Philology
and Translation
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
[Bodnar_oksana@ukr.net](mailto:Бodnar_oksana@ukr.net)
orcid.org/0000-0002-8935-597X

The **purpose** of the work is to compare the translators' idiostyles and conceptions through a comparative analysis of G.G. Byron's mystery “Cain” and Ukrainian-language interpretations by M. Kabaliuk and O. Hriaznov.

Methods of work. In the research a comparative method is used to compare the original and the translation and compare two translations, literary and stylistic textual analysis, descriptive and contextual methods are used to determine the stylistic dominants of the original and the target work, the method of assessing the adequacy of translation is used to define the translators' mastery, the method of quantitative calculations is used to determine the degree of reproduction of linguistic and stylistic expression means.

Results. In the article the characteristic features of G.G. Byron's idiostyle, the stylistic features of the original text of the mystery “Cain” are outlined. The degree of style reproduction adequacy of G.G. Byron's mystery “Cain” in the interpretation by two Ukrainian translators – M. Kabaliuk and O. Hriaznov is determined, the specifics of their translation style are clarified. The history of O. Hriaznov's translation with the use of own electronic correspondence is investigated. The literary-critical opinion concerning the named translations is considered. Translation analysis is performed at the phonetic, rhythmic, lexical, morphological and syntactic levels. Information on the translation reception of G.G. Byron's works in Ukraine has been expanded.

Conclusions. The conducted comparative analysis makes it possible to state that each of these translators has an individual translation style, his own understanding of the author's intention. M. Kabaliuk takes into account the requirements for the most accurate reflection of the content in combination with the deepest reproduction of the author's style, so his translation is marked by

a high degree of adequacy. M. Kabaliuk approaches extremely close to the original work, avoiding literalism, preserving the author's lexemes at most. He tries to convey all the stylistic dominants of the original maximally, pays attention to the subtle nuances of the poetic fabric of the English work; the interpreter's presence is minimized. O. Hriaznov claims that a translation from an unlike language cannot be accurate; he pays more attention to the content than to the style, and does not reproduce all the features of G.G. Byron's idiosyncrasy (exclamatory intonation in some places, repetitions, about half of the epithets and exclamations). He is somewhat fluent with the original, often paraphrasing language units based on his own perception.

Key words: translation, original, style, adequacy, stylistic dominant, translation strategy, emotionality, lexeme, lexical and syntactic linguistic-stylistic means.

1. Вступ

У процесі роботи з художніми творами перекладач стикається із проблемою збереження ідіостилу автора, який характеризує його творчу майстерню. Дослідження індивідуального стилю автора і перекладача залишається незмінно актуальним питанням сучасного перекладознавства. Множинність перекладних версій одного і того ж твору уможливило зіставлення перекладацьких стратегій, допомагає краще зрозуміти лексичну і стилістичну системи оригіналу. На думку О. Мазур, творча особистість перекладача досі не досліджена достатнім чином з урахуванням контексту національної культури, перекладацької традиції, життя та творчості перекладача, його вподобань у виборі матеріалу та роботі над перекладами, значення для української та світової культури (Мазур, 2011). Як показав огляд сучасних наукових напрацювань, вивченням загальних питань стилістики і перекладу займалися Т. Андриєнко, Л. Бархударов, В. Виноградов, Р. Зорівчак, Л. Коломієць, В. Комісаров, В. Коптілов, М. Новікова, О. Ребрій, Дж. Ферс, Л. Чередниченко та інші. Наше дослідження покликане зробити внесок у вивчення проблеми відтворення ідіостилу автора на прикладі двох перекладів містерії Дж.Г. Байрона «Каїн».

Драма «Каїн» англійського романтика Дж.Г. Байрона є одним із улюблених творів українських перекладачів. У різні часи до неї зверталися класики української літератури: спочатку І. Франко (1879), потім Леся Українка (1898), член Кирило-Мефодіївського братства О. Навроцький, мовознавець-україніст, який став жертвою комуністичної системи, Є. Тимченко (1925), поет і перекладач радянських часів Ю. Корецький (1939). Версії М. Кабалука (1984) і О. Грязнова (2007) вважаються найновішими, саме їх і розглянемо, адже вони є майже не дослідженими. Українські переклади творів англійського романтика були об'єктом дослідження Д. Кузика (1977), П. Бега (Бех, 1979), Л. Чередник (Чередник, 2019), Г. Пашук (Пашук, 2006), О. Назарук (Назарук, 1973). О. Дзера розглядає Байронову містерію «Каїн» у перекладах І. Франка, Лесі Українки і М. Кабалука (Дзера, 1996). Перекладні твори О. Грязнова слугували матеріалом для перекладознавчого аналізу у М. Кравцової (Кравцова, 2015, 2016), О. Дубенко (Дубенко, 2019) та інших дослідників, проте драма «Каїн» у його інтерпретації залишається поза їхньою увагою. У своїй розвідці ставимо собі за мету шляхом зіставного аналізу містерії Дж.Г. Байрона «Каїн» та україномовних перекладів М. Кабалука та О. Грязнова порівняти ідіостилі і концепції перекладачів. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань: 1) проаналізувати теоретичні розвідки науковців щодо проблеми перекладу ідіостилу автора художнього твору та перекладацьких стратегій; 2) окреслити характерні риси ідіостилу Дж.Г. Байрона, стильові особливості оригінального тексту містерії «Каїн»; 3) розглянути історію та літературно-критичну думку щодо названих перекладів; 4) дати оцінку адекватності відтворення стилю англійського поета в інтерпретаціях М. Кабалука та О. Грязнова; 5) з'ясувати особливості їхньої перекладацької манери.

2. Проблема ідіостилу в теорії перекладу

Якісний переклад неможливий без відтворення ідіостилу автора та стилю першотвору. Для того щоб переклад мав комунікативну цінність для свого читача, зауважує перекладознавець Л. Коломієць, перекладачеві важливо знайти правильний «стилістичний ключ» (Коломієць, 2006: 79). Також важливо, щоб стиль перекладача не домінував над стилем автора. Поняття «ідіостиль» розуміємо як систему мовностилістичних засобів, характерних для творчої манери певної мовної особистості автора. Відомий український перекладознавець та перекладач В. Коптілов зазначає, що в художньому перекладі якнайточніше відображення змісту оригіналу має органічно поєднуватися з якнайглибшим відтворенням його стилю (Коптілов, 1972: 134–158). На думку відомого російського теоретика і перекладача І. Кашкіна (Кашкін, 1965: 8), перекладач повинен відтворювати стилістичну форму автора відповідно до творчої манери перекладача, не послаблюючи вимог щодо загальної відповідності змалюваній у першотворі дійсності. Тобто не лише автор має свій ідіостиль, але й перекладач.

Перекладач творчо переосмислює текст першотвору, привносячи в нього елементи власного сприйняття; застосовує свою концепцію, яка визначає стратегію дій у процесі його роботи. Теоретики перекладу наводять різні тлумачення поняття «перекладацька стратегія» (Л. Венутті, В. Сдобнікова, І. Войніч), та найбільш повно воно відображене, на нашу думку, у визначенні Т. Андриєнко. Дослідниця розглядає стратегію як «когнітивний регулятив перекладацького дискурсу» (Андриєнко, 2016: 58), спрямовану на перетворення концепту вихідного тексту для інтеграції в концептуальну і мовну картину світу цільової мови. Вона вважає, що стратегія скеровує діяльність перекладача у подоланні труднощів перекладу і досліджує когнітивно-дискурсивні механізми й умови реалізації стратегій, а також підпорядковані їм тактики та прийоми перекладу. Перекладач вибирає стратегію залежно від власних уподобань, специфіки тексту, а також чинників, серед яких, на думку Л. Коломієць, є: 1) цільова аудиторія перекладу та стан цільової полісистеми; 2) кількість наявних перекладів певного твору в цільовій літературі (Коломієць, 2004). Перекладацьку стратегію визначають способи, методи та прийоми перекладу.

3. Історія перекладів та літературно-критична думка

Поруч із теорією перекладу у перекладацькій тріаді функціонують історія перекладу та критика перекладу, яка має інтердисциплінарний статус. Тому вважаємо за необхідне розглянути історію перекладів містерії «Каїн» Дж.Г. Байрона у версіях М. Кабалука та О. Грязнова та їх сприйняття в українському літературному просторі.

Мистецький шедевр Байрона привернув увагу українських перекладачів своїм філософським змістом, тираноборським пафосом, порушенням вічних життєвих проблем: у чому смисл життя, якщо кожного чекає смерть? у чому смисл пізнання? Важливим кроком в освоєнні художнього доробку англійського романтика українською літературою стала поява нових інтерпретацій його містерії «Каїн». Автором однієї із них є М. Кабалюк, відомий як поет, перекладач з англійської і французької мов. Його праця отримала високу оцінку поетів, перекладачів, критиків. Так, В. Бурбан у газеті «Дзеркало тижня» стверджує: «Рідкісною відданістю Байронові та заглибленістю в його поетичну стихію, котру освоює ось уже понад тридцять літ, вражає відомий український перекладач Микола Кабалюк, який, за свідченнями фахівців, не лише адекватно відтворює макрообрази Байронової поезії, а й її численні мікрообрази, особливості художнього синтаксису, стилістичні конотації граматичних форм тощо» (Бурбан, 2003: 12). Його талант визнає Л. Герасимчук: «Каїн» Байрона чи його ж «Дон Жуан» ще ніколи не звучали українською так переконливо й прозоро, як у перекладі М. Кабалука» (цит. за: Бурбан, 2003: 12). У редакційній післямові до перекладу, який було опубліковано у журналі «Всесвіт» (1984, № 3) згадується про засідання комісії Спілки письменників України по художньому перекладу, де розглядали творчу працю М. Кабалука (Байрон, 1984: 129). Письменники В. Забаштанський, П. Перебийніс, М. Литвинець, О. Мокровольський, В. Грабовський стверджували, що М. Кабалюк успішно справився із завданням, адже перед ним був твір із глибоким філософським змістом, складними проблемами і образами, який вимагав від перекладача глибокого знання англійської літератури початку XIX століття, досконалого вивчення оригіналу, високої майстерності для його відтворення, тому його переклад читається легко, із захопленням. Інтерпретація М. Кабалука отримала схвальну оцінку рецензента Ю. Жлуктенка: «Перед нами один з найкращих сучасних перекладів Байрона на українську мову, переклад високопрофесійний у кращому розумінні цього слова, визначний і своїми художніми якостями, і точністю відтворення оригіналу» (Байрон, 1984: 129).

Твори англійського романтика привернули увагу Олександра Грязнова, який більше відомий своєю перекладацькою діяльністю, ніж поетичною. За фахом інженер-геодезист, свої сили в ролі перекладача спробував уже у зрілому віці. В об'ємному перекладному доробку О. Грязнова один роман, двадцять два драматичні твори, десять поем і близько трьохсот віршів російських і англійських поетів. До перекладу містерії «Каїн» взявся після перекладу всіх драматичних творів О. Пушкіна, орієнтовно у 2000–2002 роках. «Оскільки я не дуже покладався на свої знання англійської мови, то звернувся до Роксолани Петрівни Зорівчак, яка керувала кафедрою перекладознавства і контрастивної лінгвістики Львівського національного університету, і вона доручила своїм аспірантам проаналізувати переклад і зробити зауваження щодо неточностей. Одержавши ці зауваження, я виправив помічені похибки, і вже після цього передав рукопис до редакції журналу «Всесвіт» (О. Ковальчук, особисте електронне листування). Публікація у журналі затягнулася на невизначений час, тому він включив переклад до виданої ним у 2007 році у видавництві «Задруга» книги «Драматичні твори Д. Байрона і О. Пушкіна». Прикметно, що видання не має рецензентів, рецензій у періодиці теж немає. Лише 2011 року журнал «Всесвіт» у №№ 7–8 надрукував його переклад «Каїна» вдруге. О. Грязнов зазначає: «Займатись поетичними перекладами мене спонукало бажання показати безмежні можливості української мови, що здатна відтворити найкращі твори світової поезії. А в роботі я завжди керувався єдиним принципом: переклад поетичного твору повинен бути високоякісною поезією» (там же). Поетичні переклади, на його думку, не можуть бути точними, «бо з абсолютно не схожого мовного матеріалу перекладач повинен створити твір, який відображав би зміст, красу і звучання оригіналу» (Шекспір, 2008: 3).

4. Особливості відтворення стилю містерії «Каїн» Дж.Г. Байрона у перекладних версіях М. Кабалука та О. Грязнова

Текстуальні спостереження у містерії «Каїн» дають змогу визначити домінанти поетичного стилю Дж.Г. Байрона. Для того щоб створити в читача певне враження, вплинути на почуття, правильно донести до нього свою думку, Дж.Г. Байрон вдається до застосування у своєму творі різноманітних засобів як лексичного, так і синтаксичного порядку. Вони допомагають не лише індивідуалізувати мовлення автора, а й надати емоційності, увиразнити художнє зображення. Підвищена емоційність твору виражається через особливо часте застосування окличної інтонації, вигуків, звертання. Зустрічаємо в оригіналі також архаїзми, лексеми високого стилю. Основними лексичними мовностилістичними засобами вираження, притаманними для стилю містерії «Каїн», є епітет, алітерація, анафора. Найхарактернішими синтаксичними засобами є еліipsis, полісиндетон, повтор, а також довгі речення з багатосполучниковими синтаксичними конструкціями, що асоціюються із біблійними текстами.

Для того щоб зберегти високопоетичний стиль Байрона і М. Кабалюк, і О. Грязнов вживають старослов'янзми («tis», «thee», «thou», «saith»; «серафими», «твердь», «змій»), а в М. Кабалука ще й «древо»). З великою точністю зберігає окличну інтонацію М. Кабалюк, а О. Грязнов місцями послаблює її. М. Кабалюк відтворює вигуки оригіналу, тоді як О. Грязнов опускає приблизно половину з них: *Oh! Speak not for it now* / О. Грязнов: *Мовчи про нього* / М. Кабалюк: *О! Мовчи про це!* Обидва перекладачі намагаються передати численні звертання першотвору.

Епітети англійський поет вживає з метою надання творові виразності й емоційної забарвленості. М. Кабалюк зберігає всі епітетні конструкції оригіналу, О. Грязнов – лише половину. В обох приблизно третина епітетів переходять із препозиції у постпозицію щодо означуваного слова, що надає твору поетичності. Ось, приміром: «*a grovelling wish*» – «*бажання нище*» (М. Кабалюк), «*бажання ганебніші*» (О. Грязнов). Крім цього, О. Грязнов може інколи застосовувати морфологічні зміни: *A dreary, and an early doom, my brother / Жахливо й передчасно ти*

загинув. Тут ад'єктивні лексеми “dreary” і “early” перетворено на адвербіальні «жахливо» і «передчасно». Обидва перекладачі розуміють необхідність відтворення алітерації: *Souls who dare look the Omnipotent tyrant in/His everlasting face, and tell him that.* – М. Кабалюк: *Своє збагнути, глянути в лице / Тирану Всемогутньому й сказати.* О. Грязнов: *Наважились поглянути в обличчя / Всесильному Тирану і сказати.* Намагаючись передати анафору, перекладачі або зберігають її, або в окремих випадках замінюють повтором: *Why didst thou not take me, who first incurred thee? / Why dost thou not so now?* М. Кабалюк: *Чом мене ти не взяла? / Я ж перша привела тебе, чому / не забираси зараз?.. ...Out of their love? Have they not drawn their milk / Out of this bosom?* О. Грязнов: *Хіба не я одна їх годувала? / Хіба не народився батько їх / Від однієї матері зі мною?*

Синтаксичною особливістю поеми є еліптичні речення, які відтворено в обидвох перекладачів. Так, коли Каїн відмовляється молитися, то на запитання батька: “*Nor aight to thank for?*” Каїн відповідає “*No*”. – М. Кабалюк: *І дякувати теж / нема за що!* – Ні! О. Грязнов: *І дякувать нема за що? – Нема.* Певні труднощі викликав переклад полісиндетону: М. Кабалюк передає його частково, О. Грязнов намагається компенсувати за допомогою інших засобів. О. Грязнов не надає значення повторам, М. Кабалюк, навпаки, дуже уважний до них. Це доводять фрагменти: *...That of his nature, in yon Oh death! Death!* М. Кабалюк: *О смерть! Смерть!* О. Грязнов: *...Не поцадив. О, смерте! Чи не я...*

Загалом О. Грязнов часто перефразовує мовні одиниці першоджерела, виходячи із власного розуміння твору. У цьому красномовно переконує один із багатьох уривків: *Who shall heal murder? what is done, is done; / Go forth! fulfil thy days! and be thy deeds / Unlike the last! – Ти мусиш жити. Гріх твій – незгладимий. / Іди, відбуди свої убогі дні / І більше не затьмарюй їх гріхами.* М. Кабалюк: *Хто змінить вбивство? / Це вже непоправно. / Іди! Продовжуй дні свої! Хай вчинки / Твої не будуть схожі на останній!* М. Кабалюк більшою мірою зберігає авторські лексеми («вбивство», «вчинки»), проте без буквализму. Упродовж твору він виділяє ключові слова, як і Дж.Г. Байрон. В уявленні Каїна смерть – антропоморфна істота. Він згадує навіть, як слідкував вночі, щоб побачити її. У вихідному творі образ Смерті персоніфікований, це відображено у М. Кабалюка. У О. Грязнова часто зустрічаємо пропуски окремих рядків, образів. Іноді знаходимо повтори та епітети, не задані оригіналом, проте вони відповідають стилю першоджерела. Однією з особливостей перекладної манери М. Кабалюка є застосування інверсії: *I never could / Reconcile what I saw with what I heard. / Поєднати / Не міг я те, що бачив, з тим, що чув.* О. Грязнов рідше застосовує інверсію: *I will not leave thee lonely with the dead / Тебе не залишу я тут самого.* Важливо, що обидва перекладачі зберігають білий вірш, де ямб чергується із античним епітритом четвертим. Мова перекладних творів відображає багатство української мови.

5. Висновки

Компаративний аналіз містерії Дж.Г. Байрона «Каїн» та україномовних версій М. Кабалюка та О. Грязнова дозволяє визначити особливості їхньої перекладної манери. М. Кабалюк намагається максимально передати всі стильові домінанти першоджерела: епітети, алітерацію, анафору, еліпсис, повтори, полісиндетон, окличну інтонацію, вигуки, звертання, архаїзми. Він також зберігає ритміку, виділення ключових слів, застосовує інверсію. М. Кабалюк підходить гранично близько до першотвору, уникаючи буквализму, максимально зберігаючи авторські лексеми. Він звертає увагу на найтонші нюанси поетичної тканини англійського твору; присутність перекладача зведена до мінімуму. Його праця отримала високу оцінку поетів, перекладачів, критиків. Натомість переклад О. Грязнова залишається поза увагою критиків, чекає на свого рецензента. Проведений текстуальний аналіз свідчить про те, що не всі особливості ідіостилу Дж.Г. Байрона відтворено у його інтерпретації. Враховано алітерацію, анафору, еліпсис, звертання, архаїзми, ритміку. Окличну інтонацію подекуди послаблено; повтори, приблизно половину епітетів і вигуків не відтворено. Пропуски окремих рядків, образів віддаляють його від першозразка. Неможливість відтворити полісиндетон він намагається компенсувати за допомогою інших засобів; часто застосовує морфологічні трансформації, інколи інверсію. Іноді знаходимо повтори та епітети, не задані першоджерелом, проте вони відповідають його стилю. О. Грязнов дещо вільно поводить з оригіналом, часто перефразовує мовні одиниці, виходячи із власного сприйняття. Він стверджує, що переклад із неблизькоспорідненої мови не може бути точним; звертає більшу увагу на зміст, ніж на стиль. М. Кабалюк однаковою мірою враховує вимоги щодо якнайточнішого відображення змісту і якнайглибшого відтворення стилю автора, тому його переклад відзначається високим ступенем адекватності.

Поява інтерпретацій М. Кабалюка та О. Грязнова свідчить про невпинну зацікавленість українських перекладачів творами англійського романтика, розширення української байроніани, збагачення національної культури реципієнта.

Література:

1. Андрієнко Т.П. Стратегії і тактики перекладу: когнітивно-дискурсивний аспект (на матеріалі художнього перекладу з англійської мови на українську) : монографія / за ред. В.І. Карабан. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. 339 с.
2. Байрон Джордж-Гордон. Каїн. / Переклад з англійської М. Кабалюка. *Всесвіт*. 1984. № 3. С. 104–129.
3. Байрон Джордж-Гордон. Каїн. *Джордж-Гордон Байрон, Олександр Пушкін. Драматичні твори.* / Переклад з англійської і російської та впорядкування: О.А. Грязнов. Київ : Задруга, 2007. С. 5–76.
4. Бурбан В. Вічний паломник. *Дзеркало тижня*. 2003. № 4. С. 12.
5. Дзера О. Байронова містерія «Каїн» в українських перекладах. *Іноземна філологія* : Респ. міжвід. наук. зб., 1996. Вип. 109. С. 104–112.

6. Дубенко О. Фактор прототипічності вихідного гешталту при поетичному перекладі. *Science and Education a New Dimension. Philology*, VII (55), 2019. Issue 189. URL: <https://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/httpsdoi.org10.31174send-ph2019-189vii55-03.pdf> (дата звернення: 12.01.2021).
7. Коломієць Л. Еволюція напрямів в англо-українському поетичному перекладі кінця XIX – початку XX ст. : дис. ... доктора філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство». КНУТШ. Київ, 2006. 504 с.
8. Коломієць Л.В. Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу (на матеріалі перекладів з англійської, ірландської та американської поезії) : монографія. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. 522 с.
9. Коптілов В.В. Першотвір і переклад. Київ : Дніпро, 1972. 213 с.
10. Кравцова М. Алюзивний характер мовлення Едгара в трагедії В. Шекспіра «Король Лір» як стратегія зображення теми жебрацтва в Єлизаветинську епоху: особливості перекладу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2015. Вип. 15(1). С. 140–143.
11. Кравцова М. Переклади монологу Короля Ліра з однойменної трагедії В. Шекспіра: фоносемантичні та про-содичні аспекти. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2016. № 6. С. 216–221.
12. Кравцова М. Українська Ліріана Панаса Мирного, М. Рильського, Василя Барки та О. Грязнова: до історії створення перекладів. *Молодий вчений*. 2015. № 8(2). С. 81–87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_8%282%29_21 (дата звернення: 15.01.2021).
13. Мазур О. Дослідження творчої особистості перекладача у світлі теорії контекстів. *Теорія та практика перекладу*. 2011. № 6 (ч. 2). С. 65–71.
14. Матвійшин О. Українська проза початку XX століття в перекладах німецькою мовою: лінгвокультурний вимір : дис. ... канд. філолог. наук : 10.02.16. Дрогобич : Дрогобицький держ. пед. ун-т ім. Івана Франка, 2011. 227 с.
15. Назарук О. Англійська класика в перекладах Лесі Українки. *Леся Українка : публікації, статті, дослідження*. Київ, 1973. С. 136–147.
16. Пашук Г. Леся Українка як перекладач англійської класики. *Збірник наукових статей викладачів кафедри суспільних дисциплін. Закарпатський державний університет. Ужгород, 2006. Вип. № 1. С. 69–75.*
17. Чередник Л.А. Творчість Дж.Г. Байрона в українських перекладах. *Young Scientist*. 2019. № 5.1 (69.1) С. 227–229. URL: <http://molodyvchenuy.in.ua/files/journal/2019/5.1/67.pdf> (дата звернення: 15.12.2020).
18. Шекспір В. Король Лір / пер. О.А. Грязнова. *В. Шекспір: трагедії та хроніки*. Київ : Задруга, 2008. Кн. 2. С. 3–125.
19. Бех П.А. Переводы произведений Байрона на Украине. *Вестник Киевского университета. Романо-германская филология*. Киев : Высшая школа, 1979. Вып. 13. С. 91–93.
20. Кашкин И. Критики есть и нет критики. Мастерство перевода. Москва : Советский писатель, 1965. С. 5–11.
21. Lord Byron. Cain: A Mystery. *The Poetical Works of Lord Byron*. London, 1957. P. 521–545.

References:

1. Andrienko, T. (2016). Stratehii i taktyky perekladu: kohnityvno-dyskursnyi aspekt (na materialy hudozhnioho perekladu z anhliiskoi movy na ukrainsku). [Strategies and tactics of translation: cognitive-discourse aspect (based on the material of artistic translation from English into Ukrainian: monograph) / edited by V. Karaban. Kyiv: Vydavnychy dim Dmytra Buraho. 339 p. [in Ukrainian].
2. Bairon, Dzhordzh-Hordon. (1984). Kain / pereklad z anhliiskoi M. Kabaliuka. [Cain / translation from English by M. Kabaliuk]. *Vsesvit*, 3, 104–129 [in Ukrainian].
3. Bairon, Dzhordzh-Hordon. (2007). Kain [Cain / translation from English by O. Hriaznov]. *Dzhordzh-Hordon Bairon, Oleksandr Pushhkin. Dramatychni tvory*. Pereklad z anhliiskoi ta rosiiskoi, vporiadkuvannia: O.A. Hriaznov. Kyiv: Zadruha, P. 5–76 [in Ukrainian].
4. Burban, V. (2003). Vichnyi palomnyk [Eternal pilgrim]. *Dzerkalo tyzhnia*, No. 4. P. 12 [in Ukrainian].
5. Dzera, O. (1996). Baironova misteriiia “Kain” v ukrainskykh perekladakh. [Byron’s mystery “Cain” in Ukrainian translations]. *Inozemna filolohiia: Resp. mizhv. nauk. zb., Vyp. 109*. P. 104–112 [in Ukrainian].
6. Dubenko, O.O. (2019). Faktor prototypichnosti vykhidnoho geshtaltu pry poetychnomu perekladі [The prototypical factor of the original gestalt in poetic translation]. *Science and Education a New Dimension. Philology*, VII (55). Issue 189. Retrieved from: <https://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/httpsdoi.org10.31174send-ph2019-189vii55-03.pdf> [in Ukrainian].
7. Kolomiets, L. (2006). Evoliutsiia napriamiv v anhlo-ukrainskomu poetychnomu perekladі kintsia 19 – poch. 20 st. [The evolution of trends in the Anglo-Ukrainian poetic translation of the late 19th – early 20th centuries]. *Dys. Dokt. Fil. nauk:10.02.16. KNUTSH. Kyiv*. 504 p. [in Ukrainian].
8. Kolomiets, L. (2004). Kontseptualno-metodolohichni zasady suchasnoho ukrainskoho poetychnoho perekladu (na materialy perekladiv z angliiskoi, irlandskoi ta amerykanskoї poezii): monohrafiia [Conceptual-methodological principles of modern Ukrainian poetic translation (based on translations from English, Irish and American poetry): monograph. Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr “Kyiv University”, 522 p. [in Ukrainian].
9. Koptilov, V. (1972). Pershotvir i pereklad [Original and translation]. Kyiv: Dnipro, 213 p. [in Ukrainian].
10. Kravtsova, M. (2015). Aliuzyvnyi kharakter movlennia Edgara v trahedii V. Shekspira “Korol Lir” yak stratehiia zobrazhennia temy zhebratstva v Yelyzavetynsku epokhu: osoblyvosti perekladu [The allusive nature of Edgar’s speech in Shakespeare’s tragedy “King Lear” as a strategy for depicting the theme of begging in the Elizabethan era: features

- of translation]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seria: Filolohiia*. Vyp. 15(1). P. 140–143 [in Ukrainian].
11. Kravtsova, M. (2016). Pereklady monolohu Korolia Lira z odnoimennoi trahedii V. Shekspira: fonosemantychni ta prosodychni aspekty [Translations of King Lear's monologue from Shakespeare's tragedy of the same name: phonosemantic and prosodic aspects]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*. 2016. No. 6. P. 216–221 [in Ukrainian].
 12. Kravtsova, M. (2015). Ukrainska Liriana Panasa Myrnoho, M. Rylskoho, Vasylia Barky ta O. Hriaznova: do istorii stvorennia perekladiv. [Ukrainian Lyrian of Panas Myrnyi, M. Rylskui, Vasyl Barka and O. Hriaznov: to the history of translation creation]. *Molodyi vchenyi*. 2015. No. 8(2). P. 81–87. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_8%282%29__21 [in Ukrainian].
 13. Mazur, O. (2011). Doslidzhennia tvorchoi osobystosti perekladacha u svitli teorii kontekstiv [Research of the translator's creative personality through the light of context theory]. *Teoriia ta praktyka perekladu*. No. 6 (p. 2). P. 65–71 [in Ukrainian].
 14. Matviishyn, O. (2011). Ukrainska proza pochatku XX stolittia v perekladakh nimetskoiu movoiu: linhvo-kulturnyi vymir [Ukrainian prose of the early 20th century in German translations: linguistic and cultural dimension]: Dys. Kand. Fil. nauk:10.02.16. Drohobych: Drohobyt'skyi derzh. ped. un-t im. Ivana Franka, 227 p. [in Ukrainian].
 15. Nazaruk, O. (1973). Anhliiska klasyka v perekladakh Lesi Ukrainky [The English classics in Lesia Ukrainka's translations]. *Lesia Ukrainka: publikatsii, statii, doslidzhennia*. Kyiv, p. 136–147 [in Ukrainian].
 16. Pashchuk, H. (2006). Lesia Ukrainka yak perekladach anhliiskoi klasyky [Lesia Ukrainka as a translator of the English classics]. *Zbirnyk naukovykh statei vykladachiv kafedry suspilnykh dystsyplin*. Zakarpatskyi derzhavnyi universytet. Uzhhorod, Vyp. 1. P. 69–75 [in Ukrainian].
 17. Cherednyk, L.A. (2019). Tvorchist Dzh.H. Bairona v ukrainskykh perekladakh [George Gordon Byron's works in Ukrainian translations]. *Young Scientist*. No. 5.1 (69.1). P. 227–229. Retrieved from: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2019/5.1/67.pdf> [in Ukrainian].
 18. Shekspir, V. (2008). Korol Lir / per. O.A. Hriaznova [King Lear, tr. by O. Hriaznov]. *V. Shekspir: trahedii ta khronichky. [W. Shakespeare: tragedies and chronicles]*. Kyiv: Zadruha, Book 2. P. 3–125 [in Ukrainian].
 19. Bekh, P.A. (1979). Perevodyi proizvedenii Bairona na Ukraine [Translations of Byron's works in Ukraine]. *Vestnik Kievskoho universiteta. Romano-germanskaya filologiya*. Kyiv: Vysshaya shkola, Vyip. 13. P. 91–93 [in Russian].
 20. Kaškin, Í. Kritiki est i net kritiki. Masterstvo perevoda. Moskva: Sovetskij pisatel, 1965. S. 5–11 [in Russian].
 21. Lord Byron. Cain: A Mystery. *The Poetical Works of Lord Byron*. London, 1957. P. 521–545.

Стаття надійшла до редакції 14.01.2021
The article was received 14 January 2021

ХУДОЖНІЙ ПЕРЕКЛАД ЯК УНІКАЛЬНА ЗОНА ПЕРЕТИНУ МЕНТАЛЬНИХ СТРУКТУР АВТОРА ТА ПЕРЕКЛАДАЧА (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДІВ ТВОРІВ Б. ПРУСА)

Ковпик Світлана Іванівна,
*доктор філологічних наук,
професор кафедри української та зарубіжної літератур
Криворізького державного педагогічного університету
kovpiks@ukr.net
orcid.org/0000-0001-6455-5572*

Мета статті полягає у тому, щоб виявити специфіку художнього перекладу українською мовою творів малих жанрів польського письменника XIX ст. Б. Пруса. Відповідно до мети дослідження були використані такі методи, як: аналіз перекладацького тексту (у процесі визначення відповідних стилевих особливостей тексту (вживання стилістичних прийомів, тобто заміна в перекладі елементів тексту одного функціонального стилю елементами іншого та експресивних засобів мови, фразеологічних одиниць, асиндетичних (синонімічних) іменникових сполучень тощо), аналітичний огляд (використано на етапі вивчення актуальності дослідження), метод синтезу (для підбиття підсумків, узагальнення результатів дослідження).

Результати. Авторка статті спробувала дослідити художній переклад як своєрідну лінгвальну проєкцію ментальних структур перекладача, основу якої становить процес переробки одного виду інформації в інший. Розбіжність лінгвоментальної моделі тексту оригіналу та його художнього перекладу на іншу мову зумовлена насамперед відсутністю «загальних зон» ментальних просторів автора тексту оригіналу та перекладача. Надзвичайно складним завданням для перекладача є збереження ментальної своєрідності тексту оригіналу. Дуже важливо, щоб зони перетину ментальних структур автора та перекладача мали якомога більше спільних ознак, що робить художній переклад успішним. Зона перетину ментальних структур автора та перекладача презентує смислове ядро тексту перекладу, де дуже добре можна відстежити те, настільки ментальність перекладача виявилася спорідненою з ментальністю автора. Обізнаність перекладача зі звичаями, традиціями та культурою мови оригіналу сприяє встановленню функціональної відповідності між текстом оригіналу та перекладу.

Висновки. У результаті перекладу тексту твору художньої літератури з однієї мови на іншу змінюється смисловий код тексту, відбувається взаємопроникнення культурних знаків, котрі презентують авторську стратегію. Усе це сприяє успішному функціонуванню тексту в іншій культурі. Аналіз якості художнього перекладу оповідання польського письменника Б. Пруса «Антек» українською мовою дав можливість установити певні розбіжності лінгвоментальної моделі тексту оригіналу та його художнього перекладу на іншу мову. Лінгвальна розбіжність на культурологічному рівні зумовлена тим, що перекладацький текст став відображенням зони перетину ментальних просторів автора тексту оригіналу та перекладача. Проте вказані розбіжності суттєво не вплинули на зміст твору та не стали перепорою у сприйнятті художньої інформації реципієнтом.

Ключові слова: ментальний простір, перекладач, авторська стратегія, простір спільної зони.

LITERARY TRANSLATION AS THE UNIQUE OVERLAP OF THE MENTAL STRUCTURES OF THE AUTHOR AND THE TRANSLATOR

Kovpik Svitlana Ivanivna,
*Doctor of Philological Sciences,
Professor at the Department of the Ukrainian
and World Literatures
Kryvyi Rih State Pedagogical University
kovpiks@ukr.net
orcid.org/0000-0001-6455-5572*

The purpose of the paper is to identify the peculiarities of literary translation of small genre works by the Polish writer of the 19th century B. Prus into Ukrainian. In accordance with the purpose of the study, the following methods have been used: the analysis of the translated text, the analytical review, the synthesis method.

Results. This paper reveals the attempts of exploring the literary translation as a kind of the lingual perspective of the translator mental structures, basically represented by the process of reconstructing one type of information into another. The difference between the linguistic and mental model of the original text and its literary translation primarily is caused by the absence of “common areas” in the mental spaces of the author and the translator. It is extremely difficult for the translator to preserve the mental originality of the text.

The overlap areas of mental structures of the author and the translator should have as many similarities as possible, since it makes the literary translation more successful. The translator’s knowledge of the customs, traditions and culture of the original language text contributes to establishing a functional correspondence between the original text and its translation.

Translation is an obvious presentation of inter-literary and intercultural relations, which is the basis for the development of multilingual communication. The similarity of the mental structures of the author and the translator allows optimizing intercultural multilingual communication.

This paper determines the essence and content of the overlap areas of the mental spaces of the Polish writer B. Prus and the Ukrainian translator D. Andrukhiv in the literary translation of the short story "Antek".

Conclusions. As a result of translating the work of fiction from one language into another, the semantic code of the text changes due to interpenetration of cultural signs. Analyzing the quality of literary translation of the story of "Antek" by the Polish writer B. Prus in Ukrainian proves some differences between the linguistic model of the original text and its literary translation into another language.

Key words: mental space, translator, author strategy, common area space.

1. Вступ

Розбіжність лінгвоментальної моделі тексту оригіналу та його художнього перекладу на іншу мову зумовлена насамперед відсутністю спільних елементів «загальних зон» ментальних просторів автора тексту оригіналу та перекладача. Надзвичайно складним є таке завдання для перекладача – збереження ментальної своєрідності тексту оригіналу. Про це вели мову свого часу В. Коптілов, М. Шемуда та інші вчені.

На думку В. Коптілова, в художньому перекладі реалізується взаємодія «свого» і «чужого». А ще вчений зазначив, що переклад повинен дуже добре відтворювати спосіб мислення автора оригіналу тексту твору художньої літератури, його персонажів, основні риси ментальності нації, мовою якої написаний твір літератури (Коптілов, 1982).

Дуже важливо, щоб зони перетину ментальних структур автора та перекладача мали якомога більше спільних рис, що робить художній переклад успішним. Зона перетину ментальних структур автора та перекладача презентує смислове ядро тексту перекладу, де дуже добре можна відстежити те, наскільки ментальність перекладача виявилася спорідненою з ментальністю автора. Обізнаність перекладача зі звичаями, традиціями та культурою мови оригіналу сприяє встановленню функціональної відповідності між текстом оригіналу та перекладу.

2. Аналіз досліджень

На значущості етно-ментального аспекту діяльності перекладача наголошувала О. Фесенко. Слушною є думка С. Засекіна щодо успішності перекладу: «... чим ширші зони перетину ментальних структур автора й перекладача, то успішнішим є переклад» (Засекін, 2012 : 26). Тож, як бачимо, одна із важливих вимог художнього перекладу – це адекватна передача інонаціональних цінностей, а для цього «спеціаліст із художнього перекладу, поза всяким сумнівом, має бути близько знайомий із культурою та менталітетом носіїв мови, інакше читач не зрозуміє не тільки авторський задум, а й настрої книги, світогляд, стиль і особливості мови автора, тобто все, що є важливим у читанні художньої зарубіжної літератури» (Шемуда, 2013: 166).

Учені у галузі художнього перекладу допускають можливість того, що відмінність між когнітивними процесами автора тексту твору художньої літератури та його перекладачів, котра зумовлена різницею у культурі, способі національного мислення суттєво позначається на моделюванні мовленнєвих конструкцій у художньому перекладі.

Метою дослідження є аналіз тексту художнього перекладу оповідання польського письменника Б. Пруса «Антек» українською мовою як специфічної зони перетину двох ментальних просторів – українського та польського.

3. Виклад основного матеріалу

Розглядаючи художній переклад як специфічну зону перетину ментальних просторів, звертаємо увагу на те, як переклад зберігає спільні та відмінні риси лексичного складу споріднених мов, презентує специфічні властивості національної культури, розуміння перекладачем способів сприймання навколишнього світу персонажами, в умінні моделювати мовленнєві партії у відповідності до тексту оригіналу та належне відтворення характеристичних рис персонажів у тексті перекладу.

Оповідання польського письменника Б. Пруса «Антек» уперше було надруковане у 1881 р. У цьому творі письменник презентував долю хлопчика Антека, котрий був талановитим, але скрута та бідність стали на заваді розвитку талановитої дитини. Як відомо, твори польського письменника доби критичного реалізму Б. Пруса активно почали перекладатися та видаватися українською мовою у 30-х роках ХХ ст.: 1927 р. у харківській «Книгоспілці» – оповідання «Михалко» (переклад – А. Антонович), 1929 р. у київському «Сяйві» – оповідання «Антек Будівник», яке було видане під назвою «Антек» у перекладі К. Козярьського 1931 р. (Харків–Одеса: «Молодий більшовик»). Історична повість «Фараон» у скороченому перекладі була представлена у 1929 р. (Київ: «ДВУ»).

Оповідання Б. Пруса вийшли окремим виданням у перекладі В. Свідзинського 1930 р. А в 80-х роках ХХ ст. твори Б. Пруса українською мовою були видані у п'яти томах. Це було перше повне видання творів польського письменника. Саме з останнього п'ятитомного видання взяте оповідання Б. Пруса «Антек» у перекладі Д. Андрухива для аналізу у нашій статті.

Перше, що впадає в око під час читання української версії оповідання «Антек», – це те, що у репліці-скарзі матері хлопчика Антека фігурує лексема «виродок»: « – Ну що мені, сердешній, робити з цим виродком?» (Прус, 1978: 188).

Як відомо, лайлива лексема «виродок» належить до корпусу негативної лексики, що виражає відверто негативну експресію. Ця лексема позначає людину, яка повністю втратила кращі людські якості та риси, перетворившись

на недолюдка. У тексті оригіналу ця репліка матері Антека виглядає так: “*Co ja pocznę, nieszczęsna, z tym Antkiem odmienęcem?*” (Prus, 1990: 346).

У польській мові лексема “odmienić” позначає дивного або чудернацького чоловіка, котрий вирізняється з-поміж інших і аж ніяк не є виродком. У такий спосіб перекладач, додаючи експресії під час комунікації матері Антека з кумом Анджеєм, дещо в негативному ключі презентував реципієнту її образ. Отже, з точки зору перекладацької стратегії, то тут позначився один із принципів художнього перекладу – інтерпретаторський, котрий спрямований на пояснення смислового коду вихідного тексту.

У тексті художнього перекладу дуже важливо передати реципієнту специфічні властивості національної культури тексту оригіналу. Погоджуємося з думкою С. Засекіна про те, що релевантне значення має семантичний опис культурних концептів у тексті художнього перекладу, котрий «...дає змогу виявити випадки смислової й оцінно-психологічної неспіввіднесеності перекладних концептуальних варіантів із їхніми інваріантними структурами» (Засекін, 2012: 272).

Так, відомо, що пастуша культура була характерною для східних слов'ян. У народному чабанському епосі дуже часто зустрічаються вказівки на вівчарське награвання на сопілці з приводу загублених овець.

Давня самобутня пастуша культура залишила свій слід в українському, молдавському, сербському, словацькому та польському фольклорі. Невід'ємним музичним атрибутом цієї культури була сопілка, а в деяких народів фуярка. Саме про цей музичний інструмент ідеться у тексті оригіналу оповідання «Антек»: “*Pastusi jak dawniej grali na fujarkach w dolinie i życie szło, wciąż szło swoją koleją, choć we wsi nie stało jednej dziewczuchy*” (Prus, 1990: 347). Фуярка – гуцульський інструмент, котрий виконує орнаментально-мелодичну функцію. У перекладі українською мовою фігурує сопілка: «*Пастухи, як і раніше, грали в долині на сопілках...*» (Прус, 1978: 189). Фуярка є різновидом сопілки, але дещо відрізняється за своєю будовою, проте вказівка на те, що цей інструмент є атрибутом пастушої культури, що значно полегшує сприйняття польського побуту XIX ст.

Презентуючи життя польських селян у гмінах, перекладач акцентував увагу на тому, що для кожного члена польської гміни важливою була думка громади. Так, мати Антека звернулася за порадою до сусідів, аби почути їхню думку щодо платні за навчання місцевому вчителю. Роль думки громади була й залишається важливою для української національної свідомості. Тож цього разу перекладач максимально чітко передав і відтворив загальну атмосферу національної організації життя та побуту польських селян кінця XIX ст.

З метою збереження національного колориту вихідного тексту оповідання «Антек» перекладач переніс у текст перекладу без змін деякі польські лексеми. Так, наприклад, під час навчання у школі Антек від вчителя на свою адресу почув таке: «*Ти я бачу, зух!*» (Прус, 1979: 190). Що ж до значення цієї польської лексеми “*zuch*”, то вона позначає відчайдуха, сміливця. Саме ця польська лексема з давніх-давен функціонує у наддністрянських говірках та є широко вживаною у побуті.

У вихідному тексті оповідання Б. Пруса «Антек» мовою оригіналу фігурує лексема “*hultaju*”, котрою вчитель послуговується на адресу свого учня Антека. Перекладач в україномовному варіанті оповідання вжив лексему «лобур». Проте варто нагадати, що лексема “*hultaju*” належить до українізмів у польській мові ще з XV століття. Лексема «гультьай» має зневажливе значення і позначає особу, котра не хоче працювати, любить погуляти. Синонімами до цього слова є нероба, ледар. Лексема «лобур», котру вжито у тексті перекладу замість «гультьай», позначає також ледачу та бездіяльну людину, але ця лексема не просто надає зневажливого значення особі, а ще й належить до групи лайливої лексики, використання якої у мовленні вчителя суттєво знецінює його образ.

Упадає в око й те, що в україномовному варіанті тексту твором Б. Пруса «Антек» перекладач віддав перевагу експресивно негативним лексемам на позначення дій та вчинків персонажів указанного оповідання.

Так, наприклад, у тексті мовою оригіналу мати Антека, сидючи біля пічки: “...*mruczala sama do siebie*” (Prus, 1990: 348). Лексема “*mruczala*” означає бурмотіти, говорити тихо, бубоніти. В тексті перекладу українською мовою зазначене речення перекладається так: «...*промимрила собі під ніс*» (Прус, 1978: 191).

Отже, лексема «промимрила» в українській мові має експресивно-негативне значення у синонімічному ряді слів, котрі використовуються на позначення мовної діяльності людини. Тож указана лексема «мимрити» помітно знецінює образ матері. Подібне ми відзначили також у тому фрагменті україномовного тексту, де мати сина назвала «виродок».

Ведучи мову про перетин ментальних особливостей автора оригіналу тексту та перекладача, ми вже акцентували увагу на тому, що дуже важливо, щоб перекладач максимально осмислив етно-ментальні особливості нації мовою, якою написаний твір художньої літератури.

У тексті перекладу українською мовою привертає увагу перелік страв, котрі споживала родина Антека у скрутні моменти свого життя: «*Вони їли щодень кислу щербу з картоплею, іноді кашу й галушки, рідше горох, а м'ясо – хіба що на паску*» (Прус, 1978: 496). Коли звернутися до тексту оригіналу, то в ньому Б. Прус так презентує щоденне харчування родини Антека: “*Jadali też co dzień barszcz z chleba i kartofle, czasem kaszę i kluski, rzadziej groch, a mięso – chyba tylko na Wielkanoc*” (Prus, 1990: 347).

Лексема “*barszcz*” позначає давню польську страву борщ. Щерба, про яку веде мову перекладач, – це рибний суп, до якого додавали кисле житнє тісто. Ось тому вона й була кислувата. Ця страва належить до козацької кухні. В польській традиційній кухні вона майже не згадується. Те ж саме стосується страви з тіста під назвою «кльоцки», котрі готувалися з додаванням у тісто картоплі, свіжого кислого сиру, грибів. Указана страва була традиційною у польській системі харчування. І аж ніяк кльоцки не подібні до українських галушок. У цьому разі культурологічний аспект у процесі міжмовної комунікації було знівельовано. Варто пам'ятати, що переклад

забезпечує не лише взаєморозуміння носіїв різних мов, а й розширює їхню пізнавальну сферу, збагачує етнічну та цивілізаційну культури.

Отже, у такий спосіб перекладач дещо змінив національний колорит традиційної системи харчування поляків, замінивши колоритні назви національних страв українськими відповідниками. У цьому вбачаємо порушення одного із принципів художнього перекладу – адекватної передачі інонаціональних цінностей.

Таким чином, дуже важливо пам'ятати про те, що перекладач не просто замінює один смисловий код тексту іншим, а перш за все формує стратегії, за допомогою яких тексти з однієї культури можуть проникати в текстуральну й концептуальну мережу іншої культури і успішно функціонувати в іншій культурі.

4. Висновки

Отже, аналіз якості художнього перекладу оповідання польського письменника Б. Пруса «Антек» українською мовою показав, що наявна деяка розбіжність лінгвоментальної моделі тексту оригіналу та його художнього перекладу на іншу мову. Лінгвоментальна розбіжність відбулася на культурологічному рівні перетину ментальних просторів автора тексту оригіналу та перекладача.

Вважаємо, що у майбутньому перспективними можуть бути подальші дослідження художніх перекладів з польської на українську мову текстів Б. Пруса з точки зору специфіки співвідношення когнітивних одиниць і вербальних значень у тексті перекладу.

Література:

1. Засєкін С. Психолінгвістичні універсалиї перекладу художнього тексту : монографія. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лєсі Українки, 2012. 272 с.
2. Коптілов В. Теорія і практика перекладу. Київ : «Вища школа», 1982. 164 с.
3. Прус Б. Твори в п'яти томах. Київ : Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1978. Т. 2. Повісті. Оповідання. 495 с.
4. Prus B. Wybór pism. Nowele. T II. S. 346–362.
5. Фесєнко Т. Специфика национального культурного пространства в зеркале перевода : монографія. Тамбов : ТГУ, 2002. 228 с.
6. Шемуда М. Художній переклад як чинник міжкультурної комунікації. *Наукові записки НДУ імені В. Гоголя. Філологічні науки*. Книга 1. 2013. С. 164–168.

References:

1. Zasiękin, S. (2012). *Psycholinguistic universals of literary text translation*. Monografia. Lutsk: Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky [in Ukrainian].
2. Koptilov, V. (1982). *Teoriia i praktyka perekladu* [Theory and practice of translation]: Navchalnyi posibnyk. Kiev: Vyshcha shkola [in Ukrainian].
3. Prus, B. (1979). *Tvory v piaty tomah*. [Works in five volumes]. Kiev: Vydavnytsvo hudozhnoi literatury “Dnipro” [in Ukrainian].
4. Prus, B. (2010). *Vybrani lysty. Novely* [Selected Letters. Novels]. T II. S. 346–362 [in Poland].
5. Fesenko, T. (2002). *Spetsyfika natsionalnoho kulturnoho prostranstva v zerkale perevoda* [The specifics of the national cultural space in the mirror of translation]. *Monohrafiia*. Tambov: TGU [in Russian].
6. Shemuda, M. (2013). *Khudozhnii pereklad yak chynnyk mizhkulturnoi komunikatsii* [Artistic translation as a factor of intercultural communication]. *Naukovi zapysky NDY imeni V. Gogolia. Filologichni nauky*. Knyga 1 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.01.2021

The article was received 12 January 2021

10. Мова і засоби масової комунікації

10. Language and mass media

АЛЮЗІЇ ЯК ТИП ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИХ ЗВ'ЯЗКІВ У КІНОДИСКУРСІ ФІЛЬМУ «МАТРИЦЯ»

Алексенко Світлана Федорівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германської філології
Сумського державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка
svaleksen@gmail.com
orcid.org/0000-0001-7187-8791

Метою статті є визначення інтертекстуальних зв'язків в англomовному кінематографічному дискурсі через з'ясування типів алюзій у кінодискурсі фільму «Матриця».

Методи. Дослідження здійснено за допомогою описового методу для осмислення та опису наукових підходів до категорії інтертекстуальності, методу контекстуального аналізу у разі виокремлення з кінотексту досліджуваного кінодискурсу релевантних контекстів з інтертекстом, методу інтертекстуального аналізу для визначення типу алюзій за їх зв'язком з текстом-джерелом.

Результати. Виявлено, що кінодискурс як семіотично складний динамічний процес взаємодії множинного адресанта та кінореципієнта поряд з вербально-візуальною єдністю, зв'язністю, завершеністю та контекстуальністю значення характеризується інтертекстуальністю, причому остання проявляється в кінотексті – невід'ємній частині кінодискурсу. З'ясовано, що прийомом створення текстової ремінісценції, через який реалізується інтертекстуальність кінотексту фільму «Матриця», є алюзія. Філософський смисл, закладений у кінодискурсі аналізованого фільму, пов'язаний з ідеями віри в обраність, місійності, боротьби двох світів – добра і зла, відданості та зради – ідеями, якими пронизане Святе Письмо, а отже, Біблія як найбільш впізнаваний та ціннісно значимий прецедентний текст для американської культури і слугує текстом-джерелом для асоціативних натяків-відсилок – алюзій у такому кінотексті. За формою представленості в кінотексті було виявлено семантичні та структурні алюзії, за положенням у тексті ідентифіковано алюзії релятивні (алюзії локальної дії). Семантичні алюзії зберігають вихідну семантичну наповненість джерела та надають об'єктам алюзивної оцінки оказіональної конотації. Структурні алюзії викликають асоціативні зв'язки з певними якостями алюзивних денотатів. Релятивні алюзії реалізуються через невербальні індексальні знаки – в кінотексті фільму написи на транспортних засобах наочно відсилають глядача до конкретних рядків у Біблії, щоб надати додаткову характеристику об'єктам алюзивної відсилки.

Висновки. Текстові біблійні алюзії у кінодискурсі фільму «Матриця» семантично, структурно чи релятивно (як алюзії локальної дії) створюють міжтекстові зв'язки, переносячи ознаки біблійних персонажів та подій на ті, про які йдеться в аналізованому кінодискурсі. Алюзії, слугуючи відсилками до тексту-джерела як знаку ситуації, функціонують як засоби для ототожнення певних характеристик персонажів, місць, дій, які відбуваються у кінотворі.

Ключові слова: кінотекст, категорія інтертекстуальності, текстова ремінісценція, прецедентний текст, семантична наповненість джерела.

ALLUSIONS AS A TYPE OF INTERTEXTUAL LINKS IN THE FILM DISCOURSE OF “THE MATRIX”

Aleksenko Svitlana Fedorivna,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Germanic Philology
Sumy State Pedagogical University named
after A. S. Makarenko
svaleksen@gmail.com
orcid.org/0000-0001-7187-8791

The **purpose** of the article is to outline intertextual links in the English cinematic discourse by establishing the types of allusions functioning in the cinematic discourse of “The Matrix”.

Methods. The research has been carried out by dint of descriptive method while surveying and outlining the scientific approaches to the category of intertextuality, the method of contextual analysis for singling out from the film text of the film discourse in question the relevant contexts with intertext, the method of intertextual analysis for determining types of allusions according to their relation with the source text.

Results. It has been determined that a cinematic discourse as a semiotically complex dynamic process of interaction between a multiple addressor and a film recipient is characterized, alongside verbal-visual unity, coherence, completeness and contextual meaning, by intertextuality, the latter being revealed in the film text – an integral part of the cinematic discourse. It has been found out that the means of creating textual reminiscence which shapes the intertextuality of the film text of “The Matrix” is allusion. The philosophical meaning encased in the cinematic discourse of the film under analysis is connected with the ideas of the belief in being the chosen one, of one's mission, the struggle of two worlds – the good and the evil, loyalty and betrayal. Those are ideas which permeate the Sacred Writ, so it is the Bible – the most recognizable and significant for the American culture precedent text – that serves as a source text providing ground for associative referential hints within the framework of the film in question. According to

the form of presentation in the film text there have been picked semantic and structural allusions, according to the placing in the text relative allusions (allusions of local impact) have been identified. Semantic allusions preserve the initial semantic content of the source and impart occasional connotation to the objects of allusive evaluation. Structural allusions bring about associative links with certain qualities of allusive denotata. Relative allusions are realized in the film text through non-verbal indexical signs. The latter, in the vivid form of number plates, refer the viewer to definite Biblical lines, thus coming up with some additional characteristic of the objects of allusive reference.

Conclusions. Textual Biblical allusions in the cinematic discourse of “The Matrix” semantically, structurally or as allusions of local impact create intertextual links, transferring the attributes of Biblical characters and events to those highlighted in the cinematic discourse analyzed. Allusions, being references to the source text as to the index of the situation, come forth as a means of identification of certain characteristics of film personages, places, actions.

Key words: film text, the category of intertextuality, textual reminiscence, precedent text, semantic content of the source.

1. Вступ

Вивчення прояву інтертекстуальних зв'язків в англomовному кінодискурсі є актуальною розвідкою з огляду на загальну тенденцію сучасних лінгвістичних досліджень у площині панівної когнітивно-дискурсивної парадигми вивчення взаємозв'язку різних текстів та семіотичних систем, внаслідок якого створюється нове трактування людством відомої інформації. Різні види текстів, так чи інакше перегукуючись між собою, створюють ефект своєї діалогічності, тобто інтертекстуальності. Хоча самий феномен інтертекстуальності існував завжди, починаючи з часів винаходу писемності, категорія інтертекстуальності і досі не отримала однозначного визначення. Її вивчення у кінематографічному дискурсі дозволяє наблизитися до розуміння авторського (режисерського) задуму та різних аспектів його прояву. Мета наукової розвідки – з'ясування прояву інтертекстуальних зв'язків в англomовному дискурсі – зумовлює здійснення певних науково-дослідницьких завдань, як-от: окреслення сутності інтертекстуальності загалом та алюзії зокрема, визначення ролі та типів алюзій в англomовному кінематографічному дискурсі на прикладі кінодискурсу фільму «Матриця».

2. Методологічні засади вивчення інтертекстуальних зв'язків у кінодискурсі

Категорія інтертекстуальності є глобальною ознакою сучасної епохи постмодернізму, адже самою епістемою постмодерну є настанова переосмислення наявних знаків чи текстів. Для повного осмислення художнього твору треба співвіднести і порівняти його з іншими текстами (Бахтин, 1979: 373). Інтертекстуальність у більш широкому значенні є наявністю міжтекстових зв'язків, що є результатом виробництва тексту зі структурно-змістових елементів інших текстів, з якими утворений текст вступає у своєрідний діалог (Слышкин, 2000: 147); є «інтертекстуальним діалогом», у разі якого в такому тексті відгукуються попередні тексти (Еко, 2004: 236). Такими перегукуваннями можуть бути алюзії, пародіювання, пастиші, травесті, іронічна гра із запозиченими елементами (так звані «вкраплені» цитати – імена літературних персонажів з інших творів чи міфологічних героїв). Саме вони можуть створювати нові варіації вже наявних текстів.

Вивчення інтертекстуальних зв'язків, що реалізуються різноманітними інтертекстемами (інтертекстуальними знаками), передбачає усвідомлення «чужого слова» в тексті через виділення **прецедентних текстів**, під якими розуміємо будь-яку послідовність знакових одиниць, що: 1) характеризується цілісністю і зв'язністю та має ціннісну значимість для певної культурної спільноти (Слышкин, 2000: 28); 2) значима для особистості у «пізнавальному та емоційному відношеннях, має позаособистісний характер, тобто добре відома й оточенню цієї особистості, включаючи її попередників та сучасників» (Караулов, 1987: 219); 3) викликає неодноразове звертання до себе у дискурсі певної мовної особистості (там само). Засоби створення інтертекстуальних зв'язків трактується вченими досить широко: від афоризмів, крилатих виразів, говірок, прислів'їв, сентенцій, мовних кліше (Косянова, 2000: 632) до прийомів створення присутності іншого тексту в даному, або **текстової ремінісценції**, – цитати (прямі та трансформовані), алюзії, ретроспекції, епіграфи, заголовки у якості асоціативних відсилок до іншого твору тощо (Цырендоржиева, 1999).

Алюзія є одним з найпоширеніших видів створення інтертекстуальності, своєрідним асоціативним натяком-відсилкою до тексту-джерела чи історико-культурної події. Вона фрагментарно і неточно відтворює прецедентний текст: формально-змістовий складник останнього (граматичні та лексичні форми) не зберігається (за тим винятком, коли як алюзія використовується часткова цитата), а посилання на нього часто відсутнє. Алюзії традиційно розподіляються на текстові (біблійні, літературні, міфологічні) та нетекстові (побутові, культурно-історичні тощо) (Казаева, 2003) та імплікують певний, закладений автором, смисл, розгадка якого і очікується від адресатів. За формою представленості в тексті алюзії можна розподілити на семантичні та структурні. Перші зберігають вихідну семантичну наповненість джерела (власні імена, алюзії-реалії, відголоски цитат тощо), другі відтворюють форму джерела – морфологічну, синтаксичну тощо (Белоножко, 2013: 8). За положенням у тексті алюзії поділяють на домінантні (які розташовані в композиційно важливих частинах тексту і мають великий ступінь іррадіації, тобто смислового впливу на оточуючий текст) і релятивні (так звані «алюзії локальної дії») (Тухарели, 1984).

Кінодискурс як семіотично ускладнений динамічний процес взаємодії автора та кінореципієнта протікає у міжмовному та міжкультурному просторі за допомогою засобів кіномови на основі кіносценарію та проявляє якості синтаксичності, вербально-візуальної єдності елементів, інтертекстуальності, множинності адресанта та контекстуальності значення (Назмутдинова, 2008: 7). Множинність адресанта зумовлена тим, що кінодискурс створюється поліфонічним автором, тобто кіносценаристом, режисером, акторами, редакторами, операторами. У кінодискурсі відтворюється і сприймається **кінотекст** – креолізований текст (адже поєднує в собі вербальні

та невербальні (іконічні та індексальні) знаки), записаний на матеріальному носії, що характеризується цілісністю і завершеністю та призначений для відтворення на екрані (Слышкин, 2004: 32).

3. Типи алюзій у кінодискурсі фільму «Матриця»

Одним із прецедентних текстів-джерел для кінематографу є Біблія: алюзії на неї можуть бути поєднані або з біблійними сюжетами, або з ідеями, закладеними в ній. Розглянемо типи біблійних алюзій на матеріалі фільму «Матриця» (1999), який є екранізацією однойменного твору братів Вачовські. У фільмі йдеться про повстанську боротьбу людей проти світу машин у майбутньому, в якому для більшості людства реальність є лише симуляцією, «матрицею», створеною розумними машинами. Люди проживають у світі ілюзій, не знаючи про це, і лише деякі з них – «бунтівники» можуть вириватись в істинну реальність. Історія головного персонажа Нео, який, лише сповнившись непохитної віри в свою обраність зруйнувати матрицю, здійснить цю місію, наповнена філософським змістом і численними біблійними алюзіями.

Розглянемо приклади основних типів алюзій, які було виділено у кінотексті аналізованого фільму. Назва місця, де бунтівники перебувають у безпеці, – Зіон (Zion). У Біблії ця назва згадана декілька разів. Уперше про цей топонім читаємо у Другій книзі Самуїла 5:7 *Nevertheless David took the strong hold of Zion: the same is the city of David* (Official King James Bible Online), де Сіон – це безпечне місто, захоплене Давидом у війні, у якому він міг не боятися ворогів. У книзі Ісайї 24:23 ця назва вжита для опису місця перебування Бога: *Then the moon shall be confounded, and the sun ashamed, when the Lord of hosts shall reign in mount Zion, and in Jerusalem, and before his ancients gloriously* (Official King James Bible Online). Називаючи місце перебування бунтівників Зіоном, автори кінотексту застосовують семантичну за формою представленості в тексті алюзію, адже вона зберігає вихідну семантичну наповненість джерела – «безпечне місце для людей, що підтримують правильну ідею або таку, яка йде врозрід з ідеями більшості» (позитивна конотація).

Семантичний тип алюзії закладений і в справжньому імені головного персонажа фільму Нео – Томас Андерсон. Ім'я “Thomas” належало одному з дванадцяти апостолів (в українському перекладі – Фома), який не міг повірити у те, що Ісус воскрес, що знаходимо у Іоанна 20:24-25: *But Thomas, one of the twelve, called Didymus, was not with them when Jesus came. The other disciples therefore said unto him, We have seen the Lord. But he said unto them, Except I shall see in his hands the print of the nails, and put my finger into the print of the nails, and thrust my hand into his side, I will not believe* (Official King James Bible Online). Так само і Нео не вірив в існування Матриці: зі слів персонажа Трінті йому треба було особисто її побачити, щоб повірити в неї:

NEO: The Matrix. What is the Matrix?

TRINITY: Twelve years ago I met a man, a great man, who said that no one could be told the answer to that question. That they had to see it to believe it (Matrix, 1999). Спільна семантична наповненість джерела та алюзії на нього – «відсутність істинної віри» (негативна конотація).

Один з персонажів, який знаходиться у якості охоронної програми поруч з Піфією (the Oracle) – «матір'ю» Матриці (вона здатна пристосовувати Матрицю до різноманітних проявів людської індивідуальності), має ім'я Сераф (Seraph). Це ім'я є семантичною алюзією на серафимів – істот, найбільш наближених до Бога, про що згадано в Ісайї 6:2-3: *Above it stood the seraphims: each one had six wings; with twain he covered his face, and with twain he covered his feet, and with twain he did fly. And one cried unto another, and said, Holy, holy, holy, is the Lord of hosts: the whole earth is full of his glory* (Official King James Bible Online). Спільною семантичною наповненістю джерела та алюзії на нього – «войовнича функція вірного охоронця» (позитивна конотація), адже за словами самого Серафа: *“he protects that which matters most”*. Один із антагоністів другої частини фільму Мервінген, звертаючись до Серафа, називає його ангелом без крил: *“The prodigal child returns, l'ange sans ses ailes; are you here for the bounty, Seraph?”*, підкреслюючи іронічність імені персонажа стосовно його минулого (колись Сераф охороняв самого Архітектора – Творця Матриці) та його людську природу.

Справжнє прізвище Нео Anderson є **структурною** за формою **алюзією** на біблійну постать Ісуса – того, на кого чекають, хто має прийти у світ і виконати певну місію. Морфологічно слово Anderson складається з частини Ander (від грецького слова “άνδρας” – «людина»), яка у комбінації з часткою “son” означає «людський син». Така комбінація вживається декілька разів у Біблії для позначення Ісуса Христа та його місії, наприклад, у Євангелії від Матвія 26:24 читаємо: *The Son of man goeth as it is written of him: but woe unto that man by whom the Son of man is betrayed! it had been good for that man if he had not been born* (Official King James Bible Online). Алюзивним еквівалентом ідеї про особливу місію головного героя є промовлені клієнтом Нео на самому початку фільму слова: *“Hallelujah. You're my savior, man. My own personal Jesus Christ”*, коли Нео йому допоміг.

Прикладом структурної алюзії (за синтаксичною будовою) слугує репліка Морфіуса *“I have dreamed a dream, but now that dream has gone from me”* під час вибуху та знищення корабля його команди. Назва корабля Морфіуса *“Nebuchadnezzar”* перегукується з ім'ям вавилонського царя так само, як і його репліка про омріяне (знайти відповіді на нагальні, хоча й хисткі питання про Матрицю) перегукується з намаганнями древнього царя розтлумачити сон, який забув, про що читаємо у книзі Даниїла 2:1-3: *And in the second year of the reign of Nebuchadnezzar Nebuchadnezzar dreamed dreams, wherewith his spirit was troubled, and his sleep brake from him. Then the king commanded to call the magicians, and the astrologers, and the sorcerers, and the Chaldeans, for to shew the king his dreams. So they came and stood before the king. And the king said unto them, I have dreamed a dream, and my spirit was troubled to know the dream* (Official King James Bible Online). Присутність часткової цитати зі Святого Письма *“dreamed a dream”* не покликана відтворити певний образ, а скоріше вилучити з нього додаткову інформацію, прищепити йому якість – його пекучу потребу з'ясувати щось невланне, примарне.

До структурної алюзії належить висловлення персонажа по імені Сайфер, який зрадив команду Навуходносора в той час, коли вони знаходилися у Матриці. Мотивацію своїх дій він висловлює Триніті у телефонній розмові: *CYPHER: I'm tired of this ship, of being cold, of eating the same goddamn goop every day.* Синтактика перерахування перегукується з аналогічною синтаксичною будовою речень, які описують реакцію євреїв на несприятливі умови існування під час їхнього сорокарічного перебування у пустелі, про що читаємо у Біблії книзі Чисел 11:4-6: ... *and the children of Israel also wept again, and said, Who shall give us flesh to eat? We remember the fish, which we did eat in Egypt freely; the cucumbers, and the melons, and the leeks, and the onions, and the garlick: But now our soul is dried away: there is nothing at all, beside this manna, before our eyes* (Official King James Bible Online). Зазначимо, що у наведеній алюзії на конкретне джерело схожим виявляється й семантичне наповнення прецедентного тексту та власне алюзії на нього – «почуття невдоволення та мотивація зради омріяним цілям».

Релятивні алюзії в кінотексті аналізованого фільму реалізуються через невербальні індексальні знаки. Так, назву корабля Морфіуса та його команди можна не лише почути у діалогах персонажів, але і побачити на знаку, прикріпленому до корабля, причому поруч зі словом “*Nebuchadnezzar*” є напис “*Mark III No. 11*”, що відсилає глядачів до Євангелія від Марка 3:11, де зазначається: *And unclean spirits, when they saw him, fell down before him and cried, saying, Thou art the Son of God* (Official King James Bible Online). Така алюзія має натяк на місію команди «Навуходносора» – розшукати обраного, того, хто зможе протистояти машинам. Саме ці персонажі були першими, хто зрозумів сутність Нео, називаючи його обраним.

Невербальними індексальними знаками релятивних алюзій на певні біблійні уривки є також великі цифри номерних знаків автомобілів. Так, номерний знак автомобіля агента Сміта – IS 5416, що відсилає уважного глядача до біблійної книги пророка Ісаї. Текст Ісаї 54:16: *Behold, I have created the smith that bloweth the coals in the fire, and that bringeth forth an instrument for his work; and I have created the waster to destroy* допомагає краще зрозуміти авторський задум щодо цього персонажа – одного з головних антагоністів фільму. У наведеному біблійному тексті йдеться про коваля, що виготовляє інструменти для згуби, і сам є губителем, який створений для знищення. Така алюзія окреслює місію агента Сміта – знищити Обраного та повстанців, маючи всі інструменти для цього, необхідну зброю та здатність не вмирати остаточно, а перевтілюватися у будь-яку людину у Матриці.

Механізм дії алюзії в кінодискурсі фільму «Матриця» через асоціативні відсилки до біблійних текстів розкривається через уточнення її оцінного значення. Оцінка, закладена в алюзіях, розподіляється між алюзивним денотатом та об'єктом алюзивної оцінки (Белоножко, 2013: 5). Денотатами алюзій у наведених вище прикладах виступають географічні назви місць подій, імена дійових осіб (Сина Божого, апостолів, царів, неземних істот тощо) та відповідно ті якості/ознаки, з якими ці денотати нерозривно пов'язані у свідомості читачів/знавців Святого Письма.

4. Висновки

Текстові біблійні алюзії у кінотексті фільму «Матриця» семантично, структурно чи релятивно (як алюзії локальної дії) створюють міжтекстові зв'язки, переносячи ознаки та якості біблійних персонажів та подій на ті, про які йдеться в аналізованому кінодискурсі. Відповідно до мікроконтексту вжитку в аналізованому кінотворі як базовому макроконтексті кожна з алюзій набуває оказіональної конотації. Таким чином, алюзії, слугуючи відсилками до тексту-джерела як знаку ситуації, функціонують як засоби для ототожнення певних фіксованих характеристик персонажів, місць, дій, які відбуваються у кінотворі. Інтертекстуальні маркери на різних етапах перегляду дослідженого кінотвору дають змогу освіченому глядачеві повніше розуміти поведінку та мотиви дій персонажів та сприяють тим самим більш глибокому усвідомленню закладеного в «Матриці» концептуального послугу.

Перспективою подальшого дослідження вбачаємо вивчення реалізації різних типів текстової ремінісценції в англomовному кінематографічному дискурсі.

Література:

1. Бахтин М.М. Проблема текста в лингвистике, философии и других гуманитарных науках. *Эстетика словесного творчества*. Москва : Искусство, 1979. С. 250–296.
2. Слышкин Г.Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе. Москва : Academia, 2000. 212 с.
3. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию. Санкт-Петербург : Symposium, 2004. 544 с.
4. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. Москва : Наука, 1987. 261 с.
5. Косянова О.М. Интертекст как часть национальной культуры общения. *Интертекст в художественном и публицистическом дискурсе* : сборн. докл. междунар. научн. конф. (Магнитогорск, 12–14 ноября 2003 г.). Магнитогорск, 2003. С. 632–637.
6. Цырендоржиева Т.Б. Дискурсивная модель аллюзивных средств (на материале современного английского языка) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Москва, 1999.
7. Казаева С.А. Особенности реализации категории интертекстуальности в современных английских научных и газетных текстах : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Санкт-Петербург, 2003. 169 с.
8. Белоножко Н.Д. Аллюзия как оценочное средство языка (на материале английского языка) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Москва. 2013. 19 с.
9. Тухарели М.Д. Аллюзия в системе художественного произведения : дис. ... канд. филол. наук : 10.01.08. Тбилиси, 1984. 168 с.

10. Назмутдинова С.С. Гармония как переводческая категория (на материале русского, английского, французского кинодискурса) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20. Тюменский гос. ун-т. Тюмень, 2008. 21 с.
11. Слышкин Г.Г. Кинотекст (опыт лингвокультурологического анализа). *Поэтика. История литературы. Кино.* / Г.Г. Слышкин, М.А. Ефремова. Москва, 2004. 153 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Official King James Bible Online. URL: <https://www.kingjamesbibleonline.org> (дата звернення: 03.01.2021).
2. The Matrix (1999). URL: http://filmatika.ru/english_movies/matrica/ (дата звернення: 03.01.2021).

References:

1. Bakhtin, M.M. (1979). Problema teksta v lingvistike, filosofii i drugih gumanitarnykh naukah [The problem of text in linguistics, philosophy and other humanities]. *Estetika slovesnogo tvorchestva*. Moscow: Iskusstvo. Pp. 250–296 [in Russian].
2. Slyshkin, G.G. (2000). Ot teksta k simvolu: lingvokulturnyye koncepty pretsedentnykh tekstov v soznanii i diskurse [From text to symbol: linguocultural concepts of precedent texts in the consciousness and discourse]. Moscow: Academia [in Russian].
3. Eko, U. (2004). Otsutstvuyushchaya struktura. Vvedeniye v semiologiyu [The absent structure. Introduction into Semiology]. Saint Petersburg: Symposium [in Russian].
4. Karaulov, J.N. (1987). Russkiy yazyk i yazykovaya lichnost [The Russian language and the language personality]. Moscow: Nauka [in Russian].
5. Kosyanova, O.M. (2003). Intertekst kak chast' natsionalnoy kultury obshcheniya [Intertext as a part of the national culture of communication]. *Intertekst v khudozhestvennom i publitsisticheskom diskurse: the Proceedings of the International Scientific Conference*. Magnitogorsk, Nov. 12–14. P. 632–637.
6. Tsyrendorzhieva, T.B. (1999). Diskursivnaya model' allusivnykh sredstv (na materiale sovremennogo angliyskogo yazyka): dis. ... kand. filolog. nauk: 10.02.04. [The discourse model of allusive means (based on the modern English language). Thesis for the degree of the Candidate of Sciences in Philology: Speciality 10.02.04]. Moscow, 167 [in Russian].
7. Kazaeva, S.A. (2003). Osobennosti realizatsii kategorii intertekstualnosti v sovremennykh angliyskikh nauchnykh I gazetnykh tekstah: dis. ... kand. filolog. nauk: 10.02.04 [The peculiarities of realization of the category of intertextuality in the modern English scientific and newspaper texts. Thesis for the degree of the Candidate of Sciences in Philology: Speciality 10.02.04]. Saint Petersburg, 169 [in Russian].
8. Belonozhko, N.D. (2013). Allusia kak otsennochnoye sredstvo yazyka (na materiale angliyskogo yazyka): [Allusion as an evaluative means of a language (based on the English language)]. Synopsis diss. Cand. of Phil. Sciences:10.02.04. Moscow State Pedagogical University. Moscow. 19 p. [in Russian].
9. Tukhareli, M.D. (1984). Allusia v sisteme hudozhestvennogo proizvedeniya: dis. ... kand. filolog. nauk: 10.01.08 [Allusion in the system of a work of fiction. Thesis for the degree of the Candidate of Sciences in Philology: Speciality 10.01.08]. Tbilisi, 168 [in Russian].
10. Nazmutdinova, S.S. (2008). Garmonia kak perevodcheskaya kategoria (na materiale russkogo, angliyskogo, frantsuzkogo kinodiskursa) [Harmony as a translation problem (based on the Russian, English, French cinematic discourse)]. Synopsis diss. Cand. of Phil. Sciences: 10.02.20. Tyumen State University. Tyumen. 21 p. [in Russian].
11. Slyshkin, G.G., Efremova M.A. (2004). Kinotekst (opyt lingvokulturologicheskogo analiza) [The film text (the fruit of linguocultural analysis)]. *Poetika. Istoria literatury. Kino*. Moscow: Vodoley Publishers [in Russian].

Sources of illustrative material:

1. Official King James Bible Online. Retrieved from: <https://www.kingjamesbibleonline.org>.
2. The Matrix (1999). Retrieved from: http://filmatika.ru/english_movies/matrica/.

Стаття надійшла до редакції 11.01.2021
The article was received 11 January 2021

11. Міжкультурна комунікація

11. Intercultural communication

АНАЛІЗ «ФУНДАМЕНТАЛЬНОГО СЛОВНИКА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА *DICOENVIRO*» ПОРІВНЯНО З ЕЛЕКТРОННИМИ РЕСУРСАМИ *FRAMENET*, *PROP BANK*, *VERBNET* У РАМКАХ СУЧАСНОЇ ТЕОРЕТИЧНОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЧНОЇ ПАРАДИГМИ

Калініченко Тетяна Миколаївна,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри романської філології

Харківського національного педагогічного університету

імені Г. С. Сковороди

bordo778899@gmail.com

orcid.org/0000-0001-7672-5858

Мета статті – встановити можливості функціонування термінологічного інтернет-ресурсу «Фундаментальний словник навколишнього середовища DiCoEnviro», розглянути його методи для здійснення порівняльного аналізу з електронними ресурсами FrameNet, Propbank, VerbNet, щоб відкрити нову перспективу сприйняття значення слова у загальноживаній та спеціалізованій мовах у рамках сучасної теоретичної лексикографічної парадигми.

Методи. Комплексний лінгвопрагматичний описовий метод і прийоми спостереження, порівняння, узагальнення та інтерпретації допомогли охарактеризувати роботу термінологічного інтернет-ресурсу DiCoEnviro і електронних ресурсів FrameNet, Propbank, VerbNet, виявити явища в них; виокремлення термінологічних одиниць для формування матеріалів результатів зроблено методом суцільної вибірки.

Результати. У статті висвітлено роботу термінологічного інтернет-ресурсу DiCoEnviro порівняно з електронними ресурсами FrameNet, Propbank, VerbNet, які пропонують в основному інформацію про загальноживану мову. З'ясовано, що в DiCoEnviro учасник визначається своїм типом, роллю, виражається синтаксичною групою, кожен контекст містить опис синтаксичної функції. Анотування контекстів у DiCoEnviro виконується за допомогою редактора XML Oxygen, тоді як користувачі, коли відвідують вебсайт DiCoEnviro, дивляться анотування у форматі HTML.

Висновки. У статті презентовано роботи науковців у галузі лексикографії, а саме електронних словників; показано дослідження термінологічного інтернет-ресурсу DiCoEnviro і принципів анотування термінів у ньому. Простежено мету проєкту DiCoEnviro; представлені попередні роботи FrameNet, Propbank, VerbNet, які пропонують в основному інформацію про загальноживану мову, тоді як DiCoEnviro включає у себе лексику спеціалізованої мови навколишнього середовища; наведено і проаналізовано приклади анотування з цих проєктів. Докладно розглянуто методику, яка застосовується в DiCoEnviro і ґрунтується на пояснювальній і комбінаторній лексикології і частково на теорії семантичних фреймів.

Ключові слова: анотування, фрейми, терміни, пояснювальна і комбінаторна лексикологія, спеціалізована мова.

ANALYSIS OF “THE FUNDAMENTAL DICTIONARY OF THE ENVIRONMENT *DICOENVIRO*” IN COMPARISON WITH ELECTRONIC RESOURCES *FRAMENET*, *PROP BANK*, *VERBNET* IN THE FRAMEWORK OF MODERN THEORETICAL LEXICOGRAPHIC PARADIGM

Kalinichenko Tetiana Mykolayivna,

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Romance Philology

H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

bordo778899@gmail.com

orcid.org/0000-0001-7672-5858

The purpose of the article is to establish the possibilities of functioning of the terminological Internet resource “The Fundamental Dictionary of the Environment DiCoEnviro”, to examine its methods to carry out a comparative analysis with electronic resources FrameNet, Propbank, VerbNet to open a new perspective of the perception of the meaning of words in common and specialized languages in the framework of modern theoretical lexicographic paradigm.

Methods. The complex linguo-pragmatic descriptive method and the techniques of observation, comparison, generalization and interpretation helped to characterize the work of the terminological Internet resource DiCoEnviro and electronic resources FrameNet, Propbank, VerbNet, to identify phenomena in them; the extraction of terminological units for the formation of the results materials is made by the method of continuous sampling.

Results. The article highlights the work of the terminological Internet resource DiCoEnviro in comparison with electronic resources FrameNet, Propbank, VerbNet, which offer mainly information about the common language. It is found that in DiCoEnviro the participant is defined by the type, role, is expressed by syntactic group, each context contains a description of syntactic function. Annotation of contexts in DiCoEnviro is performed using the Oxygen XML editor, while users view annotations in HTML format when visiting the DiCoEnviro website.

Conclusions. The article presents the work of scientists in the field of lexicography, namely electronic dictionaries; it shows a study of the terminological Internet resource DiCoEnviro and the principles of annotation of terms in it. The purpose of the DiCoEnviro project is traced; previous works of FrameNet, Propbank, VerbNet are presented, which offer mainly information about common

language, while DiCoEnviro includes vocabulary of specialized environmental language; examples of annotations from these projects are given and analyzed. The method used in DiCoEnviro and based on explanatory and combinatorial lexicology and partly on the theory of semantic frames is considered in details.

Key words: annotation, frames, terms, explanatory and combinatorial lexicology, specialized language.

1. Вступ

Створенням словників і висвітленням їх теоретичних засад займається такий розділ мовознавства, як лексикографія. Натепер комп'ютерна комунікація є однією з головних, тому що більшість жителів нашої планети користуються гаджетами, комп'ютерами, смартфонами. Електронні словники, створені лексикографами, які відповідають усім технічним вимогам, посідають своє місце в інформаційній моделі світу. За останні десятиліття лексикографія змінилася, зіткнувшись з новими потребами користувача, новими можливостями і труднощами. Відбулася переоцінка стратегій складання лексикографічних джерел через нову інформаційну реальність.

Це дослідження проводилось у рамках сучасної теоретичної лексикографічної парадигми, а саме вивчались питання, пов'язані з комп'ютерною і корпусною лексикографією. Наукова новизна розвідки полягає в тому, що в ній виявлено та узагальнено відомості про термінологічний інтернет-ресурс «Фундаментальний словник навколишнього середовища DiCoEnviro», показано переваги цього електронного словника, який надає інформацію про значення і мовне функціонування термінів, розроблено процедуру порівняльного аналізу з такими електронними ресурсами, як FrameNet, Propbank, VerbNet, які надають інформацію про загальноживану мову, тоді як «Фундаментальний словник навколишнього середовища DiCoEnviro» є ресурсом у галузі термінології. **Актуальність** цього дослідження зумовлена необхідністю вивчення специфіки електронних словників, їх методики, а саме термінологічних інтернет-ресурсів, у яких представлена лексика спеціалізованої мови навколишнього середовища порівняно з електронними словниками, які містять інформацію про загальноживану мову, тому що необхідно вирішувати сучасні завдання оптимізації взаєморозуміння під час спілкування в умовах міжмовних і міжкультурних взаємодій.

Метою дослідження є встановлення наявних можливостей роботи термінологічного інтернет-ресурсу «Фундаментальний словник навколишнього середовища DiCoEnviro», вивчення методів, які в ньому застосовуються для надання порівняльного аналізу з електронними ресурсами FrameNet, Propbank, VerbNet для відкриття нової перспективи розуміння значення слова як у загальноживаній, так і у спеціалізованій мові у рамках сучасної теоретичної лексикографічної парадигми.

Для досягнення мети потрібно вирішити такі **завдання**: виявити основні напрями лексикографічних досліджень учених, а саме тих, що стосуються електронних словників; ознайомитися з кількома типами електронних словників загальноживаної і спеціалізованої мови; дослідити і описати можливості електронних словників «Фундаментальний словник навколишнього середовища DiCoEnviro», FrameNet, Propbank, VerbNet як нової форми подання знань; провести порівняльне дослідження, що розкриває особливості презентації значення слова в електронних лексикографічних джерелах загальноживаної і спеціалізованої мови.

У процесі дослідження застосовано такі методи, як: комплексний лінгвопрагматичний описовий з прийомами спостереження, порівняння, узагальнення та інтерпретації – для характеристики роботи термінологічного інтернет-ресурсу «Фундаментальний словник навколишнього середовища DiCoEnviro» і електронних ресурсів FrameNet, Propbank, VerbNet, для виявлення явищ у них; за допомогою методу суцільної вибірки були виокремлені термінологічні одиниці для формування матеріалу дослідження для результатів цієї розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукова розробка свідчить, що вчені виявляють великий інтерес до сучасних лінгвістичних теорій. Питання лексичної семантики в термінології репрезентовані М.К. Лом (L'Homme, 2020). Свій внесок зробила О. Селіванова з аналізом напрямів і проблем сучасної лінгвістики (Селіванова, 2008). Г. Яворська досліджувала концепт «ВІЙНА» у контексті семантики і прагматики (Яворська, 2016). С. Жаботинська провела велику роботу, вивчаючи лексичні поля і нелінійну динаміку когнітивних структур (Жаботинська, 2011). У розвідці К. Стрельченко представлено наукове дослідження про концептуальний простір ТАЄМНИЦЯ, простежено фреймову модель на матеріалі англійських художніх творів (Стрельченко, 2016). С. Помирча, І. Пучков у своєму дослідженні вивчали електронні словники з української мови як засіб формування компетентності з лексикографії у майбутніх учителів початкової школи (Помирча, Пучков, 2017). М. Рудіна, розглядаючи професійну діяльність майбутнього перекладача, дослідила лексикографію як ресурс (Рудіна, 2016).

2. «Фундаментальний словник навколишнього середовища DiCoEnviro»

Електронний ресурс, такий як «Фундаментальний словник навколишнього середовища DiCoEnviro», розробляється в Лінгвістичній Обсерваторії «Зміст – Текст» Університету Монреалю (Канада). DiCoEnviro є інтернет-ресурсом, який містить список термінів і пояснює безліч зв'язків між термінами в галузі охорони навколишнього середовища. Наприклад, словник DiCoEnviro дозволяє відповісти на питання: 1). Які дії зазвичай пов'язані з вітрогенератором? Відповідь: передавати, переводити, перетворювати. 2). Які терміни використовуються для опису типових пацієнтів, що можуть розкладатися? Відповідь: ліс, місце існування, озон, ґрунт. 3). Якими є терміни, що використовуються для позначення типових нападників, проти яких потрібно захищати? Відповідь: деградація, ерозія, інтерференція, море, перетворення. DiCoEnviro призначений для користувачів, які хочуть краще зрозуміти мову в різних галузях охорони навколишнього середовища, зокрема в галузі зміни клімату та відновлюваних джерел енергії. У словнику пропонуються два рівні кодування (тобто розписування термінів). Перший рівень пропонує відомості про терміни та їхні зв'язки, другий рівень пропонує технічну метамову, яка може бути використана для різних робіт стосовно опису термінів.

«Фундаментальний словник навколишнього середовища DiCoEnviro» (DiCoEnviro, 2020) ґрунтується на пояснювальній і комбінаторній лексикології (Melchuk et al., 1984; 1999) і частково на фреймовій семантиці (FrameNet, 2020; Ruppenhofer et al., 2010). Словник DiCoEnviro представляє докладну інформацію про значення і мовне функціонування термінів: актантна структура кожного терміна, парадигматичні зв'язки, які один термін має з іншими термінами тієї ж сфери (синоніми, антоніми, морфологічні та семантичні зв'язки), а також синтагматичні зв'язки, які один термін має з іншими термінами сфери (тобто словосполучення). Водночас у словнику відсутні довгі енциклопедичні пояснення складних понять, що полегшує його використання (Pimentel, L'Homme, Laneville, 2012; Homme, Pimentel, 2010). Така ж методологія використовується в проєкті DiCoInfo («Фундаментальний словник інформатики та Інтернету»). Проєкти DiCoEnviro і DiCoInfo мають такі цілі анотування термінів, як:

1) надання користувачам баз спеціалізованих лексичних даних повних описів синтаксичних і семантичних властивостей термінів (показуючи комбінаторні можливості між предикативними термінами, особливо між дієсловами та іменниками і їх актантами); 2) побудова ресурсу, який може застосовуватися в автоматичній обробці природної мови (в цьому застосуванні може використовуватися синтаксичний опис, щоб знайти відповідну інформацію в тексті); 3) надання доказів про значення, які відрізняються від того, що вони висловлюють в інших спеціалізованих галузях або у загальноживаній мові. Ці описи можуть також направляти лексикографів, коли вони будують семантичні відносини між термінами в одній мові або якщо вони виявляють можливі еквіваленти в різних мовах (L'Homme, Pimentel 2012: 263).

Наприклад, розглянемо дієслово *polluer* (рис. 1). Його актантна структура така: АГЕНС (human) або ПРИЧИНА (activity) *pollute* ПАЦІЕНСА (area) через MEANS (gas). Можна побачити розділ «Протилежність» – антонім *depolluer* і рубрику «Інші частини мови і похідні» (DiCoEnviro, 2020).

Explication - terme typique	Lexie reliée
Contraires	
Antonyme	dépolluer
Autres parties du discours et dérivés	
Résultat	pollution _{1b}
Un gaz qui p.	polluant ₁
Nom de l'agent	pollueur ₁
Nom du moyen	polluant ₂

Рис. 1. Словникова стаття дієслова *polluer* (фр. забруднювати) в DiCoEnviro

Усе більше і більше лексичних баз даних надають детальну інформацію про синтаксичні і семантичні властивості лексичних одиниць. Найчастіше ці лексичні бази даних надають інформацію про загальноживану мову, тоді як у «Фундаментальному словнику навколишнього середовища DiCoEnviro» можна знайти відомості про терміни спеціалізованої мови навколишнього середовища. Як приклад можна згадати такі електронні ресурси, як FrameNet 2020; Propbank 2020; VerbNet 2020.

3. Електронний ресурс Propbank

Електронний ресурс Propbank надає анотування синтаксично аналізованих структур (англ. *treebanked*) зі структурами «предикат-аргумент». Однією з основних цілей проєкту Propbank є забезпечення маркерами належних аргументів різних синтаксичних реалізацій одного і того ж дієслова. Наприклад: [*ARG0* John] broke [*ARG1* the window] / [*ARG1* The window] broke (Babko-Malaya, 2005; PropBank, 2020). Ця фраза показує, що аргументи дієслів марковані як пронумеровані аргументи Arg0, Arg1, Arg2 (рис. 2).

4. Електронний ресурс VerbNet

Електронний ресурс VerbNet – це словник дієслів із синтаксичною і семантичною інформацією, яка сформувана в явному вигляді (рис. 3). Цей проєкт використовує класи дієслів Левіна, щоб послідовно будувати лексичні словникові статті. Класи організовані ієрархічно таким чином, щоб гарантувати, що всі їх члени мають спільні семантичні і синтаксичні властивості (Palmer, 2020). В англійській мові є велика різноманітність діатетичних (англ. *Diathetic*) чергувань. Діатетичне чергування – це зміна кількості і положення синтаксичних аргументів без морфологічних змін у головному дієслові. Діатетичне чергування відрізняється від актантного словотворення відсутністю морфологічного маркування. Відповідно до думки Левіна необхідно шукати пояснення кожного

з чергувань у лексичному значенні дієслова: будь-яке чергування відбувається залежно від семантичного класу, до якого належить дієслово (Kipper Schuler, 2005).

Predicate: *break*

Roles:
Arg0: *breaker*
Arg1: *thing broken*
Arg2: *instrument*
Arg3: *pieces*

Example: with instrument
 John broke the window with a rock.
Arg0: John
Rel: (broke)
Arg1: the window
Arg2: with a rock

Example: inchoative
 The window broke into a million pieces.
Arg1: The window
Rel: (broke)
Arg3: into a million pieces

Рис. 2. Проект Propbank 2020. Анотування дієслова *break*

begin-55.1		CLASS HIERARCHY BEGIN-55.1-1	
ROLES		FRAMES	
<ul style="list-style-type: none"> • AGENT [+ANIMATE +ORGANIZATION] • THEME • INSTRUMENT 		NP V S_ING EXAMPLE "John <u>began</u> going to the area." SYNTAX AGENT V THEME <+BE_SC_ING> SEMANTICS BEGIN(E, THEME) CAUSE(AGENT, E)	
		NP.THEME V EXAMPLE "The storm <u>began</u> !" SYNTAX THEME V SEMANTICS BEGIN(E, THEME)	
		NP V NP EXAMPLE "John started the party." SYNTAX AGENT V THEME SEMANTICS BEGIN(E, THEME) CAUSE(AGENT, E)	
		NP V PP.INSTRUMENT EXAMPLE "The party <u>began</u> with a bang." SYNTAX THEME V (WITH) INSTRUMENT SEMANTICS BEGIN(E, THEME) USE(DURING(E), ?AGENT, INSTRUMENT)	
		NP V NP PP.INSTRUMENT EXAMPLE "I <u>began</u> the party with a speech." SYNTAX AGENT V THEME (WITH) INSTRUMENT SEMANTICS BEGIN(E, THEME) USE(DURING(E), AGENT, INSTRUMENT) CAUSE(AGENT, E)	
		NP.INSTRUMENT V NP EXAMPLE "A murder <u>began</u> the book." SYNTAX INSTRUMENT V THEME SEMANTICS BEGIN(E, THEME) USE(DURING(E), ?AGENT, INSTRUMENT)	
FRAMES			
NP V S_INF			
EXAMPLE "He <u>began</u> to pack."			
SYNTAX AGENT V THEME <+SC_TO_INF>			
SEMANTICS BEGIN(E, THEME) CAUSE(AGENT, E)			

Рис. 3. VerbNet 2020. Анотування дієслова *begin*

5. Електронний ресурс FrameNet

Електронний ресурс FrameNet служить для створення лексичного онлайн-ресурсу для англійської мови на основі семантики фреймів і описів корпусу. Однією з цілей анотування є занесення до реєстру ряду семантичних і синтаксичних комбінаторних можливостей – валентностей – слова в кожному з його значень, використовуючи комп'ютерне анотування прикладів речень і автоматичне відображення його результатів. Основний продукт цієї роботи, лексична база FrameNet натеper містить понад 10 000 лексичних одиниць, більше 6 000 з них повністю анотовані в приблизно 800 семантичних фреймах, які ієрархічно пов'язані між собою і з прикладами з більш ніж 135 000 анотованих речень (FrameNet, 2020). Лексична одиниця являє собою поєднання слова зі значенням. Як правило, кожне значення багатозначного слова належить до різних семантичних фреймів. Семантичний фрейм – це концептуальна структура або сценарій, який описує конкретний тип ситуації, об'єкта чи події з його учасниками і допоміжними словами (Ruppenhofer et al., 2010). Наприклад, фрейм *Apply heat* описує загальну ситуацію, яка включає в себе кухаря, продукти харчування і нагрівальний прилад. У цьому фреймі вживаються такі лексичні одиниці, як *bake, blanch, boil, broil, brown, simmer, steam*. Ці ролі називаються елементами фрейму і слова, що в ньому вживаються, є лексичними одиницями фрейму *Apply heat* (рис. 4).

Annotation bake.v

Frame Element	Core Type
Container	Core
Cook	Core
Co-participant	Extra-Thematic
Degree	Peripheral
Duration	Peripheral
Food	Core
Heating instrument	Core
Manner	Peripheral
Means	Peripheral
Medium	Extra-Thematic
Place	Peripheral
Purpose	Peripheral
Temperature setting	Core
Time	Peripheral

1. Then steam or **BOIL** the vegetables in a small amount of salted water, before draining and tossing them in melted butter. **CNINI**
2. **BAKE** the ciotti for about 45 minutes or until the base sounds hollow when tapped. **CNINI**

Annotation boil.v

Frame Element	Core Type
Container	Core
Cook	Core
Co-participant	Extra-Thematic
Degree	Peripheral
Duration	Peripheral
Food	Core
Heating instrument	Core
Manner	Peripheral
Means	Peripheral
Medium	Extra-Thematic
Place	Peripheral
Purpose	Peripheral
Temperature setting	Core
Time	Peripheral

1. Then steam or **BOIL** the vegetables in a small amount of salted water, before draining and tossing them in melted butter. **CNINI**
2. **BOIL** all the vegetables together in a large saucepan until tender. **CNI**

Рис. 4. FrameNet 2020. Анотування дієслів *bake* і *boil*

6. Методологія, що застосовується в DiCoEnviro

У проєкті DiCoEnviro значною мірою використовується методологія FrameNet. Як уже говорилося вище, цей ресурс займається лексикою загальнозживаної мови, тоді як «Фундаментальний словник навколишнього середовища DiCoEnviro» орієнтується на спеціалізовану мову (L’Homme, 2012; Hadouche, L’Homme, Lapalme, Le Serrec, 2009). Насамперед терміни вибираються за допомогою ресурсу, який використовується для порівняння корпусу (Drouin, 2003). Для вибору спеціалізованих значень використовуються лексико-семантичні критерії (L’Homme, 2008). Значення, які не належать до галузі охорони навколишнього середовища, не беруться до уваги. Потім аналізуються семантичні відмінності, збираються і ануються контексти. У «Фундаментальному словнику навколишнього середовища DiCoEnviro» беруться до уваги такі частини мови, як іменник, дієслово, слікметник і прислівник. Для кожного терміна відбирається від 15 до 20 контекстів. У анотуванні присутні елементи: 1) термін, який є предметом анотування; 2) учасники (актанти або сірконстанти); 3) семантична роль учасника; 4) синтаксична функція учасника; 5) синтаксична група учасника.

Le temps peut devenir trop riche en phénomènes extrêmes, peuvent détruire physiquement les végétaux, DÉGRADER le sol, ou amener des éléments qui empêchent le développement de la végétation...

DÉGRADER 1b		
Actants		
Cause	Sujet (SN) (1)	phénomène
Patient	Objet (SN) (1)	sol

Pour en revenir à l'action possible du changement climatique sur la raréfaction de cet ozone, le système de dominos fonctionne de la manière suivante : certaines émissions humaines (les CFC) DÉGRADENT l'ozone stratosphérique (celui de la fameuse "couche d'ozone") à cause du chlore que ces composés libèrent dans la haute atmosphère. Il s'agit d'un phénomène se produisant en permanence.

DÉGRADER 1b		
Actants		
Cause	Sujet (SN) (1)	émission ozone
Patient	Objet (SN) (1)	ozone
Raison	Autres	complément (SP -à cause de) (1)
		chlore

Рис. 5. Анотовані контексти, які містять дієслово *ДЕГРАДУВАТИ* 1b (DÉGRADER 1b) (французькою мовою)

На представленому рисунку (рис. 5) можна побачити два контексти з терміном ДЕГРАДУВАТИ 1b (DÉGRADER 1b) і його учасниками, які взяті з DiCoEnviro. В анотуванні представлені елементи: 1) термін, який є предметом анотування; 2) учасники (актанти або сірконстанти). Учасники контексту виділені різними кольорами. Нижче учасники перераховані в зведеній таблиці. Актанти з'являються у верхній частині зведеної таблиці, а сірконстанти знаходяться в її нижній частині; 3) семантична роль учасника: ця роль (Агенс, Пацієнс, Призначення) вказується в контексті і в зведеній таблиці; 4) синтаксична функція учасника: ця функція (суб'єкт, об'єкт, доповнення, модифікатор) учасника відображається в зведеній таблиці; 5) синтаксична група учасника: синтаксична група (SN (номінальна синтагма), SP (синтагма з прийменником), SADV (синтагма прислівника), Речення)) учасника наведені в зведеній таблиці. Іншими словами, кожен учасник визначається своїм типом (Актант або Сирконстант), роллю (Агенс, Пацієнс і т.д.), містить опис синтаксичної функції (суб'єкт, об'єкт і т.д.), виражається синтаксичною групою (SN (номінальна синтагма), SP (синтагма з прийменником і т.д.), яка описує реалізацію цього актанта текстом, що включає синтаксичну реалізацію. Анотування контекстів у DiCoEnviro виконується за допомогою редактора XML OXigen. Користувачі дивляться анотування в форматі HTML, коли відвідують вебсайт DiCoEnviro. Використовуючи спеціалізований редактор XML OXigen, анотування здійснюється швидко, учасники вибираються за допомогою миші, відповідні теги підбирають у меню.

7. Висновки

У статті, по-перше, наведено провідні роботи науковців у галузі лексикографії, а саме електронних словників. По-друге, було простежено можливості DiCoEnviro, його мета і проекту DiCoInfo. Були представлені попередні роботи, такі як, наприклад, FrameNet, Propbank, VerbNet, які пропонують в основному інформацію про загальноживану мову, тоді як DiCoEnviro включає в себе лексику спеціалізованої мови навколишнього середовища. Можна було побачити приклади анотування в цих проектах. Було проаналізовано методику, яка застосовується в DiCoEnviro і ґрунтується на пояснювальній і комбінаторній лексикології і частково на теорії семантичних фреймів (Проект FrameNet). Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у здійсненні порівняльного аналізу інтернет-ресурсу «Фундаментальний словник юридичної лексики JuriDico» з іншими електронними проектами в галузі лінгвістики.

Література:

1. Жаботинська С.А. Лексичні поля й нелінійна динаміка когнітивних структур. *Вісник Львівського університету. Сер. Філологічні науки*. 2011. Вип. 52. С. 3–11.
2. Помирча С.В., Пучков І.Р. Електронні словники з української мови як засіб формування лексикографічної компетентності майбутніх учителів початкової школи. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Том 59. № 3. С. 103–113. DOI: 10.33407/itlt.v59i3.1668 (дата звернення: 15.12.2020).
3. Рудіна М. Лексикографія як ресурс професійної діяльності майбутнього перекладача. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. 2016. Вип. 34. С. 104–113. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/getvnz_2016_34_11 (дата звернення: 15.12.2020).
4. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
5. Стрельченко К.С. Концептуальний простір *ТАСМНИЦЯ*: фреймова модель (на матеріалі англomовних художніх творів). *Філологічні студії. Збірник наукових праць*. 2016. Вип. 6. С. 56–62.
6. Яворська Г.М. Концепт «ВІЙНА»: семантика і прагматика. *Стратегічні пріоритети*. 2016. Вип. 1 (38). С. 14–23.
7. Babko-Malaya O. Propbank Annotation Guidelines. 2005. P. 1–38. URL: <http://verbs.colorado.edu/~mpalmer/projects/ace/PBguidelines.pdf> (дата звернення: 15.10.2020).
8. DiCoEnviro. Observatoire de linguistique Sens-Texte (OLST) : *вебсайт*. URL: <http://olst.ling.umontreal.ca/cgi-bin/dicoenviro/search.cgi> (дата звернення: 15.10.2020).
9. Dictionnaire explicatif et combinatoire du français contemporain: Recherches lexico-sémantiques. In 4 volumes. / I. Melchuk et al. Montréal : Presses de l'Université de Montréal, 1984. Vol. 1. 172 p.
10. Dictionnaire explicatif et combinatoire du français contemporain: Recherches lexico-sémantiques. In 4 volumes. / I. Melchuk et al. Montréal : Presses de l'Université de Montréal, 1999. Vol. 4. 347 p.
11. Drouin P. Term extraction using non-technical corpora as a point of leverage. *Terminology*. 2003. Vol. 9, No 1. P. 99–117.
12. FrameNet. Welcome to FrameNet! : *вебсайт*. URL: <https://framenet.icsi.berkeley.edu/fndrupal/> (дата звернення: 15.10.2020).
13. FrameNet II: Extended Theory and Practice : ICSI Technical Report. / J. Ruppenhofer et al. 2010. 119 p. URL: <http://framenet2.icsi.berkeley.edu/docs/r1.5/book.pdf> (дата звернення: 15.10.2020).
14. Hadouche F., L'Homme M.C., Lapalme G., Le Serrec A. Intégration d'informations syntaxico-sémantiques dans les bases de données terminologiques : méthodologie d'annotation et perspectives d'automatisation. *First International Workshop on Terminology and Lexical Semantics (TLS'09)*. Montréal : Université de Montréal, 2009. P. 22–31. URL: <http://rali.iro.umontreal.ca/rali/?q=en/node/757> (дата звернення: 15.10.2020).
15. Kipper Schuler, K. VerbNet: A Broad-Coverage, Comprehensive Verb Lexicon : doctoral thesis. University of Pennsylvania. Philadelphia, 2005. 146 p. URL: <http://verbs.colorado.edu/~kipper/Papers/dissertation.pdf> (дата звернення: 15.10.2020).
16. L'Homme M.C. Adding syntactico-semantic information to specialized dictionaries: an application of the FrameNet methodology. *Lexicographica*. 2012. Vol. 28, Issue 1. 233–252.

17. L’Homme M.C. Le DiCoInfo. Méthodologie pour une nouvelle génération de dictionnaires spécialisés. *Traduire*. 2008. Vol. 217. 78–103. DOI: <https://doi.org/10.4000/traduire.966> (дата звернення: 15.10.2020).
18. L’Homme M.C. Lexical Semantics for Terminology. *Coll. Terminology and Lexicography Research and Practice*. No 20. Amsterdam : John Benjamins, xxi, 2020. 263 p.
19. L’Homme M.C., Pimentel J. Capturing Syntactico-semantic Regularities among Terms: An Application of the FrameNet Methodology to Terminology. *Languages Resources and Evaluation (LREC 2012)*. Istanbul, Turkey, 2012. P. 262–268. URL: http://lrec.elra.info/proceedings/lrec2012/pdf/366_Paper.pdf (дата звернення: 15.10.2020).
20. L’Homme M.C., Pimentel J. Guide d’annotation des contextes anglais du DiCoInfo. Montréal : Observatoire de linguistique Sens-Texte, 2010. 60 p. URL: http://olst.ling.umontreal.ca/DiCoInfo/documentation/Guide_Annotation_Anglais_Sept-2009.pdf (дата звернення: 15.10.2020).
21. Palmer M. VerbNet. Department of Linguistics. University of Colorado Boulder : *вебсайт*. URL: <http://verbs.colorado.edu/~mpalmer/projects/verbnet/downloads.html> (дата звернення: 15.10.2020).
22. Pimentel J., L’Homme M.C., Laneville M.E. General and Specialized Lexical Resources: a Study on the Potential of Combining Efforts to Enrich Formal Lexicons. *International Journal of Lexicography*. 2012. Vol. 25, Issue 2. P. 152–190. DOI: <https://doi.org/10.1093/ijl/ecn025> (дата звернення: 15.10.2020).
23. PropBank. The Proposition Bank : *вебсайт*. URL: <http://verbs.colorado.edu/propbank/> (дата звернення: 15.10.2020).

References:

1. Zhabotynska, S.A. (2011). Leksychni polya u neliniyni dynamika kohnityvnykh struktur [Lexical fields and nonlinear dynamics of cognitive structures]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seria Filolohichni nauky*, 52. 3–11 [in Ukrainian].
2. Pomyrcha, S.V., Puchkov, I.R. (2017) Elektronni slovnyky z ukrayinskoyi movy yak zasib formuvannya leksykohrafičnoyi kompetentnosti maybutnikh uchyteliv pochatkovoyi shkoly [Electronic dictionaries in Ukrainian as a mean of forming lexicographical competence of future primary school teachers]. *Informatsiyni tekhnolohiyi i zasoby navchannya*, 59 (3). 103–113. DOI: 10.33407/itlt.v59i3.1668 [in Ukrainian].
3. Rudina, M. (2016). Leksykohrafiya yak resurs profesiyanoi diyal’nosti maybutnoho perekladacha [Lexicography as a resource of professional activity of a future interpreter], *Gumanitarna osvita v tehnicnih vischih navchalnih zakladah*, 34. 104–113. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gotvzn_2016_34_11 [in Ukrainian].
4. Selivanova, O.O. (2008). Suchasna linhvistyka: napryamy i problemy [Modern linguistics: directions and problems]. *Poltava: Dovkillya-K*. 712 p. [in Ukrainian].
5. Strelchenko, K.S. (2016). Kontseptualnyy prostir *TAYEMNYTSYA*: freymova model (na materialy anhlomovnykh khudozhnikh tvoriv) [Conceptual space *MYSTERY*: a frame model (based on English-language artistic works)]. *Filolohichni studiyi. Zbirnyk naukovykh prats*, 6. 56–62 [in Ukrainian].
6. Yavorska, H.M. (2016). Kontsept “VIYNA”: semantyka i prahmatyka [The concept of “WAR”: semantics and pragmatics]. *Stratehichni priorytety*, 1 (38). 14–23 [in Ukrainian].
7. Babko-Malaya, O. (2005). Propbank Annotation Guidelines. P. 1–38. Retrieved from: <http://verbs.colorado.edu/~mpalmer/projects/ace/PBguidelines.pdf>.
8. DiCoEnviro. Observatoire de linguistique Sens-Texte (OLST): website. URL: <http://olst.ling.umontreal.ca/cgi-bin/dicoenviro/search.cgi>.
9. Dictionnaire explicatif et combinatoire du français contemporain: Recherches lexico-sémantiques. (1984). In 4 volumes. / I. Melchuk et al. Montréal: Presses de l’Université de Montréal. Vol. 1. 172 p.
10. Dictionnaire explicatif et combinatoire du français contemporain: Recherches lexico-sémantiques. (1999). In 4 volumes. / I. Melchuk et al. Montréal: Presses de l’Université de Montréal. Vol. 4. 347 p.
11. Drouin, P. (2003). Term extraction using non-technical corpora as a point of leverage. *Terminology*. Vol. 9, No 1. P. 99–117.
12. FrameNet. Welcome to FrameNet!: website. URL: <https://framenet.icsi.berkeley.edu/fndrupal/>.
13. FrameNet II: Extended Theory and Practice: ICSI Technical Report. (2010) / J. Ruppenhofer et al. 119 p. Retrieved from: <http://framenet2.icsi.berkeley.edu/docs/r1.5/book.pdf>.
14. Hadouche, F., L’Homme, M.C., Lapalme, G., Le Serrec, A. (2009). Intégration d’informations syntactico-sémantiques dans les bases de données terminologiques: méthodologie d’annotation et perspectives d’automatisation. *First International Workshop on Terminology and Lexical Semantics (TLS’09)*. Montréal : Université de Montréal. P. 22–31. Retrieved from: <http://rali.iro.umontreal.ca/rali/?q=en/node/757>.
15. Kipper Schuler, K. (2005). VerbNet: A Broad-Coverage, Comprehensive Verb Lexicon: doctoral thesis. University of Pennsylvania. Philadelphia. 146 p. Retrieved from: <http://verbs.colorado.edu/~kipper/Papers/dissertation.pdf>.
16. L’Homme, M.C. (2012). Adding syntactico-semantic information to specialized dictionaries: an application of the FrameNet methodology. *Lexicographica*. Vol. 28, Issue 1. 233–252.
17. L’Homme, M.C. (2008). Le DiCoInfo. Méthodologie pour une nouvelle génération de dictionnaires spécialisés. *Traduire*. Vol. 217. 78–103. DOI: <https://doi.org/10.4000/traduire.966>.
18. L’Homme, M.C. (2020). Lexical Semantics for Terminology. *Coll. Terminology and Lexicography Research and Practice*. No 20. Amsterdam: John Benjamins, xxi. 263 p.
19. L’Homme, M.C., Pimentel, J. (2012). Capturing Syntactico-semantic Regularities among Terms: An Application of the FrameNet Methodology to Terminology. *Languages Resources and Evaluation (LREC 2012)*. Istanbul, Turkey. P. 262–268. Retrieved from: http://lrec.elra.info/proceedings/lrec2012/pdf/366_Paper.pdf.

20. L'Homme, M.C., Pimentel, J. (2010). Guide d'annotation des contextes anglais du DiCoInfo. Montréal: Observatoire de linguistique Sens-Texte. 60 p. Retrieved from: http://olst.ling.umontreal.ca/DiCoInfo/documentation/Guide_Annotation_Anglais_Sept-2009.pdf.
21. Palmer, M. VerbNet. Department of Linguistics. University of Colorado Boulder: website. Retrieved from: <http://verbs.colorado.edu/~mpalmer/projects/verbnet/downloads.html>.
22. Pimentel, J., L'Homme, M.C., Laneville, M.E. (2012). General and Specialized Lexical Resources: a Study on the Potential of Combining Efforts to Enrich Formal Lexicons. *International Journal of Lexicography*. Vol. 25, Issue 2. P. 152–190. DOI: <https://doi.org/10.1093/ijl/ecr025>.
23. PropBank. The Proposition Bank: website. Retrieved from: <http://verbs.colorado.edu/propbank/>.

Стаття надійшла до редакції 18.01.2021
The article was received 18 January 2021

12. Рецензії

12. Review

**ПРОФЕСІЯ: ЛІТЕРАТУРОЗНАВЕЦЬ. ПОКЛИКАННЯ: ЛЮДИНА
(РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ «МАРКО ТЕПЛІНСЬКИЙ: «ЧИНИТИ ЯК НАЛЕЖИТЬ...»:
СПОВІДЬ. ОЧИМА ІНШОГО»¹)**

Кеба Олександр Володимирович,
*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри германських мов
і зарубіжної літератури
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка*

Як пишеться історія літератури? Звісно, по-різному. Традиційний шлях – публікація одноосібних і колективних монографій, написання загальних начерків літературної доби та окремих творчих біографій, здійснення діахроністичних розвідок і синхроністичних оглядів, коментаторські й інтерпретаційні зусилля щодо певних літературних феноменів і т.ін. Але з-поміж інших є спосіб, що доволі нечасто трапляється в літературознавчому дискурсі. Йдеться про особливий жанр, якому важко дати однозначну дефініцію, – щось на кшталт «колективного портрету вченого», «фокусів віддзеркалення», «учні про Вчителя», «колеги про Колегу». Саме в апроксимації до таких нібито хистких жанрових форматів реалізовано ідею книжки про видатного українського літературознавця Марка Веніаміновича Теплінського (1924–2012), автором-упорядником якої виступив учень і послідовник Професора, тепер уже сам добре знаний і шанований у літературному світі доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри світової літератури Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Ігор Володимирович Козлик.

Уже саяк-так склавши до купи свої короткі рефлексії, Ваш покірний слуга ніяк не міг віднайти для них лаконічну назву і, врешті-решт, зупинився на словах самого Марка Веніаміновича, якими той назвав одну зі своїх книжок і які можна віднайти і у тексті цього видання. Однак мудрою точністю фахової самохарактеристики «Професія: літературознавець» ушанований Професор усе ж применшив своє місце в земному світі й у житті кожного, хто про нього згадує в цій книжці, і тих незлічимо, що залишилися на її берегах, кому також випало щастя зустріти на своєму шляху Людину – Марка Веніаміновича Теплінського. Тому й додалося до двійки слів ще два: «Покликання – Людина».

І.В. Козлику можна щиро позаздрити: значна частина його академічного життя відбулася у максимальному наближенні до професора М.В. Теплінського – унікальної людини й ученого, чий інтелект і ерудиція, подвижницьке служіння вибраному раз і назавжди Фахові, ототожненому з Долею, захоплювало й надихало кожного, кому довелося хоча б одного разу з ним зустрітися й поспілкуватися «за літературу» і «за життя». А тут – на одній кафедрі стільки років! Як відверто – й абсолютно слушно – зазначає автор-упорядник, то було його людським і професійним обов'язком – увічнити образ Учителя, і не лише друкованим словом, а й інтермедіальними засобами, аудіо- й візуально. Власне, пропонуване видання є вербально-текстовим аналогом документальних фільмів Ігоря Козлика «Марко Теплінський – учитель, вчений, людина» (2012) та «Очіма Іншого: Марко Теплінський і Володимир Матвішин» (2013). Ці фільми вже стали невід'ємною частиною нашого гуманітарно-філологічного дискурсу й, безперечно, з ними, за їх допомогою образ М.В. Теплінського заграє новими гранями. А тепер ще й книжка у супроводі електронного оптичного диску. І зважаючи на колосальну кількість фотографічних зображень, копій документів, своєрідних фреймів-врізок-коментарів щодо різних фактів та подій культурно-історичного життя доби, це чи не найефективніший на сьогодні формат представлення явищ сучасної культури. Окрім того, що видання має декілька медійних варіантів, його книжкова версія виконана двома мовами – російською і українською, а фільми, на основі яких реалізовано цей проект, є у вільному доступі, зокрема, на каналі Youtube (див.: <https://www.youtube.com/watch?v=t0RzOuuPFHk&t=2470s>).

Переказувати саму книжку сенсу немає: в електронному форматі вона доступна кожному бажуючому (і за це окрема вдячність Ігорю Володимировичу!). Натомість акцентуємо її вдалу структуру. Книжка складається з двох частин. Їхній внутрішній взаємозв'язок, чи, точніше, взаємопроникнення, визначають концептуальну цілісність видання. Перша його частина є справді «сповіддю», вільним наративом Героя про час і про себе, про літературу і про професію. Екскурси в минуле, несподівані життєві й літературні асоціації, роздуми про долю, творчість, науку – все це позначено оригінальністю й неослабно утримує читацьку увагу. Основний висновок, який виносиш із перепрочитання цієї сповіді (після перегляду відеоверсії) – дивовижна суголосність Долі й Покликання. Є таке судження, що Доля – це коли воля Господня, Промисел Божий щодо призначення людини на землі накладається на індивідуальну волю особистості. У випадку з Марком Веніаміновичем маємо саме таке конгеніальне сходження. Він цілеспрямовано й «неголосно», без метушні й «реклами», спокійно й послідовно реалізовував ту програму, що йому була визначена. І саме це, вочевидь, робило його життя змістовним, гармонійним і виправданим, а тому і щасливим.

¹ Марко Теплінський: «Чинити як належить...»: Сповідь. Очіма Іншого / авт.-упор. і ред. І.В. Козлик ; передм., комент., прим. і післяслово І.В. Козлика. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2021. 156 с. ISBN 978-966-286-198-3.

Друга частина книжка називається «Очима Іншого: Марко Теплінський». На поверхні вона має мемуарний характер, але ніби спровоковані сповідальною інтонацією першої частини, «мемуаристи» (а їх у книжці більше 20!) трансформують свої спогади у слова щирого зізнання в любові до Марка Веніаміновича. І знову-таки ключовими словами зізнань стають слова Професора: «як належить», «має бути», «не соромно». Відзначимо вмілий відбір і вдале структурування спогадів: вони не подаються від кожного «за один захід», а розосереджені відповідно до рубрик, виділених укладачем: «Марко Теплінський: перші враження», «Марко Теплінський: особистість вченого і людини», «Марко Теплінський – дослідник літератури», «Марко Теплінський – викладач» і т. д. І тут також виходимо на спільний знаменник: унікальна людина, прекрасний учений, вмілий педагог. Тож самі собою згадуються слова ще одного видатного ученого-літературознавця Д.С. Ліхачова: «погана людина не може бути хорошим ученим...».

Висновуючи, з безумовною певністю стверджую, що науково-популярне видання «Марко Теплінський: «Чинити як належить...» гідно вшановує пам'ять славетної людини і, безперечно, посяде помітне місце у сучасному українському літературному і медійному просторі.

Наукове видання

ПІВДЕННИЙ АРХІВ
SOUTH ARCHIVE

(філологічні науки)
(Philological Sciences)

Випуск — LXXXV
Issue

Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 20,69. Замов. № 0321/100. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
73021, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а
Телефон +38 (0552) 39-95-80, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.